

Dejiny

-

internetový časopis

Inštitútu histórie FF PU v Prešove

1/2006

Dejiny 1/2006 - internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove

© Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v spolupráci
s vydavateľstvom UNIVERSUM (www.universum-eu.sk)

Redakčná rada: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (predseda)
PhDr. Darina Vasil'ová, PhD. (zodpovedná redaktorka)
Mgr. Alexander Mušínska (redaktor)
PhDr. Martin Lipka, PhD. (redaktor)
doc. PhDr. Ľubica Harbul'ová, CSc.
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.

Prešov 2006
ISSN 1337-0707

OBSAH

ŠTÚDIE

- FRANKOVÁ, Libuša - *K formovaniu predstáv o slovenskom etnickom území v národných obranách v prvej polovici 19. storočia* ... 7
- KOVAL', Peter - *Lubor Niederle a Samuel Czambel – český a slovenský pohľad na slovensko-rusínske etnické hranice na začiatku 20. storočia* ... 16
- ŠVORC, Peter - *Základné determinanty národnouvedomovacieho procesu Slovákov, Rusínov a Ukrajincov na severovýchodnom Slovensku v rokoch 1918 – 1939* ... 21
- DOMENOVÁ, Marcela - *Historické tlače prešovskej proveniencie zachované v knižniciach na území mesta Prešov* ... 29
- ALMÁŠIOVÁ, Lenka - *Zámočnícky a zvonkársky cech v Jelšave* ... 34
- VASILOVÁ, Darina - *Činnosť Teologického združenia na Teologickej akadémii Prešovského kolégia Potiského dištriktu ev. a. v. cirkvi v Uhorsku v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia* ... 41
- JURČIŠINOVÁ, Nadežda - *Život obyvateľov severovýchodného Slovenska začiatkom prvej svetovej vojny (1914 – 1915)* ... 48

ĽUDIA A DOBA

- VASILOVÁ, Darina - *Dr. Andrej Vandrák – príspevok k životu a dielu* ... 63
- FRANKOVÁ, Libuša - *Jozef Škultéty (Príspevok k národnokultúrnym a politickým aktivitám)* ... 78
- ŠVORC, Peter - *Okrúhle jubileum akademika Mikuláša Mušinku* ... 90
- HARBULOVÁ, Ľubica - *K životnému jubileu prof. PhDr. Ladislava Tajtáka, CSc.* ... 95

ŠTUDIJNÉ MATERIÁLY

VASILOVÁ, Darina - *Poňatie, význam, ciele a úlohy dejepisného vyučovania na základnej škole, strednej škole (gymnázium, stredná odborná škola), strednom odbornom učilišti*

... 99

RECENZIE/ANOTÁCIE

DOMENOVÁ, Marcela - JANKOVIČ, Ľubomír: *Exlibris a supralibros na Slovensku v 16. – 19. storočí*. Martin : Matica slovenská, 2004. 193 s.

... 155

DOMENOVÁ, Marcela - OROS, Zuzana – ŠIŠMIŠ, Milan: *Rodové postupnosti a ich grafický vývoj*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2004. 214 s.

... 156

DOMENOVÁ, Marcela - *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts : Zborník elektronických verzií príspevkov/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge (CD-ROM)*. Zost. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. 240 s. ISBN 80-7165-487-6

... 157

DOMENOVÁ, Marcela - *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts : Zborník abstraktov elektronických verzií príspevkov na CD-ROM/Sammelband von Abstrakte elektronischer Versionen der Beiträge auf CD-ROM*. Zost. Darina Vasil'ova. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. 45 s. ISBN 80-7165-487-6

... 160

DOMENOVÁ, Marcela - *Diplomatická produkcia v stredovekom meste*. Zost. Júlia Ragačová. Bratislava : Ministerstvo vnútra SR, 2005. 259 s.

... 161

DŽUJKO, Ján - *Osobnosti prešovského školstva (Slovník) I./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens (Wörterbuch) I. Ed. Darina Vasil'ová*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. 75 s. ISBN 80-7165-483-3

... 164

DŽUJKO, Ján - *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia II./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Ja-*

*hrhunderts II. Zbornik elektronických verzii príspevkov na CD-ROM :
Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge auf CD-ROM.
Zost. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005. 162
s. ISBN 80-7165-541-4*

... 166

*ALMÁŠIOVÁ, Lenka - Osobnosti prešovského školstva (Slovník) II./Per-
sönlichkeiten des Prešover Schulwesens (Wörterbuch) II. Prešov : Vy-
davateľstvo Michala Vaška, 2005. Ed. Darina Vasil'ová. 82 s. ISBN 80-
7165-539-2*

... 168

KRONIKA

*FRANKOVÁ, Libuša - Prijímacie pohovory na doktorandské štúdium pre
akademický rok 2005/2006 v študijnom odbore slovenské dejiny*

... 172

*JURČIŠINOVÁ, Nadežda - Medzinárodná vedecká konferencia MUDr. Va-
vro Šrobár politik, publicista a národnoosvetový pracovník*

... 173

FRANKOVÁ, Libuša - Obhajoba dizertačnej práce PhDr. Petra Koval'a

... 175

*GUTOVÁ, Eva - 2. študentská vedecká konferencia na Filozofickej fakulte
Prešovskej univerzity v Prešove*

... 176

A solid dark green vertical bar is positioned on the left side of the page, extending from the top to the bottom. The word 'ŠTÚDIE' is printed in a black serif font, with the first part of the word overlapping the green bar.

ŠTÚDIE

K FORMOVANIU PREDSTÁV O SLOVENSKOM ETNICKOM ÚZEMÍ V NÁRODNÝCH OBRANÁCH V PRVEJ POLOVICI 19. STOROČIA

Libuša FRANKOVÁ

V období vzniku, začiatkov a rozvoja moderného slovenského národného hnutia v kontexte európskeho nacionalizmu 19. storočia nadobúdala postupne významnú úlohu v procese utvárania národného vedomia Slovákov potreba vyjasňovania predstáv o slovenskom osobitnom etnickom území a o vymedzení jeho hraníc.

Predstavy o slovenskom etnickom území začali formulovať v historickom zmysle, so spomienkami na obdobie Veľkej Moravy s cyrilometodskou tradíciou, už slovenskí osvieteniskí vzdelanci, najmä v 18. storočí Ján Baltazár Magin, Samuel Timon, Matej Bel, Ján Severini, Juraj Papánek, Jozef Ignác Bajza. Poznatky o demografických sídlach Slovanov i Slovákov konkretizovali Ján Matej Korabinský, Ladislav Bartholomaeides (Bartolomeides), Ján Tomka-Sásky a Ján Lipszky (Lipský). Úvahy slovenských vzdelancov o území Slovákov s inklináciou k centrálno-tatranskej teórii o pravlasti Slovanov i Slovákov a ich minulosti, so zdôrazňovaním „pohostinnej – zmluvnej teórie“ Slovákov, prijímali aj národní ideológovia Anton Bernolák, Juraj Fándly, Ján Kollár, Pavol Jozef Šafárik, Ján Hollý, Ľudovít Štúr a iní. Stali sa súčasťou aj slovenských národnoobránných prác proti maďarizačným tendenciám v Uhorsku v prvej polovici 19. storočia. Predstavy o slovenskom etnickom území nadobúdali v súvislosti s národnokultúrnym charakterom slovenského národného hnutia a s jeho špecifikami najmä etnografický charakter. Menej sa uplatňoval geografický princíp.[1]

Národnoobránné práce, ktoré nastoľovali potrebu riešenia slovenskej otázky, priniesli v rámci kryštalizujúcich sa úvah o území Slovenska ako časti Uhorska, obývanom Slovákami, aj názory a požiadavky týkajúce sa vymedzenia slovenského etnického územia. K vyjasňovaniu predstáv o slovenskej etnickej skupine v územnom zmysle prispelo v národnoobránných prácach najmä Šafárikovo vymedzenie územia slovenského etnika.[2] Zároveň rozvíjanie úvah o etnickom území v procese formovania národných cieľov a rozvíjania aktivít umožňovalo zameriavať národnoemacipačné aktivity do všetkých slovenských regiónov.

Prvý konkrétny náčrt rozsahu územia obývaného Slovákami predstavil Ján Čaplovič koncom 30. rokov. Slovákov nachádzal v 36 stoliciach Uhorska, z toho v 4 čisto slovenských – Oravskej, hraničiacej s Poľskom, so 87 207 obyvateľmi; Trenčianskej, hraničiacej s Moravou a Sliezskej, s 282 537 obyvateľmi; Liptovskej, na malom úseku hraničiacej s Poľskom, so 75 176 obyvateľmi a Zvolenskej, s priaznivejšou polohou ako predchádzajúce stolice, ku ktorej priradil aj päť banských miest, s celkovým počtom obyvateľov 85 873. Väčšinu obyvateľstva, popri nemeckom obyvateľstve, predstavovali Čaplovičovi Slováci v Nitrianskej, Turčianskej, Tekovskej, Hontianskej, Spišskej, Gemerskej, Malohontskej, Šarišskej, Zemplínskej a Abovskej stolici. V menšine žili Slováci v 23 stoliciach, a to v Peštianskej, Prešporskej, Novohradskej, Báčskej, Bekešskej, Sabolčskej, Komarnánskej, Ostrihomskej, Užhorodskej, Belohorskej, Vesprínskej, Čamádskej, Sriemskej a ďalších. Slovákov nachádzal hlavne v Karpatoch – Tatrách. Čaplovičovo vymedzenie slovenských území vyvolalo neskôr polemiky kvôli „nesprávne“ vymedzeniu území na juhu, keďže za slovenské oblasti nevyznačil tie, ktoré už v jeho období boli nesporne slovenské.[3]

K rozhodujúcim podnetom k vytváraniu predstáv o slovenskom etnickom území v prvej polovici 19. storočia, najmä od 30. rokov, patrila maďarizácia. Reakciou slovenských národných dejateľov na postupne narastajúce maďarizačné snahy boli národnoobránné aktivity

v podobe obranných spisov,[4] otvorených polemík v tlači a petičných akcií. V kontexte jazykovej otázky, ktorú priniesla maďarizácia, sa v národných obranách, okrem kultúrnych, jazykových a postupne aj cirkevných požiadaviek sprevádzaných kritikou stavovského Uhorska, obranou a obhajobou rovnoprávneho postavenia Slovákov a Slovanov v Uhorsku, či nastoľovaním slovenskej otázky vnímajúc Slovákov ako národ s jeho prirodzenými znakmi, ustaľovali aj názory a požiadavky týkajúce sa vymedzenia slovenského etnického územia. V rámci pretrvávajúceho uhorského a slovanského i formujúceho sa slovenského vedomia súviseli predstavy o slovenskom etnickom území na jednej strane najmä s vyjasňovaním pojmov uhorská vlasť, krajina, štát vnímaných ako politické etnikum, ktoré v predstavách federalizovali a na druhej strane s pojmom vlasť – otcina, ktorá v súvislosti so slovenskou kultúrno-etnickou skupinou nevykazovala politickú samostatnosť. Vnímali ju už však ako osobitý kolektívny celok v rámci Uhorska, nie súhrn jednotlivcov v stavovskom ponímaní. A otcinu – vlasť začali stotožňovať s územím obývaným Slovákmí.

Vymedzovanie slovenského etnického územia v prvej polovici 19. storočia súviselo v národných obranách najmä so spomínanou jazykovou otázkou. A to nielen v dôsledku maďarizačných tendencií v Uhorsku prostredníctvom maďarského jazyka, ale aj z pohľadu na jazyk ako na základný znak slovenskej etnickej skupiny, ktorá sa formulovala v moderný národ na prirodzenom národnom práve i ako na znak „ducha národa“. Na rozdiel od teritoriálnej koncepcie vymedzovania etnického územia, ktorá sa mohla opierať o národný štát – politický, občiansky, teda o vlastné štátnopolitické územie, kládli slovenskí vzdelanci v etnickej koncepcii vymedzovania národného územia dôraz na vzťah k vlastnému „kmeňu“ – etnickej skupine i na jej pôvod a väzby v rámci slovanstva. Už v jednom z prvých slovenských obranných spisov Niečo o pomadžarčovaní Slovanov v Uhorsku (Aarau 1821) autor Ján Kollár zdôraznil: „Slovania a Maďari sú dva hlavné národy, ktoré bývajú na oboch brehoch Dunaja v Uhorsku.“ Slovanov chápal v širšom zmysle ako uhorských a stredoeurópskych a v užšom zmysle ako Slovákov. Slovanský priestor v Uhorsku lokalizoval oblasťami, z ktorých prvú umiestnil na samotné územie Slovenska a označil ju ako „severnú župu“, alebo „Karpatenland“, konštatujúc: „Žiaden nepredpojatý etnograf však nepoprie, že slovanský kmeň so svojím množstvom ľudstva, nielen v celej Rakúskej monarchii, ale najmä v karpatskej krajine, je rivalom všetkých ostatných národov.“ Chápuce Slovanov v užšom zmysle ako Slovákov uviedol: „V Uhorsku je skutočný Praslovan pod Karpatmi a pri nich, ktorý si ešte podržal staré meno Slováka, najpočetnejší medzi ostatnými jemu národne príbuznými. Či si toto postavenie bude môcť uchovať i voči Maďarom, nie je isté, keďže iba v severných župách existuje zväčša čistý.“ Druhú oblasť slovanského priestoru situoval na Dolnú zem, najmä so slovenskými enklávami, kde Slováci „žijú viac alebo menej pomiešaní s inými národmi. Bolo by však protihistorické, ak by niekto myslel, že sa títo Slovania až v nových časoch rozliali po dolných krajoch Uhorska“. Tretiu oblasť mu predstavoval iba relikv pradávného slovanského osídlenia v podobe slovanských názvov už maďarských miest. Nie je známy dôvod, prečo na slovenskom území nebral Kollár do úvahy nemecké a najmä ukrajinsko-rusínske obyvateľstvo, zrejme v rámci splývania kategórií Slovan – Slováci.[5]

Podobne vymedzil slovenské územie Pavel Senický v práci Hlas z Uhorska (Hamburg 1832): Všetko, čo v Karpatoch býva a ľudsky dýcha, hovorí slovenskou rečou (slovenskou), ba aj v rovinatom vnútrozemí mojej vlasti sú celé obce slovanského (slovenského) pôvodu a rozprávajúce po slovensky (slovensky). Dnes by bolo úplnou chimérou, keby Uhor (Maďar) sníval hádam o tom, že prostredníctvom svojej reči nájde zase svoj uhorský Kanaán...

a že si ho podmaní a na stáročia udrží bez platenia daní... Nech však v Karpatoch nevháňa slzy do očí tu nejakej úbohej farárskej a tam zase bezmocnej učiteľskej vdove“, ktorá nevládze svoje deti „zaopatrit’ potrebným“, aby sa mohli učiť „po uhorsky“. [6] V tom istom kontexte vnímal územie Slovákov Juraj Rohonyi (Rohoň) v práci *Palma: Obhájené zásluhy*, ktoré sa Slovákom odňať snažili Dugonics a jemu podobní Maďari (Záhreb 1832). K územia Slovákov okrem iného uviedol: „Ktoráže reč dala meno Panónii, Uhorsku, ako aj zasneženým hrebeňom Karpát?... rozsiahly vpád urobil Maďarov víťazmi, no Slovan nikde neprišiel o svoje právo. Lebo hoci opanovali (Maďari) veľkú časť Uhorska, na hranici ich obkľúčil Slovan... jednako neprenikol (Maďar) k hraniciam, ktoré Slovanstvo trvale bezpečne ovláda. Alebo zahnaný z nich, musel vyjsť z krajín a nám vrátiť otcovskú zem... Maďar proti svojej vôli musel konečne uzavrieť dohodu. Tak sa Slovan s Maďarom spojil v jeden národ, a toto spojenie trvá už skoro tisíc rokov... takto obidva národy, uzavruc pokoj, nazývali sa od vtedy Uhrami... pomenovanie dal národu slovenský jazyk. V zväzku národov Uhorska... kráľ zabránil zmätku zavedením latinskej reči... lež každý národ hovorí svojou materinskou rečou.“ [7] Senický pokladal Slovanov za početnejšie obyvateľstvo v Uhorsku oproti Maďarom.

Michal Kunič (Kuniš) v *Úvahe o oprávnenosti maďarskej reči v Uhorsku* (Záhreb 1833) nazval územie Horného Uhorska Slovenskom – „Slowakei“ a územia stolíc obývaných Slovákami „slowakische Komitate“. Za najtypickejšiu slovenskú oblasť považoval Západoslovenskú nížinu s Trnavou ako centrom, Považie, Ponitrie a okolie Košíc. Za hlavné mesto Horného Uhorska – Slovenska označil Košice. [8] Podobne vnímal územie Slovenska v rámci Horného Uhorska ako „horné, zväčša slovanské (slovenské) kraje“ aj Samuel Hoič (Hojč) v práci *Máme sa stať Maďarmi?* (Karlovac 1833), konštatujúc: „Snáď by som si... želal, aby severné končiny tejto krajiny neboli slovenské a nemecké, južné zas valaské a srbské?, keď, ako uviedol „podľa výpočtu pána Čaploviča štyri a pol milióna Slovanov, jeden milión Valachov a pol milióna Nemcov chcú prerobiť na Maďarov... Schvartner v diele *Statistik des K.önigreichs Ungern* udával, že v 5 789 mestečkách a dedinách bývajú Slovania, v 921 Nemci, 1 024 Valasi a v 3 668 Maďari... Maďarov niet dnes viac ako tri a pol milión“. Zároveň poukázal na skutočnosť, že v Uhorsku sa nachádzali „celé kraje, kde pospolitý ľud Maďarov sotva po mene pozná“. Zdôraznil, že Slovania po príchode Maďarov „zostali v pokojnom vlastníctve svojich pozemkov v Hornom Uhorsku... napokon v horných, zväčša slovanských krajoch, tam v nich v pevnostiach umiestnení maďarskí kapitáni a bojovníci... sa naučili reč obklopujúcich ich Slovanov“ a že severné vrchy Uhorska sú pre Slovana (Slováka) „jeho domovinou“. Preto podľa Hoiča „všetko, čo v Karpatoch býva a ľudsky dýcha, hovorí slovenskou rečou, ba aj v plochých vnútrach mojej vlasti sú celé obce slovenského pôvodu hovoriace po slovensky“. [9] V práci *Apológia uhorského Slovanstva* (Lipisko 1843) opätovne Hojč uvádzal ako slovenské „severné stolice Uhorska, obývané „v minulosti“ aj teraz slovanským (slovenským) kmeňom... viac než jedno storočie bolo vlastné Uhorsko obmedzené len na Slovanmi (Slovákmi) obývané stolice, keď hranicami Uhorska bola Parkan a Komárno, Fiľakovo a Sečany, Mukačevo a Potok a Maďari alebo priamo vzdychali v tureckom područí, alebo nepriamo v spojení so Sedmohradskom poslúchali polmesiac... k akému kmeňu patrili?“. Skonštatoval, že pomenovanie mnohých starých miest – Bystrica, Zvolen, Lučenec a iné „rovnako v slovenských, ako aj v maďarských krajoch, sú slovenské“. K otázke územného i jazykového susedstva Slovákov s Rusínmi-Ukrajincami poznamenal, že „sama slovenská reč, akou hovoria vo východných stolicach, na Spiši, v Šariši, Zemplínskej, Abaujskej, Užhorodskej, Berežskej, je taký žargón, ktorý je veľmi blízky rusínskemu nárečiu“ [10]

Severné stolice Uhorska boli aj pre Sama Chalupku územím Slovákov. K jazykovej a územnej otázke v práci Akými prostriedkami možno najlepšie docieľiť rozšírenie maďarskej reči medzi obyvateľmi Uhorska? (Basel 1834) uviedol: „Poznám dve hlavné chyby, ktorými si poškodili Maďari: je to prehnanosť ich požiadaviek voči ostatným národom Uhorska, ako aj ich pyšné a bezpráve správanie voči nim... Väčšina obyvateľov Uhorska nehovorí maďarsky, ale sú práve tak, ako Maďari, deťmi... krajiny.“ A v práci Uhorské zmätky a roztržky (Lipsko 1842) k odrodilým Slovákom poznamenal, že „je to na smiech a zároveň na plač, keď sa medzi týmito Slovákami z Liptova, Oravy, Turca, Zvolenskej, Trenčianskej a Nitrianskej“, ktorí nie sú Maďarmi „nájdú ľudia, ktorí sa až nepriateľsky správajú k svojim súkmeňovcom“. Zdôraznil, odvolávajúc sa na Šafárikove Slovánske starožitnosti, že Slovania pokiaľ len siahajú dejiny vždy bývali v Európe a že „Uhorsko, ktoré sa dnes tak volá, bolo odjakživa ich rodovým sídlom. Ostrihom, Vyšehrad, Budín, Belehrad, Novohrad, samé slovanské mená, patria do predmaďarských čias.“[11]

Ludovít Martin Šuhajda v práci Maďarizmus v Uhorsku z právnej, historickej a rečovej stránky, s opravou predsudkov, z ktorých pochádzajú jeho domýšľavosti (Lipsko 1834) zamerlal pozornosť v obranných argumentáciách na pôvodnosť Slovanov na uhorskom území a upozornil, že „Uhorské šľachtické stavy... chcú... vlastných domorodcov ríše, Slovanov, ktorí sa tu delia na Slovákov, Rusínov, Slovincov, Chorvátov, Slavóncov alebo Rácov, ďalej iné kmene, ako Nemcov v Sedmohradsku a vo významných mestách Uhorska, Valachov na juhu, rozptýlených Židov a Cigánov... označiť za pravých entuziastických Maďarov“. Na konštatovanie maďarskej strany, že Uhorsko je vlasťou Maďarov, a preto tu „musí vládnuť jedine a výlučne maďarská reč“ uviedol: „vlast’ – mnohoznačné slovo; ba i samo slovo „Uhorsko“ je viac než jednoznačné. Slovo vlast’ možno rozoberať čiastočne v umelom a politickom, čiastočne v prirodzenom a etnografickom zmysle... Etnicky chápané národ a vlast’ jedno a to isté... Nemecká vlast’ je oveľa väčšia ako jej politické hranice... Ak teda berieme politický a etnický moment“ vo vzťahu k vlasti jednotlivo, ale najmä spolu „tak môže jednotlivec všeobecne za svoju vlast’ vyhlásiť určitý krajinský priestor“. Šuhajda rozdelil Uhorsko v užšom zmysle na osem častí: „Karpato-Sláviu (slovenskú), Rusínku, Maďáriu, Valachiu, Rácku, Chorvátsku, Vendsku, Teutónsku“, pričom zdôraznil, že „Maďarsko leží celkom dnu v krajine“ a „je obkľúčené slovanskými národmi“. A práve preto Maďari nemohli slovami Šuhajdu požadovať a Slovania v Uhorsku nemohli obetovať svoju národnosť: „my ľutujeme, že z tejto strany Karpát nemaďarských obyvateľov postihuje niečo oveľa horšie“ – pomaďarčenie. Za územnosprávne stolice – „provincie“ Slovákov považoval „Liptov, Oravu, Turiec, Trenčín atď.“. Početnú prítomnosť Slovákov v Hornom Uhorsku argumentoval aj ich hospodárskymi aktivitami: „Sú to Slováci, ktorí aj samým Nemcom v Spišskej stolici zväčša obrábajú ich polia. Slováci Gemerskej stolice pracujú práve tak neúnavne v tamojších železných hámroch ako Slováci Zvolenskej stolice v taviacich peciach, hámroch a mincovniach, sklenených hutách, stupách, pílach, papierňach... Jediná významná továreň na kartún v Uhorsku... v Šaštíne, má najväčší počet svojich tkáčok na slovenskej zemi Nitrianskej a Trenčianskej stolice. Slováci z Turčianskej stolice sa dostávajú na všetky miesta ako takzvaní šafraníci“.[12]

Ján Pavel Tomášek k mnohonárodnostnému zloženiu Uhorska a k samotným Slovanom i Slovákom v práci Rečový boj v Uhorsku (Záhreb 1841) poukázal na skutočnosť, že „od najstarších čias bolo údelom Uhorskej krajiny, že v nej bývali rozličné národy... aj popri sebe v tom istom čase“, pričom v prvej polovici 19. storočia žili v Uhorsku „Uhri, Slovania, Ne-

mci, Valasi, Židia, Cigáni a ešte niektoré menšie kmene“. V uhorskej krajine približne so 123 miliónmi obyvateľov „mohol uviesť“ sotva „viac než tri milióni Uhrov (Maďarov)“, pričom početnejší ako Maďari boli Slovania, ktorí tvorili „približne polovicu obyvateľstva... 6 1/2 milióna Slovanov“, a to „vo dvoch hlavných skupinách – severných, rozšírených po severných stoliciach“, s výbežkami do vnútorných častí a rozptýlené kolónie Slovanov v južných krajoch. Severných Slovanov (alebo aj Čechoslovanov) označil za Slovákov a zdôraznil, že k nim treba „pripočítať aj Rusnákov alebo Rusínov, ktorí sa od nich v hovorovej reči veľmi neodlišujú“. Slovákov obývajúcich kompaktné územie na severe vnímal v úplnom národnom „obkľúčení“ a bez pomoci zvonku, „zatiaľ kým Nemci, Slovania a Valasi majú početných súkmeňovcov za hranicami“ Uhorska.[13]

Ján Čaplovič na základe vlastného výskumu demografického vývinu v Uhorsku dopel v práci Slovanstvo a pseudomaďarstvo (Lipsko 1842) k poznaniu, že v Uhorsku žije 1 680 000 Slovákov a Čechov a 427 000 Rusínov. Z hľadiska slovenských obydli skonštatoval, že „Slováci obývajú celkom sami 4 stolice, 216 štvor. míľ; ako väčšina 7 stolic, 282 štvor. míľ, ako menšina asi 90 štvor. míľ. Spolu okolo 580 štvor. míľ, milión a 415 000 duší“. Uviedol, že Slováci sú na počet skoro o milión silnejší ako bavorské kráľovstvo. Poukázal na skutočnosť, že „so Slovákami susedia Rusíni, vo väčšine v troch stoliciach, kde 408 000 duší obýva 225 štvor. míľ“, spolu Slováci a Rusíni súvisle obývajú „asi 800 štvor. míľ“ a majú „skoro dva milióny duší“. Upozornil, že Slováci v tom čase obývali spolu s celými štyrmi stolicami aj kráľovské slobodné mestá a že Spišská stolica, kedysi z väčšej časti nemecká (podobne Nemci žili aj v iných stoliciach, napríklad v Liptovskej, Zvolenskej, Hontianskej, Gemerskej atď.) bola už, až na niektoré výnimky, celkom slovenská, pričom v siedmich stolicích predstavovali Slováci značnú väčšinu obyvateľstva.[14]

K slovenskému územiu sa vyjadril aj Jozef Melcer (Melcer) v práci Ohlas v záujme slovenskej reči (Banská Bystrica 1842), keď uviedol, že sa okolo neho „na spôsob polmesiaca týčia... vážne vrcholky Karpát, tvoria rám a smutne sa dívajú na povrch Zeme“. Slovenskú zem označil za „najkrajšie kraje tejto vlasti (uhorskej), od Prešporoku po Sihot“.[15]

Jednu z prvých predstáv o slovenskom etnickom území, prezentovanú s požiadavkou zriadiť osobitné slovenské územie v Uhorsku nachádzame v Štúrovom návrhu petície uhorskému snemu z roku 1842. Do Slovenského prestolného prosbopisu (1842) sa však nedostala, aj keď bola známa širšiemu okruhu slovenských národných dejateľov a nebola ani verejne prezentovaná. V predstave o osobitnom slovenskom území Štúr požadoval zriadiť Slovensko primerane dobe a cieľu hnutia, s osobitným snemom, pod ochranou kráľa a podľa vzoru Chorvátska a Slavónska, v územnom rozsahu „z čias Jiskrových“.[16] V práci Devätnáste storočie a maďarizmus (Viedeň 1845), podobne ako jeho predchodcovia, Štúr zdôraznil polohu slovenského územia: „V tomto storočí obrátili aj Slováci zo svojich Karpát svoje zraky za slnkom... pripojili sa k duchovnému hnutiu ostatných národov šireho cisárskeho štátu“.[17] V príspevku v Slovenských národných novinách roku 1846 Naše položenie vo vlasti videl „územný základ“ a „spájajúce prvky vlasti“ v štyroch možnostiach: v prirodzených hraniciach (rieky, moria a hory), v hraniciach slobodne na zemi ustanovených, v prirodzených etnických hraniciach (reč, obyčaje, mravy národa) a v duchovných hraniciach (náboženstvo, právo, občianske a politické poriadky), zdôrazňujúc, že „národ potrebuje zem, na ktorej sa živí, medze (hranice), pokiaľ siaha jeho panstvo“.[18]

Podobne Michal Miloslav Hodža v práci Slováč. Príspevky k objasneniu slovanskej otázky v Uhorsku (Praha 1848) považoval za slovanské – slovenské „Severné Uhorsko“, konšta-

tujúc, že „od Dunaja na Karpaty“ žijú Slováci a „Karpatská praslovanská zem má pre nich niečo tak podivne príťažlivého, ako keby tam odpočívala matka Sláva, začarovaná do tisíc-ročného spánku“.[19]

Uvedený vývin predstáv o slovenskom etnickom území v kontexte riešenia slovenskej otázky v národných obranách prispel k spájaniu požiadaviek národnej rovnoprávnosti Slovákov s vymedzovaním etnického územia v rámci Uhorska, čo postupne umožnilo sformulovať aj požiadavku osobitného slovenského územia a prezentovať predstavy o štátoprávnom postavení Slovákov.[20]

Žiadosti slovenského národa z mája 1848 ešte neobsahovali explicitne požiadavku samostatného slovenského územia v rámci Uhorska, aj keď v nich bola prítomná požiadavka zriadenia slovenského národného snemu, s ktorou pri zdôrazňovaní slovenskej národnej individuality – svojbytnosti spájali aj požiadavku „vyznačiť medze národopisné“ – etnografické hranice, aby sa tak „každý národ k svojmu národnému striedku mocne sa priťahovať mohol a smel“.[21]

V slovenských národných obranách z prvej polovice 19. storočia sa predstavy o slovenskom etnickom území ustálili na etnografickom základe k územnej oblasti severných stolíc Uhorska v podobe pomenovania Horné Uhorsko – Slovensko, pod hrebeňom Karpát, či od Dunaja po Karpaty, alebo karpatská krajina – Karpato-Slavia s Liptovom, Oravou, Turcom, zvolenskou, nitrianskou a trenčianskou oblasťou, Spišom, Gemerom, Hontom atď.[22]

LITERATÚRA

- BOKES, František: Vývin predstáv o slovenskom území v 19. storočí. Martin : Matica slovenská, 1945. 143 s.
- BOTTO, Július: Slováci. Vývin ich národného povedomia 1., 2. Martin : KÚS, 1923. 259 s., 179 s.
- ČAPLOVIČ, Ján: Etnografia Slovákov v Uhorsku. Zost. Rudo Brtáň. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977. 301 s.
- HORVÁTH, Pavel: Zbytočný pokus o revíziu autorstva slovenských národných obrán z rokov 1821 – 1834. In: Historický časopis, roč. 38, 1990, č. 1, s. 56-93.
- O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1831 – 1848. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973. 848 s.
- RAPANT, Daniel: Ilegálna maďarizácia 1790 – 1840. Martin : Matica slovenská, 1947. XII + 246 s..
- RAPANT, Daniel: K počiatkom maďarizácie I.II. Bratislava : Československé zemské muzeum, 1927, 1931. 598 s., 720 s.
- RAPANT, Daniel: Slovenské povstanie roku 1848 – 49. Dejiny a dokumenty I. 1. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1937. 402 s.
- Slováci a ich národný vývin. Zost. Július Mesároš. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1966. 290 s.
- ŠTÚR, Ľudovít: Naše položenie vo vlasti. In: Slovenské národné noviny, roč. 2, 11. 9. 1846, č. 118, s. 467-468.
- TIBENSKÝ, Ján: Funkcia cyrilometodskej a veľkomoravskej tradície v ideológii slovenskej národnosti. In: Historický časopis, roč. 39, 1991, č. 1, s. 49-78.
- TIBENSKÝ, Ján: Chvály a obrany slovenského národa. Pamäti a dokumenty. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965. 403 s.
- TIBENSKÝ, Ján: Úvahy Michala Kuniša o šírení maďarskej reči a maďarizácie v Uhorsku. In: Historický časopis, roč. 16, 1968, č. 4, s. 579-594.

POZNÁMKY

- [1] V prvých desaťročiach 19. storočia ako uvádza František Bokes „etnické územie slovenské v oblasti západných a východných Karpát nenachádzame v nijakej práci topograficko-štatistickej“. K prvým pokusom znázorniť na mape rozsah slovenského etnického územia patrila národopisná mapa Uhorského kráľovstva (1829) od Jána Čaploviča. BOKES, František: Vývin predstáv o slovenskom území v 19. storočí. Martin : Matica slovenská, 1945, s. 11.
- [2] Šafárik vymedzil slovenské územie v Slovenskom národopise (1842). Len prehľadne sa dotkol etnografických hraníc, ku ktorým pristupoval v rámci hraníc rozšírenia sa Slovanov v Európe na filologickom základe, a to aj napriek tomu, že sa venoval i etnografickým, geografickým, historicko-jazykovým a z časti literárnym otázkam. Pri vymedzovaní slovenských etnických území dospel k vymedzeniu aj jednotlivých slovenských lokalít s národopisnou – jazykovou hranicou.
- [3] BOKES, František: Vývin predstáv o slovenskom území v 19. storočí. Martin : Matica slovenská, 1945, s. 11-12.
- [4] Obranné spisy kvôli cenzúre vychádzali predovšetkým v zahraničí a ak boli povolené aj na domácom území. Miestom ich vydania v zahraničí boli Lipsko, Bazile, Aarau, Hamburg, v monarchii Viedeň, Pešť, Budín, Praha, Karlovac, Záhreb a na domácom území Banská Bystrica a Levoča.
- [5] KOLLÁR, Ján: Niečo o pomadařčovaní Slovanov v Uhorsku. In: O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 169.
- [6] SENICKÝ, Pavel: Hlas z Uhorska. In: O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 181-182.
- [7] ROHONYI, Juraj: Obhájené zásluhy, ktoré Slovanom odňať sa snažili Dugonics a jemu podobní Maďari. In: O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 188-189, 190.
- [8] TIBENSKÝ, Ján: Úvahy Michala Kuniša o šírení maďarskej reči a maďarizácie v Uhorsku. In: Historický časopis, roč. 16, 1968, č. 4., s. 590-591.
- [9] HOIČ, Samuel: Máme sa stať Maďarmi? In: O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 203, 210, 214-215, 219, 223-224, 234.
- [10] HOIČ, Samuel: Apológia uhorského Slovanstva. In: O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 614-615, 647.
- [11] CHALUPKA, Ján: Akými prostriedkami možno najistejšie docieľiť rozšírenie maďarskej reči medzi obyvateľmi Uhorska? In: O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 251; CHALUPKA, Ján: Uhorské zmätky a roztržky. In: O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1831 – 1848. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 440, 453.
- [12] ŠUHAJDA, Ľudovít M.: Maďarizmus v Uhorsku z právnej, historickej a rečovej stránky, s opravou predsudkov, z ktorých pochádzajú jeho domýšľavosti. In: O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 280, 287, 289-290.

- [13] TOMÁŠEK, Ján Pavel: Rečový boj v Uhorsku. In: O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 344, 347.
- [14] ČAPLOVIČ, Ján: Slovanstvo a pseudomaďarstvo. In: O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 398-400, 406.
- [15] MELCZER, Jozef: Ohlas v záujme slovanskej reči. In: O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 501.
- [16] RAPANT, Daniel: Slovenské povstanie roku 1848 – 49. Dejiny a dokumenty I. 1. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1937, s. 130.
- [17] ŠTÚR, Ľudovít: Devätnáste storočie a maďarizmus. In: O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 712.
- [18] ŠTÚR, Ľudovít: Naše polozenie vo vlasti. In: Slovenské národné noviny, roč. 2, 11. 9. 1846, č. 118, s. 467.
- [19] HODŽA, Michal Miloslav: Slovák. Príspevky k objasneniu slovanskej otázky v Uhorsku. In: O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 739, 771, 777.
- [20] Nachádzame ich napríklad už v liste Pavla Jozeffyho Jánovi Kollárovi z 27. apríla 1842 v súvislosti so Slovenským prestolným prosbopisom. Od roku 1842 Jozef Miloslav Hurban používal v príspevkoch do časopisov na označenie slovenského etnického územia pojem Slovensko (Kvety 1842, Slovenské pohľady 1847). Bližšie BOKES, František: Vývin predstáv o slovenskom území v 19. storočí. Martin : Matica slovenská, 1945, s. 15.
- [21] TIBENSKÝ, Ján: Chvály a obrany slovenského národa. Pamäti a dokumenty. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965, s. 376-377.
- [22] Vo vedomí väčšiny príslušníkov slovanskej etnickej skupiny sa predstavy o Slovensku v rámci Uhorska spájali s jeho vžitým označením ako Vyšné okolie, Horný kraj uhorský – Felvidék, na rozdiel od dolných krajov, Dolniakov – Alföldu. Duchovná kultúra prezentovala v jednotlivých časových obdobiach isté hodnoty, spočívajúce v symbióze s tradíciami, výchovou a autoritami, odrážala v sebe spôsob komunikácie, myšlienky, duchovný svet, rozum, city, vôľu či život spoločnosti. Prejavy ducha možno sledovať v podobe náboženstva, knižnej kultúry, vied i umení.¹

**ZUR ENTWICKLUNG DER VORSTELLUNGEN VOM SLOWAKISCHEN
ETHNISCHEN RAUM IN DEN NATIONALEN VERTEIDIGUNGSAKTIVITÄTEN
IN DER ERSTEN HÄLFTE DES 19. JAHRHUNDERTS**

Zusammenfassung

Die Vorstellungen vom slowakischen nationalen Raum wurden in den Zeiten der Entstehung und in den Anfängen der Entwicklung der modernen slowakischen Nation zum Bestandteil der slowakischen nationalen Verteidigungsaktivitäten, die als Reaktion auf die Ungarisierungstendenzen in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts in Ungarn zu verstehen sind. Im Bezug auf die

nationalkulturelle Orientierung der slowakischen nationalen Bewegung haben diese Vorstellungen einen ethnographischen Charakter erworben. Die schriftlichen Werke aus den 30. und 40. Jahren des 19. Jahrhunderts, deren Ziel war es, die Slowaken in Ungran zu verteidigen, wiesen auf die Notwendigkeit der Lösung der sogenannten slowakischen Frage hin. Diese Werke betrachteten die Aufklärungsvorstellungen vom slowakischen ethnischen Raum aus dem 18. Jahrhundert von Ján Baltazár Magin, Samuel Timon, Matej Bel, Ladislav Bartholomaeides und anderen, als auch die Vorstellungen von Ján Kollár aus den 20. Jahren des 19. Jahrhunderts als Basis und knüpften unmittelbar an die Begrenzung des slowakischen ethnischen Raumes von Šafárik an. In den Verteidigungswerken von Ján Čaplovič, Pavol Senický, Michal Kunič, Samo Chalupka, Ludovít Martin Šuhajda, Ján Pavol Tomášek, Jozef Melczer, Michal Miloslav Hodža und anderen kam es auf einer ethnographischen Grundlage zur Konsolidierung der Vorstellungen vom slowakischen ethnischen Raum, der als Teil Ungarns zu verstehen war. Es ging um das Gebiet der nördlichen ungarischen, von Slowaken besiedelten Komitate.

(Preklad Lenka Almášiová)

LUBOR NIEDERLE A SAMUEL CZAMBEL - ČESKÝ A SLOVENSKÝ POHĽAD NA SLOVENSKO-RUSÍNSKE ETNICKÉ HRANICE NA ZAČIATKU 20. STOROČIA

Peter KOVAL

Záujem o stanovenie slovensko-rusínskej etnickej hranice, resp. o vymedzenie slovenského etnického priestoru prejavili na začiatku 20. storočia o. i. aj Lubor Niederle a Samuel Czambel. Tento ich interes bol podnietený predchádzajúcimi výskumami domácich, ale aj cudzích vedcov – historikov, etnografov, jazykovedcov. Napr. Jozef Škultéty a Štefan Mišík na prelome 19. a 20. storočia prezentovali svoje poznatky a názory na stránkach Slovenských pohľadov. Ich polemika v spomínanom periodiku podnietila hlbšie poznávanie východného Slovenska. A ako Niederle, tak aj Czambel boli s ňou dobre oboznámení, čo dokazuje aj fakt, že obaja sa vo svojich prácach a príspevkoch odvolávajú priamo v texte na názory prezentované Škultéty a Mišíkom. Lubor Niederle dokonca osobne spolupracoval s Mišíkom a uvádzal ho ako „osobného poradcu“ v tejto problematike.

Zásluhou pražskej Národopisnej spoločnosti československej vyšlo v roku 1903 prvé vydanie Niederleho práce *Národopisná mapa uherských Slovákov*. Autor ju napísal jednak na základe uhorskej štatistiky z roku 1900, ako aj viacerých dovtedajších slovenských či neslovenských prác. Niederle si v nej podrobnejšie všimol okrem ostatných slovenských stolíc aj národnostné pomery, resp. slovensko-rusínske národnostné prepletenie stolíc na východe Slovenska.

Na základe štatistických údajov sa Niederlemu Rusíni prvýkrát objavili, ak by sme slovensko-rusínsku etnickú hranicu sledovali z juhovýchodu na severozápad, v Zemplínskej a Užhorodskej stolici. Niederle o tom napísal: „V Zemplíně a sousedním Užhorodě vystupují nám poprvé ve větším počtu Rusové, zde vesměs zvaní Rusnáci, tvoříce část celistvé oblasti, jež se rozkládá ze Zemplína a Užhorodu k východu do Beregu, Ugoče, Marmaroše. Od ní zasahuje však výběžek podél hranic severních na západ až k Pivničné v Haliči a na jihu přes Šaryš do stolice spišské...“ [1]

Šarišská stolica sa Niederlemu podľa štatistiky javila ako slovensko-ruská (rusínska), pričom Slováci boli osídlení v jej väčšej a Rusíni v menšej časti. Stanoviť však presnú slovensko-rusínsku etnickú hranicu mu v tejto stolici pripadalo dosť ťažké, pretože rusínske obce prenikali do slovenských častí a naopak slovenské obce do rusínskych.

Spiš zasa bol podľa úradných štatistík čo do národností pestro zastúpený a čo sa týka kontaktného slovensko-rusínskeho územia Niederle napísal, že „na severu a východu pás slovenský proniknout je (je prerušený) také mnohými obcemi ruskými, které zejména při haličské hranici tvoří řadu souvislých ostrovů, přecházejících do Šaryše“ [2] Dodal však, že na tomto území je veľmi ťažké presne určiť, resp. zaradiť obyvateľstvo toho územia k Slovákom alebo Rusínom a že tento problém musia ešte len vzdelaní etnografi vyriešiť. Poznajúc práce Štefana Mišíka a opierajúc sa aj o jeho závery skonštatoval, že Spiš bol pôvodne slovenský a rusínske obyvateľstvo sa len postupne prisťahovávalo. Spolu s Mišíkom tvrdil, že rusínske obyvateľstvo na Spiši sa postupne poslovenčuje a o rusínskom pôvode niektorých obyvateľov svedčí už len ich náboženstvo.

Niederle vo svojej práci *Místopis a národnostní statistika obcí slovenských* vychádzal z úradnej uhorskej štatistiky, teda z jasných zreteľných čísel, no nemožno tvrdiť, že by sa s nimi úplne stotožnil, zvlášť, keď pozorne sledoval dovtedajšie polemiky okolo slovensko-

-rusínskej premiešanosti severovýchodného Slovenska, a preto skonštatoval: „Na miestech, kde se Rusové se Slováky stýkají, je ethnografovi, který chce v úvahu bráti nejen jazyk, ale i víru, politické smýšlení, mravy, kroj atd. dosud velmi těžko, ba nemožno, stanovití hranici obou národů. Jsouť zde mnohé kraje s dialektý rázu přechodního, jež jsou původu sekundárního a mají mimo to i zřejmé vlivy polské (na př. v přízvuku), jsou obce, jejichž obyvatelé hovoří sice po slovensku, ale víru mají pravoslávnou (uniatskou), nebo obce, jejichž kroj a celý byt je více ruský, ale probouzející se vědomí národní v rozporu s jazykem. Proto pochopujeme, že o hranici slovenskoruskou udržují se v literatuře spory, zejména pokud se týka slovenských končin Zemplína, Spiše, Šaryše a Užhorodu.“[3]

Do diskusií k slovensko-rusínskej etnickej hranici sa Lubor Niederle zapojil aj svojimi článkami uverejnenými v Slovanskom prehľede V. (1903), resp. Slovanskom prehľede VI. (1904) a v Národopisnom věstníku českoslovanskom II. (1907) s cieľom doplniť údaje, ktoré poskytol už v spomínanej práci, no predovšetkým so zámerom prehľadne a komplexne zaujať stanovisko k uvedenej problematike. Pri porovnaní úradných sčítaní obyvateľstva z rokov 1890 a 1900 sa mu ukázali značné rozdiely v počte slovenských a rusínskych obcí práve v kontaktnom slovensko-rusínskom prostredí. Štefan Mišík, ktorý Niederlemu pomáhal pri spracovávaní národnostnej mapy Spiša a Šariša, zastával názor, že príčinou týchto zmien bola iba neznalosť či nedbanlivosť uhorských úradníkov, ktorí rusínske obce zapísali za slovenské inak v roku 1890 a inak v roku 1900. Niederle však k Mišíkovmu vysvetleniu dodal aj ďalší faktor ovplyvňujúci tieto nezrovnalosti pri sčítavaní obyvateľstva – a sice poslovenčovanie rusínskeho obyvateľstva. To sa prejavovalo v poslovenčenom ráze rusínskeho nárečia v niektorých rusínskych obciach, ale aj v tom, že samotní rusínski obyvatelia sa hlásili za Slovákov v dôsledku slabého národného povedomia, v čom Mišík dával za pravdu aj Niederlemu.

Lubor Niederle, aj keď vo svojich výskumoch vychádzal i z úradných štatistík, nebol s nimi úplne stotožnený a musel sa brániť tiež útokom, ktoré vyvolala jeho už menovaná práca *Místopis a národnostní statistika obcí slovenských*. V reakcii na spomínané kritiky uviedol: „Nevěřím statistice maďarské v detailech, nevěřím, že hranice východní jde vskutku tak, jak jí statistika předvádí, naopak věřím, že věci neznalí orgánové zavinili leckdy kolísání národnostní, které poslední statistiky projevují. Proto také, opakují, kontrola statistické hranice na východě je nutná...“[4] Aj preto Niederle prejavoval spokojnosť nad tým, že výskumy k danej problematike pokračujú (Štefan Mišík, Jozef Škultéty a i.) a snažil sa svojimi znalosťami i skúsenosťami pomáhať slovenským vedcom. Tak napr. v Národopisnom věstníku českoslovanskom uverejnil mapy Spišskej, Šarišskej, Zemplínskej a Užhorodskej stolice. Išlo o grafické zobrazenie výsledkov výskumu Sama Czambela, ktoré v jeho práci *Slovenská reč* a jej miesto v rodine slovanských jazykov absentovalo.

Začiatkom 20. storočia sa lingvistickým výskumom východného Slovenska zaoberal Samuel Czambel. Mal v úmysle pokračovať v jazykovom bádani aj na ďalších územiach Slovenska. Z knižne pripravovaného diela *Slovenská reč* a jej miesto v rodine slovanských jazykov mu však vyšiel len prvý zväzok, týkajúci sa východného Slovenska.

V uvedenej práci Samuel Czambel rozdelil východoslovenské územie na dva celky – širšie a užšie východoslovenské územie. Nevnímal ich však ako samostatné zemepisné či politické celky, t. j. také, ktoré by mali mať osobitný politický vývoj. Pod širším východoslovenským územím rozumel územie vplyvu východoslovenskej reči a mal na mysli Spiš, Šariš a slovenské časti Zemplína, Abova a Užskej stolice, t. j. tie územia, ktoré neboli čisto maďarské. Do

užšieho východoslovenského územia (do územia východoslovenskej reči) zahŕňal tie oblasti uvedených stolíc, na ktorých obyvateľstvo používalo len východoslovenské nárečia.

Czambel do územia východoslovenskej reči zahrnul len tie obce, ktoré mali relatívnu väčšinu slovenského obyvateľstva. Ostatné, v ktorých bolo v prevahe inorečové obyvateľstvo, zaradil do tzv. inorečových ostrovov v rámci slovenského územia.

Jeho slovenské územie sa odlišuje od slovenského územia Niederleho tým, že Czambel uvádza asi o sto slovenských obcí menej ako Niederle. Czambel mal pre to aj vysvetlenie. Príčinu tejto odlišnosti videl jednoznačne v postupe pri sčítavaní obyvateľstva v roku 1900, ktoré bolo ťažké z dôvodu, že „Poliaci, Rusi a Nemci východoslovenského územia učia sa usilovne po východoslovensky, nie z lásky k slovenskej reči, ani nie preto, že by ona mala nejaké výsady, ale zo životnej potreby. Okolnosti za sto a sto rokov utvorily sa tak na východoslovenskom území širšom, že východná reč slovenská stala sa prostredkovacou rečou medzi živúcim tam rôznorodým obyvateľstvom.“ [5] Aj preto mohol Czambel napísať o Rusínoch, ktorých lokalizoval do celého širšieho východoslovenského územia, ale hlavne severovýchodne a východne za hranicou užšieho východoslovenského územia, že v Spišskej a Šarišskej stolici im úrady nepriznávajú skutočnú národnosť a „kde sa tomu nezoprú cirkevné úrady grécko-katolícke, všade ich vydávajú za Slovákov. ...Ich obyvatelia veľa rász stoja o to, aby boli popísaní za Slovákov.“ [6]

K rozpoznávaniu rusínskych obcí od slovenských Czambel uviedol: „Oddeľujúc ruské (rusínske – pozn. P. K.) obce od slovenských, neopieral som sa ani o pomery vierovyznaňské, ani o priznanú národnosť pri popise z r. 1900, ale jedine o rozdiely, jaké sa javia medzi rečou uhorských Rusov a východných Slovákov; rečové rozdiely považujem za jediné oprávnené delidlo pri určovaní národností ruskej a slovenskej.“ [7]

Samuel Czambel vedel, o všeobecne prijímanom fakte na Slovensku, že slovenská reč je katolíckou, t. j. že sa stotožňuje rímskokatolícke vierovyznanie so slovenskou národnosťou a gréckokatolícke s rusínskou národnosťou. S týmto faktom nemohol súhlasiť a na základe ukážok východoslovenských nárečí, ktoré vo svojej práci uvádzal, ho vyvracal na jazykovom základe. Zdôrazňoval, že aj keď bola obec vnímaná (napr. aj na základe sčítania z roku 1900) ako slovenská, na základe jazykového kritéria bola podľa neho „jasne“ rusínska. Czambel, vychádzajúc zo svojho jazykového kritéria, dospel k väčšiemu počtu rusínskych obcí, než sa uvádzalo podľa konfesijného kritéria. Gréckokatolícku konfesiu ako kritérium národnosti odmietol.

V príspevku nebolo úmyslom zobrazit' presné závery výskumov Lubora Niederleho a Samuela Czambela týkajúcich sa slovensko-rusínskej etnickej hranice, teda vymenovať konkrétne obce, územie, ktorým by táto hranica, podľa nich, viedla. Snahou bolo poukázať aspoň na niektoré problémy, s ktorými sa uvedení predstavitelia českých a slovenských vedeckých kruhov museli pri svojich bádaniach vysporiadať a aké metódy si pri stanovovaní slovenského etnického územia zvolili. Ako Niederleho, tak aj Czambelove výskumy na začiatku 20. storočia odrážali stav českého a slovenského poznania severovýchodného Slovenska a prispeli k lepšiemu poznaniu tohoto územia.

LITERATÚRA

NIEDERLE, Lubor: Ještě k sporu o ruskoslovenskou hranici v Uhrách. In: Slovanský přehled Sborník statí, dopisův a zpráv ze života slovanského, roč. 6, Praha 1904, s. 258-261.

- NIEDERLE, Lubor: K sporu o ruskoslovenské rozhraní v Uhrách. In: Slovanský přehled. Sborník statí, dopisův a zpráv ze života slovanského, roč. 5, Praha 1903, s. 345-349.
- NIEDERLE, Lubor: Místopis a národnostní statistika obcí slovanských. (III. zkrácené a upravené vydání knihy prof. dr. L. Niederla „Národopisná mapa a statistika uh. Slováků na základě sčítání lidu z r. 1900“). Praha : Společnost Národopisného musea československého v Praze, 1919. 231 s.
- NIEDERLE, Lubor: Nová dáta k východní slovenské hranici v Uhrách. In: Národopisný věstník československý. Roč. II., Praha 1907, s. 1 - 3.
- CZAMBEL, Samuel: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I. Východoslovenské nárečie. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1906. 624 s.

POZNÁMKY

- [1] NIEDERLE, Lubor: Místopis a národnostní statistika obcí slovanských. (III. zkrácené a upravené vydání knihy prof. dr. L. Niederla „Národopisná mapa a statistika uh. Slováků na základě sčítání lidu z r. 1900“). Praha : Společnost Národopisného musea československého v Praze, 1919, s. 16.
- [2] NIEDERLE, Lubor: Místopis a národnostní statistika obcí slovanských. (III. zkrácené a upravené vydání knihy prof. dr. L. Niederla „Národopisná mapa a statistika uh. Slováků na základě sčítání lidu z r. 1900“). Praha : Společnost Národopisného musea československého v Praze, 1919, s. 17.
- [3] NIEDERLE, Lubor: Místopis a národnostní statistika obcí slovanských. (III. zkrácené a upravené vydání knihy prof. dr. L. Niederla „Národopisná mapa a statistika uh. Slováků na základě sčítání lidu z r. 1900“). Praha : Společnost Národopisného musea československého v Praze, 1919, s. 5.
- [4] NIEDERLE, Lubor: Ještě k sporu o ruskoslovenskou hranici v Uhrách. In: Slovanský přehled Sborník statí, dopisův a zpráv ze života slovanského, roč. 6, Praha 1904, s. 259.
- [5] CZAMBEL, Samuel: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I. Východoslovenské nárečie. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1906, s. 61.
- [6] CZAMBEL, Samuel: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I. Východoslovenské nárečie. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1906, s. 75.
- [7] CZAMBEL, Samuel: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I. Východoslovenské nárečie. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1906, s. 79.

LUBOR NIEDERLE UND SAMUEL CZAMBEL – EIN TSCHECHISCHER UND SLOWAKISCHER BLICK AUF DIE SLOWAKISCH-RUTHENISCHE ETHNISCHE GRENZE AM ANFANG DES 20. JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

Der Beitrag befasst sich mit dem Problem der Festsetzung der slowakisch-ruthenischen ethnischen Grenze am Anfangs des 20. Jahrhunderts. Es werden zwei Wissenschaftler vorgestellt – jeweils ein slowakischer und ein tschechischer, die zur Lösung dieses Problems beigetragen haben. Das Ziel dieses Beitrages ist es, hauptsächlich zu zeigen, an welche Probleme Lubor Niederle und Samuel Czambel bei ihren Forschungen stießen und welche Forschungsmethoden sie angewandt haben. Die Theorie von Lubor Niederle fand ihre Stütze

tzung in den Amtstatistiken. Im Gegenteil dazu versuchte Samuel Czambel den slowakischen Raum von dem ruthenischen anhand der Sprache zu trennen. Der Aussagewert der Statistiken war laut Niederle nicht hoch genug. Um dem reellen Bild der slowakisch-ruthenischen ethnischen Grenze näher zu kommen, war seiner Meinung nach eine Terrainkontrolle nötig. Die Entscheidung über die genaue slowakisch-ruthenische ethnische Grenze zu treffen, das überließ er der Ethnografie. Niederle bemühte sich mit eigenen Erfahrungen zur Lösung des Problems beizutragen und zu helfen. Czambel verließ sich bei der Markierung der Grenze auf die Linguistik. Die linguistischen Unterschiede zwischen dem slowakischen und dem ruthenischen Ethnikum scheinten für ihn der einzig objektive Maßstab zur Festsetzung der Grenze auf diesem Gebiet zu sein.

(Preklad Lenka Almášiová)

ZÁKLADNÉ DETERMINANTY NÁRODNOUVEDOMOVACIEHO PROCESU SLOVÁKOV, RUSÍNŮV A UKRAJINCOV NA SEVEROVÝCHODNOM SLOVENSKU V ROKOCH 1918 – 1939 ^[1]

Peter ŠVORC

Národnouvedomovací proces Slovákov, Rusínov a Ukrajincov žijúcich na severovýchodnom Slovensku prebiehal nielen v 19. storočí, ale aj v prvých decéniách 20. storočia. U Rusínov sa jeho priebeh posunul až do prelomu 20. a 21. storočia.

Vznik Československa znamenal pre tieto etnicity radikálnu zmenu v ich štátovom postavení. Zmenili sa z málo znamenajúcich národností, ba dokonca len národnostných skupín v Uhorsku, na štátotvorné národy v Československu, získali národnú slobodu spojenú so všetkými výhodami i povinnosťami, ktoré vyplývali z takéhoto postavenia. Z povinností, ktoré mám na mysli, vyplývala aj ich hlavná povinnosť – dbať o rozvoj vlastnej etnicity, a to po všetkých stránkach – kultúrnej, politickej, spoločenskej, ale aj ekonomickej, štátotvornej a štátoprávnej.

Spojenie slov „povinnosť dbať o rozvoj vlastnej etnicity“ apriori obsahuje náboj egoizmu, sústredenia na vlastné národné „ja“, čo v rôznych súvislostiach, týkajúcich sa jedinca i národného kolektívu, obsahuje negatívny náboj a predznamenáva vo vzťahu k okoliu aj konfliktné situácie.

Slovensko-rusínske vzťahy v 20. storočí vo vzťahu k vymedzeniu ich spoločných administratívnych hraníc predstavujú viacerozmerný problém ich vzájomných vzťahov. Jeho jadro spočívalo v stanovení ich spoločných etnických hraníc, resp. ešte predtým v určení, ktoré obyvateľstvo na vzájomnom pomedzí je slovenské a ktoré rusínske. Zdalo by sa, že ide o problém, ktorý sa pre nezainteresovaného čitateľa môže javiť skôr ako problém nepripraveného historika, etnografa, či iného bádateľa a nie ako skutočný problém ľudí oboch etník. V skutočnosti bol tento problém prioritne ich spoločným problémom, čo malo svoje korene v ich slovanskej príbuznosti vo všetkých jej náležitostiach – v príbuznosti dialektov, zvykov, krojov stavieb a pod.

Tento problém existoval v potenciálnej podobe dlho – už v rakúsko-uhorskej monarchii, ale do roku 1918 neexistovali podmienky, aby sa rozvinul. Napriek tomu si ho uvedomovali aj reprezentanti slovenského aj rusínskeho etnika, čo potvrdzuje memorandové rokovanie v júni 1861, keď na slovákmi prítomného slovenského zemana z Turca Jozefa Justa, čo by povedali Rusíni na Slováckmi vytýčené východné hranice, nikto priamo nezareagoval.[2] Memorandisti to neurobili preto, lebo v druhej polovici 19. storočia stáli aj pred Slováckmi, aj pred Rusínmi vážnejšie problémy, ktoré mali spoločného menovateľa – Budapešť a jej veľkomadžarské ambície namierené proti jedným aj druhým.

V závere 19. storočia Jozef Škultéty nekompromisne otvoril otázku slovenských hraníc na východe – vedec, ktorý si chcel aj sám pre seba ujasniť, čo ešte patrí Slováckom a kde sú, a čo ich slovanským bratom. Otvoril otázku národnosti cez problém gréckokatolíckej konfesionality obyvateľstva severovýchodného Slovenska.[3]

V tomto čase diskusia, odohrávajúca sa na stránkach Slovenských pohľadov nenašla širšiu odozvu. Jednak sa o nej v širších kruhoch nevedelo a jednak neboli podmienky, aby sa do nej slobodne a bez obáv z maďarských vládnych represíi zapojili všetci, ktorí k tejto otázke mali čo povedať – teda miestna slovenská i rusínska inteligencia, pôsobiaca na postoch kňazov, učiteľov a drobných úradníkov.

Prvá svetová vojna, ktorá rozhybala strednú Európu, hneď na začiatku otvorila otázku reorganizácie tohto priestoru a naštartovala úvahy o nových štátnych útvaroch, ktoré by sa mohli zrodiť na mieste Rakúsko-Uhorska.

Bola teda impulzom pre intenzívnejšie zamýšľanie sa slovenskej inteligencie o hraniciach svojej krajiny. To isté platilo aj o Rusínoch, len s tou zmenou, že rusínski činitelia začali o sebe a svojom území rozmýšľať až na konci vojny, a aj to najskôr v zahraničí – v USA, a až v októbri 1918 aj na domácej pôde. Dynamika udalostí aj jedných aj druhých nútila k rýchlym rozhodnutiam. Rozdiel bol len v tom, že Slováci mali mnohé veci premyslenejšie a pripravenejšie ako Rusíni. Tí improvizovali. A improvizácie málokedy vedú k zdarnému koncu.

Prvá svetová vojna, ale najmä jej výsledky, ktoré predznamovali vznik Československa na konci roku 1918 a v roku 1919 pripojenie Podkarpatskej Rusi k nemu, však vniesli do slovensko-rusínskych vzťahov potrebu vyriešiť dlho existujúci a tlejúci problém definovania vlastného etnického územia.

V roku 1919 sa do Saintgermainskej mierovej konferencie, ktorá dala vlastne politickú bodku za týmto problémom, rozprúdili diskusie o tom, ktoré územie patrí Slovákom a ktoré Rusínom. Treba hneď povedať, že na slovenskej strane sa veľa o tom nediskutovalo. Slováci mali otázku ich východnej hranice zodpovedanú – východiskom pri slovenskom riešení slovensko-rusínskej hranice nebola etnická hranica prebiehajúca medzi týmito dvoma etnikami, ale hranica historicko-administratívna – teda východné hranice Zemplínskej župy. Slováci len pri Užskej župe siahli za etnickým kritériom, čo znamenalo rozdeliť Užskú župu na dve približne rovnaké časti. Západná časť pripadla Slovensku, východná aj s mestom Užhorod Podkarpatskej Rusi.

Zdanlivo bolo teda všetko v poriadku. Tak to vnímala slovenská strana a „tajne“ v to dúfali aj Česi.

Rusíni však nie. V takomto vytýčení slovensko-rusínskej hranice videli krivdu a rozhodli sa ju napraviť. Využili k tomu najrôznejšie možnosti a prostriedky, zapojili do toho aj medzinárodnú verejnosť v podobe Spoločnosti národov,[4] ale zaangažovali aj Budapešť, ktorá sa priam núkala ako arbiter, Berlín, ba aj Varšavu. Všetko československých susedov, ktorí republike neboli priaznivo naklonení.

Rozhodnutie rusínskych činiteľov politického, kultúrneho a cirkevného života začleniť do Podkarpatskej Rusi aj územie východného Slovenska (Žatkovič), resp. aspoň severovýchodného Slovenska (všetky národné rusínske rady) už svedčilo o tom, že Rusíni sú etnicitou, ktorá sa vníma aj v etnických, aj v historických, a teda aj v priestorových súvislostiach. Rovnako ako príslušníci ostatných národov v strednej Európe.

Tento poznatok nie je pre historika nijako prekvapujúcim. Skôr opak by vyvolával otázky, teda, ak by sa Rusíni ani po páde rakúsko-uhorskej monarchie neboli národne prebudili a nežiadali to, čo získali už aj tie národy, ktoré v bývalej monarchii stáli rovnako ako Rusíni v pozícii utláčaného národa.

Pri výskume slovensko-rusínskych vzťahov v medzivojnovom období však bádateľa osloví čosi iné. Pohľad do štatistik mapujúcich národnostné zloženie na území východného Slovenska. To sa totiž podľa nich menilo zaujímavým spôsobom.

Nikoho veľmi neprekvapí, že počet Slovákov, Rusínov a Maďarov, ako troch kľúčových etník v tomto regióne sa zmenil pri porovnávaní roku 1910 a 1921. V roku 1921 poklesol počet maďarského obyvateľstva oproti r. 1910 a výrazne vzrástol počet Slovákov a Rusínov. Na to však máme celkom jednoznačnú odpoveď. Zmenili sa politické podmienky, a tie umožnili príslušníkom nemaďarských národností slobodne a bez existenčných obáv hlásiť sa k svojej

národnosti. Z počtu maďarského obyvateľstva ubudlo aj vďaka zavedeniu novej kolónky – židovská národnosť.

Zaujímavé zmeny však nastali pri sledovaní rusínskeho a slovenského obyvateľstva v rokoch 1921 a 1930, keď sa uskutočnilo nové sčítanie obyvateľstva. Počty Rusínov síce výrazne nevzrástli, a teda v celkových číslach by sme ani žiadne prekvapujúce zistenia nenašli, ale menili sa počty rusínskeho a slovenského obyvateľstva v jednotlivých dedinách severovýchodného Slovenska. Teda tam, kde žili aj Slováci, aj Rusíni. Neboli zriedkavosťou dediny, ktoré v roku 1921 boli v prevažnej miere slovenskými (aspoň to tak uvádzali štatistiky) a v roku 1930 už rusínskymi. Samozrejme, že aj naopak.[5] Vzniká teda otázka, ako to bolo s národným povedomím tunajšieho obyvateľstva, čo menilo ich národné presvedčenie, kvôli čomu a akým spôsobom sa to dialo? Aké dôvody spustili proces náhlejšej etnickej premeny v dedinskom kolektíve? Rozpätie desiatich rokov je totiž z historického hľadiska zanedbateľným obdobím pre také radikálne zmeny v etnicite dedinských komunit, k akým dochádzalo v medzivojnovom období na severovýchodnom Slovensku. O to viac, že v tomto čase sa neudiali žiadne vojnové, prírodné, či zdravotné kataklizmy, a teda ani veľké migračné pohyby.

Pri týchto úvahách je možné vychádzať z konštatovania, že obyvateľstvo severovýchodného Slovenska bolo do vzniku Československa národnostne vlašným obyvateľstvom bez ohľadu na to, či patrilo k Slovákom alebo Rusínom, bez vyhranenej názoru a bez potreby jasne a zreteľne sa etnicky identifikovať. Dôkazov na to, že uvedené obyvateľstvo bolo v Rakúsko-Uhorsku cieľavedome odnárodňované už podala slovenská historiografia dosť.[6]

Zároveň sa však ukazuje, že i napriek národnej vlašnosti tunajšieho obyvateľstva, boli Slováci predsa len v lepšej pozícii a ich odnárodnenie nedosiahlo taký stupeň vlašnosti ako u Rusínov.

Pri výskume bádateľa zaujme ešte čosi iné, a to otázky: ktoré faktory determinovali proces národného uvedomenia Slovákov i Rusínov, ktoré z nich mali väčší dosah na týchto obyvateľov a posúvali ich do jedného alebo druhého etnického spoločenstva, resp. vytrhávali ich z jedného a posúvali do druhého etnického spoločenstva (teda relativizovali etnicitu obyvateľov), alebo aj ináč, ktoré ich v tom-ktorom etnickom spoločenstve prioritne a bezvýhradne pevne ukotvovali?

Pri hľadaní odpovedí na tieto otázky som sa sústredil na obyvateľstvo severovýchodného Slovenska, ktoré nespádalo do kategórie inteligencie, lebo tá mala svoju národnú príslušnosť zväčša zodpovedanú, pravda, ak sa kľúčovito nepridržiavala uhorskej, resp. maďarskej národnej orientácie (išlo o duchovenstvo, učiteľov, a úradníctvo – notári), teda ak nebola odnárodnená.

Vznik Československa a s tým spojené štátoprávne zmeny odštartovali proces národného uvedomovania a dozrievania. Vytvoril sa potrebný priestor pre národnouvedomovací proces. Ten využila inteligencia oboch národností pre to, aby svojich rodákov aj na území severovýchodného Slovenska prebudila z národnej letargie a zapojila ich do štátotvorných a štátoprávnych zmien, ktoré sa začali uskutočňovať. Každá strana hľadala pritom všetky možné prostriedky, aby tento cieľ dosiahla.

Samozrejme, neboli to len dôvody čisto národné, ale aj politické. V Československu vznikol celý rad politických strán, ktoré od počiatku zápasili o svojich voličov. Ak ich chceli získať, museli im predložiť taký program, ktorý by ich zlákal. Teda sociálne a ekonomické sľuby a dôvody, prečo voliť tú-ktorú stranu, a na zmiešanom etnickom území to boli aj faktory národnostné. Prísľub akejsi ochrany pred negatívnym pôsobením druhej národnosti, s ktorou sa obyvatelia denno-denne stretávali, a vyzdvihnutie a posilnenie ľudí práve tej svojej národnosti – slovenskej, alebo rusínskej.

Tieto **vonkajšie vplyvy** boli adresné a priamo pôsobili na rast národného uvedomenia, ale zároveň, keďže boli späté s mocenskými faktormi pôsobili aj na obyvateľstvo druhej národnosti ako eliminačný, a súčasne aj ako asimilačný faktor. Treba povedať, že v tomto prípade mali pre rast slovenského národného uvedomenia väčší dosah a význam ako pre rast rusínskeho/ukrajinského národného povedomia. Práve mocenské prvky boli tými, ktoré na Rusínov pôsobili v asimilačnom smere. Treba však povedať, že ani slovenské obyvateľstvo severovýchodného Slovenska sa nevyhlo podobnému negatívne asimilačnému tlaku. Ten neprichádzal z oblasti štátnej sféry, ale zo sféry cirkevnej. Konkrétne od gréckokatolíckeho duchovenstva rusínskej národnosti. Na slovenskej i rusínskej dedine bol v prvej polovici 20. storočia kňaz obrovskou morálnou autoritou, ktorej sa zväčša neodporovalo. Autoritou, ktorá mala zväčša pravdu a posledné slovo v akomkoľvek spore. Teda aj v spore konfesionálnom a v spore etnickom. No a obyvatelia jednej aj druhej národnosti mali ešte príliš živú skúsenosť z národnostného útlaku, z perzekúcií zo štátnej aj z cirkevnej sféry a zbaviť sa ich i napriek všemožne deklarovanej demokracii a slobode nebolo možné v krátkom historickom čase. Preto sa mnohí prispôbovali, podliehali nátlaku raz štátnej, raz cirkevnej sféry. Treba však podotknúť, že ani v jednom, ani v druhom prípade nešlo o hrubý a otvorený nátlak. Ten mal najrôznejšie podoby, no vždy zasahoval existenčnú podstatu vtedajšieho sveta a života dedinského obyvateľstva. V mestách to bolo diferencovanejšie a ani jedna, ani druhá strana tu už nemali taký dosah a vplyv ako na dedine.

Faktory, ktoré pôsobili zvonku mali teda vplyv na národnouvedomovací proces slovenského i rusínskeho obyvateľstva severovýchodného Slovenska a objektívne viac nahrávali slovenskej strane ako strane rusínskej.

Jazykový faktor

Pre národné uvedomenie uvedeného obyvateľstva však mal dominantnú úlohu materinský jazyk, v tomto prostredí fungujúci v podobe miestnych dialektov, ktoré od spisovnej podoby (v prípade slovenčiny) mali však aj veľa odlišností, a to takých, ktoré pre vonkajšieho pozorovateľa (české úradníctvo) vytvárali dojem úplne odlišného jazyka, ba pri šarišskom i zemplínskom dialekte dokonca navodzovali dojem alebo poľštiny, alebo rusínčiny. Problém bol aj pri rusínskych dialektoch, ktoré sa zas nemali o čo oprieť. Neexistoval spisovný rusínsky jazyk a ak sa proukrajinsky orientované obyvateľstvo hlásilo k ukrajinskému etniku, resp. ak do takej orientácie bolo posúvané svojou inteligenciou, nemalo veľkú oporu ani v ukrajinskom spisovnom jazyku, lebo ho nevedelo a nepoznalo, a teda nemalo ani veľkú oporu vo vedomí spolupatričnosti k veľkému ukrajinskému národu.

Fenomén materinského jazyka je spätý s každým etnikom, ktoré chce existovať ako osobitná jednotka v rámci ostatných národných spoločenstiev.

Na území severovýchodného Slovenska, lebo sa jedná v podstate len o toto územie, prevládali dialekty – šarišský, na jednej strane, rusínske na strane druhej. Šariština však ako vyspelý dialekt s kultúrnym pozadím a literárnymi ambíciami už z predchádzajúceho storočia mala na okolité rusínske dialekty taký silný dosah /vplyv/, že ich výrazne ovplyvňovala, obohacovala, ale rusínske obyvateľstvo severovýchodného Slovenska aj nepriamo asimilovala. Šarišský a zemplínsky dialekt boli považované za jazyk komunikácie na úradnej úrovni ešte v 19. storočí.[7] Spisovná slovenčina, ktorá sa na východnom Slovensku začala naplno presadzovať až po vzniku ČSR síce šarišský a zemplínsky dialekt vytlačala z úradných miestností a škôl, ale nevytvárala priestor pre rusínske dialekty. Práve naopak, vytlačala aj tie. Navyše miestne rusínske dialekty sa nemali o čo oprieť, keďže v rusínskom prostredí vypukli spory

o etnicitu tamojšieho obyvateľstva. To v medzivojnovom období ostávalo v pomykove, lebo sa dozvedalo od časti svojej inteligencie, že sú Rusíni – Rusi, od ďalšej časti, že sú Ukrajinci a nakoniec aj to, že sú osobitným rusínskym národom, rovnako samostatným ako Slováci, Ukrajinci, Rusi či Poliaci.

Spisovná slovenčina posilňovala slovenské povedomie slovenského obyvateľstva na východnom Slovensku a v nových pomeroch mu dávala pocit štátotvorného elementu, ktorý môže využívať vo svoj prospech všetky výhody vyplývajúce z takéhoto postavenia. Okrem toho dávala pocit istoty cez spolupatričnosť so stredoslovenským a západoslovenským obyvateľstvom v rozkolísanej dobe, v ktorej ešte neraz doznievali protislovenské i protištátne (protičeskoslovenské) intrigy, maskované snahou o naplnenie práva všetkých národov na sebaurčenie, teda aj východniarov – Slovjakov na svoju slovjacku etnicitu.

Spoločenský faktor

Príslušnosť k slovenskému národu sa na východnom Slovensku stávala prestížnou záležitosťou. Táto prestíž nebola prezentovaná priamo ako nadradovanie sa Slovákov nad Rusínmi. Ona vyplývala z celkových pomerov, z postavenia slovenského národa v Československu a jeho evidentne vyššej kultúrnej a hospodárskej vyspelosti ako bola kultúrna vyspelosť a hospodárske pomery rusínskeho obyvateľstva. Treba povedať, že zvýšenie spoločenskej prestíže Slovákov nebolo záležitosťou nových pomerov v Československu. Naopak, bolo výsledkom predchádzajúcich rokov a desaťročí. Šarišská šľachta, zemianstvo, hoci sa hlásili k uhorskému/maďarskému národu, doma medzi sebou hovorili v šarišskom alebo zemplínskom dialekte, lebo maďarčina bola pre nich cudzím jazykom, ktorý ovládali v rôznej miere. Obyvateľstvo týchto regiónov však dobre vedelo, akým jazykom sa hovorí v kaštiel'och a kúriách a spájalo nielen maďarčinu, ale aj východoslovenské dialekty so spoločensky vyššou vrstvou a cez jazyk sa s ňou vedome i podvedome stotožňovalo. Po vzniku ČSR sa takéto pocity a stotožnenie s vyššou vrstvou len umocnili.

Tento nikým nahlas neprezentovaný stav však determinoval obyvateľstvo žijúce na zmiešanom etnickom pomedzí pri jeho rozhodovaní sa, ku ktorej národnosti sa má prihlásiť. Samozrejme, tento fakt hral v prospech Slovákov.

Ďalším determinujúcim faktorom bolo **náboženstvo**.

Rímskokatolícke a evanjelické náboženstvo boli na severovýchodnom Slovensku v prevažnej miere späté so slovenskou národnosťou, resp. rímskokatolícke ešte s poľskou, ale v zásade ani jedno ani druhé sa nespájalo s Rusínmi. Ak áno, tak šlo len o zriedkavé výnimky. V medzivojnovom Československu sa slovenská rímskokatolícka cirkev vďaka HŠĽS dostala aktívne nielen do politického života, ale bola spätá s autonomistickým hnutím, ktoré malo silný naci-onálny slovenský charakter. Aj keď evanjelická cirkev mala pročeský náboj a výraznú československú orientáciu, postupne začali aj medzi slovenskými evanjelikmi prevládať od konca 20. rokov autonomistické tendencie. Martin Rázus, evanjelický kňaz stál na čele Slovenskej národnej strany, ktorá sa taktiež vyslovovala za slovenské požiadavky – aj za autonómiu, aj v prospech presadenia sa Slovákov na Slovensku v školských službách, v štátnej správe a pod., kde vtedy ešte stále prevládali českí učitelia, českí úradníci, českí policajti...

Tieto národné snahy, ktoré mali späťosť s konfesiou sa nemohli vyhnúť slovenským rímskokatolíkom a slovenským evanjelikom ani na východnom Slovensku. Obe konfesie teda výraznou mierou podporovali slovenské národné vedomie.

Pravoslávne náboženstvo bolo priam identifikátorom rusínskej/ukrajinskej etnicity. Keď sa začalo postupne presadzovať na začiatku 20. storočia na severovýchodnom Slovensku, tak sa

presadzovalo a ujímalo výlučne v rusínskom etnickom prostredí. Určite veľkú úlohu pri tom zohral nielen charakter bohoslužobného obradu, ale najmä jeho jazyk. Cirkevnoslovanský jazyk sa mohol ujať len v gréckokatolíckom prostredí, ak veriaci z najrôznejších dôvodov prestávali dôverovať gréckokatolíckej cirkvi, resp. jej duchovenstvu. Keďže však šírenie pravoslávia bolo späté s ideou návratu k pôvodnej viere otcov a šírené bolo ruskými kňazmi, gréckokatolícki Slováci ostali imúnni voči tejto viere i jej šíriteľom. Slováci sa teda nestali pravoslávnyimi veriacimi. Pravoslávne náboženstvo bolo vnímané ako náboženstvo ruského – rusínskeho, resp. aj ukrajinského obyvateľstva, a teda v konečnom dôsledku priamo i sprostredkovane vplývalo na ujasňovanie si vlastnej etnicity pravoslávnych veriacich ako etnicity rusínskej.

Pri uvedených troch konfesiách bolo jasné nielen miestnemu obyvateľstvu a znalcom pomerov na východnom Slovensku, ale aj širšej a nezainteresovanej pospolitosti, teda aj českému úradníctvu, ktoré v tomto prostredí pôsobilo a malo problémy s identifikáciou jednotlivých dialektov, že pravoslávni veriaci, nech už hovoria akýmkoľvek jazykom, sú Rusínmi.

Problém bol však pri gréckokatolíckej konfesii. Tá vlastne zohrala kľúčovú úlohu v zápase o etnicitu obyvateľstva severovýchodného Slovenska. Gréckokatolícke náboženstvo sa stalo faktorom, ktorý miestnemu obyvateľstvu zahmlieval jeho etnickú príslušnosť tým, že bohoslužobným jazykom bol tzv. cirkevnoslovanský jazyk, blízky rusínskym dialektom, časť gréckokatolíckeho duchovenstva bola rusínskej národnosti a gréckokatolícka cirkevná vrchnosť, vrátane biskupa Gojdiča sa hlásila k rusínskemu etniku. A nielen to, presadzovala názor, že všetci gréckokatolíci sú Rusínmi, dôvodiac aj tým, že všetci gréckokatolíci sú označovaní pomenovaním rusnák. A navyše sami sa tak označovali, bez ohľadu či hovorili rusínskymi dialektmi, šarišsky, či zemplínsky.

Tvrdenie kňaza o rusínskej, alebo slovenskej národnosti miestnych gréckokatolíckych veriacich medzi nimi vyvolávalo minimálne zmiešané pocity, ak sami boli presvedčení o inej národnosti, ku ktorej by mali patriť. Proces národného sebauvedomenia gréckokatolíckych Slovákov dostal takto brzdiace tendencie, naopak proces národného sebauvedomenia rusínskych gréckokatolíkov získal podporné impulzy.

Treba však povedať, že v mezivojnovom období boli iné podmienky ako pred rokom 1918, čo znamenalo, že slovenské úradníctvo, ktoré pôsobilo v etnicky zmiešanom prostredí severovýchodného Slovenska a ktoré pochádzalo zväčša zo stredného alebo západného Slovenska vyvíjalo veľké úsilie, aby brzdilo prorusínske národnoidentifikačné tendencie v jednotlivých dedinských komunitách.

Rodina

Ďalším nie nezanedbateľným faktorom národnoidentifikačných procesov bola rodina. Slovensko-rusínske spolužitie pretrvávalo stáročia. To znamenalo, že bolo dostatok príležitostí, aby na kontaktnom území vznikali zmiešané manželstvá. Potom už len šlo o to, či sa rodina ako celok, ale najmä potomstvo bude hlásiť k Slovákom alebo k Rusínom. V súčasnosti by to bola vec dohody oboch manželov. V prvých desaťročiach 20. storočia, v situácii, keď národné uvedomenie nebolo ešte silným prvkom vedomia obyvateľov severovýchodného Slovenska a keď sa to do roku 1918 ani od nich nevyžadovalo, takéto manželské dohody ani neboli potrebné. Sám život rozhodol o tom, kde sa bude rodina, a najmä potomstvo hlásiť. Zvyčajne sa v takýchto prípadoch identifikovali s etnikom, ktoré malo v danom prostredí silnejšie pozície. Slováci ich silnejšími mali aj do roku 1918 a samozrejme po roku 1918 tiež. Teda aj etnicky zmiešaná rodina zvyčajne inklinovala k slovenskej národnosti. K tejto otázke sa však vyjadřila len vtedy, keď musela, teda pri sčítaní obyvateľstva.

Treba však upozorniť, aj keď sa stávali takéto prípady, nebolo to pravidlom, lebo do rozhodovania v gréckokatolíckych rodinách zasahoval ešte konfesionálny faktor, teda stotožňovanie gréckokatolíckeho vierovyznania s rusínskou etnicitou.

V národnoidentifikačnom procese slovenského a rusínskeho obyvateľstva severovýchodného Slovenska zohralo významnú úlohu ich historické vedomie. Alebo inakšie povedané poznanie vlastnej minulosti, ktoré pomáha spoločstvu pri jeho vlastnej sebaidentifikácii.

No v tomto prípade išlo o komplikovanú záležitosť. Historické vedomie spoločnosti sa vytvára stáročia, formuje sa na základe prežitých udalostí, opierajúc sa o dominantné udalosti, ktoré spoločnosť prežila. Slováci a Rusíni, žijúci v Uhorsku za rovnakých podmienok, málo priaznivých, alebo pre obe etniká nepriaznivých mali na rovnakom kontaktnom území spoločné historické zážitky – tie boli rovnaké alebo veľmi podobné. V oboch prípadoch spojené s veľkou možnosťou vedome a cieľavedome rozvíjať vlastnú národnú identitu. Ich historické skúsenosti, prežívania s prevahou spoločných prvkov sa nutne premietli aj do formovania ich historického vedomia. Ono, ako sa formovalo a ako sa sformovalo, malo veľmi veľa blízkych a totožných prvkov a dlhodobo vytváralo medzi slovenským a rusínskym obyvateľstvom pocit spolupatričnosti. Po vzniku Československa a potrebe určiť administratívnu hranicu medzi Slováckmi a Rusínmi z hľadiska jestvujúceho lokálneho historického vedomia to bola odrazu veľmi ťažká úloha, komplikovaná ešte vyššie uvedenými vnútornými faktormi.

PRAMENE A LITERATÚRA

- HALAGA, Ondrej R.: Východoslovenský slovník. Historicky dokumentovaný (921 – 1918); paralely české, slovenské ekvivalenty, I. a II. diel, Košice; Prešov : Universum, 2002 a v tom obsiahle štúdie Slovník – prameň histórie a Špecifiky gramatiky s. 27-113.
- Statistický lexikon obcí na Slovensku. Vydaný Ministerstvom vnútra a Štátnym úradom štatistickým na základe výsledkov sčítania ľudu z 15. února 1921. Praha 1927.
- Šk. (Škultéty, Jozef): Akej viery sú Slováci. In: Slovenské pohľady, 1895, s. 384.
- ŠVORC, Peter: Slovensko a Podkarpatská Rus na pôde Spoločnosti národov v 20. rokoch 20. storočia. In: Veľká politika a malé regióny 1918 – 1939. Eds. Peter Švorc, Michal Danilák, Harald Heppner. Prešov; Graz : Universum, 2002, s. 120-133.
- Štatistický lexikon obcí v krajine Slovenskej. Praha 1936.
- TAJTÁK, Ladislav: K otázke vydávania učebníc vo východoslovenskom nárečí. In: Nové obzory 6. Košice 1964.
- TAJTÁK, Ladislav: Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918. Bratislava 1972.
- TAJTÁK, Ladislav: Naša zastava nástroj politiky maďarských vládnucich tried. In: Nové obzory 8, Košice 1966.
- TAJTÁK, Ladislav: Východné Slovensko ako regionálny fenomén. In: Historický časopis, roč. 49, 2001, č. 2.
- TAJTÁK, Ladislav: Východné Slovensko ako malý región v malej politike. In: Veľká politika a malé regióny 1918 – 1939. Eds. Peter Švorc, Michal Danilák, Harald Heppner. Prešov; Graz : Universum, 2002, s. 215-219.
- Zápisnica Slovenského národného zhromaždenia v Turčianskom Svätom Martine dňa 6. a 7. júna 1861. In: Slovenské národné zhromaždenie v Turčianskom Sv. Martine 1861. Zostavil Andrej Sládkovič. Do tlače pripravil Fr. Hrušovský. Martin 1941, s. 172.

POZNÁMKY

- [1] Príspevok vznikol ako súčasť riešenia grantovej úlohy 1/3741/06
- [2] Zápisnica Slovenského národného shromaždenia v Turčianskom Svätom Martine dňa 6. a 7. júna 1861. In: Slovenské národné shromaždenie v Turčianskom Sv. Martine 1861. Zostavil Andrej Sládkovič. Do tlače pripravil Fr. Hrušovský. Martin 1941, s. 172.
- [3] Šk. (Škultéty, Jozef): Akej viery sú Slováci. In: Slovenské pohľady, 1895, s. 384.
- [4] ŠVORC, Peter: Slovensko a Podkarpatská Rus na pôde Spoločnosti národov v 20. rokoch 20. storočia. In: Veľká politika a malé regióny 1918 – 1939. Eds. Peter Švorc, Michal Danilák, Harald Heppner. Prešov; Graz : Universum, 2002, s. 120-133.
- [5] Pozri: Statistický lexikon obcí na Slovensku. Vydaný Ministerstvom vnútra a Štátnym úradom štatistickým na základe výsledkov sčítania ľudu z 15. února 1921. Praha 1927 a Štatistický lexikon obcí v krajine Slovenskej. Praha 1936.
- [6] TAJTÁK, Ladislav: K otázke vydávania učebníc vo východoslovenskom nárečí. In: Nové obzory 6. Košice 1964; TAJTÁK, Ladislav: Naša zastava nástroj politiky maďarských vládnucich tried. In: Nové obzory 8, Košice 1966; TAJTÁK, Ladislav: Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918. Bratislava 1972; TAJTÁK, Ladislav: Východné Slovensko ako regionálny fenomén. In: Historický časopis, roč. 49, 2001, č. 2; TAJTÁK, Ladislav: Východné Slovensko ako malý región v malej politike. In: Veľká politika a malé regióny 1918 – 1939. Eds. Peter Švorc, Michal Danilák, Harald Heppner. Prešov; Graz : Universum, 2002, s. 215-219.
- [7] HALAGA, Ondrej R.: Východoslovenský slovník. Historicky dokumentovaný (921 – 1918); paralely české, slovenské ekvivalenty, I. a II. diel, Košice; Prešov : Universum, 2002 a v tom obsiahle štúdie Slovník – prameň histórie a Špecifiky gramatiky (s. 27-113).

DIE GRUNDETERMINANTEN DES VOLKSBEWUSSTSEINPROZESS DER SLOWAKEN, RUTHENEN UND UKRAINER IN DER NORDSLOWAKEI IN DEN JAHREN 1918 – 1939

Zusammenfassung

Der Volksbewusstseinprozess der in der Nordostslowakei lebenden Slowaken, Ruthenen und Ukrainer verlief nicht nur im 19. Jahrhundert, sondern auch in den ersten Zehnteln des 20. Jahrhunderts. Bei den Ruthenen schob dieser bis zum Jahrzehntenbruch vor. Die slowakisch-ruthenischen/ukrainischen Verhältnisse im 20. Jahrhundert sind ihren Weg gegangen, dessen Kern durch die Festsetzung der gemeinsamen ethnischen Grenze gekennzeichnet war, bzw. noch bevor in der Feststellung, welche Bevölkerung auf dem Grenzgebiet als slowakisch und welche als ruthenisch, bzw. ukrainisch zu beschreiben ist. Mit anderen Worten ging es um die Volksbewusstseinerklärungen, die uns zeigen könnten, wie sich diese Bevölkerung ethnisch identifizierte, zu welcher Nationalität sie sich bekannte. Ob sich die Bevölkerung der Nordostslowakei nach der starken Ungarisierung in Ungarn am Ende des 19. und am Anfang des 20. Jahrhunderts, nach der Entstehung der Tschechoslowakei im Jahre 1918, zu Slowaken, Ruthenen oder Ukrainer meldete, war von mehreren Faktoren abhängig. Dieser Beitrag konzentriert sich auf die Begriffsbestimmung der Grunddeterminanten, die bei der Entwicklung der Volksemanzipation und des Volksbewusstseins dieser Bevölkerung eine wichtige Rolle gespielt haben und die ihr dabei geholfen haben, sich ethnisch einzuordnen.

(Preklad Lenka Almášiová)

HISTORICKÉ TLAČE PREŠOVSKÉJ PROVENIENCIE ZACHOVANÉ V KNIŽNICIACH NA ÚZEMÍ MESTA PREŠOV ^[1]

Marcela DOMENOVÁ

Historické knižné fondy tvoria súčasť kultúrneho dedičstva. Ich medzník je stanovený rokom vydania tlače, a to rokom 1918. Historické tlače sa nachádzajú vo fondoch viacerých kultúrnych, cirkevných i vedeckých inštitúcií na území mesta Prešov.

Do tohoto príspevku boli zahrnuté analýzy zo štyroch knižníc, a to Štátnej vedeckej knižnice v Prešove a troch knižníc, ktoré spravujú cirkvi. Jedná sa o Kolegiálnu knižnicu, Eparchiálnu knižnicu a Knižnicu rímsko-katolíckeho farského úradu. Časový úsek skúmaných historických tlačí bol vymedzený rokom 1900. Čo však znamená samotný pojem „tlače prešovskej proveniencie“. Jedná sa o tlače, ktoré boli vytlačené v tlačiarniach pôsobiacich na území mesta Prešov.

Za najstaršiu prešovskú tlač dlho pokladala odborná spisba učebnicu latinčiny *Exempla declinationum et coniugationum...* od rektora prešovskej školy Lukáša Fabina. Datovaná bola do roku 1573 a pochádzala z dielne neznámej tlačiarnie. Podľa nových výskumov (Jána Čaploviča, Jozefa Repčáka) však nevyšla v Prešove. Po technickej stránke bola príliš dokonalá a v skutočnosti vyšla v sliezskej Nyse.[2] Za prvého tlačiara pôsobiaceho v Prešove treba považovať až Tomáša Scholtza. Jeho tlačiareň je doložená len k roku 1656, kedy vyprodukovala dielo rektora prešovského kolégia Andreja Horvátha *Disputatio Adversos Pontificos...* Scholtz neskôr pôsobil v Bardejove.

Samostatná a dlhodobo pôsobiaca tlačiareň v našom meste je v porovnaní s inými mestami (ako Bardejov, Trnava) doložená o 1 – 2 storočie neskôr, a to až v 18. storočí, kedy ju v roku 1775 založil Ján Ferdinand Redlitz. Po jeho smrti ju viedla jeho manželka s druhým manželom Augustínom Henrichom Pape, tak Redlitzov syn Ján Michal Redlitz. Rozkvet knižtlačiarstva nastal až v 19. storočí, kedy dokonca v meste pôsobilo paralelne viacero tlačiarní.

Tabuľka 1: Prehľad tlačiarov a tlačiarní pôsobiacich v Prešove do roku 1900[3]

1656	Tomáš Scholtz
1775 – 1776	Ján Ferdinand Redlitz
1776 – 1780	vdova Mária Magdaléna Redlitzová (s faktorom A. H. Pape)
1780 – 1801	Augustín Henrich Pape
1801 – 1847	Ján Michal Redlitz
1874 – 1852	Eduard Redlitz
1852 – 1875	Anton Staudy
1861 – 1867	Rosenberg
1864	Hornýanský a Hummel
1867	Hornýanský a Träger
1875 – 1883	Prešovská banková spoločnosť
1878 – 1918	Karol Divald (Ľudovít Divald)
1884 – 1912	Arpád Kósch
1893 – 1939	Panonia (Móric Kahn)
1897 – 1919	Samuel Révai

Štátna vedecká knižnica v Prešove (ŠVK v PO)

Do analýzy boli zahrnuté iba tlače z evidovaných fondov knižnice (t. j. mimo nespracovaného historického fondu zo zvozov), a teda ich skutočný počet môže byť vyšší. Z heuristického prieskumu vyplýva, že táto knižnica vlastní a doposiaľ eviduje 341 tlačí prešovskej proveniencie. Z toho 67 tlačí (19,6 %), ktoré hoci neboli datované, alebo boli bez uvedenia tlačiarne, sa mohli sekundárne datovať podľa obsahu a tak zahrnúť do 18. storočia (1 tlač) a 19. storočia (66).[4]

Niektoré vzácnejšie tlače však nie sú originály, ale reprinty, respektíve fotokópie pôvodných tlačí zviazaných v novodobej väzbe. O ich získanie v takejto podobe sa najskôr pričínil niekdajší riaditeľ knižnice Jozef Repčák. Ako príklad poslúžia práce Samuela Fabriho: *Uprimmné napomenutí ewangelických... 1776* (o povinnostiach ev. cirkvi) a *Cesta Adonosowa z Woli do Haniski... 1894* (práca pojednáva o sobáši „Štefana Tahy a Jozefy Sarossyovej“).

Celkovo sa do 18. storočia datuje 7 tlačí (2 %), do 19. storočia 334 tlačí (98 %). Po jazykovej stránke dominuje maďarčina – 310 (91 %), menej a približne v rovnakých počtoch je zastúpená latinčina – 9 (2,6 %), slovenčina 11 (3,2 %), a nemčina – 11 (3,2 %). Výnimočná je francúzština – 1 tlač (0,4 %).

Z typografického hľadiska medzi najstaršie a najvzácnejšie patria tlače z dielne Redlitzovcov. Najpočetnejšia je zastúpená oficína Arpáda Kóscha 154 tlačami.

Po obsahovej stránke sa v tejto knižnici zachovalo asi najpestrejšie tematické zastúpenie tlačí z 19. storočia ako v iných prezentovaných knižniciach. Dominujú tu tlače miestneho charakteru, t. j. okrem dejín Šarišskej župy – volieb, prehľadu županov a zápisnic z jej zhromaždení až po hasičské opatrenia, organizáciu verejnej správy, správu želiarov, školstvo či šľachtickú heraldiku, sa tlače skoro výlučne dotýkajú života v meste. Pre mesto Prešov bolo bežným koncom 19. storočia vydávanie stanov, rokovacieho poriadku zhromaždenia magistrátu, voľby magistrátu, nie menej výročné – vyúčtovacie správy o svojej činnosti a rozličné prejavy. O činnosti magistrátu na zveľaďovaní mesta, ukazujú tlače o výstavbe vodovodu, ulíc aj elektrického osvetlenia (Géza Kyss 1885, 1894). Písalo a publikovalo sa aj o negatívnych udalostiach, ako o požiari v roku 1887 (*Gyaszos vilag... 1887*)

Školstvo je prezentované odbornými prácami z oblasti práva (dejiny, súboj), filozofie (grécka, noetika), etiky (Kant), teológie (najmä evanjelickej). Samotné školy – výročnými správami/ročenkami, a to nielen zo škôl na území mesta (ako dievčenská katolícka škola, vyššie gymnázium, ľudové školy, evanjelické kolégium), ale i z okolitých miest (ako Bardejov, kde pôsobilo maďarské kráľovské vyššie gymnázium, Sabinov – kde pôsobila štátna ľudová škola či piaristické gymnázium). Takéto výročné správy o svojej činnosti a stanov však vydávali i iné inštitúcie pôsobiace v meste (ako Hornouhorská priemyselná a úverová banka; stanov ľudovej banky a úverového svojpomocného družstva), či spolky (telovýchovný spolok, spevokol, spolok obchodných pomocníkov, strelecký spolok, ženský dobročinný spolok). Cirkvi vydávali ročenky a schematizmy (Gréckokatolícke biskupstvo).

Z kultúrno-umeleckého hľadiska vychádzali tlačou rôzne divadelné prológy, prológy k otvoreniu divadla vo viacerých jazykoch – nemčine i maďarčine (od Antona Varádiho a Ödöna Horvátha). Popri ojedinelých cestopisoch bola obľúbená literatúra o miestnych osobnostiach, respektíve o osobnostiach pôsobiacich na území mesta. Jedná sa o práce Ödöna Horvátha (o vzťahu Petöfiho k Prešovu, 1899), Jozefa Hörka (o Lajosovi Kossuthovi a Prešove, jeho práce nielen o dejinách prešovského evanjelického kolégia, ale i životopisy niekoľkých pedagógov) či Lászlá Petrovicsa. Zvláštnosťou sú niekedy obľúbené nekrológy (Jozef Hörk – o pedagógoch), príležitostné práce pri úmrtiach významnejších osobností.

Knižnica evanjelického kolégia

Heuristický prieskum tlačí bol vykonaný na základe kvalitného a odborného knižného katalógu slovacík Ladislava Kolodziejského.[5] Z neho vyplýva, že v Evanjelickom kolégiu (Ev. K) sa nachádza 259 tlačí prešovskej proveniencie. Bez datovania, respektíve bez uvedenia tlačiara sa registruje 6 tlačí. Ostatné v počte 21 spadajú do 18. storočia, zvyšných 237 do 19. storočia.

Po jazykovej stránke dominuje maďarčina (65 %), tak latinčina (17 %), nemčina (14,5%) a slovenčina (3,5 %). Ojedinelé sú viacjazyčné tlače (latinsko-grécke, maďarsko-nemecké).

Obsahové zastúpenie je veľmi podobné ako v tlačiach zachovaných v ŠVK PO. Okrem tlačí z oblasti správy Šarišskej župy či mesta Prešova, dominujú školské ročenky, práce o evanjelickom kolégiu, právnickej akadémii, práce vtedajších prešovských pedagógov, napokon i tlače z teologickej oblasti – najmä evanjelickej cirkvi. Zaujímavé sú práce prešovského evanjelického kazateľa slovenského pôvodu Samuela Nicolaia (aj o jeho činnosti), či práce v slovenčine zo začiatku 19. storočia z oblasti náboženského – duchovného života (Passionalik I K Neděli Kwetné. II. K Welikému Pátku... s. a.), osvety – o obrábaní polí, o užívaní pasienkov, či šľachtení záhradných stromov (od Samuela Fabriho, i v preklade od Františka Xaviera Giegera)

Knižnica Gréckokatolíckeho biskupstva (Eparchiálna knižnica)

Eparchiálna knižnica (Ep. K.)obsahuje približne 11 000 zväzkov historických tlačí. Prieskum bol vykonaný na základe starších, dnes už nedostatočne zachovaných a popísaných katalogizačných pomôckach. Podľa nich Eparchiálna knižnica eviduje 121 tlačí prešovskej proveniencie. Niekoľko 10-tok tlačí v knižničných pomôckach je však bez popisu, bez datovania – tým pádom neboli zahrnuté do tohto prehľadu.

Do 18. storočia spadajú dve tlače Daniela Hadbavného (Assertiones theologiae et canonicisticae... 1789 a Repraesentatio inlyti comitatus Sarosiensis in negotio religionis ad...Leopoldum 2., 1791), z oficíny Augustína Henricha Papeho. Po jazykovej stránke dominuje maďarčina (87 tlačí), tak latinčina (28). Výnimočne sa vyskytol nemecký (2) a ruský (4) jazyk, ktorý sa častejšie vyskytuje v tlačiach až po roku 1918.

Z typografického prehľadu sa zachovalo najviac tlačí z dielne Arpáda Kóscha, Michala Redlitz a z Prešovskej bankovej spoločnosti.

Z tematického hľadiska sa popri literatúre z teológie a dogmatiky, z oblasti cirkevných dejín sa vyskytuje aj pápežská encyklika, práce z oblasti školstva, výročné správy (piaristov, evanjelikov i gréckokatolíkov), učebnice – napríklad latinčiny. Napokon i práce o šarišskej župe a o meste Prešov – opätovne dejiny, obnova magistrátu ako v predchádzajúcich knižniciach.

Knižnica rímsko-katolíckeho farského úradu

Prekvapivo vo fondoch eviduje len 4 tlače prešovskej proveniencie v latinskom jazyku. 3 sú datované do 18. storočia a pochádzajú z dielne Augustína Henricha Papeho. Z tematického hľadiska je zastúpená teológia (kanonická) a filozofia. Jedna tlač je z oblasti kanonického práva spadá do 19. storočia. Pochádza z oficíny Eduarda Redlitz. Ďalší výskum bude realizovaný po prebiehajúcej pasportizácii a usporiadaní starých tlačí farskej knižnice (Rkf. K) a archívu.

Tabuľka 2: Štatistický prehľad zo sondy doteraz evidovaných tlačí prešovskej proveniencie

Knižnica	Počet tlačí
ŠVK v PO	341
Ev. K.	259
Ep. K.	121
Rkf. K.	4

Ako vidno na území mesta Prešov sa nachádza len v štyroch knižniciach vyše 700 historických tlačí, ktoré možno opodstatnene považovať za kultúrne dedičstvo, mapujúce život tohto regiónu, najmä nášho mesta či školstva. Stav ich evidovania je však nedostačujúci, nehovoriac o ich odbornom popise a spracovaní. To začalo prácami Jozefa Repčáka, Ladislava Kolodziejského. Pokračovalo v čiastkovom katalógu tlačí zo 16. storočia z fondov ŠVK a evanjelického kolégia v Prešove od Kamila Lacka, rekonštruovaním historických knižníc Jozefom Šelepcom. Posledné výskumy a práce v podobe knižných katalógov historických fondov mapujú tlače trnavskej proveniencie do roku 1918 (Marcela Domenová) a tlače 17. storočia vo fondoch ŠVK v PO (Jozef Šelepce).

Tento príspevok je len akousi sondou ku knižnej kultúre mesta Prešova v štyroch knižniciach a v ich fondoch. Až samotné odborné spracovanie tlačí prešovskej proveniencie v podobe elektronickej databázy, či tlačených katalógov prinesie definitívne konštatovania i presné čísla skutkového stavu dodnes fyzicky zachovaných starých tlačí.

PRAMENE A LITERATÚRA

- BREZA, Vojtech : Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996. Bratislava : Zväz polygrafie na Slovensku, 1997. 216 s. ISBN 80-85170-25-6.
- ČAPLOVIČ, Ján: Bibliografia tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700. II. zv. Martin : Matica slovenská 1972. 938 s.
- KOLODZIEJSKÝ, Ladislav: Katalóg slovacikálnych kníh do roku 1918 kolegiálnej knižnice v Prešove. Martin : Matica slovenská 1969. 598 s.

POZNÁMKY

- [1] Referát pod názvom Historické tlače prešovskej proveniencie v knižniciach mesta Prešov. bol prednesený na odbornom seminári Oplatí sa hľadať (Čo všetko je ešte ukryté), v rámci akcie Dni európskeho kultúrneho dedičstva 2005. Prešov, Mestský úrad, 8. 9. 2005. Z daného seminára nie je plánovaný zborník vydaný tlačou.
- [2] ČAPLOVIČ, Ján: Bibliografia tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700. II. zv. Martin : Matica slovenská 1972, s. 572.
- [3] Prehľad tlačiarov s rokmi pôsobenia doplnený podľa BREZA, Vojtech : Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996. Bratislava : Zväz polygrafie na Slovensku, 1997, s. 99-100.
- [4] Počet tlačí nie je definitívny. Odzrkadľuje však stav spracovania a evidovania historických fondov. Ich presný počet sa odzrkadlí v pripravovanom knižnom katalógu Prešovské tlače do roku 1900 z fondov ŠVK v Prešove, ktorý je plánovaný do tlače v roku 2007/08.
- [5] KOLODZIEJSKÝ, Ladislav: Katalóg slovacikálnych kníh do roku 1918 kolegiálnej knižnice v Prešove. Martin : Matica slovenská, 1969. 598 s.

DIE HISTORISCHEN, IN DER PREŠOVER BIBLIOTHEKEN ERHALTENEN DRUCKSCHRIFTEN PREŠOVER PROVENIENZ

Zusammenfassung

Die historischen Druckschriften sind im Rahmen der Buchkulturgeschichte einer der Bestandteile der retrospektiven Bibliografie. Als historisch bezeichnet man die Druckschriften, die vor dem Jahre 1918 entstanden sind. In diesem Beitrag wurde diese Zeitgrenze bis vor 1900 geschoben. Die Prešover Druckschriften, beziehungsweise die von offiziellen Stellen in Prešov veröffentlichten und bis zum heutigen Tage erhaltenen historischen Druckschriften, sind als eine reiche Informationsquelle für die Geschichtsforschung der Prešover Geschichte, als auch für die Geschichte der ganzen Region verwendbar. Auf diese beziehen sich auch inhaltlich. Thematisch befassen sich diese Druckschriften vorwiegend mit dem Schulwesen, Kirche, Verwaltungsgeschichte, Wirtschaft, Kunst und Literatur. Die Heuristik der Prešover Druckschriften wurde anhand der alten, nicht ausführlich genug bearbeiteten und unkompletten Briefkataloge durchgeführt, die die Aussage über die Endzahl der erhaltenen Druckschriften schwierig machen. In der Kollegialen Bibliothek stehen heutzutage noch insgesamt 259 Bände zur Verfügung, in der Eparchialen Bibliothek sind es mehr als 121, in der Bibliothek des römisch-katholischen Kirchenamtes dagegen nur 4 (im Gegenteil dazu aber überraschend viele, rund 6 000 Bände der historischen Presse) und in der Staatsbibliothek mehr als 341 Bände. Um eine komplette historische Forschung möglich zu machen, sollten diese Druckschriften in Form eines Buchkatalogs, bzw. in Form eines elektronischen Buchkatalogs sachgemäß bearbeitet werden. Auf diese Art und Weise wurde man sie der Öffentlichkeit, als auch der Fachöffentlichkeit zugänglich machen.

(Preklad Lenka Almášiová)

ZÁMOČNÍCKY A ZVONKÁRSKY CECH V JELŠAVE

Lenka ALMÁŠIOVÁ

Významnou zložkou hospodárstva na území Uhorska boli remeslá organizované v cechoch. Medzi najrozšírenejšie z nich patrili kovospracujúce remeslá. Išlo najmä o kováčstvo, z ktorého sa špecializáciou vyvinulo zámočníctvo, kovolejárstvo, hámovníctvo, ale aj zvonkárstvo. Rozvoj remesiel bol ovplyvnený viacerými faktormi, medzi iným aj prírodnými - hornatosťou územia, poskytujúceho remeselníkom i domácim výrobcom možnosti povrchového získavania rúd, ktoré podnecovalo spracovanie kovov. Veľmi výhodné podmienky pre rozvoj kovospracujúcich remesiel a ľudovej výroby existovali v Gemersko-malohontskej župe, a to predovšetkým v oblastiach, ktoré zasahujú do Slovenského rudohoria, čo sa prejavilo ich postupným rastom a rozvojom. Hospodársky významné postavenie získala v 17. až 19. storočí, popri Rimavskej Sobotě a Rožňave, rozlohou a počtom obyvateľov menšia Jelšava. Stala sa centrom jedného z menej rozšírených kovospracujúcich remesiel – zvonkárstva. Pri rozvoji zvonkárstva v Jelšave zohrávala určujúcu úlohu organizačná štruktúra zvonkárov, predovšetkým jej prvá fáza, kedy v Jelšave existoval cech zámočnícky a zvonkársky, ktorý fungoval až po rozpustenie cechov a ich pretransformovanie sa na remeselnícke spoločenstvá, respektíve živnostníctvo, do roku 1878. Práve tejto fáze rozvoja zvonkárstva bude venovaná nasledujúca krátka štúdia.

Aby sme mohli analyzovať problematiku cechu zámočníckeho a zvonkárskeho, je potrebné pozastaviť sa pri dostupných informáciách o jeho existencii v historickej literatúre. Už Bartholomaeides vo svojej monografii uvádzal, že v 18. a začiatkom 19. storočia v Jelšave pôsobili zámočníci so zvonkármi v spoločnom cechu. Podľa jeho údajov pracovalo v Jelšave spolu 550 majstrov združených v cechoch, ku ktorým patrili v rámci kovospracujúcich a drevospracujúcich remesiel aj majstri zvonkárskeho a zámočnického cechu (*campanarii, zvonkare, cum sarariis*) so 17 majstrami.[1] Hunfalvy síce nehovoril o existencii cechu, bolo však podľa neho potrebné „*vzdvihnúť jelšavských zvonkárov, ktorí ročne vyvážajú viacšísic zvoncov rôznej veľkosti do okolia Tisy, Debrecína, Sedmohradska, Valašska, lebo pre ich čistý a dobrý zvuk v týchto oblastiach veľkému záujmu sa tešia*“.[2] Podobne Samuel Borovszky nehovoril o minulosti zvonkárov v spoločnom cechu so zámočníkmi, začiatkom 20. storočia uvádzal ale zvonkárske remeslo ako špecialitu mesta Jelšava, ktorá tu prežívala 200 rokov.[3] Podľa neho sa v tomto období výrobou zvoncov zaoberalo päť rodín. Potvrdiť existenciu cechu by mohla cechová listina. Podľa informácií z Najstaršej jelšavskej mestskej knihy, patrí jej originál z roku 1666, napísaný v slovenskom jazyku, zámočnickemu cechu.[4] Táto sa ale nezachovala. Vôbec najstarším dokladom o zámočnickom cechu je až výučný list pre Georgiusa Dyura (Juraja Ďura) z 22. augusta 1737. V listine sú uvedené mená cechmajstra Andreasa Dobrika (Andreja Dobrika), starších majstrov Prekopa Tomassa (Prokopa Tomáša), Johannesa Lobaka (Jána Lobaka), Prekopa Janosa (Prokopa Jána), i mladšieho majstra Johannesa Klosa (Jána Klosa). Ako sa v listine uvádza, bola vydaná, keď „*prystupyl pred našu poctivu czechu poctivy a dobre zachovaly náš vyučenecz jmenem Georgius Dyuro. Pro-sice a zadajice nas abychme jemu vyučeny lyst kterak je remesla naseho šlosarskeho vyučil widaly*“.[5] Ide o jedinú staršiu zachovanú listinu zámočníkov, ktorá je k dispozícii, ale bez akejkoľvek zmienky o spoločnom zvonkárskom a zámočnickom cechu. Overená je však originálnou pečatňou cechu zámočníkov, ktorá sa zachovala a je pomerne pekne čitateľná. Dominujú jej dva prekřížené predmety – kľúč a majzlík, nazývaný aj dierkovač alebo sekáč

za studena, hojne využívaný zámočníkmi i zvonkármi. Tieto rozdeľujú pole pečate na štyri rovnaké časti, v každej z nich je umiestnený ďalší predmet. Ide o ostrohu, ozubené koliesko, hrkálku a štvrtý, nie celkom dobre viditeľný predmet, pripomína visiaci zámok trojuholníkového tvaru s uškom, respektíve by mohlo ísť aj o typický plechový zvonček, ktorý sa smerom od pliec zužoval a pripomínal trojuholník. Môžeme teda predpokladať, že táto pečať je dôkazom existencie cechu zámočnícko-zvonkárskeho. Aj keby popisovaným predmetom bol visiaci zámok, nie zvonec, v prípade ďalšieho predmetu ide jednoznačne o hrkálku, ktorá bola ďalším z rozšírených produktov zvonkárov.

Z roku 1815 máme k dispozícii aj archívne dokumenty, týkajúce sa počtu cechov a remeselníkov. Ide napr. o *Zoznam artikúl a privilégii jelšavských cechov*, ktorý vypracoval jelšavský slúžny Miklós Király Szatmáry ml. (Mikuláš Kráľ Satmáry) za účelom informovania plešiveckého notára Andrása Páráza (Andreja Paráza) a jeho prostredníctvom aj plešiveckého richtára. V zozname presne uvádzal cechy, vlastniace originálne cechové artikuly. Išlo o cech gombársky, tenkokrajčírsky, hrubokrajčírsky, garbiarsky, šlosársky, súkennický, hrnčiarsky, kušníarsky, bodnársky (bez pečate), hrebenársky, čižmársky, kováčsky, ševcovský, mäsiarsky, klobučnický a tkáčsky. Potvrdil existenciu ďalších troch cechov: stolárskeho, povrazníckeho a farbiarskeho.[6] Tie boli v tom čase bez cechových artikúl, už o ne ale požiadali. Cech zvonkársky tu nebol uvedený zrejme z toho dôvodu, že patrilo iba pod cech zámočnícky, a teda nemal vlastné cechové artikuly. Ďalší podobný zoznam – ale iba vo forme poznámkového listu – sa nachádza v administratívnych záznamoch jelšavského magistrátu. Ide o zoznam 24 cechov pôsobiacich na pôde mesta v roku 1857,[7] pracujúcich buď samostatne alebo spoločne s príbuzným cechom. Boli to farbiarsky, tenkokrajčírsky, čižmársky, hrubokrajčírsky, zimmermannský a murársky, povraznícky a remenársky, šusterský, knihársky a gombársky, hrebenársky, šlosársky a zvonkársky, hrnčiarsky, stolársky, gubársky, tkáčsky, ševcovský, kováčsky a kolesársky, mäsiarsky a súkennický cech. Je to teda úradný záznam, v ktorom sa stretávame oficiálne s existenciou zámočníckeho a zvonkárskeho cechu.

Samotní zvonkárski majstri datovali počiatok jelšavského zvonkárstva na začiatok 18. storočia, čo by zodpovedalo údajom Ladislava Bartholomaeidesa a Samu Borovszkého, ktorých diela, vydané na začiatku 19., respektíve 20. storočia uvádzali, že zvonkárstvo pretrváva v Jelšave už 200 rokov.[8] Ďalším dôkazom je „*Záznam o zrušení cechov*“ z roku 1882, kde sa pod číslom 8 uvádza zvonkársky cech [9] a „*Výkaz o prestavbe cechov na remeselné spoločnosti (konečné rozdelenie)*“ z 10. júna 1875, kde je – opäť pod číslom 8 – zaevidovaný zámočnícky a zvonkársky cech.[10] Totožné sú zápisy z rokov 1877, 1879 a 1882. Dôkazy o existencii spoločného cechu zvonkárov a zámočníkov sú teda druhotné. Vzhľadom na to, že vo všetkých prípadoch ide o úradné dokumenty, považujeme ich za dostatočne vierohodné. Hoci chýba cechová listina, môžeme hovoriť o existencii spoločného cechu zámočníkov a zvonkárov, a to minimálne v 19. storočí. Z neho pochádza, okrem spomínaných výkazov a zoznamov, aj viacero žiadostí o prídela dreva na uhlie, spoločne spísaných a aj podpísaných zvonkárskymi a zámočníckymi majstrami, ktorí ich adresovali Mestskému magistrátu v Jelšave. Sú to žiadosti z rokov 1834, 1847 a 1861. Poskytujú viacero informácií, napr. o množstve spotrebovaného dreva v priebehu jedného roka, ktoré nás pri ich porovnaní doviedli až k úvahe o stúpajúcej, respektíve klesajúcej produkcii. Za rovnako dôležité údaje považujeme aj mená najvýznamnejších majstrov – zvonkárov.

Prvá žiadosť pochádza z roku 1834. Vzhľadom na jej neúhladnosť a chýbajúce podpisy majstrov to je s najväčšou pravdepodobnosťou len koncept žiadosti. Majstri v nej žiadali

o 200 vozov dreva, za ktoré sľubovali vyplatiť peniaze priamo do rúk richtára.[11] Neporovnateľne úhladnejšia a podrobnejšia je žiadosť z roku 1847, pod ktorou sú podpísaní ôsmi majstri zámočnického a zvonkárskeho cechu:[12] Gaspár Thomári (Gašpar Tomári), Samuel Glósz (Samuel Glós), Andreas Mitnitzky (Andrej Mitnický), Andreas Thomári (Andrej Tomári), Joanes Fabíny (Ján Fabíni), János Huchsa (Ján Huchsa), Dávid Antony a Stefan Fedorcsák (Štefan Fedorčák). Mali záujem o 180 obyčajných vozov dreva a svoju žiadosť odôvodňovali tým, že síce v prípade potreby pravidelne kupovali drevo od slávneho pána Apu, ale terajší „pán Wald – maister“ odnedávna už takmer výlučne predával drevo vhodné na výrobu dreveného uhlia iba svojej rodine a podobne ako aj iné remeslá sa pri výrobe bez dreva nezaobídu.[13] 2. februára 1861 bola adresovaná Magistrátu ďalšia žiadosť „cechov zvonkárskeho, kováčskeho a šlosárskeho“ o prídel dreva súceho na výrobu uhlia v objeme 120 kubíkov z jelšavského chotára. Zdôvodnenie bolo nasledujúce: „*Ponewádz sl. mesto i pro prespolnich drewo predává, my jakožto mešťané a obyvatelé tohoto města sme se s tím větší důvěrou obrátili k sl. výboru, když unjižene prosjime, aby nám zvýš určité quantum drewa z městské hory powolit, a za slušnú cenu odpredat ráčil.*“[14] Podpísaní sú predstavení cechov zvonkárskeho, kováčskeho a šlosárskeho, konkrétne starší a mladší cechmajster šlosárskeho cechu Ján Rajner a Ján Jurín spolu so starším cechmajstrom zvonkárov Georgom Ulicsným (Štefanom Uličným). Táto žiadosť je o to zaujímavejšia, že 25. februára toho istého roku bola Magistrátu opätovne adresovaná žiadosť týchto cechov o prídel dreva na uhlie s námietkou, že cena 7,12 forinta, ponúkaná za jeden voz dreva zo strany mesta, je privysoká a cechy by ju v požadovanej výške neboli schopné uhradiť. Navrhli preto kompromis – 4 forinty za voz dreva v uvedenom roku a 6 forintov v nasledujúcich rokoch. Odvolávali sa na to, že „*kdiž jedni aneb druhi remeselnjici možu drewom zaopatrení bit po 4 forinty kolik potrebuju k jejich remeslám i mi bi jsme též prosili bi nám za takovích trakter enjedováno mohlobit poč možne, stím domněnim že akorát bi nebulo slávne mjesto ztím ziskove*“. Podpísaní boli ako „*uniženi sluzebnici zvonkárskeho, šlosárskeho a kovackej cechi cechmistrove a starši*“.[15] Žiadosti s podobným obsahom, písané už v maďarskom jazyku, boli zasielané Magistrátu aj v 20. storočí.[16]

Na základe spomenutých žiadostí je možné spätne sledovať bežnú spotrebu dreva u zvonkárov a z nej odvodiť priebeh produkcie zvoncov v Jelšave. V žiadostiach z 19. storočia si môžeme všimnúť postupný pokles spotreby dreva z 200 vozov v roku 1834 na 180 v roku 1847 pre dva cechy (zvonkárske a zámočnické) a konečných 120 kubíkov v roku 1861 pre tri cechy. Pokles výroby dreva kopíruje v Jelšave aj celkový pokles počtu remeselníkov až po rozpad cechov v 19. storočí.

Zaujímavý je aj obežný list z 3. februára 1857 pre mešťanostu Jelšavy. Ide o vyšší úradný rozkaz, na základe ktorého mali všetky jelšavské cechy do 19. februára tohto roku nahlásiť mená všetkých, ktorí boli prijatí do toho – ktorého cechu od 1. marca 1851, alebo obdržali majstrovský list.[17] Obežník bol preložený do slovenského jazyka a 17. februára doručený všetkým cechom v meste. Pri nesplnení si tejto oznamovacej povinnosti hrozil cechom bližšie neurčený trest, „*ponewádz každá opozdilost w ohlede tomtó by neprijemné následky míti mohla*“.[18] Odpoveď cechu zvonkárskeho a zámočnického napísaná 20. februára a podpísaná starším cechmajstrom Samuelom Glószom a mladším Dávidom Antonym, obsahovala zaujímavé údaje.[19] Obaja cechmajstri, Samuel Glósz i Dávid Antony, boli zvonkármi a minimálne štyria nositelia majstrovských listov tiež. Bol to András Chrenčik (Andrej Chrenčík), János Hlavács (Ján Hlaváč), András Vietorisz (Andrej Vietoris) a János Dolinszky (Ján Dolinský).[20]

Tabuľka 1: Zoznam majstrov, ktorí získali od 1. marca 1851 majstrovský list, alebo boli prijatí do zámočnického a zvonkárskeho cechu

<i>Rok prijatia do cechu</i>	<i>Meno prijatého/prijatých</i>
1851	Andráš Chrencsik Jánoš Hlavács
1852	Andráš Vietorisz
1854	Jánoš Dolinszky Gustáv Vitalis
1855	Mátyaš Hrupcso (Matúš Hrupčo)
<i>Spolu v rokoch 1851 – 1855</i>	6

Môže to byť dôkaz silnejšieho postavenia zvonkárov v spoločnom cechu so zámočníkmi. Podobné zoznamy všetkých cechov slúžili k vypracovaniu „*Wykazu tech mistrow, ktery od 31. marca 1851 majstrowskými listy od patričné cechy opatreni byli*“.[21] Zo 156 mien, abecedne zoradených podľa názvu cechu, sa od 83. do 88. miesta uvádzajú mená majstrov „*cechu zvonkárszkeho a šlosárszkeho*“. Na konci zoznamu sú uvedené poznámky, aby všetci uvedení majstri považovali za svoju povinnosť ukázať svoje majstrovské listy poslovi s týmto zoznamom. Konečný zoznam bol podpísaný mestským notárom Petrenkom a overený pečaťou mesta Jelšavy s dátumom 4. apríl 1857.

Medzi posledné doteraz nájdené archívne materiály, týkajúce sa zámočnického a zvonkárskeho cechu, patria viaceré výkazy o prestavbe cechov na remeselné spoločnosti a záležitosti a záznamy, súvisiace so zánikom cechov. Týkali sa celkového vývoja remesiel v Jelšave a súviseli s prijatím tzv. živnostenského zákona uhorským snemom, podpísaným panovníkom 27. februára 1872. Na jeho základe došlo k zrušeniu cechov, čo umožnilo drobným výrobcam, aby sa podľa vlastného uváženia združovali v živnostenských spoločenstvách. Jelšavský magistrát viedol vo forme tabuliek presné poznámky o zrušení cechov, ich majetku, či o plánovanom založení remeselnej spoločnosti. Prvý výkaz o prestavbe cechov na remeselné spoločnosti[22] (čo bol oficiálny úradný názov týchto zoznamov) je z 10. júna 1875, keď bol richtárom József Madarász (Jozef Madarás) a notárom Károly Remenyik (Karol Remeník). V tabuľke figuruje spolu 17 cechov, z ktorých 11 sa rozpadlo, t. z. nevytvorili remeselné spoločenstvo. Iba šesť cechov – farbiarsky, garbiarsky a ševcovský, gubársky, čižmársky, súkennický, hrubokrajčírsky plánovalo vytvoriť živnostenské spoločenstvo. Záznamy z rokov 1879[23] a 1882[24] sú totožné z hľadiska počtu a názvov jednotlivých cechov, záznam z roku 1877[25] je doplnený o tenkokrajčírsky cech, a ako jediný je opatrený potvrdením ministerstva s dátumom 10. apríl 1882. Pod číslom 8 je v týchto zoznamoch uvedený cech zámočnický a zvonkársky s poznámkou, že sa úplne rozpadol a v roku 1882 je doplnená informácia o jeho majetku. Boli to cechová skriňa, láda a pečať, ktoré boli uschované v mestskom dome. To samozrejme neznamenovalo koniec existencie zvonkárov. Spočiatku sa nestali súčasťou žiadnej remeselníckej spoločnosti a živili sa určitý čas ako drobní živnostníci.

Činnosť cechov sa v Jelšave definitívne podľa úradných záznamov skončila 29. apríla 1878, keď došlo k ich úplnému pretransformovaniu sa na remeselné spoločnosti.[26] Keďže majetok rozpustených cechov nemal pre nich žiadnu hodnotu, bol zaslaný do budapeštianskeho múzea. Išlo o majetok 10 cechov – kolesárov, mäsiarov, tkáčov, hrebenárov, kováčov, stolárov, hrnciarov, kožušníkov, remenárov a zámočníkov. Vzhľadom na to, že zámočníci mali spoločný cech so zvon-

kármi, predpokladáme, že podľa zoznamu putovali do múzea v Budapešti ich spoločné stanovy (predpisy), pečať a znak (erb). Zoznam darovaných predmetov bol doplnený darovacím listom, ktorého adresátom bolo múzeum v Budapešti. Kópia listu bola vložená do správy o ukončení činnosti jelšavských cechov z 29. apríla 1878, samotný list so zoznamom darov je bez dátumu.

Zánikom cechov sa skončilo obdobie priamej spolupráce zvonkárov s príbuznými remeslami, či už to boli zámočníci alebo kováči a došlo k ich osamostatneniu. Obdobie ich spolupráce môžeme považovať za prínosné z toho dôvodu, že sa zvonkárom podarilo v meste etablovať, získať stálu klientelu a dobré meno. Prínosom pre obe strany mohla byť príbuznosť remesiel, vzájomná výpomoc pri niektorých pracovných úkonoch a vďaka ich viacpočetnosti väčší vplyv na hospodárske záležitosti mesta. Ako ukazuje spotreba dreva, takáto spolupráca na pôde cechov mohla mať zároveň aj negatíva, ktoré sa odzrkadlili v klesajúcej produkcii a celkovej stagnácii, príznačnej pre všetky remeslá v tomto období. Zánik cechov a ich nahradenie remeselníckymi spoločenstvami, resp. živnostníctvom priniesol ďalší rozvoj hospodárstva a priemyslu v období kapitalizujúcej sa spoločnosti, čo sa prejavilo aj na rozmachu zvonkárstva v Jelšave.

PRAMENE A LITERATÚRA

Štátny archív Košice, pobočka Rožňava, archívny fond mesta Jelšavy.

BARTHOLOMAEIDES, Ladislav: *Inclyti Superioris Ungariae Comitatus Gömöriensis Notitia historico-geographico-statistica. Leutschoviae 1806 – 1808*, rukopis. Rukopis je uložený v Štátnom archíve v Košiciach, pobočka Rožňava.

BOROVSKY, Samu: *Magyarorságh vármegyéi és városai*. Budapest : Apollo, 1903. 699 s.

HUNFALVY, János: *Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyék leirása*. Pest : Magy. Akad. Nyomdászánál, 1867. 354 s.

LEHOTSKÁ, Darina: *Najstaršia jelšavská mestská kniha*. Martin : Osveta, 1976. 474 s.

POZNÁMKY

[1] BARTHOLOMAEIDES, Ladislav: *Inclyti Superioris Ungariae Comitatus Gömöriensis Notitia historico-geographico-statistica. Leutschoviae 1806 – 1808*, s. 591.

[2] HUNFALVY, János: *Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyék leirása*. Pest : Magy. Akad. Nyomdászánál., 1867, s. 308-309.

[3] BOROVSKY, Samu: *Magyarorságh vármegyéi és városai*. Budapest : Apollo, 1903, s. 141.

[4] LEHOTSKÁ, Darina: *Najstaršia jelšavská mestská kniha*. Martin : Osveta, 1976, s. 26.

[5] Štátny archív (ŠA) Košice, pobočka Rožňava, archívny fond mesta Jelšavy, bez sign./1737. Cechová listina cechu zámočnickeho z 12. augusta 1737.

[6] ŠA Košice, pobočka Rožňava, archívny fond mesta Jelšavy, šk. 4, bez sign./1815. Zoznam artikúl a privilégii jelšavských cechov.

[7] ŠA Košice, pobočka Rožňava, archívny fond mesta Jelšavy, šk. 33, bez sign./1857. Zoznam cechov pôsobiacich na pôde mesta.

[8] BARTHOLOMAEIDES, Ladislav: *Inclyti Superioris Ungariae Comitatus Gömöriensis Notitia historico – geographico – statistica. Leutschoviae 1806 – 1808*, s. 591, respektíve BOROVSKY, Samu: *Magyarorságh vármegyéi és városai*. Budapest : Apollo, 1903, s. 140

[9] ŠA Košice, pobočka Rožňava, archívny fond mesta Jelšavy, sign. 1260/1882 (Administratíva). Výkazy o zrušených cechoch a vzniknutých spoločnostiach.

[10] ŠA Košice, pobočka Rožňava, archívny fond mesta Jelšavy, sign. 398/1875. Výkaz o prestavbe cechov na remeselné spoločnosti – konečné rozdelenie z 10. júna 1875.

- [11] ŠA Košice, pobočka Rožňava, archívny fond mesta Jelšavy, šk. 16, sign. 19/1834. Prošba zámočnických a zvonkárskych majstrov o drevo na uhlie.
- [12] ŠA Košice, pobočka Rožňava, archívny fond mesta Jelšavy, šk. 26, sign. 65/1847. Prošba zámočnickeho a zvonkárskeho cechu o prídel dreva na uhlie.
- [13] ŠA Košice, pobočka Rožňava, archívny fond mesta Jelšavy, šk. 26, sign. 65/1847. Prošba zámočnickeho a zvonkárskeho cechu o prídel dreva na uhlie.
- [14] ŠA Košice, pobočka Rožňava, archívny fond mesta Jelšavy, šk. 37, sign. 27/1861. Žiadosť cechu zvonkárov, kováčov a zámočníkov o prídel dreva na pálenie uhlia z 2. februára 1861.
- [15] ŠA Košice, pobočka Rožňava, archívny fond mesta Jelšavy, šk. 37, sign. 40/1861. Žiadosť cechu zvonkárov, kováčov a zámočníkov o prídel dreva na pálenie uhlia z 25. februára 1861.
- [16] Ako príklad môžeme uviesť: ŠA Košice, pobočka Rožňava, archívny fond mesta Jelšavy, sign. 124/1903 (Rada). Žiadosť zvonkárov o prídel dreva na uhlie zo 17. júla 1903.
- [17] ŠA Košice, pobočka Rožňava, archívny fond mesta Jelšavy, sign. 443/1857. Vyšší úradný rozkaz – obežný list (v maďarčine), Evidencia mešťanov z rokov 1845 – 1848 z 3. februára 1857.
- [18] ŠA Košice, pobočka Rožňava, archívny fond mesta Jelšavy, sign. 443/1857. Vyšší úradný rozkaz – obežný list (slovenský preklad), Evidencia mešťanov z rokov 1845 – 1848 zo 17. februára 1857.
- [19] ŠA Košice, pobočka Rožňava, archívny fond mesta Jelšavy, šk. 33, bez sign./1857. Výkaz majstrov cechu zvonkárskeho a zámočnickeho, Evidencia mešťanov z rokov 1845 – 1848 z 20. februára 1857.
- [20] ŠA Košice. Matrika narodených 1866 – 1895 (Matricula Baprisatorum Ecclesiae Jolvensis inchoata Anno 1866 – 1895), VIII. zväzok, č. 329, mikrofilm, šk. 81; ako aj MV SR, ŠA Košice. Matrika narodených od roku 1895 (Matricula Baprisatorum Ecclesiae Jolvensis inchoata Anno 1895), Rímskokatolícky farský úrad v Jelšave.
- [21] ŠA Košice, pobočka Rožňava, archívny fond mesta Jelšavy, šk. 33, bez sign./1857. Výkaz majstrov jelšavských cecho. Evidencia mešťanov z rokov 1845 – 1848 zo 4. apríla 1857.
- [22] ŠA Košice, pobočka Rožňava, archívny fond mesta Jelšavy, sign. 398/1875. Výkaz o prestavbe cechov na remeselné spoločnosti – konečné rozdelenie z 10. júna 1875.
- [23] ŠA Košice, pobočka Rožňava, archívny fond mesta Jelšavy, sign. 113/1879 (Rada). Zrušené cechy a vzniknuté remeselné spoločnosti.
- [24] ŠA Košice, pobočka Rožňava, archívny fond mesta Jelšavy, fasc. III (Administratíva), sign. 1260/1882. Výkazy o zrušených cechoch a vzniknutých spoločnostiach.
- [25] ŠA Košice, archívny fond mesta Jelšavy, šk. 4, sign. 741/1878. Majetok cechov mesta Jelšava z 29. apríla 1878.
- [26] ŠA Košice, pobočka Rožňava, archívny fond mesta Jelšavy, sign. 113/1879 (Rada). Zrušené cechy a vzniknuté remeselné spoločnosti.

DIE SCHLÖSSER- UND GLÖCKCHENZUNFT IN JOLSCHAU

Zusammenfassung

Zur wirtschaftlich bedeutendsten Städten gehörte im Gömörkomitat im 17.- 19. Jahrhundert neben Rosenau die infolge der Einwohnerzahl kleinere Stadt Jolschau, die in Ungarn, als auch ausserhalb Ungarns, dank der Blechglöckchenherstellung höchster Qualität berühmt

geworden ist. Die Blechglöckchenproduktion konzentrierte sich bis zum Jahre 1878 in der gemeinsamen Schlösser- und Glöckchenzunft. Die ersten Information über deren Existenz und Ruhm sind in der Geschichtsliteratur aus dem 19. und 20. Jahrhundert zu finden. Es geht um Werke von Samu Borovszky, János Hunfalvy und Ladislav Bartholomaeides. Die Existenz und die Tätigkeit der Schlösser- und Glöckchenzunft kann man anhand des Archivmaterials dokumentieren. Zu diesem gehören Zunft-, Zunftauflösungs-, Artikul- und Privilegienlisten, mehrere Bittschrifte um Holz zur Holzkohleherstellung und Rundschreiben zur wirtschaftlichen Angelegenheiten. Auf diesem Archivmaterial aufbauend kann man das Sinken, bzw. den Aufschwung der Blechglöckchenproduktion feststellen. Genauso ist in der Schlösser- und Glöckchenzunft ein sich verstärkender Einfluss der Glöckchenzunftmeister zu erkennen., der nach 1878 zur Selbstständigkeit der Glöckchenhersteller führte.

(Preklad Lenka Almášiová)

ČINNOSŤ TEOLOGICKÉHO ZDRUŽENIA NA TEOLOGICKEJ AKADEMII PREŠOVSKÉHO KOLÉGIA POTISKÉHO DIŠTRIKTU EV. A. V. CIRKVI V UHORSKU V DRUHEJ POLOVICI 19. A ZAČIATKOM 20. STOROČIA

Darina VASILOVÁ

Záujmová činnosť študentov teologického ústavu, neskôr teologickej akadémie na prešovskom kolégiu sa v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia sústreďovala na prácu akademického Teologického združenia a jeho spolkov zameraných na samovzdelávanie a svojpomocnú činnosť sprevádzané vnútromisijnou prácou.

Poslucháči teológie sa každoročne angažovali v práci evanjelického **Teologického združenia**, akademického bratského spolku s určitou samosprávou, členom ktorého bol každý študent prešovského kolegiálneho teologického ústavu, neskôr kolegiálnej teologickej akadémie. Spolok sa formoval začiatkom 60. rokov 19. storočia. Z roku 1864 pochádza prvý zachovaný zoznam členov spolku.[1] Existenciu a činnosť spolku po roku 1881 dokumentujú zachované zápisnice spolku.[2] Cieľom a poslaním Teologického združenia bolo „navonok jednotne zastupovať záujmy teologickej mládeže vo vzťahu k ostatným združeniam i jednotlivcom a chrániť dobré meno akadémie. Smerom dovnútra upevňovať a bdiť nad myšlienkou spolupatričnosti na základe vzájomnej lásky a úcty“.[3]

Vedenie Teologického združenia predstavoval predseda, zapisovateľ, pokladník, knihovník, neskôr hlavný knihovník a jeho zástupca (druhý knihovník), časopisár, neskôr pribudli aj predseda čestného súdu a zapisovateľ čestného súdu. Členovia sa schádzali, okrem ustanovujúcej a koncoročnej záverečnej schôdze, na riadnych a mimoriadnych zasadnutiach, kde riešili svoje vnútorné záležitosti. Organizovali a pripravovali slávnostný program v čase osláv kolégia, spomienkové slávnosti, zoznamovacie večierky, verejné oslavy na počesť pamiatky reformácie 31. októbra (tzv. oslavy slobody svedomia a brieždenia protestantizmu), zapájali sa do všetkých slávností poriadaných mládežou kolégia, a to 6. októbra na spomienkovej slávnosti „aradských mučeníkov“[4] a osláv „15. marca“[5] na počesť vtedajšieho národného sviatku spomienkovou rečou, prednesom i zborovým spevom. Nechýbali pri spoločenskom dianí v Prešove, udržiavali kontakty s podobnými stavovskými spolkami na Slovensku i v Uhorsku. Mali pritom na zreteli tradície kolegiálnej mládeže, reprezentovanie záujmov teologickej mládeže, zachovanie bratskej lásky a dobrého mena svojich členov, ako aj praktizovanie dobročinnosti

V školskom roku 1897/98 Teologické združenie a Čestný súd poslucháčov teológie, ktorý vznikol už v roku 1863, vytvorili jednotné združenie. Jeho cieľom bolo „pestovať duch spolupatričnosti, udržať dobré meno mládeže, rozvíjať ho, vychovávať a upevňovať lásku k blížnemu, reprezentovať vo vzťahu k iným mládežníckym združeniam a pokiaľ sa vyskytnú spory – riešiť ich cestou zmierenia.“[6] Združenie tak bolo podporované **Čestným súdom poslucháčov teológie**, ktorý riešil spory samotných teológov, ako aj spory budúcich teológov s ostatnými členmi akademickej obce. Tento súd bol doplňujúcim orgánom Teologického združenia a jeho cieľom bolo „riešenie prípadne sa vyskytujúcich, mier narúšajúcich a spoločnú prácu rušiacich zrád – skôr než prerastú v nepriateľstvo – riešiť ich so zhovievavosťou a láskou. Tých, ktorí sa snád' morálne potkli, kvôli náprave bratsky napomenúť, v prípade väčších priestupkov aj potrestať“.[7] A tak jeho úlohou bolo nielen chrániť dobré meno a rešpekt združenia poslucháčov teológie, ale aj brániť česť a osobné práva jednotlivých členov.

A tiež, v prípade nutnosti a priestupku „obžalovaného“ teológa, obrat o členské práva Teologického združenia.

Členovia Teologického združenia sa okrem duchovnej činnosti venovali aj „pestovaniu svojho tela“. So súhlasom profesorského zboru kolegiálneho vyššieho gymnázia mohli týždenne dve hodiny využívať ich telocvičňu.[8] Združenie sa každoročne stávalo členom Széchenyiho kruhu.[9]

Postupne nechýbali v zväzku Teologického združenia, okrem spomínaného **čestného súdu**, ani **samovzdelávaci a svojpomocný spolok, čitateľský krúžok, spevokol Teologického združenia a teologická knižnica**.

Cieľom **Samovzdelávacieho a svojpomocného spolku prešovských poslucháčov teológie**, [10] ktorý sa formoval v školskom roku 1879/80 bolo „viest' členov k samovzdelávaniu v oblasti duchovnej, menovite v oblasti filozoficko-teologickej, viesť ich k dobrej morálke i láske a láskyplnému vybavovaniu sporov, varovať zablúdených a pokarhať ich a hlavne finančne podporovať poslucháčov náboženstva v ich štúdiu“. [11] Prvým predsedom sa stal profesor Jozef Hörk, ktorý bol zvolený na tri roky. Ostatní členovia výboru, t. j. tajomník, zapisovateľ (v školskom roku 1880/81 funkciu vykonával druhák Andrej Mayer, neskôr profesor teologickej akadémie a jej dekan), pokladník (v školskom roku 1880/81 funkciu vykonával tretiak Matej Szlávik, neskôr profesor teologickej akadémie, právnickej akadémie a riaditeľ kolégia), dvaja knihovníci a traja členovia stáleho výboru boli volení na jednoročné obdobie.

V oblasti samovzdelávania budúci teológovia písali odborné práce v maďarskom, nemeckom a latinskom jazyku. Na jednotlivých zasadnutiach spolku, či už riadnych alebo mimo-riadnych, sa práce predčítavali a hodnotili. Pri spolku bola aj knižnica.

Hodnotiac prvý rok činnosti spolku, jeho predseda vo výročnej správe kolégia za školský rok 1880/81 uviedol: „Už len samotný fakt, že počet členov sa oproti minulému roku zdvojnásobil, podnetne pôsobil na zabezpečenie úspešnej činnosti; krásnym potvrdením základných pravidiel a vecou, ktorú je potrebné vyzdvihnúť, je ich postoj voči svojmu kolegovi, ktorého opatrovali v chorobe a nevládneho odniesli do rodičovských ramien. Veľmi sľachetne pochopili tie slová základných stanov, ktoré zvyrazňujú, že úlohou samovzdelávacieho a svojpomocného spolku je finančne podporovať poslucháčov náboženstva počas štúdia.“ [12] V uvedenom školskom roku sa 31 zapísaných členov stretlo 21-krát, vypočuli si 6 recitácií a 7 prác spolu s hodnotením. Medzi študentmi, ktorí boli hodnotení ako „usilovní a šikovní pisatelia“ sa nachádzal aj spomínaný Andrej Mayer. [13] Pre vytvorenie si predstavy k akému jazyku sa pri spracovaní jednotlivých tém budúci teológovia priklonili uvedieme, že zo siedmich ohodnotených prác bola jedna v latinčine, jedna v gréčtine a päť v maďarskom jazyku. Spolok v tomto roku vyhlásil aj konkurznú súťaž na práce z náboženskej a filozofickej oblasti, v ktorej dvaja víťazi (súťažilo sa anonymne, práce boli označené symbolickou značkou) získali po zlatke od predsedu spolku. Do konkurzu bolo prihlásených päť prác, štyri poémy a jedno pojednávanie na tému O poslaní filozofie všeobecne a zvlášť s ohľadom na teológiu. Práce posudzoval výbor pod predsedníctvom hlavného seniora Jána Sztehló a členov výboru, ktorými boli kňaz Michal Novák, dekan teologického ústavu Ján Tillisch a riadny profesor teológie Anton Bancsó. Výbor predĺžil termín konkurzu pre pojednávanie do 1. mája 1882. Z predloženej poézie si víťazstvo odniesol Karol Nemes s básňou Kto v Boha verí, nesklame sa! (typu básne Jána Aranyho) a pochvalu získal spomínaný Andrej Mayer za básnický útvar Spokojnosť a viera v Boha. Obe práce boli zapísané do knihy zásluh. [14]

Svojpomocný spolok teologickej akadémie existoval ako súčasť Teologického združenia. Jeho úlohou bolo pomôcť svojim členom menšími pôžičkami. Záležitosti spolku riešil

desaťčlenný stály výbor. Predsedom bol študent teológie, členmi boli z titulu svojej funkcie predseda, tajomník a pokladník Teologického združenia, ďalší šiesti členovia výboru boli volení.[15] Na ilustráciu – v školskom roku 1909/10 bol majetok spolku 3 089 korún 37 halierov (stav k 3. júnu 1910, hotovosť, knižka, základiny, príspevky členov).[16]

Svoju činnosť aktivizoval v školskom roku 1878/79 aj **čitateľský krúžok**, zabezpečujúci pre svojich členov noviny a časopisy hlavne v jazyku nemeckom a maďarskom. Predsedom krúžku bol profesor Jozef Hörk ako predseda samovzdelávacieho a svojpomocného spolku, jemu zodpovedal za svoju prácu časopisár a kontrolór. Členmi čitateľského krúžku boli všetci poslucháči teológie. Krúžok sa postupne začlenil do kruhu Teologického združenia. Koncom 70. rokov 19. storočia ponúkal svojim členom i študentom kolégia noviny a časopisy, ako napr. Jahrbücher für protestantische Theologie, Allgemeine evangelische lutherische Kirchenzeitung, Keresztény Magvető, Szemle...[17] V školskom roku 1880/81 krúžok, vďaka láskavosti hlavného seniora VI. slobodných kráľovských miest Jána Sztehla a evanjelického kňaza Michala Nováka, disponoval oveľa väčším počtom časopisov. Krúžok odoberal osem časopisov, Ján Sztehló daroval päť a Michal Novák tri. Celkovo bolo k dispozícii 17 cirkevných časopisov, z nich osem maďarských, šesť nemeckých a tri slovenské.[18] Koncom 90. rokov 19. storočia teologický čitateľský krúžok odoberal okrem iného aj Protestans Szemle, Protestans Pap, Magyar Hirlap, Die evangelische Missionen.[19] Po založení Teologického domova v školskom roku 1905/06 bola čítareň krúžku umiestnená v jeho budove. V školskom roku 1909/10 v priestoroch čítarne mali záujemcovia k dispozícii od 16.00 do 20.00 hod. tieto časopisy: Budapesti Hirlap, Az Ujság, Budapesti Napló, Magyar Szó, Eperjesi Lapok, Vásarnapi Ujság, Új Idők, Protestans Szemle, Evangelikus Családi Lapok.[20] V poslednom plnoorganizovanom školskom roku 1917/18 bolo možné si v čitárni prečítať aj Theologiai Szaklap, Nyugat, Figyelő a pre Vojenský domov odoberané Mátyás Diják a Borsszem Jankó.[21] Okrem toho boli k dispozícii aj noviny a časopisy, ktoré chodili profesorskému zboru a Vnútromisijnému spolku prešovskej evanjelickej teologickej mládeže. Na podporu čitateľského spolku Potiský dištrikt neraz venoval sumu 50 korún. S cieľom pestovať „duch spolupatričnosti“, na podnet správcu Teologického domova, po roku 1912 sa stalo dobrým zvykom umiestniť spoločné fotografie chovancov Teologického domova práve v tejto čitárni.

„Aby sa teologická mládež zacvičila v speve cirkevných a svetských piesní a takýmto spôsobom navždy napomohla k vyškolnému hlasu“[22] vznikol v roku 1880 **spevácky krúžok**, neskôr známy ako **spevokol Teologického združenia**. [23] Prvým predsedom sa stal profesor teológie Anton Bancsó. Z radov študentov boli do výboru zvolení vedúci zboru, zapisovateľ a pokladník. V prvom roku činnosti sa 25 členov schádzalo trikrát týždenne na cvičné hodiny a raz mesačne na riadne zasadnutie. Členovia krúžku nacvičovali piesne, vystupovali počas slávnostných podujatí kolégia, na verejnosti, neskôr aj na slávnostiach Széchenyiho kruhu. Spevokol sa postupne stal súčasťou Teologického združenia a svojím hudobným prejavom ho reprezentoval na rôznych slávnostiach poriadaných teologickou mládežou v rámci spolkovvej činnosti, na oslavách samotného kolégia i mesta. Účasť spevokolu nechýbala aj na pohreboch. Napr. v školskom roku 1880/81 nacvičili 12 piesní, vystúpili na troch verejných slávnostiach kolégia – na sviatok reformácie, 15. marca a pri odhalení pamätnej tabule Fridricha Kerényiho.[24]

Poslucháči kolegiálnej teologickej akadémie sa angažovali aj v práci samovzdelávacích homiletických spolkov.

Homiletický spolok poslucháčov teologického ústavu sa spomína už v školskom roku 1873/74. Bol vedený profesorom Jánom Tillischom.[25]

Z iniciatívy profesora Jozefa Hörka vznikol v školskom roku 1878/79 trojjazyčný homiletický krúžok[26] povinný pre študentov teológie. Študenti v krúžku získavali skúsenosti z praktickej teológie v jazyku nemeckom, maďarskom a slovanskom, resp. slovenskom. Vzhľadom na čoraz väčší počet zapísaných študentov na štúdium, v školskom roku 1880/81 sa jeho činnosť diferencovala. Pod vedením Jozefa Hörka pracoval maďarsko-slovenský homiletický krúžok a predsedom nemeckého homiletického krúžku sa stal profesor Ján Tillisch. Krúžok mal troch zapisovateľov, dvoch pre maďarsko-slovenskú časť a jedného pre nemeckú časť. Teológovia, vedení profesorom Jozefom Hörkom, sa stretli v prvom roku diferencovanej činnosti 32-krát a predstavili 39 prác, ktorým nechýbalo zodpovedajúce hodnotenie (osem prác bolo v jazyku slovenskom). Na 12 zasadnutiach nemeckého homiletického krúžku sa prečítalo a ohodnotilo 14 predložených prác.[27]

V školskom roku 1878/79 sa začala, opäť z iniciatívy Jozefa Hörka, činnosť aj ďalších dvoch krúžkov, krúžku Liturgicum a krúžku Katecheticum. Krúžok **Liturgicum**[28] pripravoval teologickú mládež na kazateľskú a oltárnu činnosť. Cvičenia zodpovedali riadnym bohoslužbám. Zároveň členovia nacvičovali aj cirkevné piesne. Aj tento krúžok bol trojjazyčný – nemčina, maďarčina, slovanské jazyky. Členmi krúžku boli aj študenti učiteľského ústavu, ktorí sa učili hre na organ. Členskú základňu tvorila všetka študujúca mládež teologického a učiteľského ústavu. Predsedom sa stal Jozef Hörk a Štefan Zsarnoviczky. Krúžok mal dvoch zapisovateľov, jedným bol poslucháč teologickej akadémie a druhým budúci učiteľ. 29 stretnutiam krúžku v školskom roku 1880/81 predchádzalo 28 bohoslužieb, z nich 17 bolo v maďarskom, 4 v nemeckom a 7 v slovenskom. Okrem toho, tak ako po minulé roky, aj vo vyššie spomínanom období budúci teológovia mali kázne nielen v prešovských, ale aj v okolitých kostoloch. V 25 prípadoch 16 poslucháči náboženskej výučby zrealizovali 5 maďarských, 11 nemeckých a 9 slovenských kázni.[29]

Z katechetických cvičení študentov teológie konaných v praktickej i písomnej podobe pre žiakov nižšieho gymnázia pod vedením profesora Jozefa Hörka sa v školskom roku 1879/80 formoval krúžok **Katecheticum**. [30] Výbor krúžku bol ten istý ako v Liturgicu, ale jazyk bol výlučne maďarský. Pre mládež nižšieho gymnázia sa stala účasť v krúžku povinná, namiesto povinnej návštevy bohoslužieb v kostole. Katechetické cvičenia sa uskutočňovali vždy v nedeľu.

Najväčší záujem o mimoškolskú prácu sa prejavil v akademickej obci budúcich teológov v angažovanosti v činnosti Vnútromisijného spolku prešovskej evanjelickej teologickej mládeže a v čase prvej svetovej vojny činnosťou pracujúcou pre vojakov navševujúcich Vojenský domov zriadený pri Prešovskom kolégiu Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. zásluhou a pod záštitou vnútromisijného spolku prešovskej evanjelickej teologickej kolegiálnej mládeže.

PRAMENE A LITERATÚRA

Štátny archív Prešov, archívny fond Evanjelické kolégium Prešov.
Új magyar lexikon. Budapešť : Akadémia, 1962.

POZNÁMKY

- [1] Bližšie Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Evanjelické kolégium Prešov (EKP), šk. 134, inv. č. 405.
- [2] ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 365. Az eperjesi ev. theologia testületi jegyzőkönyve 1881 – 1893.

- [3] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 48. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1909–1910 iskolai évről. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1910, s. 52.
- [4] Arad – mesto v západnom Rumunsku; „Aradskí mučeníci“ – 13 veliteľia maďarských povstaleckých vojsk, ktorí sa po zložení zbraní pri Világoši dostali do rakúskeho zajatia a 6. októbra 1849 boli nariadením cisára Františka Jozefa I. generálom Haynauom popravení (Ludovít Aulich, Ján Demjanich, Karol Knezich, Juraj Zahner, gróf Karol Westerburg-Zeiningen, Jozef Alexander-Nagy, Ernest Pöltenberg, Ignác Török, Karol Vécsey – obesení, Aristid Dessewffy, Ernest Kiss, Viliam Lazar a Jozef Schweidel z „milosti“ zastrelení, Ludovít Batthányi – ministerský predseda prvej nezávislej vlády Uhorska po marcovej revolúcii bol v ten istý deň popravený v Pešti. Pozri Új magyar lexikon. Budapešť : Akadémia, 1962, s. 141.
- [5] 15. marec 1848 – začiatok vystúpenia peštianskych radikálov vedených Alexandrom Petőfim, revolucionárom – demokratom, ktorý stál na čele tzv. marcovej mládeže (radikálni spisovatelia, univerzitní študenti iniciátori peštianskej revolúcie – Alexander Petőfi, Pavol Vasvári, Daniel Irányi, Mór Jókai a iní) a podporovaný ďalšími demokratickými vrstvami (robotníci, remeselníci, študenti) chopil sa iniciatívy, nadránom 15. marca 1848 prečítal pripravený text rezolúcie a po jej prijatí odišiel so svojimi stúpcami do tlačiarne, kde ako prvý akt prejavu slobody slova a tlače dal vytlačiť známych „12 bodov“ a svoju revolúčnu „Narodnú pieseň“. Program maďarskej revolúcie bol prečítaný na ľudovom zhromaždení pred Národným múzeom. Deň vypuknutia revolúcie v Uhorsku sa zvykne v maďarských dejinách označovať aj ako „marcové idy“. Pozri Új magyar lexikon. Budapešť : Akadémia, 1962, s. 547.
- [6] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 32. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1897–98 iskolai évről. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1898, s. 34.
- [7] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 48. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1909–1910 iskolai évről. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1910, s. 63.
- [8] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 48. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1909–1910 iskolai évről. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1910, s. 53.
- [9] Prešovský Széchenyiho krúžok vznikol v roku 1878. Jeho činnosť bola, podľa prijatých stanov z roku 1878, zameraná na „podporu domácej (rozumej maďarskej – D. V.) literatúry, umenia, ich poznanie a šírenie, ako aj rozvoj verejného vzdelávania“. Pre dosiahnutie vytýčeného cieľa krúžok poskytoval svojim členom priestory na spoločenské podujatia, umeleckú, odbornú i časopiseckú literatúru vo svojej čitárni, organizoval verejné prednášky, literárne večery, hudobné matiné, divadelné predstavenia, výstavy umeleckých predmetov...
- [10] ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 381. Az eperjesi ág. hitv. ev. hittanintézeti Önképző és önségélyző egysületének Alapszabályai.
- [11] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1878/9 isk. évről. Eperjes, nyomtatott Az eperjesi bankegylet könyvnyomdájában 1879, s. 26.
- [12] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 16. Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1880/1 isk. évről. Eperjes : nyomtatott Az eperjesi benkegylet könyvnyomdájában 1881, s. 45.
- [13] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 16. Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1880/1 isk. évről. Eperjes : nyomtatott Az eperjesi benkegylet könyvnyomdájában 1881, s. 46.

- [14] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 16. Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1880/1 isk. évről. Eperjes : nyomatot Az eperjesi benkegylet könyvnyomdájában 1881, s. 46.
- [15] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 48. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1909–1910 iskolai évről. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1910, s. 53.
- [16] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 48. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1909–1910 iskolai évről. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1910, s. 54.
- [17] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1878/9 isk. évről. Eperjes : nyomatott Az eperjesi bankegylet könyvnyomdájában, 1879, s. 26.
- [18] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 16. Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1880/1 isk. évről. Eperjes : nyomatot Az eperjesi bankegylet könyvnyomdájában, 1881, s. 47.
- [19] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 32. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1897–98 iskolai évről. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1898, s. 37.
- [20] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 48. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1909–1910 iskolai évről. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1910, s. 54.
- [21] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 57. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1917/18 tanévről. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1918, s. 33.
- [22] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 16. Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1880/1 isk. évről. Eperjes : nyomatot Az eperjesi bankegylet könyvnyomdájában, 1881, s. 45.
- [23] Stanovy speváckeho krúžku teológov pozri ŠA Prešov, fond EKP, šk. 117, inv. č. 326.
- [24] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 16. Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1880/1 isk. évről. Eperjes : nyomatot Az eperjesi bankegylet könyvnyomdájában, 1881, s. 47-48.
- [25] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 12. Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1873/4-isk. évről. Eperjes : Ipar- és Hitelbank könyvnyomdája 1874, s. 27.
- [26] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1878/9 isk. évről. Eperjes : nyomatott Az eperjesi bankegylet könyvnyomdájában, 1879, s. 25-26.
- [27] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 16. Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1880/1 isk. évről. Eperjes : nyomatot Az eperjesi benkegylet könyvnyomdájában, 1881, s. 44-45.
- [28] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1878/9 isk. évről. Eperjes : nyomatott Az eperjesi bankegylet könyvnyomdájában, 1879, s. 27.
- [29] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 16. Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1880/1 isk. évről. Eperjes : nyomatot Az eperjesi benkegylet könyvnyomdájában 1881, s. 45.
- [30] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1878/9 isk. évről. Eperjes : nyomatott Az eperjesi bankegylet könyvnyomdájában, 1879, s. 49.

**DIE AKTIVITÄTEN DER THEOLOGISCHEN VEREINIGUNG AN DER
THEOLOGISCHEN AKADEMIE DES PREŠOVER KOLLEGIUMS DES
THEISSEN-DISTRIKTS DER EVANGELISCHEN A. B. KIRCHE IN UNGARN IN
DER ZWEITEN HÄLFTE DES 19. UND ANFANGS DES 20. JAHRHUNDERTS**

Zusammenfassung

Die Theologiestudenten an der theologischen Akademie des Prešover evangelischen Kollegiums konzentrierten sich bei ihren Aktivitäten in der zweiten Hälfte des 19. und Anfangs des 20. Jahrhunderts auf die Arbeit der akademischen evangelischen Theologischen Gemeinschaft und ihrer Verbände, die sich mit der Selbstbildung und mit den Eigenhilfetätigkeiten, als auch mit der innenmissionarischen Arbeit befassten. Zum Bestandteil der Theologischen Gemeinschaft wurde auch das Ehrengericht, genauso wie der Selbstbildungs- und Selbsthilfeverband der Prešover Theologiestudenten, zusammen mit dem Selbsthilfeverband der theologischen Akademie. Innerhalb der Theologischen Gemeinschaft wurden der Lese- und der Gesangverein tätig. Ihr Engagement zeigten die Studenten der kolegialen theologischen Akademie im homiletischen Selbstbildungsverband, in dessen homiletischen Zirkel sie Erfahrungen aus der praktischen Theologie in der deutschen, ungarischen und slawischen, bzw. slowakischen Sprache gesammelt haben. Auf die eigene Initiative des Professoren Jozef Hörk entstanden zwei weitere Zirkel – der Liturgicum-Zirkel, dessen Ziel war es, theologische Jugend an die Altar- und Predigtstätigkeit vorzubereiten und der Katechetikum-Zirkel, in dem die Theologiestudenten katechetische Übungen für die Schüler an dem niedrigeren Gymnasium vorbereiteten.

(Preklad Lenka Almášiová)

ŽIVOT OBYVATEĽOV SEVEROVÝCHODNÉHO SLOVENSKA ZAČIATKOM PRVEJ SVETOVEJ VOJNY (1914 – 1915)

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Územie severovýchodného Slovenska sa na krátku dobu stalo dôležitým bojiskom 1. svetovej vojny. V nepriamom kontakte sa s ňou časť tohto regiónu ocitla ešte v septembri 1911, keď sa tu uskutočnili veľké vojenské manévry rakúsko-uhorských vojsk. Velil im sám následník trónu František Ferdinand d'Este, ktorého sprevádzal náčelník generálneho štábu generál František Conrád von Hötzendorf. Cieľom vojenského cvičenia bolo odraziť predpokladaný útok Rusov od Haliče na územie Horného Uhorska.[1]

O tri roky neskôr 28. júla 1914 podpísal panovník František Jozef I. dokument Mojim národom. Vysvetľoval v ňom svojim poddaným, aké dôvody ho viedli k vyhláseniu vojny. V prvom roku jej trvania zasiahla vojna severovýchodné Slovensko a odohrali sa tu urputné boje. Z vojenského hľadiska bola bitka o karpatské priesmyky príznačná tým, že sa odohrávala vysoko v horách a hlbokých lesoch, v krutých mrazoch a bez dostatočného zaopatrenia vojska odevom i potravinami. Bitka nemala charakter súvislej operácie, niesla znaky izolovaných akcií s obmedzenou pôsobnosťou na určité priesmyky. Bol to dôsledok celkového rázu krajiny, pretože Karpaty s až 2000 m vysokými vrchmi, hlbokými lesmi a úzkymi priesmykmi nedovoľovali rozvinúť rozsiahle vojenské operácie. Každý priesmyk tvoril sám o sebe zvláštne vojnové územie, a to aj preto, že vzájomné presuny síl z jedného priesmyku do druhého boli veľmi ťažké. Bolo teda prirodzené, že v jednom priesmyku Rusi postúpili hlbšie do Uhorska, v inom ustúpili, aby po nejakej dobe opäť postúpili. Veliteľom karpatského frontu bol známy cársky generál Alexej Alexejevič Brusilov, divíznym veliteľom v jeho armáde bol generál Lavr Georgijevič Kornilov.[2]

Zvesti o nebezpečenstve vojny sa rozšírili medzi obyvateľmi severovýchodného Slovenska po sarajevskom atentáte na následníka trónu Františka Ferdinanda d'Este koncom júna 1914. Zapôsobili veľmi stiesňujúco. V Zborovskej kronike sú tieto obavy zachytené takto: „Bude vojna - hovoril každý pri prvom stretnutí z akejsi vnútornej nutnosti, bez toho, žeby si uvedomoval a precítil zmysel povedaných slov. V očiach obyvateľstva sa zračil tajný strach, podporovaný zlou predtuchou niečoho, čo mu nebolo dosť jasné a o čom počul iba z rozprávania.“[3] Vojna sa stala dominantnou témou rozhovorov medzi obyvateľmi: „Od samého začiatku júla 1914 jediným predmetom hovoru, počnúc od najmenších až po najstarších, bola vojna. Niektorí so zvláštnou obľubou o nej rozprávali, lebo pokladali ju za „nóvum“, ktoré nielenže prekvapovalo, ale i osviežilo,“ uvádza sa v kronike obce Zborov, pritom však „... zvesti o vojne našli... obyvateľstvo úplne nepripravené a duševne neprispôsobené“.[4]

V dedinách vyhlasovali mobilizáciu bubnovaním. V obci Hažín bola všeobecná mobilizácia oznámená už skoro ráno 1. augusta 1914,[5] vo Svidníckom a Bardejovskom okrese 16. 8. 1914. V kronike obce Dlhá Lúka sa o tom píše takto: „Ozval sa záduchový hlas bubna, z ktorého sa vysýpala hrozná vôľa osvieteného cisára pána Františka Jozefa I., čo volá národ do vojny... rukujú všetci povinovatí. Celá obec plače...“[6] V kronike obce Miňovce sa uvádza, že mobilizačné vyhlášky doniesol posol zo Stropkova. Muži vo veku „do 37 rokov sú povinní ihneď nastúpiť vojenskú službu. Všetko mužstvo išlo do Stropkova na povozoch, ...ľudia plakali a smútili“.[7] Súčasne boli vyhlásené mobilizačné inštrukcie, ktoré boli v ob-

ciach uschovávané na zvláštnych doskách. V nich boli uvedené presné pokyny, ako sa má mobilizácia uskutočniť.[8] V obciach, medzi nimi aj vo Vyšnej Polianke, sa o vzniku vojny dozvedeli práve až pri mobilizácii, pretože sa tu nedovážali žiadne noviny. Podľa toho istého zdroja odišlo z tejto obce bojovať najprv 8 mužov, neskôr ďalších 17. V obci s 211 obyvateľmi v roku 1910 neostali chlapi v produktívnom veku, pretože mnohí odišli ešte pred vojnou za prácou do zámoria.[9] Doma ostali len ženy, deti a starí muži. Ľudia si spočiatku mysleli, že „strašenie so zbraňami sa skončí len neškodnou prechádzkou k srbským hraniciam“.[10] Boli presvedčení, že muži sa zakrátko vrátia domov. Argumentovali aj tým, že použitím pokročilej techniky a stretnutím státisícových armád padne rozhodnutie o ukončení vojny v priebehu niekoľkých mesiacov. Ich nádeje boli v nasledujúcich mesiacoch stratené.

Už od prvých dní vojny sa jej dôsledky prejavili v každodennom živote ľudí. Potvrzuje to napríklad záznam obecnej kroniky v Ladomírovej: „Vojna bola veľkou pohromou pre obec, lebo zastihla ľud v neutešenom stave – neznesiteľné bremená v podobe štátnych a obecných doplnkových daní, hlad a bieda.“[11] Od začiatku augusta 1914 dochádzali napr. do obce Zborov vojenské hliadky, neskôr tu prišla zaujať pozície čata maďarských husárov. Dni plynuli veľmi rýchlo, boli plné prekvapení, nových dojmov, ktoré veľmi tiesnivo doliehali na obyvateľov. V septembri viacerým obyvateľom niektorých obcí zrekvirovali kone i kravy s povozmi. Dali ich k dispozícii na vojenské účely a ich majiteľov nútili pomáhať vojsku. Vozy prevážali zväčša strelivo a potraviny.[12] Obec Ohradzany sa musela rozlúčiť so svojimi tromi zo štyroch kostolných zvonov, ktoré skonfiškovali na výrobu kanónov a guľí. Na rovnaké účely použili i dva zvony z Havaja.[13] Počas celej vojny panoval v obciach smútok a obavy o svojich blízkych na frontoch. „Nikomu sa nechcelo spievať, ľudia iba medzi sebou šuškali, keď sa dozvedeli, že niekomu došlo v liste, že ten alebo onen padol na vojne. Za každým listom trpeli najmä rodiny, ktoré mali niekoho na fronte.“[14] Ľudia nemali radi poštárov, lebo sa obávali, že práve im donesie list so zlou správou. Žilo sa len pre daný okamih a ľudia boli ľahostajní k biede druhého.

Po vyhlásení vojny miestne obyvateľstvo neprejavilo takmer žiadne vojnové nálady. Výnimkou boli tzv. maďaróni. Chceli všemožne preukázať svoju oddanosť a vernosť trónu a úradom, horeli vlastenectvom a bojovou náladou. Organizovali preto vlastenecké manifestácie. V druhej polovici júla 1914 usporiadali v Zborove slávnostný sprievod s faklami z nádvorcia rákoczyovského kaštieľa na vyšný koniec obce a odtiaľ k štátnej tehelni. Na jeho čele išli i dvaja zborovskí Židia na koňoch. Za štandardou s nápisom Éljen a háboru! (Nech žije vojna!) kráčali v čiernych oblekoch predstavitelia úradov na čele s notárom Jozefom Schultzom. Nadšenie účastníkov sprievodu bolo veľké. Jednoduchý ľud prijímal toto divadlo so strachom a obavami.[15] Ako sa neskôr ukázalo, boli opodstatnené. Spolu s vojenským ošialom, ktorý na podnet štátnej moci a za aktívnej účasti režimu oddaných organizácií a činiteľov zachvátil celé Uhorsko, ale najviac jeho centrálné časti, sa na Slovensku začal pohon na panslávov, ruských špiónov a zradcov uhorskej vlasti. V slovenských okresoch vydali úrady proskripčné listiny, obsahujúce mená podozrivých národných činiteľov i s rodinami. Zostril sa nad nimi policajný či vojenský dozor, sledovala sa ich činnosť, aktivity. S postupom ruských vojsk k hraniciam Slovenska sa podozrievanie stupňovalo. „Maďari nedôverovali Havajčanom, že sú vraj Moskofili a že ukazujú cesty vojakom dopredu,“ uvádzalo sa v kronike tejto obce.[16]

Porážka rakúsko-uhorských vojsk v členitom teréne Haliče začiatkom nevlúdnej jesene 1914 a týždne ich ústupu mali vplyv na úpadok disciplíny vojska, nedodržiavali sa základné

zdravotné normy. Epidémiami (vrátane cholery) zasiahnuté jednotky, prichádzajúce z Haliče, nechávali po ceste stovky chorých a mŕtvych. Tento stav si vyžiadal obeť aj medzi obyvateľstvom. Dokladuje to kronika Humenného: „V septembri roku 1914 bolo Humenné zamožené ustupujúcim vojskom, ktoré prinieslo so sebou rôzne nákazlivé hrozby, medzi nimi aj choleroú epidémiu, ktorá si vyžiadala mnoho obetí nielen z radov vojakov, ale i občianstva. Školy boli premenené na poľné lazarety, ale ani tieto nestačili na prijatie veľkého počtu nemocných. Nemocní vojaci ležali pod širým nebom, na dvoroch a umierali bez dostatočného lekárskeho ošetrovania a boli zväčša pochovaní v spoločných hrobách.“[17] Podobná situácia bola v Giraltovcich. Domy tam boli preplnené vojskom, školské budovy sa dočasne premenili na nemocnice pre ranených vojakov. Viacerí z nich tu i zomreli.[18] Následky cholery, ktorá prepukla medzi vojakmi v Stropkove, približuje svedectvo tunajšieho farára Ferencza Inczignera. Spomína, že koncom septembra 1914 prišlo do mesta veľa rakúsko-uhorských vojakov.[19] Boli vysilení, hladní a padali „ako muchy“. Zjedli všetku kukuricu i zemiaky a nikto sa na nich za to nehneval. V centre mestečka pre nich postavili nemocnicu. Za týždeň zomrelo 580 vojakov na cholera, a tak miestni Rómovia nestačili kopať hroby. Autora kroniky pobúrilo zaobchádzanie s mŕtvymi: „Do jednej jamy dávali po 60 ľudí, ako dobytok. Bojovali za nás, boli hrdinovia a my sme nakladali s nimi takým spôsobom.“[20] Chorí vojaci boli v každodennom kontakte s obyvateľmi, a tak sa cholera šírila i medzi nimi. V roku 1914 len v Stropkove zomrelo na cholera asi 40 obyvateľov.[21] Nebezpečenstvo jej ďalšieho rozširovania podnietilo uhorské úrady k činnosti. Začiatkom októbra 1914 vydal ministerský predseda Štefan Tisza Nariadenie vlády proti nebezpečenstvu cholery. Obsahovalo presné pokyny, ako sa chrániť pred ním.[22] Mnoho ľudí zomrelo aj na následky iných chorôb, zomierali najmä deti trpiace podvýživou a nedostatkom vhodných liekov.

Žalostne – ako vojenský tábor – vyzerali obce pri hlavných vojenských ťahoch. Jednou z nich bola i Kelča. Jej kaštieľ, liehovar, mlyn, veľké hospodárske objekty, maštale, kôlne a voľné priestory (panské záhrady) ju predurčili na to, aby sa tu usadili viaceré veliteľstva rakúsko-uhorskej armády i s jednotkami. V miestnej škole zriadili poľnú nemocnicu, v hospodárskych objektoch veľkostatku bol vojenský bitúnok a pekáreň, na voľných priestranstvách sa cvičili a zdržiavali vojenské kone. V obci sa sústreďovali i zajatí ruskí vojaci a na miestnom cintoríne vznikol sektor vojenského cintorína, kde pochovávali padlých vojakov dovezených z frontu.[23] Rovnako sa zmenil aj Zborov, čo zachytil miestny kronikár: „Začiatkom októbra 1914 bola obec preplnená vojskom. Všetky domy boli úplne obsadené a obec mala vzhľad skôr vojenského tábora. Nekonečné fronty tvenov, prechádzajúcich obcou dňom i nocou, karavány haličských uprchlíkov, zväčša Židov utekajúcich pred Rusmi, spôsobili v obyvateľstve úplný chaos a zmätok. Hluk vojenských tvenov a spolu s božekaním utečencov miešal sa v temných a mokrych októbrových nociach s erdžaním koní a cvengom ich kopýt v nezvyklú a strašnú melódiu.“[24] Šikanovaním, prenasledovaním a masovou deportáciou zo strany Rusov trpiaci haličskí Židia tvorili väčšinu utečencov. Práve o nich sa zmieňuje kronika obce Vyšná Polianka: „Približne 14. októbra sa objavili prví civilní utečenci z Haliče, na vozoch a pešo, väčšinou to boli Židia. Pozerajúc na toto smútočné cestovanie, na tunajších obyvateľov dopadol strach, pretože každý bol presvedčený, že aj na nich príde rad. ... Viacerí tvrdili, že lepšie zomrieť tu, ale vandrovať nepôjdu.“[25] Správy od utečencov neveštili pre miestnych nič dobré. Potvrdzovali to, čo šírili maďarské úrady o Rusoch ako o divokých barbaroch, ktorí „našich režu a zabíjajú“. Zajatci sa tam majú vraj mizerne, pretože v Rusku je nedostatok potravín, a preto sa živia len odpadkami z rôznych jedál. Vozia ich na Sibír, kde pracujú za úžasného vykorisťo-

vania. Vojakom sa odporúčalo dať prednosť smrti pred zajatím. Strašili ich, že Rusi všetkých pobijú a povešajú. Ľudia zo strachu pred Rusmi narýchlo vyhánali dobytok, zabíjali prasce, naložili najpotrebnejšie veci na voz a utekali sa skryť do okolitých vrchov.[26]

Koncom októbra 1914 priviedli husári do Zborova kozáka, zajatého údajne pri neďalekej poľskej obci Konieczna. Domorodci tým dostali jedinečnú príležitosť zistiť pravdivosť, resp. nepravdivosť chýrov o Rusoch-barbaroch. Udalosť zachytil kronikár Stropkova: „Statný tento syn ruský prišiel do Zborova plne ozbrojený – na koni – v sprievode štyroch husárov. Na pravej svojej nohe mal pripevnenú dlhú drevenú žrd, opatrenú na konci dýkou. Prvý zajatec v Zborove – prvý Moskaľ (Rus). Ľudia z celej obce zbehli sa podívať na nezviklého host'a, prvého posla veľkých ruských vojsk. Kozák sedel kl'udne na svojom koni a celkom bezstarostne prezeral si zhromaždený dav, kým jeden z husárov išiel oznámiť privedenie zajatca majorovi. A keď predtým vládol v obci akýsi divný strach, ba hrôza pred „barbarským Moskaľom“, pri pohľade na sympatického a statného zajatca nastalo v obyvateľstve akési rozčarovanie. Človek ako každý iný, ba dokonca hovoril rečou, ktorej Zborovčania dobre rozumeli.“[27]

Koncom septembra 1914 sa ruské vojská objavili v predhorí Karpát. Odvtedy nad Rakúsko-Uhorskom visela hrozba vpádu ruských vojsk cez Karpaty. Približovanie ruského frontu značne znepokojilo maďarské obyvateľstvo, štátnych úradníkov a bohatých občanov. Preto včas opustili svoje bydliská a usadili sa v Prešove, Košiciach a i. Zobrali so sebou najmä cennosti rôzneho druhu. Šírila sa panika a rástol strach. V Giraltovskej kronike sa v tejto súvislosti uvádza, že po hrozbe zo strany nepriateľa, ktorý sa prebíjal cez Karpaty, nastala pre miestnych obyvateľov „...majetková a životná neistota, preto úradníctvo zutekalo do bezpečnejších južných miest. Okolo Vianoc sa vracalo...“.[28] Postoj k tomu zaujali vládne úrady. Už 3. októbra 1914 vydal ministerský predseda Štefan Tisza nariadenie o tom ako sa majú zachovať štátne, municipiálne a obecné úrady v prípade, keď ich územiu hrozí vpád nepriateľského vojska, kedy a za akých okolností môžu opustiť svoje úrady a ako sa majú v takýchto prípadoch zachovať.[29]

Dňa 22. novembra 1914 nečakane obsadila ruská 48. divízia generála L. G. Kornilova Humenné. „Mestské obyvateľstvo utekalo pred smrtonosnou vojnou k maďarskej nížine. Mnohí sa dostali z Humenného iba v poslednej chvíli, zanechajúc všetok svoj majetok napospas zúriacej vojnovnej nešeternosti. Tí, ktorí ostali v Humennom, boli vojskom stýraní a niektorí z nich aj svojim zraneniam podľahli,“[30] píše sa v humenskej kronike. Počas ruskej okupácie a urputných bojov bolo mesto viac ako spolovice zbúrané a vypálené. V období, keď sa vpád Kornilovej divízie do Humenného skončil fiaskom (28. novembra bolo mesto znovu dobyté rakúskou armádou),[31] sa situácia na západnom krídle karpatského frontu vyvíjala pre Rusov priaznivo. Prudké boje 29. novembra 1914 zmenili Zborov na rumovisko, ba južnú časť obce zrovnali so zemou. Do Bardejova vstúpili Rusi 1. decembra. Počas vpádu obsadili ruské vojská 125 z 378 obcí Šarišskej župy.[32] Ustupujúce maďarské vojská zapalovali domy, v obci Ladomírová spôsobili napr. veľký požiar, ktorý zachvátil časť obce. Bojové operácie rakúsko-uhorských vojsk, ktoré nezabránili vstupu ruských vojsk na územie Uhorska, sa snažil pred verejnosťou ospravedlniť Július Andrassy, ktorý napísal článok O ruskom vpáde do Uhorska.[33]

Miestni obyvatelia prejavovali náklonnosť k Rusom ako možným osloboditeľom spod maďarského útlaku. Ruskí vojaci sa správali väčšinou korektne, aj keď sa to neobišlo bez prípadov rabovačiek. Ubytovali sa zväčša v domoch uprchlíkov, kde pobrali veľa vecí, korisť však vzápätí lacno predávali roľníkom z okolitých dedín. Svoje počínanie v opustených domoch vysvetľovali tým, že uprchlíkov považovali za „zásadných slovanských nepriateľov“. V Bardejovskej Zábave zhabali potraviny rodine Gurských bez vedomia predstavených, preto na

druhý deň na sťažnosť gazdinej zaplatili za škodu 8 rubľov a vinníci boli vyšľahaní troma zviazanými prútmi po 5 – 10 úderov. Vojaka prichyteného pri krádeži vo farskej pivnici zbil sám generál.[34] Predovšetkým rusínske obyvateľstvo tohto kraja pomáhalo Rusom. Napr. skupina mužov v obci Roztoky nahlásila 2. decembra 1914 ruským vojakom objavenie 8-člennej rakúskej hliadky, ktorú hneď zajali. Mládež i dospelí z obce Stakčína Roztoka informovali ruské vojská o rozmiestnení uhorských vojsk vo svojom okolí.[35] Ruskí vojaci zasa niekedy pomohli obyvateľstvu, napr. v Bardejove rozdávali soľ, ktorej bol nedostatok. Podobne sa zachovali v obci Ladomírová: „Rusi – Moskali, ako ich vtedy prezývali, boli k našim ľuďom štedrý. Hladnému obyvateľstvu vypomáhali chlebom a cukrom.“[36] Táto počiatočná radosť zo správania ruských vojakov však netrvala dlho. „Ľud si ich stretol s radosťou, ale nedlho to bolo,“[37] píše sa v kronike obce Venecia. Vojaci si i napriek zákazom zaobstarávali potraviny vykrádaním domácností. Smutno-veselý príbeh sa stal gazdinej z Becherova. Pripravila pre vojakov veľkú hostinu zo sliepok, na ktorú ju vojaci pozvali, no neskôr zistila, že išlo o jej hydinu. Poškodený bol aj už spomínaný farár tejto obce M. Artim (z fary mu vzali dva kone) a miestny učiteľ Alexej Farinič (vzali mu tri kone a dve kravy). Prvý z nich síce dostal kone späť, ale Rusi vypočúvali a preverovali jeho poslaneanú činnosť v uhorskom parlamente. Rovnako sa však správalo i rakúsko-uhorské vojsko. Upozorňuje na to kronikár z Dlhej Lúky: „Prišlo vojsko rakúsko-uhorské, prišlo vojsko ruské a bralo obyvateľstvu všetko, čo len sa brať dalo: zrna, dobytok, ošipané a hlavne kury a husy. Vojská sa potom niekoľko ráz vystriedali, obec spustošili, vyjedli, vyplienili a dokonca aj vypálili.“[38] Na zaujímavý problém spojený s pobytom ruských vojsk poukazuje zápis v kronike obce Pčolinné. Podľa neho sedliaci vítali prišielcov radostne, ale niektoré ženy sa schovávali. Okrem toho sa kronika zmieňuje o postoji Rusov k Židom, na ktorých sa hnevali a posmievali sa im. Dvoh Židov z dediny, ktorí nestihli ujsť, chytili, mužovi odrezali bradu a zobrali mu čizmy. Po tomto incidente sa Židia obliekali do sedliackeho oblečenia, aby ich nespoznali a pred „moskaľami“ sa modlili podľa kresťanskej viery, aby sa vyhli prenasledovaniu. Kronikár ešte trpkop napísal, že ostatných obyvateľov nevyrušovali, ale tam, kde boli potraviny, dobytok, sliepky a iné statky, tam plienili.[39]

Ústup Rusov z územia Šarišskej stolice začal v noci 8. decembra 1914. Slovenské ľudové noviny poskytli o tom i túto informáciu: „Obec Stropkov, ktorá bola na krátky čas padla do moci ruskej, je zase v našich rukách. Železničná premávka až po Bardijov a Orlov sa znovu započala. Štátnych úradíkov nazad povolali do Prešova a Bardijova.“[40] Oživenie železničnej dopravy potvrdila aj správa košicko-bohumínskej železnice, ktorá oznámila, že prestali premávkové ťažkosti na trase Obišovce – Sučany v osobnej i nákladnej preprave. Od 11. decembra 1914 opäť začala fungovať osobná a obmedzená aj nákladná preprava na trase Košice – Obišovce – Orlov a Prešov – Bardejov.[41] Ľudia však naďalej žili v strachu, pretože vojenská línia sa len posunula, naďalej počuli hrmot diel a hluk, ktorý ich zobúdza počas noci. „V obciach bola stála stráž... a bez legitímácie nikto nemohol opustiť obec.“ Takto charakterizoval toto obdobie kronikár Giraltoviec a poznamenal, že to tak trvalo až do mája 1915, kedy bolo ruské vojsko zatlačené za Karpaty.[42]

Oficiálne miesta s optimizmom a nádejou popisovali ústup ruských vojsk: „Naše vojsko s veľkou silou započalo boj proti ruským do východného Šariša vtrhnutým silám a tlačí nepriateľa so všetkých strán nazad ku hraniciam tak, že sa o niekoľko dní vyprace i ten posledný Rus.“[43] Tento optimizmus, ako sa už v nasledujúcom mesiaci ukázalo, bol neopodstatnený, pretože v januári 1915 boli ruské vojská späť na hraniciach Slovenska. Nebezpečenstvo

opätovného vpádu ruských vojsk spôsobilo veľké obavy o osud Uhorska. Politická situácia na Slovensku sa značne zhoršila. „Úrady zbystrili svoje špionážne zmysly, vojenská správa zdívela, vojsko zosurovelo, vlastenecké duše zahoreli proti všetkému slovenskému a slovanskému,“ napísal Vavro Šrobár. „Ruské vojská sedeli na severnej strane Karpát a my na juhu, vzdialení od nich len na niekoľko desiatok kilometrov. Žili sme v úžasnom napätí duševnom, očakávajúc, kedy sa pohnú a kedy obsadia Slovensko. Slovenský ľud čakal kozákov ako spasiteľa z jarma maďarskej tyranie. Ženičky bravčový dobytok pre nich, vyhrážali sa Maďarom a maďarónom, súdy súdili a zavierali, internovali, vešali a strieľali našich prostých ľudí pre lásku k Rusom.“[44]

Uhorské úrady ešte viac zostrili represálie proti slovenskému a rusínskemu obyvateľstvu po príchode ruskej armády na východné Slovensko. Zatknutie hrozilo každému podozrivému zo sympatií k myšlienke slovanskej vzájomnosti a rusofilstva. Dôvodom na represálie mohol byť akýkoľvek prejav nelojality voči Rakúsko-Uhorsku, čo viedlo k ostráživosti ľudí. Uvádza to vo svojich Pamätiach z vojny a väzenia V. Šrobár: „Stali sme sa opatrnými: vylúčili sme nespoľahlivých zo svojho streda, zprávy sme si označovali len v najúžšom krúžku a nebolo dovolené pýtať sa, od koho ich máme. Prestali sme chodiť do verejných miestností, o vojne sme sa nikdy nezhovárati v prítomnosti neznámeho alebo zobrašeného človeka.“[45] Medzi prenasledovanými a zatknutými sa ocitol miestny farár v Becherove dr. M. Artim, známy ako rusofil. Odvliekli ho do Jasla, počas troch týždňov ho vypočúvali a obviňovali z toho, že je špión a zapredanec Ruska. Obvinili ho i z toho, že mal v pivnici telefón, pomocou ktorého odpočúval telefonické hovory rakúsko-uhorského vojska. Pre nedostatok dôkazov ho prepustili, ale žandári ho naďalej sledovali. Tragicky dopadol jeden Rusín z poľskej Dukly, ktorého úrady pokladali za ruského špióna, v skutočnosti ale išlo o učiteľa. Maďarskí vojaci ho pre jeho údajné panslavistické zmýšľanie obesili. Popravu vykonali v obci Ladomírová za nútenej prítomnosti jej obyvateľov. Zhromaždili ich pred školou a tu ho obesili na vrbe, pod ktorou je pochovaný. Posledné slová odsúdeného boli: „Ženo moja, deti moje.“[46]

Začiatkom januára 1915 Rusi znovu prelomili front a blížili sa k Stropkovu. V tomto období dostal richtár Žanony od župných úradov rozkaz neopúšťať mestečko pred postupujúcim ruským vojskom a vzdať sa. Rakúsko-uhorská armáda ustupovala cez Stropkov a nechávala u domáceho obyvateľstva ranených. V januári obsadili mestečko ruskí vojaci. Utáborili sa v domoch, na dvoroch kládli ohne, opekali svine a sliepky. Obyvateľom Stropkova všetko zrekvirovali. Ruskí vojaci pred očakávanou ofenzívou rakúsko-uhorskej armády postupne Stropkov opúšťali. Brali so sebou všetko, čo potrebovali - kone, povozy, kuchynský riad, potraviny. Keď cez mestečko znovu prechádzalo rakúsko-uhorské vojsko a vojaci si pýtali jest', Stropkovčania odpovedali, že všetko im už vzali „Moskale“. 2. februára 1915 nariadilo rakúsko-uhorské vojenské veliteľstvo evakuáciu Stropkova. Obyvatelia odišli do Vranova, Humenného, Sárospataku a inam. Vojaci a žandári chodili z domu do domu a vyhánali ľudí.[47] Začiatkom februára dorazili ruské vojská aj k obci Mikova a 4. februára obsadili dôležitý železničný uzol Medzilaborce.[48] V tom čase sa znovu priblížili aj k Bardejovu. Na území dočasne dobytým ruským vojskom bola v slovenskom znení rozširovaná proklamácia, ktorú vydal hlavný veliteľ ruských armád pri príležitosti vstupu ruských vojsk na územie Rakúsko-Uhorska. „Vám Slováci, Rusko prináša teraz slobodu a uskutočnenie Vašich národných túžob. Rakúsko-uhorská vláda celé stáročia rozsievala medzi vami rozpory a nepriateľstvo, pretože iba na nich udržiavala svoju moc nad vami. Rusko má naopak iba jeden cieľ: umožniť každému slovanskému národu, aby sa mohol samostatne rozvíjať a pestovať svoj

blahobyť, uchovávať si drahocenné dedičstvo predkov – jazyk a vieru; aby spoločne so svojimi rodnými bratmi žil v pokoji a so susedmi v súlade, nenarušujúc ich samostatnosť!“ Proklamácia vyslovovala presvedčenie, že Slováci zo všetkých síl napomôžu ruskej armáde.[49] Tento postoj potvrdzuje aj informácia, ktorú dostal Vavro Šrobár od Ladislava Moyša 20. februára 1915. Upozornil ho na článok v poľských novinách *Głos Narodu*, z ktorého je podľa neho zrejmé, že vrchný veliteľ ruských vojsk dal svojim vojskám pokyn, aby voči Čechom a Slovákom neprijímali také opatrenia, ako voči „poddaným nepriateľských mocnárstiev“, ale že s nimi treba zaobchádzať ako s priateľmi.[50]

Celý február a marec až do konca apríla 1915 pretrvávali urputné zimné boje v Karpatoch. Jeden z nemeckých vojenských odborníkov v novinách *Neue Freie Presse* ich charakterizoval: „Pri zvláštnom útvare karpatských hôr rýchle postupovanie ofenzívy je nemožné. Zabezpečiť sa, spojenie udržať, vyzvedať sa je strašne ťažko. Nepriateľ je tvrdý, operuje pekne a húževnate. To je nie taká vojna, ktorú sa nemeckí vojaci dosiaľ učili.“[51] Slovenské ľudové noviny potvrdili toto hodnotenie: „V Karpatoch trvá boj so zúfalou prudkosťou a pre obe strany v okolnostiach desne ťažkých.“[52] Slovenský týždenník k tomu napísal: „Na celej fronte, v lesnatých Karpatoch a vo východných Beskydoch rozvinul sa náramne prudký boj, ktorý každým okamihom nadobúda ešte viac na rozmeroch a jeho význam rastie stále.“[53] Útrapy vojakov na oboch stranách boli veľké. Niektorí podľahli streľbe, iní zase krutým mrazom a fujaviciam. Jedinou stravou vojakov pri 20 °C boli len zmrazené konzervy. Ťažké boje v Karpatoch ukončil až prielom 11. nemeckej a 4. rakúsko-uhorskej armády pod velením generála A. Mackensena 2. mája v priestore Gorlíc. Ruské vojská ustupovali zo Slovenska na celom fronte až do 7. mája 1915.[54]

Už od začiatku roka 1915, najmä však od marca, začali uhorské úrady evakuovať obyvateľstvo najbližších obcí pri frontovej čiare. Kronikár Havaja zaznamenal jej priebeh: „Začiatkom januára 1915 Maďari vysťahovali všetkých občanov z Havaja do Uhorska, kde pracovali na panskom majetku... Aby sa nestal dajaký omyl pri evakuácii, každému občanovi Havaja dali na šiju lístok s označením a číslom. Ľudia boli sťahovaní v zničených vagónoch.“[55] Zo Šarišskej župy bolo evakuáciou vyprázdnených 36 obcí.[56] Nútená evakuácia útrapy obyvateľstva ešte viac prehĺbila. V obci Habura ostali po nej len dvaja starci. Evakuanti smerovali do južných oblastí Zemplínskej stolice. Jedna skupina došla do Trebišova, kde úrady oddelili mužov od žien a detí. Rozmiestnení boli do maďarskej oblasti okolo Sárospataku, ktorý sa stal centrom evakuovaných Haburčanov. Viacerí sa dostali aj do iných maďarských stolíc a niektorí i do Budapešti.[57] Ľudí z Vyšnej Polianky evakovali 3. – 5. marca. Zakázali im odchádzať na vozoch, so sebou si mohli zobrať len to, čo uniesli, a dobytok, ktorý hnali so sebou, cestou často zutekal. Po odchode obyvateľov brali vojaci v obciach zväčša všetko, čo sa dalo zobrať, vrátane perín, ktoré si odnášali do zákopov. Navyše začali páliť obydlia. Nižnú Polianku vypálili náročky pred očami obyvateľov. Zhoreli zranení ľudia, ležiaci v domoch, zhorelo mnoho dobytky.[58] V Zborove nastal veľký zmätok po tom, čo ho rakúsko-uhorské vojská 24. marca 1915 náhle opustili. Zostala len malá posádka, ktorá vyzývala občanov, aby vyprázdнили domy a opustili obec. „Medzitým, čo farár Jozef Vaško sám dokončoval v kostole sv. Margity sviatočné bohoslužby (v ten deň bolo zvestovanie Panny Márie) opúšťali Zborov za strašného revu kanónov celé karavány obyvateľov dvojakým smerom. Jedni utekali k Bardejovu, druhí do Stebníka a Stebníckej Huty. Pred príchodom ruských vojsk do Zborova maďarskí vojaci nielenže zapálili Zborov, ale zasypali i studne a vyrúbali veľkú časť ovocných stromov. Väčšia časť Zborovčanov sa po putovaní plnom útrap usadila v okolí Prešova.

Menšiu časť (asi 25 rodín), ktorá odišla k Stebníckej Hute, čakal ťažký osud, pretože sa dostali doprostred bojujúcich strán a paľba často ohrozovala ich životy. Len v polovici apríla sa jej až na druhý pokus podarilo do Bardejova.“[59] V tých obciach, ktoré neboli evakuované, za kanonády a strelby pušiek sa ľud skrýval v pivniciach, komorách, v murovaných krčmách, v podzemných dierach i v spáleniskách, odkiaľ vychádzal zväčša len v noci. Značná časť obyvateľov Ladomírovej prežívala boje v jednej veľkej kamennej pivnici. Aj tak však boli vystavení veľkému nebezpečenstvu. Nejednen z nich zaplatil za svoju odhodlanosť zostať doma životom, pretože guľky vnikali cez okná a drevené múry do domov alebo granáty rozhodili domy, v ktorých boli utiahnuté rodiny. Podpaľovanie obcí bolo na dennom poriadku. Smilno a Nižná Polianka boli zničené. Rakúsko-uhorskí vojaci podpálili aj Komárnik.[60]

Front sa postupne vzdŕaloval od slovenského územia od začiatku mája 1915 po bitku pri Gorliciach. Už v priebehu tohto mesiaca sa utečenci začali vracieť domov. Naskytl sa im obraz plný hrôzy – namiesto domov iba komíny, obhorené stromy a na poliach mŕtvol. Prevažná väčšina dedín bola značne poškodená, niektoré do tla vypálené, dobytok vybitý alebo skonfiškovaný. Práve o veľkom a rozsiahlom zničení Zborova a jeho okolia napísali Národné noviny v článku Čo je v Šariši po karpatských bojoch: „Niektoré obce sú celkom spustnuté, v nich ledva ostal kameň na kameni. Je to účinok bojov. Najmä bolestné je spustošenie Zborova, niekedy milého zámku Rákosiho... V celom Zborove sotva jest pár nepoškodených domov. Škoda je strašná. Dediny sú prázdne, pole neobrobené, nezasiate.“[61] Opustené domy v Zborove a v Stropkove vyrabovali ľudia z okolitých obcí, ktorí prekutrávali domy, pivnice a odvážali všetko, čo ešte v obci ostalo, predovšetkým šatstvo, bielizeň, riad, náradie. Ešte dlho po odchode vojsk hľadali ľudia svoje veci, často i za žandárskej asistencie. Na zničenie obce Vyšná Olšava si jeden z jej pamätníkov spomínal: „Popoludní sme dorazili do obce Vyšná Olšava. Stípli sme hrôzou pri pohľade na túto obec. Je vypálená do posledného domu, nikde ani známky života, len smrť sa škľabí zo všetkých opustených miest. Dedina tá je prvým strašidelným obrazom vojny, aký sa zatiaľ poskytol nášmu zraku. Nie je tu jediný civilný obyvateľ, domy sú opustené, okenné rámy sú vylámané, všade bieda, zdesenie. Príšera vojny tu slávi svoje triumfy.“[62] Vojnou postihnuté boli i ďalšie obce. V Čabalovciach zohorelo 16 domov, zničený bol kláštor (monastier) v Krásnom Brode, ktorý slúžil Rusínom najmä v regióne okolo Medzilaboriec ako významné duchovné a kultúrne centrum, v Habure zostali len dve budovy – kostol a fara (obe silne poškodené). Návrat do zničenej a spálenej obce bol pre Haburčanov nesmierne ťažký. Na miestach bývalých domčekov našli iba rumoviská, ktoré už nestihli zarásť burinou. Bez strechy nad hlavou, bez predmetov a nástrojov každodennej potreby, bez potravín a šatstva, zbadačení a hladní začali obnovu svojho bydliska. V Nižnej Polianke zostal stáť len jeden dom, ostatné i s kostolom boli spálené. Najstrašnejšie však boli straty na ľudských životoch. Napr. z 34 mužov obce Čabalovce sa vrátilo len 11.[63] Dôsledkom vojny boli „tisíce slepcov, bezrukých a beznohých invalidov, hluchonemých žobrákov, mnoho hrobov neznámych vojakov, ktorí padli pre chůtky jednotlivcov“.[64]

Celý rad zápisov kroník svedčí ešte aj o tom, aké tvrdé prenasledovanie za sympatie prejavované k ruským vojakom sa ušlo miestnemu obyvateľstvu. V kronike obce Venecia sa uvádza: „Rusi odišli, prišli Maďari a národ zobrali na raport a do temnic. Tak zobrali Michala Džmuru z Livova, Jána Sulina z Hrabovského a Michala Kačmára z Malcova až do Pešti.“[65] V tamojšom väzení sedeli niekoľko mesiacov. Napokon vyšlo najavo, že sú nevinní a boli prepustení na slobodu. O krutom zaobchádzaní s obyvateľmi po odchode Rusov sa dočítame i v románe Jaroslava Haška Osudy dobrého vojaka Švejka.

Ťažký život obyvateľov v čase vojny zaznamenal humenský kronikár Alexander Lörinz: „Podrážky obuvi si ľudia podbíjali kľincami, ba aj veľkými železnými kúskami, aby nepodliehali rýchlemu spotrebovaniu. Namiesto vlnených súkien sa dalo nakúpiť len súkno z preparovaného papiera. Namiesto podrážok z kože podrážky z papierovej lepenky a v lete chodili deti výlučne boso alebo v drevených papučkách.“[66] Štát vymáhal od poplatníkov všetko - obilie, zemiaky, kravy, seno i slamu. Ľudia kupovali len na lístky. Obuv mala papierové podrážky a stála i 200 korún, čo bola veľká suma. Obyvatelia boli podrobovaní neustálym prehliadkam boli stále za asistencie žandárov s nasadenými bodákmi. Tovar sa predával na čiernom trhu a mal väčšiu cenu. Mäsa bolo málo, každodennou stravou boli zemiaky a kapusta. Mydlo nebolo vôbec, niektoré gazdinky si ho varili samy. Kávu si ľudia pražili zo žita. Najhoršie časy zažívali fajčiari, pretože tabak bol drahý a miešaný s brezovým listím.[67]

Počas vojny bola veľmi zlá situácia najmä v zásobovaní potravinami, ktorých nedostatok vyvolal prudký rast cien. Situácia sa ešte viac zhoršila, keď v lete 1915 sa začali rekvirácie obilia, zemiakov a dobytky. Kronika mesta Humenné ju zachytila nasledovne: „Domáce obyvateľstvo počas vojny postrádalo riadnych potravín, šatstva a iných potrieb. Rekvizačné komisie dosť často navštevovali domácnosti a všetko čo bolo možné zrekvirovali. Múky, cukru, petroleja a tabáku vôbec nebolo. Boli zavedené poukážky na tieto potraviny, podľa počtu rodinných príslušníkov, väčšinou však ani na tieto poukážky nebolo možné nič dostať. Chlieb sa piekol namiesto pšenice z kukuričnej múky, bielej múky vôbec nebolo.“[68] Najväčší strach mali obyvatelia z rekvirovania obilia, ktoré buď zakopávali do zeme, alebo ukryli v stodole do sena alebo slamy. Obilie rekvirovali úrady násilne pre vojsko. Z obchodov pomaly mizla múka, masť, cukor, textil, tabak, obuv, petrolej a i. Čierny obchod rozkvital pred očami úradov. Už koncom novembra 1914 prijala uhorská vláda nariadenie o maximálnej cene pšenice, raže, jačmeňa a kukurice, múky, zemiakov a ryžovej múky.[69] Napriek hrozbe, že každý, kto toto nariadenie poruší, bude pokutovaný podľa ministerského nariadenia z 5. augusta 1914, čierny obchod s potravinami previval.

Jednou z príčin zlého stavu v zásobovaní potravinami bolo aj to, že značná časť pôdy zostávala neobrobená, keďže väčšina mužov bola mimo domova. Ľuďom chýbal dobytok, ktorý vojaci pobili alebo skonfiškovali. Podľa záznamu v kronike obce Vyšná Polianka ľudí najviac trápil hlad: „Na druhý alebo tretí deň po návrate utečencov prišli „foršpáni“ s pluhmi a porali pôdu pre zemiaky. Ľudia chodili žobrať a to dali do pôdy. Chlieb sa nedalo kúpiť. Štát posielal kukuričnú múku, zemiaky, cukor, avšak len v takom množstve, aby ľudia nezomreli od hladu.“[70] Celé gazdovanie bolo na ženách a deťoch. Zvlášť ťažký život postihol rodiny s viacerými deťmi, ktorých otec musel narukovať. Tie počas vojny hladovali, pretože matka nestačila vyživiť početnú rodinu. Podpora, ktorú udeľoval štát, ani zďaleka nestačila. Rodina dokonca o ňu prišla, a to keď jej člen – vojak zbehol. Vojenské veliteľstvo podávalo o tom okresným úradom správy. Ako ničila rodinné vzťahy a jednotlivcov, pribúdalo žobrákov.

Severovýchodné Slovensko patrilo už pred vojnou k chudobným oblastiam Slovenska. Potvrďuje to aj Havajská kronika: „Predvojnové pomery v Havaji boli ťažké. Ľudia žili v biede. V obci väčšina domkov bola pod slamou. Iba cirkev, fara, škola a pošta boli murované budovy, ostatné budovy boli drevené so slamenou strechou.“[71] Zbedačené obyvateľstvo bolo ešte dlho po vojne nútené bývať v narýchlo postavených zemľankách, šopách, na lúkach, v jamách na zemiaky, prispôsobených na provizórne prístrešie. Vojnové škody nemal kto vyplatiť, preto bola obnova veľmi zdĺhavá a financovala sa prevažne z dobrovoľných zbierok obyvateľov Prešova a iných miest bezprostredne nepostihnutých vojnou. Uhorské

úradu v rámci tzv. štátnej vojnovnej stavebnej akcie dali postaviť nové domy ľuďom bez akéhokoľvek prístrešia. Ľudia ich nazývali „akciová chyža“. V Nižnej Polianke v jej rámci postavili 42 domov, v Príkrej 21, v Čabalovciach 13, v Havaji 7 domov.[72]

Niekoľkonásobný pohyb frontov počas prvej svetovej vojny na severovýchode Slovenska citelne a na celé desaťročia poznamenal tento chudobný kraj. Prehĺbil jeho biedu, značne poklesol počet obyvateľov a domov. Už prv boli tieto hornaté a málo úrodné oblasti hospodársky najzaostalejšie a vojna život tunajších obyvateľov ešte viac sťažila.

PRAMENE A LITERATÚRA

Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia Martin.

Štátny archív Prešov, pobočka Bardejov, fond Zbierka kroník.

Štátny archív Prešov, pobočka Humenné.

Štátny archív Prešov, pobočka Svidník.

Kronika obce Havaj. Obecný úrad Havaj.

Kronika obce Ladomírová. Obecný úrad Ladomírová.

Kronika obce Miňovce. Obecný úrad Miňovce.

Kronika obce Pčolinné. Obecný úrad Pčolinné.

Kronika obce Vyšná Polianka. Obecný úrad Vyšná Polianka.

Pamätná kniha I. Zborov. Obecný úrad Zborov.

BEŇKO, Ján a kol.: Stropkov. Martin : Gradus, 1994. 319 s. ISBN 80-901392-5-6.

Boje v Karpatoch. In: Národné noviny, roč. 46, 1915, č. 33, s. 2.

BRUSILOV, Alexej Alexejevič: Vzpomínky na svetovou válku a vlastní životopis. Z ruského originálu preložil Prokop Maxa. Praha : ORBIS a ČIN, 1929. 315 s.

Čabalovce – Sterkovce 1494 – 1994. Zost. Ivan Čorný, Andrej Štefanko, Ivan Bača. Prešov : Graf – Opal, 1994.

Čo je povinnosťou vrchnosti keď príde nepriateľ? In: Slovenský denník, roč. 5, 6. 10. 1914, č. 168, s. 2.

Čo je v Šariši po karpatských bojoch. In: Národné noviny, roč. 56, 11. 5. 1915, č. 55, s. 3.

Gróf Július Andrassy o ruskom vpáde. In: Slovenský denník, roč. 5., 6. 10. 1914, č. 168, s. 2.

HNÁT, Andrej: Laborecko. Trebišov : Vydané vlastným nákladom, 1999. 242 s. ISBN 80-968270-2-2.

Hospodársky prehľad. In: Slovenský denník, roč. 5, 1914, č. 217, s. 1 a č. 205, s. 3.

INCZIGNER, Ferencz: Katonatemetés. In: Felvidéki Újság, 22. 1. 1916, s. 5.

KLECANDA, V.: Slovenský Zborov. Praha : Garmond, 1934. 93 s.

KOVÁČ, Andrej: Z dejín Medzilaboriec : Rukopis. Mestský úrad Medzilaborce.

KRPELEC, Bartolomej: Bardejov a jeho okolie dávno a dnes. Bardejov : Miestny odbor Matice slovenskej, 1935. 392 s.

KYPR: O vojne v Karpatech a Haliči. Dojmy českého vojaka. Pardubice 1917.

Maximálne ceny. In: Národné noviny, roč. 45, 1914, č. 141, s. 1.

MICHNOVIČ, Imrich: Habura 1543 – 1993. Prešov : Grafovýd, 1993. 93 s.

MICHNOVIČ, Imrich: Kelča Stará a Nová. Prešov : Datapress, 1996. 160 s. ISBN 80-967576-5-2.

Národné noviny, roč. 45, 6. 10. 1914, č. 117, s. 3.

Národné noviny, roč. 45, 8. 10. 1914, č. 118, s. 3.

SLEPCOV, Igor: Cholera v roku 1914. In: Dukla, roč. 3, 28. 4. 1993, s. 3.

- SLEPCOV, Igor: K problematike 1. svetovej vojny na východnom Slovensku v rokoch 1914 – 1915. In: *Historie a vojenství*, roč. 42, 1993, č. 3, s. 55-78.
- SLEPCOV, Igor: Obyvatelia severovýchodnej oblasti východného Slovenska v období 1. svetovej vojny. In: *Vojenské obzory : Príloha*, roč. 3, 1996, č. 1, s. 49.
- SLEPCOV, Igor: Z histórie karpatskej ofenzívy ruských vojsk v rokoch 1914 – 1915. In: *Vojenská história*, roč. 4, 2000, č. 2, s. 3-13.
- Svetová vojna. In: *Národné noviny*, roč. 46, 1915, č. 20, 24, 30 a i., s. 1.
- Svetová vojna. In: *Národné noviny*, roč. 46, 1915, č. 54, s. 1.
- Svetová vojna. In: *Slovenské ľudové noviny*, roč. 5, 1914, č. 50, s. 1-2.
- Svetová vojna. In: *Slovenské ľudové noviny*, roč. 6, 1915, č. 2, s. 1-2.
- ŠROBÁR, Vavro: *Pamäti z vojny a z väzenia (1914 – 1918)*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1946. 172 s.
- Týždenný prehľad. In: *Slovenský týždenník*, roč. 13, 1915, č. 13, s. 1.
- Vojna. In: *Slovenský denník*, roč. 5, 3. 12. 1914, č. 210, s. 2.
- Vojna. In: *Slovenský denník*, roč. 5, 8. 12. 1914, č. 213, s. 1 a 12. 12. 1914, č. 216, s. 1.
- Vojna. In: *Slovenský denník*, roč. 5, 1914, č. 219, s. 1 a č. 213, s. 1.
- Vojna všetkých proti všetkým. In: *Slovenský týždenník*, roč. 12, 1914, č. 50, s. 1.
- Vojna všetkých proti všetkým. Úradné zprávy. In: *Slovenský týždenník*, roč. 13, 1915, č. 6, s. 1.
- Zborov. Dejiny obce a makovického panstva. Ed. Gabriel Lukáč, Ján Adam. Zborov : Obecný úrad, 2005. 242 s. ISBN 80-969350-1-1.

POZNÁMKY

- [1] Bližšie: BEŇKO, Ján a kol.: *Stropkov*. Martin : Gradus, 1994, s. 129-133.
- [2] O bojoch v Karpatoch a cieľoch ruskej ofenzívy bližšie: BRUSILOV, Alexej Alexejevič: *Vzpomínky na světovou válku a vlastní životopis*. Z ruského originálu preložil MAXA, Prokop. Praha : ORBIS a ČIN, 1929. 315 s.; SLEPCOV, Igor: Z histórie karpatskej ofenzívy ruských vojsk v rokoch 1914 – 1915. In: *Vojenská história*, roč. 4, 2000, č. 2, s. 3-13; KLECANDA, V.: *Slovenský Zborov*. Praha : Garmonsd, 1934. 93 s.; SLEPCOV, Igor: K problematike 1. svetovej vojny na východnom Slovensku v rokoch 1914 – 1915. In: *Historie a vojenství*, roč. 42, 1993, č. 3, s. 55-78.
- [3] *Pamätná kniha I*. Zborov. Obecný úrad Zborov.
- [4] *Pamätná kniha I*. Zborov. Obecný úrad Zborov. Podstatnú zmenu pomerov v krajine naznačovali kroky uhorskej vlády, ktoré uskutočnila krátko pred vojnou a v predvečer vojny. Napr. zákon č. 34, určujúci postih za previnenie proti dynastii a panovníkovi, 23. júla 1914 bola zrušená sloboda zhromažďovania, prejavu a tlače, zostrená cenzúra. Po vyhlásení mobilizácie prešla i civilná moc pod vojenský dozor. Prestal sa schádzať parlament, zlikvidovali sa takmer všetky základné demokratické práva.
- [5] Štátny archív (ŠA) Prešov, pobočka Humenné. Pamätná kniha obce Hažín.
- [6] ŠA Prešov, pobočka Bardejov, fond Zbierka kroník. Pamätná kniha obce Dlhá Lúka.
- [7] *Kronika obce Miňovce*. Obecný úrad Miňovce.
- [8] ŠA Prešov, pobočka Humenné. Pamätná kniha obce Kamenica nad Cirochou.
- [9] *Kronika obce Vyšná Polianka*. Obecný úrad Vyšná Polianka.
- [10] ŠA Prešov, pobočka Humenné. Pamätná kniha obce Kamenica nad Cirochou.
- [11] *Kronika obce Ladomírová*. Obecný úrad Ladomírová.

- [12] Pamätná kniha I. Zborov, Obecný úrad Zborov; ŠA Prešov, pobočka Humenné. Pamätná kniha obce Kamenica nad Cirochou a ŠA Prešov, pobočka Humenné. Pamätná kniha obce Hažín.
- [13] ŠA Prešov, pobočka Humenné. Pamätná kniha obce Ohradzany s osadou Vít'azovce; Kronika obce Havaj. Obecný úrad Havaj.
- [14] ŠA Prešov, pobočka Svidník. Kronika obce Valkov.
- [15] Pamätná kniha I. Zborov. Obecný úrad Zborov.
- [16] Kronika obce Havaj. Obecný úrad Havaj.
- [17] ŠA Prešov, pobočka Humenné. Pamätná kniha veľobce Humenné.
- [18] Bližšie: ŠA Prešov, pobočka Bardejov, fond Zbierka kroník. Pamätná kniha obce Giraltovice.
- [19] INCZIGNER, Ferencz: Katonatemetés. In: Felvidéki Újság, 22. 1. 1916, s. 5.
- [20] SLEPCOV, Igor: Cholera v roku 1914. In: Dukla, roč. 3, 28. 4. 1993, s. 3.
- [21] BEŇKO, Ján a kol.: Stropkov. Martin : Gradus, 1994, s. 134.
- [22] Nariadenie vlády proti nebezpečenstvu cholery. In: Národné noviny, roč. 45, 6. 10. 1914, č. 117, s. 3. Tieto noviny prinášali informácie o pribúdajúcich prípadoch ochorenia obyvateľov na cholery v jednotlivých stolicách.
- [23] MICHNOVIČ, Imrich: Kelča Stará a Nová. Prešov : Datapress, 1996, s. 48.
- [24] Pamätná kniha I. Zborov. Obecný úrad Zborov.
- [25] Kronika obce Vyšná Polianka. Obecný úrad Vyšná Polianka.
- [26] KYPR: O vojne v Karpatech a Haliči. Dojmy českého vojaka. Pardubice 1917, s. 110; Kronika obce Ladomírová. Obecný úrad Ladomírová; ŠA Prešov, pobočka Humenné. Pamätná kniha obce Ohradzany s osadou Vít'azovce.
- [27] Pamätná kniha I. Zborov. Obecný úrad Zborov.
- [28] ŠA Prešov, pobočka Bardejov, fond Zbierka kroník. Pamätná kniha obce Giraltovice.
- [29] Ministeriálne nariadenia. In: Národné noviny, 8. 10. 1914, č. 118, s. 3; Čo je povinnosťou vrchnosti keď príde nepriateľ? In: Slovenský denník, roč. 5, 6. 10. 1914, č. 168, s. 2.
- [30] ŠA Prešov, pobočka Humenné. Pamätná kniha veľobce Humenné.
- [31] O tejto porážke vydali uhorské vládne kruhy oficiálnu správu, ktorú uverejnil i Slovenský denník. Vojna. In: Slovenský denník, roč. 5, 3. 12. 1914, č. 210, s. 2.
- [32] KRPELEC, Bartolomej: Bardejov a jeho okolie dávno a dnes. Bardejov : Miestny odbor Matice slovenskej, 1935, s. 110.
- [33] Gróf Július Andrássy o ruskom vpáde. In: Slovenský denník, roč. 5., 6. 10. 1914, č. 168, s. 2.
- [34] KRPELEC, Bartolomej: Bardejov a jeho okolie dávno a dnes. Bardejov : Miestny odbor Matice slovenskej, 1935, s. 111-112.
- [35] ŠA Prešov, pobočka Humenné. Kronika obce Stakčínka Roztoka.
- [36] KRPELEC, Bartolomej: Bardejov a jeho okolie dávno a dnes. Bardejov : Miestny odbor Matice slovenskej, 1935, s. 112; Kronika obce Ladomírová. Obecný úrad Ladomírová.
- [37] ŠA Prešov, pobočka Bardejov, fond Zbierka kroník. Kronika obce Venecia (dnešná časť obce Lukov).
- [38] ŠA Prešov, pobočka Bardejov, fond Zbierka kroník. Pamätná kniha obce Dlhá Lúka; Kronika obce Becherov. Obecný úrad Becherov.
- [39] Kronika obce Pčolinné. Obecný úrad Pčolinné.
- [40] Svetová vojna. In: Slovenské ľudové noviny, roč. 5, 1914, č. 50, s. 1-2; Vojna. In: Slovenský denník, roč. 5, 1914, č. 219, s. 1 a č. 213, s. 1; Vojna všetkých proti všetkým. In: Slovenský týždenník, roč. 12, 1914, č. 50, s. 1.
- [41] Hospodársky prehľad. In: Slovenský denník, roč. 5, 1914, č. 217, s. 1 a č. 205, s. 3.

- [42] ŠA Prešov, pobočka Bardejov, fond Zbierka kroník. Pamätná kniha obce Giraltovice.
- [43] Vojna. In: Slovenský denník, roč. 5, 8. 12. 1914, č. 213, s. 1 a 12. 12. 1914, č. 216, s. 1.
- [44] ŠROBÁR, Vavro: Pamäti z vojny a z väzenia (1914 – 1918). Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1946, s. 24.
- [45] ŠROBÁR, Vavro: Pamäti z vojny a z väzenia (1914 – 1918). Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1946, s. 23-24.
- [46] Kronika obce Ladomírová. Obecný úrad Ladomírová.
- [47] BEŇKO, Ján a kol.: Stropkov. Martin : Gradus, 1994, s. 135; Pamätná kniha I. Zborov. Obecný úrad Zborov.
- [48] Cez Medzilaborce a Humenné viedla dôležitá dvojkolajná železnica spájajúca Budapešť s vojenskými opornými bodmi v Haliči. Denne sa tadiaľ prepravovalo tisíce vojakov a vojenskej techniky. In: HNÁT, Andrej: Laborecko. Trebišov : Vydané vlastným nákladom, 1999, s. 68.
- [49] KOVÁČ, Andrej: Z dejín Medzilaboriec : Rukopis. Mestský úrad Medzilaborce. Odozvou na proklamáciu bol prechod celého pražského pluku v Karpatoch k Rusom 3. apríla 1915.
- [50] Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia Martin, sign. 173 D 40. Korespondenčný listok L. Moyša V. Šrobárovi z 20. 2. 1915. Zároveň ho vyzval, aby sa voči tomuto postoju čo najdôraznejšie ohradil.
- [51] Boje v Karpatoch. In: Národné noviny, roč. 46, 1915, č. 33, s. 2; Bližšie: Svetová vojna. In: Národné noviny, roč. 46, 1915, č. 20, 24, 30 a i., s. 1.
- [52] Svetová vojna. In: Slovenské ľudové noviny, roč. 6, 1915, č. 2, s. 1-2.
- [53] Týždenný prehľad. In: Slovenský týždenník, roč. 13, 1915, č. 13, s. 1.
- [54] Bližšie: Svetová vojna. In: Národné noviny, roč. 46, 1915, č. 54, s. 1; Vojna všetkých proti všetkým. Úradné zprávy. In: Slovenský týždenník, roč. 13, 1915, č. 6, s. 1; O dramatických bojoch na severovýchodnom Slovensku boli slovenskí čitatelia oboznámení na stránkach národnej tlače Slovenský týždenník, Národné noviny, Slovenský denník informáciami oficiálnych úradov.
- [55] Kronika obce Havaj. Obecný úrad Havaj.
- [56] KRPELEC, Bartolomej: Bardejov a jeho okolie dávno a dnes. Bardejov : Miestny odbor Matice slovenskej, 1935, s. 114.
- [57] MICHNOVIČ, Imrich: Habura 1543 – 1993. Prešov : Grafovyd, 1993, s. 24.
- [58] Kronika obce Vyšná Polianka. Obecný úrad Vyšná Polianka.
- [59] Pamätná kniha I. Zborov. Obecný úrad Zborov; Bližšie: Zborov. Dejiny obce a makovickeho panstva. Ed. Gabriel Lukáč, Ján Adam. Zborov : Obecný úrad, 2005, s. 118-129.
- [60] KRPELEC, Bartolomej: Bardejov a jeho okolie dávno a dnes. Bardejov : Miestny odbor Matice slovenskej, 1935, s. 116; Obecné kroniky.
- [61] Čo je v Šariši po karpatských bojoch. In: Národné noviny, roč. 56, 11. 5. 1915, č. 55, s. 3.
- [62] SLEPCOV, Igor: Obyvatelia severovýchodnej oblasti východného Slovenska v období 1. svetovej vojny. In: Vojenské obzory, roč. 3, 1996, s. 49.
- [63] Čabalovce – Sterkovce 1494 – 1994. Zost. Ivan Čorný, Andrej Štefanko, Ivan Bača. Prešov : Graf – Opal, 1994, s. 21; MICHNOVIČ, Imrich: Habura 1543 – 1993. Prešov : Grafovyd, 1993, s. 26; KRPELEC, Bartolomej: Bardejov a jeho okolie dávno a dnes. Bardejov : Miestny odbor Matice slovenskej, 1935, s. 115.
- [64] ŠA Prešov, pobočka Humenné. Pamätná kniha obce Hažín.
- [65] Pamätná kniha obce Venecia.

- [66] ŠA Prešov, pobočka Humenné. Pamätná kniha veľobce Humenné; Kronika obce Valkov.
 [67] ŠA Prešov, pobočka Humenné. Pamätná kniha obce Ohradzany s osadou Viťazovce.
 [68] ŠA Prešov, pobočka Humenné. Pamätná kniha veľobce Humenné.
 [69] Maximálne ceny. In: Národné noviny, roč. 45, 1914, č. 141, s. 1. Toto ministerské nariadenie o maximálnych cenách vstúpilo do života dňa 10. decembra 1914.
 [70] ŠA Prešov, pobočka Humenné. Pamätná kniha obce Ohradzany s osadou Viťazovce.
 [71] Kronika obce Havaj. Obecný úrad Havaj.
 [72] SLEPCOV, Igor: Obyvatelia severovýchodnej oblasti východného Slovenska v období 1. svetovej vojny. In: Vojenské obzory : Príloha, roč. 3, 1996, č. 1, s. 49.

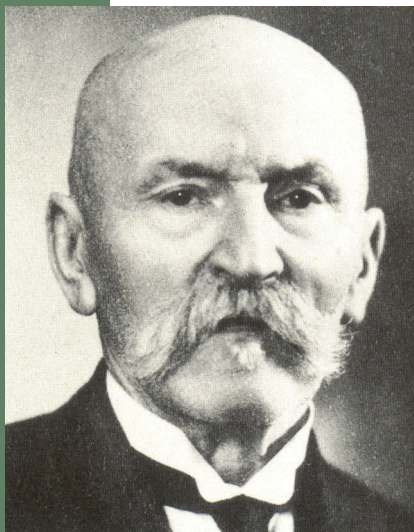
DAS LEBEN DER BEVÖLKERRUNG DER NORDSLOWAKEI AM ANFANG DES ERSTEN WELTKRIEGES (1914 – 1915)

Zusammenfassung

Während des ersten Weltkrieges haben sich auf dem Gebiet der Nordostslowakei mehrere Kriegskämpfe abgespielt, deren Folgen auf dem Leben der Bevölkerung ihre Spuren hinterlassen haben. Mit Epidemien betroffene Armeen verbreiteten ansteckende Krankheiten auch unter der Zivilbevölkerung. Die Schulen verwandelten sich in Lazarette, die nicht fähig waren, die große Anzahl an Kranken anzunehmen. Die Choleraepidemie hat nicht nur die Soldaten, sondern auch die Zivilisten ihr Leben gekostet. Die Ortschaften, die auf den Hauptfeldzügen lagen, wurden zu Feldlagern. Während des Krieges wurde die Volksrussophilie wieder erlebt. In einigen Ortschaften hat die, vor allem ruthenische, Bevölkerung die Russen als Befreier von der ungarischen Unterdrückung empfangen. Russische Soldaten haben sich zur Bevölkerung vorwiegend korrekt verhalten, obwohl deren Aufenthalt mit Plünderungen verbunden war. Dieselbe Verhaltensweise ist auch bei den österreichisch-ungarischen Soldaten festzustellen. Vor dem Einzug der russischen Armee wurden mehrere Dörfer ausgeplündert, sogar angezündet. Nach dem Rückzug der russischen Armee aus dem Gebiet der Nordostslowakei kehrte die Bevölkerung der Dörfer und Städte zurück in ihre Häuser. Die meisten Dörfer wurden vernichtet, einige niedergebrannt, das Vieh wurde geschlachtet oder beschlagnahmt. Die gegenseitigen Plünderungen der Bevölkerung selbst wurden zum typischen Merkmal dieser Zeit. Die vom Krieg betroffene Bevölkerung wurde noch lange nach dem Feldzug dazu gezwungen, in verschiedenen, schnell gemachten Kriseneinrichtungen wie Schuppen, Kartoffelgruben oder auf den Wiesen zu wohnen. Die Lebensmittelversorgung hat sich verschlechtert, der Lebensmittelmangel führte zur Preiserhöhung. Der Schwarzmarkt blühte. Die Situation bei der Versorgung mit anderen überlebenswichtigen Mitteln (wie Saatgetreide, Medikamente und Bekleidung) ist als schlecht zu beschreiben. Das Gebiet der Nordostslowakei zählte schon vor dem ersten Weltkrieg zu den ärmsten. Die mehrmaligen Feldzüge während des ersten Weltkrieges haben die Lebenssituation der Bevölkerung noch verschlechtert.

(Preklad Lenka Almášiová)

ĽUDIA A DOBA

Jozef Škultéty

DR. ANDREJ VANDRÁK – PRÍSPEVOK K ŽIVOTU A DIELU*Darina VASILOVÁ*

Dr. Andrej Vandrák – dlohoročný profesor a nestor prešovského evanjelického kolégia v jeho najvýraznejšej etape vývinu – v druhej polovici 19. storočia. Bol svedkom a účastníkom marcovej revolúcie 1848, reorganizácie štúdia na prešovskom evanjelickom kolégiu po roku 1850, keď bolo desaťtriedne gymnázium organizačne rozčlenené na osemtriedne gymnázium (štvorročné nižšie a štvorročné vyššie gymnázium), dvojročný právnický náukobeh a trojročný teologický ústav, aktívne sa podieľal na reforme štúdia práva v roku 1878 na prešovskom kolégiu. V prelomovom období stál na čele kolégia vo funkcii riaditeľa. Stal sa výraznou osobnosťou prešovského kolégia, neúnavným reformátorom gymnaziálneho štúdia, významným predstaviteľom prešovskej filozofickej školy druhej polovice 19. storočia. Pedagogickou prácou predstavoval jednotu kolégia – postupne prednášal na všetkých štyroch kolegiálnych ústavoch.

Andrej Vandrák[1] sa narodil 24. januára 1807 v Štítniku. Pochádzal zo slovenskej remeselníckej rodiny. Základné vzdelanie získal v rodisku. Po presťahovaní sa rodičov do Čechoviec navštevoval školu v Košiciach a opätovne v Štítniku u profesora Michala Henriczyho v humanistickom duchu. V prvých desaťročiach 19. storočia sa od študentov vyšších tried evanjelických gymnázií vyžadovalo zaznamenávanie základných biblických myšlienok a myšlienkových pochodov z nedeľných svätých kázni v kostoloch. Táto povinnosť bola žiaduca a dôležitá z hľadiska náboženskej morálky, duchovného chápania, precvičovania pozornosti a upevňovania pamäti. Vandrák patril medzi tých, ktorí v škole s oduševnením v pondelok predniesli svoje postrehy. Po ukončení školy v Štítniku v roku 1821 mala v otázkach ďalšieho štúdia rozhodujúce slovo jeho prísna, ale dobrotivá matka, ktorá pri voľbe remesla alebo ďalšie vzdelávanie rozhodla v prospech štúdia.

Štúdium v Rožňave u profesora Andreja Farkasa malo značný vplyv na vytvorenie si vzťahu k jazyku rímskych klasikov a latinskej spisbe. Na rožňavskom gymnáziu, na rozdiel od iných škôl, bola na pokyn Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. zriadená katedra maďarského jazyka a literatúry už v roku 1807. Rožňavské prostredie školy vo veľkej miere prispelo k jeho postupnému pomad'arčovaniu, na druhej strane dôvera profesorov a rešpekt spolužiakov v ňom zároveň formovali vzťah k učiteľskému povolaniu, podporili jeho ambíciu stať sa profesorom. Vandrák často zastupoval chorých učiteľov. Popri štúdiu dával aj súkromné hodiny a tak pomáhal rodičom vo financovaní štúdia. Humanitné vzdelanie v Rožňave ukončil v roku 1824. Pôvodne chcel študovať na filozofickom náukobehu v Bratislave, ale počas jarných prázdnin precestoval severné Slovensko, navštívil Prešov a svoje rozhodnutie zmenil.

V rokoch 1824 – 1828[2] navštevoval prešovské evanjelické kolegiálne gymnázium: „Štyri roky štúdia, ktoré tu strávil, boli plné starostí. Vyplývali zo slabých znalostí nemeckého jazyka, vo vtedajšom Prešove spoločenského jazyka, najmä vo vyšších spoločenských vrstvách. Vandrákova pevná vôľa zdolala aj túto prekážku. Ťažko si zvykal na prednášky z logiky a algebry u profesora Carlovského, ale najväčšie uspokojenie nachádzal v prednáškach Michala Greguša, ktorý ovplyvnil neskoršiu Vandrákovu vedeckú činnosť. Čím viac poznal Greguša, tým viac k nemu lipol a ctil si ho. Vandrákov vzťah vycítil aj profesor. Obľúbil si mladého študenta, s láskou sa s ním zaoberal a povzbudzoval ho do ďalšej práce. Snahou študenta zasa bolo vyrovať sa svojmu profesorovi, u ktorého študoval logiku, dejiny filo-

zofie, psychológiu, pedagogiku a i. Posledný rok svojho štúdia na kolégiu sa venoval hlavne prednáškam z filozofie a teológie...“[3]

V školskom roku 1827/28 navštevoval aj právnický kurz na kolégiu. „Uhorské právo nebolo v tom čase založené na právnej rovnoprávnosti a prvenstve. Neskúmali jeho historický vývin v spojitosti s ústavami iných európskych štátov. Suchopárny pozitivizmus a causuistica v práve sa nezhodovali s idealistickým rozletom Vandrákovej filozofie, ale právna filozofia, ktorú neskôr študoval v zahraničí ho upútala.“[4]

Zapájal sa do študentskej spolkovej činnosti. Patril ku spoluzakladateľom študentskej samovzdelávacej Maďarskej spoločnosti v roku 1827 na kolégiu.

Počas štúdia a po jeho ukončení dva roky pracoval ako vychovávateľ v takých významných rodinách ako Kerepessy, Kubinyi, Thuránszky, Dessewffy, Balogh, Mariássy, Szirmay. V roku 1828 (21. júla) zložil v Tisovci u superintendenta Pavla Jozeffyho tzv. candidaticum – kňazskú skúšku s učiteľskou spôsobilosťou s výborným prospechom. Jeho túžbou bolo štúdium v zahraničí s cieľom získať profesorskú spôsobilosť. Prekážkou bol nedostatok finančných prostriedkov, preto v rokoch 1828 – 1830 pracoval ako vychovávateľ v rodine cisársko-kráľovského komorníka Andreja Mariássyho. Koncom septembra 1830 odišiel do Nemecka. Cestou sa zastavil v Bratislave, kde 28. septembra bola slávnostná korunovácia kráľa Ferdinanda V., o priebehu ktorej neskôr rozprával prešovským študentom práva počas prednášok z uhorského verejného práva.

V rokoch 1830 – 1831 študoval na univerzite v Jene v Nemecku. Prednášky profesora Jakoba Friedricha Friesa mali veľký vplyv na mladého, po vedomostiach túžiaceho Vandráka. „Strhujúce prednášky Friesa odkryli všetky tie myšlienky a pocity Vandráka o etickom svete, ktoré prežívali v hĺbke jeho srdca“ napísal po 56 rokoch Vandrákovi žiak a kolega dr. Tomáš Vécsey a pokračoval: „Pri Friesovej životnej filozofii sa začal lepšie spoznávať, posudzovať hodnoty ľudského života, ciele a cesty, ktoré k tomu vedú. „Po Hegelovej dialektike a Herbarthovej matematickej sieti vo filozofii sa pohybovať nevedel.“ Oblúbil si istú časť filozofie, ktorá osvetľuje ducha, vyvoláva v srdciach ušľachtilé city, podnecuje vôľu k mravne hodnotným činom a usmerňuje život ľudí na stále vyššiu životnú úroveň v súlade s právom a morálkou.“[5] Takto chápal Vandrák etické hodnoty svojho jenského majstra. Život založený na uvedených hodnotách prijal za svoj celoživotný vzor a hlásal ich 51 rokov aj ako profesor. Po ročnom štúdiu v Jene pochodil v spoločnosti Pavla Némethyho Porýnie, Durýnsko, Bádensko, Württenbersko a Bádensko.

Po návrate do Prešova v roku 1831, bohatší o vedomosti a skúsenosti, dva roky pôsobil ako pomocný učiteľ maďarského jazyka a literatúry vo vyšších triedach prešovského evanjelického kolégia. Zastupoval učiteľa Jána Benczura. Po odchode profesora Michala Gregussa do Bratislavy, a na jeho odporúčanie, bol 8. augusta 1833 zvolený za riadneho kolegiálneho profesora filozofie: „Pred Vandrákom sa v plnej žiare ukazoval ideál profesorského poslania a do hrude sa mu hlboko vrývala túžba obstať v plnej miere. Ku preťažkej práci si priniesol citlivé srdce, pevnú vôľu, živé presvedčenie, nestranné rozhodovanie a všestranné poznatky.“[6] V tom čase ovládal latinčinu, nemčinu, maďarčinu, slovenčinu a rozumel grécky.[7] Michal Greguss, lúčiac sa s osadenstvom kolégia, na adresu Andreja Vandráka povedal: „Jeho zvolte za môjho nástupcu, on je schopný zaplniť moje miesto.“[8] Zároveň v 7. – 8. triede vyučoval logiku, psychológiu, metafyziku, estetiku, latinčinu a maďarskú literatúru, matematiku a fyziku za 160 zlatých a malý príplatok za triedneho učiteľa. Jozef Hörk o tejto neľahkej situácii neskôr napísal: „Vandrák sa s ťažkosťami vysporiadal a nikdy sa nesťažoval ani na množstvo

práce, ani na malú výplatu, pretože prvé nebolo v súlade s jeho pracovitosťou a druhé s jeho nezištnou existenciou. ...za polstoročie vychoval krajine, ľudstvu a protestantskej cirkvi do tisíc výborných ľudí, lebo on nielen vzdelával, ale aj vychovával. Šíril životnú múdrosť a prísnu morálku, nielen vedomosti.“[9] Začala nová etapa v živote a práci Andreja Vandráka. Celé svoje prešovské pôsobenie sa držal hesla „Všetko pre kolégium!“[10]

Ako oddaný a horlivý vlastenec – Maďar sa stal priamym účastníkom revolučného hnutia rokov 1848/49, členom kossuthovských národných gárd. Vstúpil do radov prešovskej domobrany a 10. – 11. decembra 1848 sa zúčastnil bojov pri Košiciach.[11] Za účasť v maďarskom národnoemancipačnom pohybe postavený pred košický vojenský súd a súdený. Svoju účasť a účasť kolegov zdôvodnil ako prinútenú vládnym splnomocnencom Danielom Irányim. Iba vďaka tomu unikol trestnému stíhaniu.

Po marcových revolučných udalostiach bol rektorom kolégia v školskom roku 1850/51, v ktorom zasiahli školu nové vládne školské nariadenia. Od jari 1850 žiadali od profesorov priaznivé vysvedčenie o ich politickom živote v rokoch 1848/49 a o tom, že sú rakúskymi občanmi. Cisárske úrady boli voči kolégiu nedôverčivé a tak bolo potrebné podľa nariadenia z roku 1852 hlásiť každý polrok kto čo učí. K tomu sa pridružili aj nové organizačné zmeny v štúdiu na kolégiu. Andrej Vandrák stál pri zrode novej organizačnej štruktúry štúdia na prešovskom kolégiu. Thunova reforma školstva podriaďovala školstvo Viedni a negovala autonómiu protestantských škôl v Uhorsku. Zreorganizované školstvo podľa nariadenia Entwurf der Organisation der österreichischen Gymnasien und Realschulen malo byť postavené do služieb zjednotenej monarchie a zamerané na výchovu administratívnych úradníkov. Vandrákovi – riaditeľovi kolégia bol 16. januára 1851 doručený list, v ktorom vláda požadovala splnenie požiadaviek Entwurfu: vytvorenie osemtriedneho gymnázia so štyrmi vyššími triedami a dvanástimi profesormi a z tried akademického charakteru vytvoriť právnickú a teologickú akadémiu pre krytie potreby kňazstva a svetského vzdelania pre oblasť administratívy a súdnictva. Filozofické kurzy mali byť pričlenené k šesťtriednym gymnáziám alebo lýceám.[12] Germanizačné tendencie v školstve zamerané na oklieštenie autonómie protestantského školstva prijali profesori kolégia s nevôľou. V tejto situácii dostal Andrej Vandrák dve zaujímavé ponuky: prvá, finančne lukratívna ponuka – prednášať filozofiu a teológiu v Bratislave za 1 100 zlatých, pričom v Prešove v tom čase dostával plat 630 zlatých, druhá ponuka – stále riaditeľské miesto v Šoprone. Obe ponuky neprijal a ostal v Prešove. Spolu s vtedajším dozorcom Vendelínom Joóбом bol jednoznačne za modernú prestavbu kolégia pri zachovaní autonómie a maďarčiny.

Po roku 1850 pôsobil ako kolegiálny profesor filozofických vied, najmä v 7. – 8. triede vyššieho gymnázia. Bol dlhoročným triednym profesorom najvyššej, 8. triedy gymnázia. Na kurze filozofie sa všetky predmety prednášali latinsky až do roku 1840. V rokoch 1840 – 1842 prechodne bilingválne – latinsky a maďarsky, od roku 1842 maďarsky.[13] Systematické poznatky, rozhodný citlivý charakter, vážny, ale presvedčivý prístup Andreja Vandráka si čoskoro získali autoritu mládeže, profesorov i patrónov kolégia. Z archívnych prameňov začiatku 50. rokov 19. storočia sa dozvedáme, že sa hlásil k evanjelickému augsburskému vyznaniu a maďarskej národnosti. Ovládal maďarčinu, nemčinu, latinčinu, gréčtinu, slovenčinu, trošku francúzštinu.[14]

Počas svojho pôsobenia na kolegiálnom vyššom gymnáziu vyučoval latinčinu, maďarčinu, psychológiu, filozofiu, logiku, etiku, náboženstvo.[15]

Od roku 1851 pôsobil na kolegiálnom teologickom ústave. Od roku 1871 je uvádzaný ako riadny profesor didaktiky a náuky o výchove. Do roku 1877 zabezpečoval výučbu nasledujúcich disciplín: náuka o výchove a didaktika; prirodzené právo a estetika; náuka o výchove,

didaktika a estetika; prirodzené právo; estetika; dejiny filozofie; medzinárodné právo; náuka o výchove; didaktika.[16] V rokoch 1878 - 1880 dr. Andrej Vandrák nezabezpečoval výučbu na teologickom ústave a nebol vedený ako člen profesorského zboru.

Od roku 1861 pôsobil na kolegiálnej právnickej akadémii ako riadny profesor prirodzeného a štátneho práva. Od roku 1871 je uvádzaný ako riadny profesor prirodzeného práva, uhorského verejného práva a štátneho práva, od školského roku 1879/80 ako znalec filozofie, verejný riadny profesor prirodzeného práva a uhorského verejného práva. V školskom roku 1878/79 a 1879/80 dekan právnickej akadémie, v školskom roku 1881/82 prodekan. Šírenie právnej vedy považoval za svätú vec. Počas svojho pôsobenia na právnickej akadémii zabezpečoval výučbu týchto disciplín: štátne právo, prirodzené právo, uhorské verejné právo, prirodzené právo uhorského verejného práva a štátneho práva, zaujímavosti európskej ústavy, filozofia, prirodzené právo štátneho a medzinárodného práva, štatistika uhorského štátu, štátne právo a medzinárodné právo, ako aj špeciálne výberové kolégia: Filozofická podstata dôležitosti kultúry, Hlavné zákony a spravodlivosť rozumovej etiky, Príznačný a zákonitý svet estetiky.[17]

Dr. Andrej Vandrák bol členom a predsedom odborných skúšobných komisií na právnickej akadémii i právnickej akadémii:

Tabuľka 1: Dr. Andrej Vandrák – členstvo v odborných skúšobných komisiách na Právnickej akadémii v Prešove v rokoch 1864 - 1884[18]

Odborná komisia, zaradenie	Roky pôsobenia
Štátna skúšobná komisia pre sudcov	1864 – 1876
Skúšobná komisia pre prvú základnú skúšku – predseda	1879 – 1880
Skúšobná komisia pre druhú základnú skúšku – predseda	1879 – 1880
Skúšobná komisia pre druhú základnú skúšku – člen	1880 – 1884
Štátna skúšobná komisia pre štátnu vedu – náhradný člen	1880 – 1884
Skúšobná komisia pre prvú základnú skúšku – náhradný člen	1881 – 1884
Štátna skúšobná komisia pre právnu vedu – náhradný člen	1883 – 1884

V rokoch 1842 – 1866 bol, počas niekoľkých volebných období, rektorom, resp. riaditeľom školy: 1842/43, 1845/46, 1850/51, 1852/53 – 1859/60, 1862/3 – 1865/66: „...jeho dôsledné starostlivé vedenie slúžilo k prospechu ústavu. Udržiavaný poriadok a disciplína, svedomitá a výsledky prinášajúca práca profesorov, morálne správanie a študijné výsledky žiakov šírili staré dobré meno kolégia, čím sa Prešov stal vyhľadávaným – zdravé, odľahlé, lacné, tiché mesto, ktorého tichý, kultúrny život vynikajúco pôsobil na študujúcich.“[19] Oduševnene zastupoval a obhajoval kolégium na verejnosti, dištriktuálnych konventoch, či kolegiálnych patronátnych zhromaždeniach. V roku 1866 sa vzdal riaditeľského miesta, ale záujmy kolégia obhajoval ďalej. Pokiaľ to nevyplývalo z jeho funkcie riaditeľa kolégia, resp. dekana právnickej akadémie bol v rokoch 1850 – 1852, 1869 – 1878 a 1880 – 1884 voleným členom kolegiálneho stáleho správneho výboru.

Počas svojho pôsobenia na prešovskom kolégiu pestoval a oživoval maďarský jazyk. Do roku 1840 prednášal po latinsky, po roku 1840 maďarsky. Vo vzťahu k mŕtvemu latinskému jazyku to Sedlák hodnotí ako rys progresivity.[20] Vo svojej pedagogickej práci vo vzťahu k žiakom kládol dôraz nielen na osvojovanie si nových poznatkov, ale hlavne na vlasteneckú a mravnú výchovu. V 80. rokoch 19. storočia bol na strane tých profesorov kolégia, ktorí potláčali slo-

venské národné študentské hnutie na škole. V roku 1882 predsedal profesorskému zboru, ktorý rozhodol o previnení študenta práva Gustáva Maršalla z pokusu o založenie panslavistického spolku. Z osemnástich prítomných profesorov pätnásti na čele s dr. Andrejom Vandrákom hlasovali za vylúčenie Gustáva Maršalla zo štúdia. Ako predseda „vyšetrovacej komisie“ sa mohol postaviť na stranu a za argumenty takých významných profesorov a právnikov ako Karol Glós, Gustáv Schulek a dr. Šimon Horovitz, ktorí oponovali obžalobe. Žiaľ, neurobil to.

Dlhé roky vykonával prácu kolegiálneho knihovníka. Spravoval Szirmayho knižnicu i kolegiálnu knižnicu. Vo funkcii kolegiálneho knihovníka sa vystriedali významné osobnosti profesorského zboru, Andrej Vandrák medzi nimi nechýbal. Do roku 1833 bola správa knižnice zverená do rúk Michala Gregussa, nasledujúcich 32 rokov (až do roku 1865) zastával tento významný post profesor Andrej Vandrák, ktorý hneď po svojom nástupe v roku 1833 spracoval nový knižničný katalóg systematicky podľa vedných odborov v nasledovnom poradí: filológia, história, filozofia, matematika, fyzika a prírodné vedy, medicína, právo, teológia, beletria, miscelanea a nakoniec časopisy, rukopisy a dary. Podľa katalógu z roku 1834 knižný majetok tejto kultúrnej ustanovizne činil 1869 prác v 2 823 zväzkoch, z ktorých teologická literatúra bola zastúpená 1 143 zväzkami, filologická 301 zväzkami, historická 243 zväzkami a právna iba 49 zväzkami. V 445 zväzkoch bolo uložených 123 druhov časopisov a rukopisov.[21] Jozef Hörk uvádza, že Andrej Vandrák bol knihovníkom do roku 1870, kedy ho vystriedal Jakub Flórián.[22] Zostavil súpis kolegiálnych archívnych materiálov od počiatkov po rok 1868.

Bol verejne činný v Prešove i za bránami mesta. Pôsobil v mestskom zastupiteľstve. Pričinil sa o založenie a zabezpečenie prešovskej škôlky. V roku 1845 bol zvolený za čestného tabulárneho sudcu v Trenčianskej župe, v roku 1847 v Oravskej župe a o rok neskôr v Šarišskej župe. Od roku 1847 člen-korešpondent Uhorskej akadémie vied. Obyvatelia Prešova ho v roku 1865 chceli zvoliť za poslanca, ale nechcel opustiť svoju katedru a voľbu neprijal.

Vedecké aktivity a publikačnú činnosť orientoval na oblasť filozofie, etiky, estetiky, psychológie, pedagogiky a dejín. Autor latinských oslavných príležitostných básní, filozofických rozpráv, vedeckých prác a pedagogických spisov. Pobyt a štúdium v Nemecku mal značný vplyv na jeho myslenie. Zoznámil sa s dobovými filozofickými smermi, ktoré do značnej miery ovplyvnili jeho ďalšie literárne odborné i vedecké prejavy. Stál na pozíciách novokantizmu. Od 40. rokov 19. storočia sa úspešne venoval literárnej tvorbe. Ovplyvnený svojim jenským profesorom filozofie Jakobom Friedrichom Friesom napísal niekoľko zaujímavých prác z oblasti psychológie, logiky, filozofie, etiky, estetiky a dejín. Stál sa Friesovým stúpencom, svojho času možno jediným v Uhorsku.

Už ako študent prešovského kolégia písal oslavnú latinskú príležitostnú poéziu, ktorej zdrojom bola latinská klasická literatúra. Svoje básne skladal najmä pri príležitosti školských výročných skúšok, oslavne rétorická poézia bola venovaná profesorom, priateľom, patrónom školy. Z jeho prešovskej dielne pochádzajú nasledujúce básne: Ad professorem Iuris venovaná profesorovi práva Andrejovi Csupkovi, ktorého odbornosť a pedagogické majstrovstvo si vysoko vážil, Ad philosophie professorem zasvätená Michalovi Gregusovi, obľúbenému profesorovi filozofie, ktorého si najviac ctí, Ad rectorem Collegii adresovanú Andrejovi Mayerovi, ktorého svedomitosť a spravodlivosť boli pre mladého Vandráka vzorom, Ad patronos ako pozdravné posolstvo všetkým patrónom a donátorom kolégia a napokon pozdrav kolegom Ad socios, s ktorými bol vždy v priateľskej úcte. Jeho poézia, popretkávaná nitkami prirovnaní k mystickým postavám starovekej mytológie, je plná glorifikujúceho štýlu.

Friesov psychologizmus interpretoval v práci zameranej na náuku o duševne človeka *Enchiridion Anthropologiae psychicae/Lelkileges embertan, vagyis psychicae Anthropologia* (Prešov 1841), ktorá vyšla dvojjazyčne (jedna strana tlačaná latinsky, druhá maďarsky) a využívala sa vo viacerých školách v Uhorsku. Latinská časť ostala v origináli, maďarský text prepracoval, pričom dôraz kládol na empirickú náuku o duši, doplnil o nové odborné filozofické pojmy, ktoré sa dovtedy v maďarčine nevyskytovali (napr. senzualizmus, skeptici, monografia...) a vydal pod názvom *Tapasztalati lélektan* (Prešov 1847). Aj tretie vydanie tejto práce bolo prepracované a publikované pod názvom *Lélektan mint gymnasiumi kézikönyv* (Prešov 1863). Vandrák v troch častiach práce, prostredníctvom 126 §, približuje sústavu duševného života vo všeobecnej rovine, pričom charakterizuje základnú psychologickú terminológiu a analyzuje pojem antropológia, zameriava sa na duševnú vlastnosť ako predmetnú činnosť vyššej sféry a poukazuje na všeobecné psychické typy zdravé a choré.

Aj Vandrákova logika vyšla v troch vydaniach. Ako prvá uzrela svetlo sveta latinská verzia *Enchiridion logicae* (Prešov 1840) prednášaná na kolégiu v jazyku rímskych klasikov. Jej preklad do maďarčiny zameraný na základy logiky vyšiel pod rovnomeným názvom *Elemi logika* (Levoča 1844). Posledné vydanie nazvané *Tiszta logika, felgymnasiumi tanulók számára* (Prešov 1861) bolo vydané ako učebnica pre potreby študentov vyššieho gymnázia – začiatočníkov štúdia logiky. Učebnica je písaná jasne, stručne, na základe psychologického myslenia, doloženého príkladmi a názorným obrazovým materiálom. Autor približuje logiku gymnazistom ako náuku o rozume, náuku o myslení. Delí ju na analytickú (abstraktnú) a syntetickú (konkrétne). V závere práce (§ 113) autor uvádza metodický postup učenia sa na príklade osvojenia si poznatkov z filozofie: „Pri štúdiu filozofie nemajú byť prvým predmetom učenia sa dejiny filozofie, ale pevné a kritické práce (Kant, Fries, Hegel, Herbart), potom jednotlivé vedecké systémy: logika, všetky časti operačnej filozofie a len potom metafyzika, filozofia prírody a nakoniec dejiny filozofie...“[23]

Významné miesto vo vedeckej spisbe Vandraka patrilo etike. Z jeho pera vyšla učebnica základov etiky so zameraním na filozofickú etiku *A philosophiai ethica elemei* (Levoča 1842) a druhé, prepracované vydanie *Bölcsészeti erkölcsstan iskolai kézikönyv alakjában* (Prešov 1865). Dôraz kládol na etiku budovanú na základe kresťanskej morálky a náuky o duši. Vyzdvihol význam etiky pre život jedinca a jeho konanie v spoločnosti, potrebu etiky pre vonkajší aj vnútorný život a z uvedeného aspektu rozdelil etiku na všeobecnú a zvláštnu. Etika je podľa Vandraka vedou, ktorá riadi cesty hľadania a dosiahnutia ozajstného mravného cieľa. Vedie vôľu človeka k pevnému mravnému rozhodnutiu. Etické zamyslenia sa a pojednania publikoval aj vo výročných správach kolégia. Jedno z najvýznamnejších obsahovo zamerané na dôležitosť a odhalenie podstaty mravného sveta obzvlášť v spoločnosti bolo uverejnené v školskom roku 1877/78 pod názvom *Az erkölcsi világ lényege és kivált a társadalomban*. Morálny svet približuje prostredníctvom citu poctivosti, právneho citu a citu povinnosti.[24]

Učebnicu estetiky zanechal v rukopisnej podobe. Podobne ako úvahy, zamyslenia a pojednania z etiky uverejnil vo výročných správach kolégia aj pojednania z kruhu estetiky. Zaujímavá je jeho práca publikovaná vo výročnej správe kolégia za školský rok 1878/79 približujúca podstatu a kultúrny význam estetického sveta *Az esztetikai világ lényege s curturális fontossága*, pričom estetický svet človeka skúmal súbežne s jeho etickým svetom a podstatu estetického sveta videl v estetickej kategórii „krásno“. „Najkrajším krásnom“ je podľa Vandraka „krásna ľudská duša a krásny ľudský život“. Preberá Gregussovo delenie krásy na vonkajšiu (telesnú) a vnútornú (duševnú), pričom akcent kladie na duševnú krásu. [25]

Pre študentov právnického náukobehu prešovského kolégia, s cieľom objasniť základnú filozofickú terminológiu a filozofické problémy vo vzťahu k právnej vede, spracoval náuku o právnej filozofii v podobe učebnice nazvanej Bölcseleti jogtan (Prešov 1864). Prácu rozdelil na dve časti – všeobecnú, v ktorej charakterizoval právne základy a princípy a zvláštnu, v ktorej sa zameril na súkromné, štátne a spoločenské právo. V práci dominuje Vandrákovo presvedčenie o tom, že právo a morálka úzko súvisia a nedajú sa od seba oddeliť.

Svojimi filozofickými pojednaniami a rozpravami položil základy maďarskej filozofickej terminológie. Prostredníctvom filozoficko-religiózneho rozpravy *Az emberi tudat és hit világa bölcseleti szempontból* o ľudskom vedomí a svete viery z filozofického hľadiska publikovanej vo výročnej správe kolégia za školský rok 1881/82 poukázal na význam viery pre človeka a celú ľudskú spoločnosť, význam „viery v Boha ako večnej mravnosti, večnej, čistej lásky, svätej všemohúcnosti, stvoriteľa vesmíru a jeho hýbateľa a svätého otca celého ľudstva.“ [26] Významným ideovým zdrojom jeho filozofie bola Kantova sústava, pričom rôzne filozofické kategórie preberal iba z náboženského hľadiska. Ako predstaviteľ prešovskej filozofickej školy prezentoval novokantovský filozofický smer.

Zviditeľnil sa aj ako reformátor štúdií na evanjelických školách. Svoje pedagogicko-didaktické schopnosti využil počas spracovania mnohých pedagogických reformných návrhov a školských dokumentov. V roku 1841 ho generálny dozorca evanjelickej cirkvi v Uhorsku gróf Karol Zay poveril vypracovaním návrhu učebných plánov pre generálne evanjelické školy, ktorý bol predložený na prvej generálnej schôdzi evanjelických učiteľov v roku 1842 a prijatý ako všeobecný študijný poriadok *Egyetemes tanterv*. V tom čase bola pre evanjelické školy typická nejednotnosť (na rozdiel od katolíckych škôl – D. V.). Dr. Andrej Vandrák s jemu príznačnou precíznosťou pripravil materiál. Vo svojom návrhu rozlišoval dva druhy škôl: ľudová škola (dedinská, meštianska) a vedecká škola (gymnázia, lýceá), pričom gymnázia rozdelil na gramatické (1. – 4. trieda), humanitné (5. – 6. trieda) a lýceá na filozofické, právnické a teologické. Vyučovacím jazykom navrhoval maďarčinu, v pláne ustanovil disciplinárne predpisy, zakotvil právne postavenie profesorov, upravil ich platové záležitosti, nezabudol na odmeny a postupy, odbornú a vedeckú činnosť. [27] Známe sú aj študijné pravidlá *Zákony* týkajúce sa právnikov a teológov študujúcich na Prešovskom cirkevnom dištriktuálnom kolégiu, [28] ktoré zostavil v roku 1864 a boli prijaté na kolegiálnom patronátnom školskom zhromaždení 16. februára 1864. [29] Obsahovali všeobecné ustanovenia, tzv. zvláštnu časť, v ktorej konkretizovali predpisy o prijímaní, učení, predpisy ohľadom mravov a náboženstva a predpisy o spoločenských pomeroch a stykoch. V roku 1870 vypracoval analytické štúdie o školskom poriadku evanjelických gymnázií v Uhorsku publikované ako plán organizácie evanjelických gymnázií v Uhorsku *A magyarhoni evangelikus gymnasiumok szervezésének terve*. Bol to, na vtedajšie obdobie, vzácny zborník didaktiky a metodiky, plný zozbieraných rád, kde si každý profesor môže prísť na svoje. Zaujímavé rady boli pre učiteľov náboženstva (potreba viery, ľahostajnosť, módnosť nevery, farizejské svätuškárstvo, poslanie učiteľa – vytvárať presvedčenie o spravodlivej viere). Zároveň zdôraznil počas pedagogického procesu aj pri výučbe iných predmetov potrebu nielen vzdelávať, ale hlavne výchovne pôsobiť na žiakov. Vandrák v práci prezentuje názor, že dôraz sa kladie nie na učivo, ale na žiaka. Podľa neho profesor gymnázia môže byť akýmkoľvek odborníkom, ale svoje miesto si zastane iba vtedy, ak má dostatok pedagogických a didaktických skúseností a vystupuje ohľaduplne. [30] Zaujímavé a plné pozvadenia smerom ku študentom boli jeho slávnostné príhovory na začiatku školského roka a v čase deprekácií, ktorými „...bičoval stuhnutú ľahostajnosť, zničené city, nevšímavú sebec-

kosť, nečinnú lenivosť, rozhodnú bezcharakternosť! V prejavoch mu sem-tam na patričných miestach prebleskol príjemný humor, kde bolo žiaduce použil ušľachtilý hnev. Rečnícky zápal ohrial ovzdušie a lepších podnietil k oduševneniu. "[31] Jeho prejavy svedčili o starostlivej príprave a boli brilantné, používané slovné zvraty osvojené štúdiom klasikov často udivovali poslucháčov. V rukopisnej podobe ostala jeho pripravovaná náuka o výchove. Dr. Andrej Vandrák si dobrý chýr a dobre meno v Uhorsku zachoval nielen svojou pedagogickou spisbou, ale najmä vďaka svojmu prístupu ku študentom a na základe vynikajúcich vyučovacích metód. Na každú prednášku sa starostlivo pripravil, učivo vykladal systematicky, jasne zreteľne, používal názornosť, zemepisný náčrt, poznatky z psychológie dopĺňal príkladmi zo života. Študenti si poznatky osvojovali často už počas samotnej vyučovacej hodiny.

Bol autorom prvých dejín prešovského kolégia *A scort account of the college of Eperjes (Pešť 1864)*[32], preložených Júliusom Dallosom a Augustínom Pulszkym z maďarského rukopisu do angličtiny. Bola to prvá syntetická práca poskytujúca na tridsiatich šiestich stránkach krátky náčrt skoro dvestoročného historického vývinu prešovského kolégia, v úvode ktorej nechýbal stručný topografický a historický náčrt mesta Prešova a priblíženie jednotlivých vývinových období školy. Pri pokuse o prehľadné spracovanie stručných dejín kolégia sa zamerl najmä na opis spoločensko-politických udalostí v 17. a 18. storočí, ktoré vplývali na život evanjelikov v Prešove a založenie desaťtriedneho gymnázia hornouhorských evanjelických stavov, stručne naznačil významné zmeny v živote kolégia, v informáciách o kolégiu sa obmedzil na mená pôsobiacich rektorov a konrektorov. Podrobnejšiemu spracovaniu dejín školy sa venoval až v časti týkajúcej sa prvej polovice 19. storočia, teda obdobiu, ktorého bol súčasníkom. Dejiny kolégia rozčlenil podľa vlastnej chronológie (od roku 1530) s medzníkmi rokov 1665, 1711, 1785, 1848. Posledné, pre Vandráka piate obdobie v dejinách kolégia, časovo vymedzil od roku 1850 do – pre neho „dnešných dní“, t. j. roku 1864 (rukopis datovaný májom spomínaného roku). Stručný náčrt dejín prešovského kolégia bol dr. Andrejom Vandrákom spracovaný na návrh školskej schôdze kolégia v roku 1864, ktorá organizovala oslavy jubilea školy. Následne bol preložený do anglického jazyka a publikovaný pre tzv. „Austrálsky bazár“ (organizovanej zbierky na podporu kolégia a hlavne na obnovu budovy školy bývalým študentom kolégia žijúcim v Melbourne) pripravovaný v Melbourne s cieľom oboznámiť tamojšiu spoločnosť, ktorá sa podujala pomôcť kolégiu, s jeho históriou. Z viacerých príčin sa bazár nezrealizoval, a tak sa rozhodla kolegiálna školská schôdza v roku 1867 pre vydanie originálu v maďarskom jazyku pod názvom *Az eperjesi egyházkerületi, ág. h. evangelikus collegium multjánaak és jelen állapotjánaak vázlatos rajza*[33] pre priaznivcov školy a jej podporovateľov, pričom dr. Andrej Vandrák niektoré časti rukopisu doplnil. Hneď v úvode svojej náčrtnej kresby prítomného stavu a minulosti prešovského evanjelického dištriktuálneho kolégia napísal: „Prijmite teda tento náčrt s dobrým srdcom a neprestaňte sa ďalej zaujímať o ten domáci protestantský ústav, ktorý počas toľkých a obetavých bojov nikdy nestratil z očí pôvodne vymedzený cieľ, evanjelickú, vlasteneckú a humanistickú výchovu a výučbu, a tomu bude pravdepodobne verný aj naďalej.“[34] Podobne ako v predchádzajúcej práci dejiny školy začlenil do piatich vývinových období s tými istými medzníkmi, pričom prvé vývinové obdobie začína rokom 1534, teda rokom vzniku starej mestskej školy, a nie rokom 1530. Prvé štyri časové úseky vývinu kolégia sú opísané podobne ako v predchádzajúcej monografii, niektoré významné medzníky a hlavne obdobie tzv. Thökölyho kolégia a Rákocziho kolégia i prvá polovica 19. storočia sú viac rozšírené a doplnené. Piate vývinové obdobie, na rozdiel od práce publikovanej v roku 1864, v značnej miere prepracoval a doplnil. Úplne nová bola

skutočnosť, že sa prvýkrát zmienil o platoch profesorského zboru, spomenul prijatie školských zákonov pre poslucháčov teológie a práva, snahu o zmenu zákonov žiakov gymnázia, viac priestoru venoval samotným profesorom, zabezpečeniu výučby, taktiež spomenul príjmy kolégia, existenciu stravovní – alumnea a konviktu a stručne opísal systém riadenia a správy školy s aktuálnym stavom funkcionárov školy a študentskou základňou. Nechýba aktualizácia stavu profesorského zboru s uvedením rokov pôsobnosti na kolégiu.

Zručne ovládal svoje pero. Svedčí o tom množstvo štúdií, ktoré publikoval v domácich i zahraničných odborných časopisoch zameraných na školskú i cirkevnú problematiku ako Századok, Athenacum, Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. Jeho filozofické úvahy a riaditeľské príležitostné prejavy nechýbali v publikovaných výročných správach kolégia a dennej tlači. Bol autorom modlitieb pre študentov, ktoré odriekali počas bohoslužieb i deprekácií.

Svojou literárnou tvorbou, vedeckými prácami a pedagogicko-organizačnou prácou zasiahol do kultúrneho a vedeckého života v Prešove i Uhorsku v 19. storočí. Tešil sa dobrej povesti v celom Uhorsku: „Vandrák na verejnosti i v súkromnom živote pôsobil ako človek so zvlášť teplým humánnym vzťahom ku každému, s kým prišiel do styku. Tento postoj bol bytostne spätý s jeho osobou, nedal sa ovplyvniť, ale konal a žil na základe Cicerovho „rectum et honestum“. Právo a cnosť determinovali jeho konanie po celý život, celú svoju filozofiu odvodzoval z týchto dvoch vedúcich ideí, na ktorých stál i padal celý jeho filozoficko-teologický systém, poplatný rozkolísanosti a nedôslednosti.“[35]

Jeho rodinný život charakterizovala „patriarchálna disciplína a jednoduchosť, poriadok a dobrý vkus.“[36] Bol človekom ako každý iný. Našiel si čas pre rodinu, študentov i kolegov: „Neobchádzajúce životné pohromy, napr. strata syna, do ktorého vkladal veľké nádeje, znášal s bohumilým kl'udom. Letné prázdniny venoval cestovaniu a spoznávaniu jednotlivých kútov krajiny. Voľný čas venoval čítaniu dobrých kníh alebo domácim prácam v malej záhradke. Krásu nachádzal aj v sledovaní nebeských javov. Počas jasných jesenných a jarných nocí rád ukazoval svojim študentom cez svoj drobný súkromný ďalekohľad žiariace nebeské telesá a hmloviny v nekonečnej diaľke a vo svojej jednoduchej izbe na bielej stene zaznamenával s veľkou pozornosťou pohyb našej Zeme. Mal rád a prežíval veselé meninové oslavy. Svojou prítomnosťou zelektrizoval konverzáciu, rád vtipkoval, svojim zdravým, nikoho neurážajúcim humorom vytváral príjemnú atmosféru medzi priateľmi, preto bol nielen uctievaným, ale skutočne milovaným, veľactným členom s dobrou náladou tých najlepších kruhov, v ktorých napriek svojej skromnosti bol centrom pozornosti.“[37] V roku 1836 sa oženil s Viktóriou Stellerovou, ale po 10 mesiacoch zomrela. O tri roky neskôr, v roku 1839, „dal svoje srdce a ruku Emílii Kelerovej, o ktorú sa s láskou staral“.[38] Bol otcom šiestich detí – synov Pavla, Viktora, Júliusa a dcér Etelky, Kornélie a Vilmy, ktoré zdedili po otcovi vzťah ku školstvu.[39] Bol človekom ideí a svojou pracovitosťou sa snažil jednotlivé idey realizovať, čo sa mu v pedagogickej i vedeckej činnosti podarilo. Boli to idey dobra, krásna, pravdivého a božského. Chcel ich zrealizovať prácou a zdokonalením vlastnej osobnosti. Bol veľmi pracovitý. Pracoval aj počas choroby. Bol zvyknutý vkročiť do učebne s úderom hodiny, usilovných pochválil, lajdákov otcovsky napomenul. Bol sprostredkovateľom medzi kolégiom a spoločnosťou. Reprezentoval školu, vedel si získať pozornosť a upútať diskutujúcich. Čtili si ho kolegovia i študenti.

Zomrel 14. septembra 1884 v Prešove. O dva roky neskôr, 6. júna 1886, usporiadalo kolégium spomienkovú slávnosť na počesť zosnulých kolegiálnych profesorov dr. Andreja Vandráka, Daniela Otrókosi Végha a Jána Tillischa. Vtedajší riaditeľ školy, Jozef Hörk, Vandrákov súčasník a kolega, v spomienkovom príhovore, hodnotiac jeho čínorodú prácu a prístup

k práci, okrem iného, zdôraznil: „Na starých stenách nášho kolégia často viala zástava a z jeho stien sa aj teraz ozývajú slová „Pro patria et libertate!“ . Medzi jeho farármi, profesormi bol nie jeden, ktorý vedel toto heslo aplikovať v rôznych smeroch, v každom období: hore a dole – a dopredu! Ale nebol nikto, kto by to hlásal s väčším nadšením tak dlho ako počas 50 rokov hlásal tieto zásady z trojitej stoličky gymnaziálny, teologický a právnický profesor Andrej Vandrák. ...U Andreja Vandráka sa spája svetlo ako so slnkom a teplom. Prívetivosť jeho ducha, nadšenie – prebúdza k životu ako teplo slnka prebúdza k životu prírodu, jej silu, aby pôsobila, tak aj teplo jeho duše zobudilo duše jeho žiakov k pracovitosti; ...teplota jeho slnka a jeho svetlo osvietilo všetko kam siahali jeho lúče. Aj lúče slnka majú svoje najjasnejšie a zatemnenejšie miesta. Aj na dušiach študentov bolo vidieť, kde je väčšie a kde menšie svetlo.“[40] Dr. Andrej Vandrák bol vzorom pre mnohých študentov. Spomeňme jeho vplyv na veľkého donátora kolégia Júliusa Rochlitzu, dlhoročného dozorca kolégia Štefana Jelenik- -Almássyho, ktorého do funkcie sám navrhol, ale aj profesorov kolégia Daniela Otrokócsi Végha a Jána Tillischa. Vo vzťahu k posledným dvom Jozef Hörk na spomínanej spomienkovej slávnosti v roku 1886 uviedol: „Prvý zdedil nadšenie Andreja Vandráka pre maďarskú literatúru, druhý jeho filozofiu a ostrú myseľ. Otrokócsi bol vzdelaný v oblasti maďarskej jazykovedy, Tillisch vynikal jedinečným ostrým myslením a vlastným výskumom v oblasti filozofie. Každý z nich bol vo svojom priestore knižnicou! A boli zázrační. V obidvoch sa trblietalo svetlo Vandrákovej duše, dokázali odzrkadliť celú teplotu jeho duše, jeho danosti v plnej miere! V Tillischovi sa odrazila Vandrákova добрôta a schopnosť nikdy nikoho neuraziť, v Otrokócsim bola Vandrákova dobrá nálada, ktorá v kruhu priateľov s teplým a sympatickým duchom rozveseľovala spoločnosť.“[41]

Už počas svojho života získal niekoľko ocenení a boli mu venované oslavné spisy. V roku 1858 oslávil 25-ročné pôsobenie na prešovskom kolégiu. Oslavnú báseň Profesorské jubileum začínajúce slovami Quem dii odere... mu venoval významný maďarský básnik János Arany. V tom istom čase, 6. decembra 1858, mu jenská univerzita udelila doktorát filozofie. V roku 1867 mu barón Jozef Eötvös ponúkol miesto riaditeľa oddelenia protestantských škôl na Uhorskom kráľovskom ministerstve školstva a kultu, ale dr. Andrej Vandrák nechcel opustiť prešovské kolégium a tak pozvanie neprijal. Od roku 1881 nositeľ rytierskeho kríža Radu Františka Jozefa za celoživotnú činnosť a prínos v oblasti školstva. V septembri 1883 oslávil svoje 50-ročné pôsobenie na prešovskom kolégiu. O pár mesiacov sa objavili príznaky srdcovej choroby. Rok po spomínanej oslave zomrel. Jozef Hörk, jeho kolega a súčasník, o ňom o trinásť rokov neskôr vo svojich dejinách prešovského kolégia napísal: „V Andrejovi Vandrákovi sa stratil vzor učiteľa. Základnými črtami jeho osobnosti bol pevný zmysel pre povinnosť, neúnavná snaha, poctivosť, vznešená mužnosť, úprimné protestantské cítenie, horúce vlastenectvo a humánne srdce. Svoje prednášky často okorenil trefnými, pohotovými anekdotami, ale nie zo zábavy, ale aby danú otázku čím lepšie vysvetlil. „Boh, domov, ľudstvo“, to bolo jeho heslo; „nepoznať pokoj, napoly poznať bolesť, byť uznaný: to je odmena“ – často hovorieval.“[42] Jeho nezištnú profesorskú prácu plne akceptovali kolegovia, študenti, blízka i vzdialená verejnosť. Bývalí študenti sa radi vracali do Prešova a Vandráka nikdy neobišli. Vždy sa potešil, keď privedli svojich synov študovať na kolégium.

Na počesť významného profesora boli založené dve základiny pre študentov kolégia. Pri príležitosti 50. výročia činnosti profesora Andreja Vandráka jeho priatelia a žiaci usporiadali zbierku a sumou z nej v hodnote 2 000 zlatých založili štipendijnú základinu Andreja Vandráka. Úroky mala používať jeho rodina, kým „deti žijú a vnúčatá sa vychovávajú“ . Neskôr

mali úroky slúžiť pre dve štipendiá žiakov siedmej a ôsmej triedy gymnázia, ktorí budú nasledovať Vandrákovo krédo: „odi profanum vulgus” a „rectum et honestum”, budú dobrých mravov s výbornými výsledkami v maďarskej spisbe a v latinskom jazyku ako obľúbených predmetov Vandráka. Jeho potomkovia mali v prípade rovnosti prednosť. V roku 1914 ho požívala ešte rodina. Ďalšia štipendijná základina Andreja Vandráka bola založená 2. júla 1898 študentmi – maturantmi pri príležitosti 25. výročia maturitných skúšok z roku 1873. Desať bývalých maturantov sa zaviazalo, že základinu rozmnožia na 1 000 zlatých a z týchto príjmov odmenia jedného chudobného študenta ôsmej triedy gymnázia s dobrým správaním a výsledkami sumou 50 korún. Sám Andrej Vandrák ako študent kolégia získal štipendium z Keczerovej základiny a základiny Johany Róthovej-Telekyovej.

PRAMENE A LITERATÚRA

Štátny archív Prešov, fond Evanjelické kolégium Prešov.

A Pallas nagy lexikona 16. Budapest : Pallas Irodalmi és nyomdai részvénytársaság, 1897, Vandrák András. 1242 s.

Az eperjesi egyh. kerületi Collegiumban tanuló jogászokat és theológokat illető törvények, szentesítve az 1864. évi febr. 16-án tartott pártfogósági iskolai gyűlésen. Eperjesen : Nyom. Staudy A., 1864. 2 s.

Bibliografia k dejinám prešovského školstva za roky 1803 – 1950. Zost. Juraj Paška. Martin : Matica slovenská, 1984. 224 s.

BOKES, František: Rozvoj vyššieho školstva na Slovensku v 17. – 19. storočí. Ed. Imrich Sedlák. In: Prešovské kolégium v slovenských dejinách. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 7-38.

DUPKALA, Rudolf: Prešovská škola. Filozofia na ev. kolégiu v Prešove. Prešov : ManaCon, 1999. 138 s. ISBN 80-85668-93-9.

Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry 2. Ed. Pavol Uhorskai, Eva Tkáčiková. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1997. 192 s. ISBN 80-7140-155-2.

HLEBA, Edmund: Latinská poézia Andreja Vandráka. In: Nové obzory 15. Zost. Mária Chmelárová. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1973, s. 289-302.

HORVÁTH, Edmund: Az eperjesi jogakadémia jövője. Eperjes : Kósch Árpád, 1902. 60 s.

HÖRK, Jozef: Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet. Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 324-434 + 52 s.

HÖRK, Jozef: Emlékünnepély melyet Dr. Vandrák András, Otrókocsi Végh Dániel és Tillsch János volt coll. tanárok emlékezetére ült az eperjesi ev. ker. collegium. Eperjesen 1886. Junius 6-kán. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomdája, 1886. 23 s.

LAZAR, Ervín: Vedecká činnosť na prešovskom kolégiu. In: Prešovské kolégium v slovenských dejinách. Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 207-222.

MAYER, Andrej: Vandrák András az eperjesi ev. kollégium tanára. Budapest : A Luther-Társaság, 1911. 91 s.

MÉSZÁROS, Ondrej: Filozofia na prešovskom kolégiu v 19. storočí a dielo Andreja Vandráka. In: Prešovské evanjelické kolégium, jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy. Acta Collegii evangelici Prešovensis I. Ed. Peter Kónya, René Matlovič. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku 1997, s. 109-115. ISBN 80-967951-0-4.

- REPČÁK, Jozef: Historický vývoj kolegiálnej knižnice. In: Prešovské kolégium v slovenských dejinách. Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 271-287.
- SEDLÁK, Imrich: Strieborný vek 2. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970. 613 s.
- SEDLÁK, Imrich: V čierťaziach búrok. Národno-politický, kultúrno-spoločenský a literárny integračný proces na východnom Slovensku 1848 – 1918. Martin : Matica slovenská, 2001. 447 s. ISBN 80-7090-593-X.
- SEDLÁK, Tibor: Andrej Vandrák (Príspevok o živote a filozofickom diele). In: Nové obzory 14. Zodp. red. Štefan Pažur. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1972, s. 107-126.
- Slovenský biografický slovník 6. Zodp. red. Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1994. 659 s. ISBN 80-7090-111-X.
- VANDRÁK, Andrej: A scort account of the college of Eperjes. Pest : Gustavus Heckenast, 1864. 36 s.
- VANDRÁK, Andrej: Az eperjesi egyházkerületi, ág. h. evangélikus collegium multjának és jelen állapotjának vázlatos rajza. Eperjesen : Nyomatott Staudy Antalnál, 1867. 40 s.
- VÉCSEY, Tomáš: Emlékbeszéd Vandrák András akadémiai levelező tag. Budapest : Kiadja A Magyar tudományos akadémia, 1886. 29 s.

POZNÁMKY

- [1] Pozri bližšie Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Evanjelické kolégium Prešov (EKP), EKP – PA, TA, VG 1850 – 1884; ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1869/70 – 1883/84 iskolai évről; HÖRK, Jozef: Emlékünnepély melyet Dr. Vandrák András, Otrokocsi Végh Dániel és Tillisch János volt coll. tanárok emlékezetére ült az eperjesi ev. ker. collegium. Eperjesen 1886. Junius 6-kán. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomdája, 1886. 23 s.; VÉCSEY, Tomáš: Emlékbeszéd Vandrák András akadémiai levelező tag. Budapest : Kiadja A Magyar tudományos akadémia, 1886. 29 s.; HÖRK, Jozef: Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet. Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 345-347; A Pallas nagy lexikona 16. Budapest : Pallas Irodalmi és nyomdai részvénytársaság, 1897, Vandrák András, s. 637; MAYER, Andrej: Vandrák András az eperjesi ev. kollégium tanára. Budapest : A Luther-Társaság, 1911. 91 s.; SEDLÁK, Tibor: Andrej Vandrák (Príspevok o živote a filozofickom diele). In: Nové obzory 14. Zodp. red. Štefan Pažur. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1972, s. 107-126; HLEBA, Edmund: Latinská poézia Andreja Vandráka. In: Nové obzory 15. Zost. Mária Chmelárová. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1973, s. 289-302; Informatívne Slovenský biografický slovník 6. Zodp. red. Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1994. Vandrák, Andrej, s. 226.
- [2] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 257. Informationes de scholastica Iuventute Collegii Distr. Ev. A. C. Eperiesini. Andrej Vandrák sa zapísal na štúdium v školskom roku 1824/25. Je uvedený pod poradovým číslom 111.
- [3] SEDLÁK, Tibor: Andrej Vandrák (Príspevok o živote a filozofickom diele). In: Nové obzory 14. Zodp. red. Štefan Pažur. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1972, s. 108-109.
- [4] VÉCSEY, Tomáš: Emlékbeszéd Vandrák András akadémiai levelező tag. Budapest : Kiadja A Magyar tudományos akadémia, 1886, s. 6-7.
- [5] VÉCSEY, Tomáš: Emlékbeszéd Vandrák András akadémiai levelező tag. Budapest : Kiadja A Magyar tudományos akadémia, 1886, s. 10.

- [6] VÉCSEY, Tomáš: Emlékbeszéd Vandrák András akadémiai levelező tag. Budapest : Kiadja A Magyar tudományos akadémia, 1886, s. 11.
- [7] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 266. Informations de Profesoribus Collegii 1821 – 1852.
- [8] HÖRK, Jozef: Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet. Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 345.
- [9] HÖRK, Jozef: Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet. Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 345.
- [10] MAYER, Andrej: Vandrák András az eperjesi ev. kollégium tanára. Budapest : A Luther-Társaság, 1911, s. 16.
- [11] MAYER, Andrej: Vandrák András az eperjesi ev. kollégium tanára. Budapest : A Luther-Társaság, 1911, s. 28-29.
- [12] BOKES, František: Rozvoj vyššieho školstva na Slovensku v 17. – 19. storočí. Ed. Imrich Sedlák. In: Prešovské kolégium v slovenských dejinách. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 29.
- [13] Maďarský jazyk nadobudol dominantné postavenie na peštianskej štátnej univerzite v roku 1848, resp. po októbri 1860. O vyučovanie maďarského jazyka sa na prešovskom kolégiu usilovalo od roku 1806. Ako vyučovací jazyk ho na koléziu začal používať profesor Michal Greguss v roku 1826 počas prednášok zo štatistiky a uhorských dejín. Potiský dištrikt evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku prijal maďarčinu ako zápisničný jazyk na svojom zasadnutí v Košiciach v roku 1839. V rokoch 1843 – 1844 nariadila nemecká evanjelická cirkev v Prešove, aby sa 1-krát mesačne konali bohoslužby v maďarskom jazyku. Údaje spracované podľa VÉCSEY, Tomáš: Emlékbeszéd Vandrák András akadémiai levelező tag. Budapest : Kiadja A Magyar tudományos akadémia, 1886, s. 12.
- [14] ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 140. Personale der am eper. Collegium wishenden Leiter und Lehrer 1852/3.
- [15] Údaje spracované z materiálov In: ŠA Prešov, fond EKP, EKP – VG 1854 – 1884; ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1869/70 – 1883/84 iskolai évről.
- [16] Údaje spracované z materiálov In: ŠA Prešov, fond EKP, EKP – TA 1851 – 1884; ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1869/70 – 1877/78 iskolai évről.
- [17] Údaje spracované z materiálov In: ŠA Prešov, fond EKP, EKP – PA 1861 – 1884; ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1869/70 – 1883/84 iskolai évről.
- [18] Spracované podľa ŠA Prešov, fond EKP, EKP – PA 1864 – 1884; ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1879/80 – 1883/84 iskolai évről.
- [19] VÉCSEY, Tomáš: Emlékbeszéd Vandrák András akadémiai levelező tag. Budapest : Kiadja A Magyar tudományos akadémia, 1886, s. 15.
- [20] SEDLÁK, Tibor: Andrej Vandrák (Príspevok o živote a filozofickom diele). In: Nové obzory 14. Z odp. red. Štefan Pažur. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1972, s. 113.
- [21] REPČÁK, Jozef: Historický vývoj kolegiálnej knižnice. In: Prešovské kolégium v slovenských dejinách. Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 276.
- [22] HÖRK, Jozef: Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet. Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 420.

- [23] Citované podľa SEDLÁK, Tibor: Andrej Vandrák (Príspevok o živote a filozofickom diele). In: Nové obzory 14. Zodp. red. Štefan Pažur. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1972, s. 118.
- [24] Bližšie ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1877/8 isk. évről. Eperjes : Nyomatott az Eperjesi bankegylet könyvnyomdájában, 1878, s. 1-20.
- [25] Bližšie ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1878/9 isk. évről. Eperjes : Nyomatott az Eperjesi bankegylet könyvnyomdájában, 1879, s. 3-22.
- [26] Pozri ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 17. Az eperjesi evang. kerul. ev. Collegium értesítője az 1881/82 isk. évről. Kassán : Nyomatott Scharf F. J. könyvnyomdájában, 1882, s. 3-13.
- [27] MAYER, Andrej: Vandrák András az eperjesi ev. kollégium tanára. Budapest : A Luther-Társaság, 1911, s. 67.
- [28] Az eperjesi egyh. kerületi Collegiumban tanuló jogászokat és teológokat illető törvények, szentesítve az 1864. évi febr. 16-án tartatott pártfogósági iskolai gyűlésen. Eperjesen : Nyom. Staudy A., 1864. 2 s.
- [29] ŠA Prešov, fond EKP, šk. 1, inv. č. 92. Zápisnice z valných zhromaždení patronátu kolégia 1811 – 1870. 1864 évi jegyzőkönyvek. Pozri zápisnicu zo 16. februára 1864.
- [30] Bližšie VÉCSEY, Tomáš: Emlékbeszéd Vandrák András akadémiai leeelező tag. Budapest : Kiadja A Magyar tudományos akadémia, 1886, s. 22-23.
- [31] VÉCSEY, Tomáš: Emlékbeszéd Vandrák András akadémiai levelező tag. Budapest : Kiadja A Magyar tudományos akadémia, 1886, s. 18.
- [32] VANDRÁK, Andrej: A scort account of the college of Eperjes. Pest : Gustavus Heckenast, 1864. 36 s.
- [33] VANDRÁK, Andrej: Az eperjesi egyházkerületi, ág. h. evangélikus collegium multjának és jelen állapotjának vázlatos rajza. Eperjesen : Nyomatott Staudy Antalnál, 1867. 40 s.
- [34] VANDRÁK, Andrej: Az eperjesi egyházkerületi, ág. h. evangélikus collegium multjának és jelen állapotjának vázlatos rajza. Eperjesen : Nyomatott Staudy Antalnál, 1867, s. 3.
- [35] SEDLÁK, Tibor: Andrej Vandrák (Príspevok o živote a filozofickom diele). In: Nové obzory 14. Zodp. red. Štefan Pažur. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1972, s. 121.
- [36] VÉCSEY, Tomáš: Emlékbeszéd Vandrák András akadémiai levelező tag. Budapest : Kiadja A Magyar tudományos akadémia, 1886, s. 16.
- [37] VÉCSEY, Tomáš: Emlékbeszéd Vandrák András akadémiai levelező tag. Budapest : Kiadja A Magyar tudományos akadémia, 1886, s. 17.
- [38] HÖRK, Jozef: Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet. Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 345.
- [39] MAYER, Andrej: Vandrák András az eperjesi ev. kollégium tanára. Budapest : A Luther-Társaság, 1911, s. 80.
- [40] HÖRK, Jozef: Emlékünnepély melyet Dr. Vandrák András, Otrókosi Végh Dániel és Tillisch János volt coll. tanárok emlékezetére ült az eperjesi ev. ker. collegium. Eperjesen 1886. Junius 6-kán. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomdája, 1886, s. 3, 5.
- [41] HÖRK, Jozef: Emlékünnepély melyet Dr. Vandrák András, Otrókosi Végh Dániel és Tillisch János volt coll. tanárok emlékezetére ült az eperjesi ev. ker. collegium. Eperjesen 1886. Junius 6-kán. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomdája, 1886, s. 6.
- [42] HÖRK, Jozef: Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet. Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 346-347.

DR. ANDREJ VANDRÁK – BEITRAG ZU SEINEM LEBEN UND WERK*Zusammenfassung*

Dr. Andrej Vandrák (1807 – 1884) – Professor, Philosoph. Dank seinen pädagogischen Tätigkeiten, als auch wissenschaftlicher Arbeit gehörte er zur wichtigen Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. In den Jahren 1833 – 1884 war er als Professor für Latein, Ungarisch, Geschichte, Philosophie und Logik an dem Prešover evangelischen kolegialen Gymnasium tätig. Gleichzeitig wirkte er in den Jahren 1851 – 1884 als Professor an der kolegialen theologischen Anstalt. Er hielt Vorlesungen über Naturrecht, Erziehung, Didaktik und Ästhetik. Die kolegiale juristische Akademie wurde zu seinem Wirkungsort in den Jahren 1861 – 1884, er war hier als ordentlicher Professor für Naturrecht und ungarisches öffentliches Recht aktiv. Im Jahre 1842 wurde er zum Rektor, bzw. zum Direktor des Kolegiums gewählt, dieses Amt übte er in mehreren Wahlperioden aus (1842/43, 1845/46, 1850/51, 1852/53 – 1859/60, 1862/62 – 1865/66). In den Schuljahren 1878/79 und 1979/80 setzte er sich als Dekan der kolegialen juristischen Akademie durch. Er gehörte zu wissenschaftlich und publizistisch aktiven Professoren. Zu seinen Werken zählen lateinische feierliche Gelegenheitsgedichte, philosophische Traktate, wissenschaftliche Arbeiten aus Logik, Ethik, Ästhetik, Psychologie, als auch Pädagogik. Die erste Geschichte des evangelischen Kolegiums (1864) wird als eines seiner Werke angesehen. Ausserdem bemühte er sich um eine Studienreform an den evangelischen Gymnasien und war in mehreren wissenschaftlichen Gesellschaften und kulturellen Verbänden tätig.

(Preklad Lenka Almášiová)

JOZEF ŠKULTÉTY (Príspevok k národnokultúrnym a politickým aktivitám)

Libuša FRANKOVÁ

Všestranné a osobité bolo postavenie i poslanie Jozefa Škultétyho v slovenskom národnom živote v druhej polovici 19. a prvej polovici 20. storočia. Začínal ako pedagóg a beletrista, pokračoval ako redaktor, editor i prekladateľ, literárny historik a kritik, jazykovedec, historik, etnograf, národnokultúrny dejateľ a organizátor.[1]

Škultétyho aktivity a postoje k udalostiam v dobe v ktorej žil i k slovenskému ľudu, či už v reláciách slovenských, slovanských i československých, vyplývali zo zásady etnickej i kultúrnej osobitosti Slovákov. Stal sa triezvym interpretom a obhajcom slovenského národného života. Dal mu zmysel v stredoeurópskom priestore s presvedčením, že Slováci boli a sú samostatným slovanským národom s vlastným národným vývinom a že sú v tomto priestore hlboko geograficky, historicky, mravne a duchovne zakorenení.

Bývalý žiak vyššieho evanjelického gymnázia v Revúcej, na ktorom sa prostredníctvom učiteľov zoznámil s aktivitami štúrovskej generácie bol po celý život reprezentantom ich ideového odkazu. V Revúcej začal študovať roku 1867 za riaditeľovania Augusta Horislava Škultétyho, na ktorého spomínal aj po rokoch: „*Nikdy nezabudnem na okamženie, v ktorom ja po prvý raz stál som pred ním, ako pred direktorom revúckym. Protislovenské náuky maďarského gymnázia boli vo mne dobre zaštepené; matka, ktorá viedla ma na zápis do Revúcej, obávala sa, že vrátim sa jej ešte i od dverí direktorových. Mračný blížil som sa k tým dverám, veď prevrátený rozum diktoval mi, že mne „Maďarovi“, urputne treba postaviť sa pred direktorom slovenského gymnázia. Vedel som síce, že sme jedného priezviska, ale vedel som i to, že okrem tejto zvukovej niet medzi nami žiadnej príbuznosti – žiadnej, žiadnej! No vstúpili sme a mňa, mračného, urputného, preniklo svetlo, ktoré žiarilo z jasnej postavy direktorovej... Moja maďarónska hlava hneď tam dostala závrat. Dojem toho prvého okamženia sprevádzal ma potom, kýmkoľvek mal som naň potreby; sprevádzal ma i potom, keď už hlava bola celkom čistá, slovenská... čo sa stalo so mnou, to mohlo sa stať s mnohými“* v Revúcej.[2]

Od roku 1871 pôsobil Škultéty ako evanjelický cirkevný učiteľ v Sučanoch a od roku 1873 vo Vrútkach v blízkosti Turčianskeho Sv. Martina.[3] V rokoch 1874 - 1876 bol v Budíne poslucháčom jazykovedného a historického oddelenia na učiteľskom ústave, tzv. pedagogium – škola pre učiteľov meštianskych škôl.[4] Ako člen tamojšieho študentského Slovenského spolku a jeho zapisovateľ usiloval sa udržať upadajúcu spolkovú činnosť. Nepomohla však ani jeho apelácia v príspevku *K slovenskej študujúcej mládeži v Pešť-Budíne* roku 1874 v Národných novinách, ktorých bol dopisovateľom od roku 1871. Pripomínal v nej predovšetkým prácu štúrovskej generácie: „*Hej, bračekovci, tie štúrovske časy! Nezohrjala vás ich povest? Vtedy niekoľki mladí zasvätení nosili na svojich pleciach celé Slovanstvo, národ mal len ich, oni mali len národ.*“[5] V budínskom prostredí nadviazal kontakty s Ondrejom Bellom, Františkom Jozefom Strakovičom, Milanom Lichardom, Danielom Bachátom i s Adolfom Svätoplukom Osvaldom.

Po absolvovaní štúdia v Budíne, kde získal vedomosti z histórie, jazykovedy a pedagogiky, pôsobil Škultéty v rokoch 1877 – 1879 ako aktúar – nižší úradník na školskom inšpektoráte v Rimavskej Sobote.[6] Tu pomáhal inšpektorovi V. Góovi pri zostavovaní učebníc pre ľudové školy na Slovensku a pri cenzúre slovenských kníh z hľadiska ich vhodnosti pre školské knižnice. V maďarskom prostredí nezotrval dlho. Po odmietnutí miesta koncipistu na Ministerstve školstva v Uhorsku sa stal v októbri 1879 úradníkom v pobočke českej banky Slávie v Turčian-

skom Sv. Martine (1879 – 1881). V Martine pôsobil od 5. mája 1881 do mája 1821 štyridsať rokov ako redaktor Národných novín, významného slovenského periodika. Roku 1890, v snahe zabrániť zániku Slovenských pohľadov, jediného slovenského literárneho časopisu, prevzal ich vedenie. Od roku 1894 bol ich majiteľom a vydavateľom. V dlhoročnej redakčnej práci v prospech slovenského národa a Slovanov sústredil v rokoch 1890 – 1916 okolo časopisu renomovaných i začínajúcich slovenských spisovateľov, publicistov i bádateľov, najmä z historickej, vlastivednej, národopisnej, literárnej a jazykovednej oblasti. Za jeho redaktorstva sa Slovenské pohľady stali reprezentantom slovenskej vedy a literatúry, spojivom s vyspelými slovanskými kultúrami, ale hlavne miestom kde umelecky dozrievali hlavní predstavitelia oboch generačných vln slovenského literárneho realizmu. V spolupráci s Vajanským, s ktorým si vzájomne vymieňali názory na poslanie literatúry, nacionálny charakter umenia i na niektoré konkrétne osobnosti staršej slovenskej literatúry, Škultéty ako nekompromisný vydavateľský pracovník a podnecovateľ slovenskej literárnej tvorby povzbudzoval k literárnym aktivitám nových autorov. Slovenské pohľady sa stali zdrojom poznávania slovenských národnokultúrnych dejín.[7]

Láska k slovenskému národu ho priviedla do centra slovenských národnopolitických a kultúrnych aktivít, do Turčianskeho Sv. Martina, kde žil a tvoril sedemdesiat rokov. S Martinom bol spojený jeho vstup do verejného života v čase, keď v centre slovenského národného života došlo k oživeniu národnokultúrnych snáh. V auguste 1879 sa tu konalo prvé národné zhromaždenie od zatvorenia Matice slovenskej, ktoré zorganizovala Živena. V Turčianskom Sv. Martine sa Škultéty vzdal beletristických ambícií, ktorých začiatky spadali do čias jeho štúdia v Revúcej.[8]

Jozef Škultéty pripisoval svojim literárnym prácam, ktoré písal v duchu národného programu štúrovcov, predovšetkým národnobuditeľské poslanie. Boli svojím spôsobom prejavom jeho vlastnej národnobuditeľskej činnosti. Literatúra sa mu stala prostriedkom k zabezpečeniu národnokultúrnych a politických požiadaviek Slovákov. Odrážala nielen jeho národnouvedomovacie ale aj mravnovýchovné snahy i potrebu národnej jednoty z konfesijného hľadiska. Uvedomujúc si, že v dobových pomeroch sa musí v prospech národa venovať všetkému čo mu prospieva sústredil pozornosť v oblasti národnej kultúry aj na prekladateľskú činnosť. Výberom autorov vplýval na slovenský literárny vývin.[9] Spolu s prozaickou a prekladateľskou činnosťou sa venoval literárnohistorickej práci so zameraním na dejiny slovenskej literatúry od cyrilometodského obdobia cez stredovek ku slovenskému novoveku. Úzko súvisela s jeho redakčnou činnosťou v Slovenských pohľadoch a Národných novinách.[10] Národná otázka a spoločenská funkcia literatúry tvorili podstatu jeho kritických úvah, vyzdvihujúc estetický ideál Vajanského, Hviezdoslava a Kukučina. Mimo jeho literárnokritickej pozornosti neostali ani zborníky, vlastivedné diela, či inonárodná, najmä slovanská tvorba. Popri umeleckej hodnote diel venoval pozornosť ich jazykovej stránke. Jazykovedné otázky, najmä porovnávacia jazykoveda, boli súčasťou jeho výskumných literárnych a historických záujmov.[11] Zbieraním nárečového materiálu, záujmom o dejiny jazyka, názvoslovie s gramatickými otázkami a najmä o spisovnú slovenčinu pomáhal v spolupráci so Samuelom Cambelom ustalovať jej spisovnú podobu, predovšetkým redakčnou prácou na základe tzv. martinského jazykového úzusu. V slovenských pohľadoch zaviedol rubriku Slovenský jazyk a v početných recenziách približoval významné jazykovedné práce, najmä zo slavistickej oblasti.[12]

Súčasťou redakčných aktivít v predvojnovom období bola aj Škultétyho editorská práca, ktorú postavil na vysokú odbornú úroveň. Dôležitú úlohu v národnokultúrnom živote Slovákov zohrala jeho edícia Veniec slovenských národných piesní (1897), ktorá vyšla vo viacerých vydaniach.[13]

Popri žurnalistickej práci, ktorá odrážala útoky maďarskej politickej moci a jej výkonných orgánov na národný život Slovákov, stával sa Jozef Škultéty i priekopníkom seriózneho vedeckého myslenia na Slovensku. Napriek skutočnosti, že slovenské pomery ho nútili k rôznym kultúrnym aktivitám, čo mu neumožňovalo rozvíjať systematickú špecializovanú vedeckú prácu, venoval pozornosť výskumu slovenských dejín zbieraním dokumentov, ktoré sa dotýkali najmä práv Slovákov na národnú existenciu. Študoval dostupnú staršiu i novšiu historickú i slavistickú literatúru. Nemal však už k dispozícii násilím odobratú knižnicu Matice slovenskej. Zameril sa na vedecké dokazovanie autochtónnosti a svojbytnosti slovenského národa v stredoeurópskych reláciách a predovšetkým na obranu jeho národných práv. Nebol profesionálne vedecky pripraveným odborníkom v oblasti historického výskumu. Samovzdelávaním však získal bohaté vedecké vedomosti a skúsenosti. Veľmi citlivo pristupoval k archívnym materiálom, vedel ich zbierať, uchovávať a najmä publikačne sprístupňovať. V úsilí po vedeckej presvedčivosti sa dopracoval k širokej mnohostrannej rozhl'adenosti a profesionálnej náročnosti.[14]

Záujem Škultétyho o jednotlivé otázky slovenských dejín sa formuloval postupne a v súvislosti s jeho aktivitami zameranými na popredných predstaviteľov literárnej a kultúrnej histórie. Literárnohistorické práce publikoval od začiatku 80. rokov najmä v Slovenských pohľadoch, v rubrikách *Príspevky a doplnky k životopisom slovenských spisovateľov* a *Opravy v textoch literárnych diel*, korigujúc, upresňujúc a doplňujúc biografické údaje o viac či menej známych osobnostiach slovenskej kultúry. Zvláštnu pozornosť venoval obdobiu slovenského národného obrodzenia. Na rozdiel od Vlčkovej prezentácie dejín slovenskej literatúry v práci *Literatúra na Slovensku* (1881) priniesol objektívne hodnotenie nielen bernolákovskej tvorby, najmä prác Antona Bernoláka, Juraja Fándlyho, Jána Hollého, ale aj systematický prístup k tvorbe štúrovskej generácie, najmä Jána Bottu, Samuela Chalupku, Janka Kráľa a Andreja Sládkoviča.[15] V literárnohistorických príspevkoch polemizoval s neobjektívnymi názormi maďarských bádateľov, najmä Józsefa Szinnyeiho. Syntetizujúci pohľad informatívneho charakteru na slovenský literárny vývin predstavil v práci *A tót irodalom története* (1911), určenej maďarským čitateľom a spracovanej na požiadanie maďarského slavistu O. Asbótha.[16]

V historickej bádateľskej činnosti sa Škultéty zaoberal predovšetkým tými obdobiami a otázkami, v ktorých sa najvýraznejšie prejavovala slovenská špecifickosť. V centre jeho pozornosti bolo štúdium dejín Slovenska a Slovákov od najstarších čias po prítomnosť v kontexte uhorského i európskeho vývinu. Pri formovaní národnej koncepcie slovenských dejín vychádzal nielen z udalostí kľúčového významu pre hlbšie poznanie slovenských dejín, ale analyzoval ich príčiny, poukazoval na dôsledky, kriticky porovnával poznatky z literatúry i prameňov a vyvodzoval poučenia i argumentáciu pre národnú prítomnosť. Pozornosť venoval pôvodu Slovanov, obdobiu Veľkej Moravy, jej slovenskému pôvodu, politickým, kultúrnym i hospodárskym premenám a najmä jej charakteristike z hľadiska etnogenézy a celkového významu v slovenských a slovanských dejinách. Slovenskú históriu zakotvil do veľkomoravského obdobia a aj po jej zániku vnímal Slovákov ako živý organizmus. Bránil ich etnickú a dejinnú integritu v kontexte skúmania nemeckej kolonizácie, pôsobenia husitov na Slovensku, vývinu miest, uhorských protihabsburských povstaní a ich ohlasov v okolitých krajinách. Osobitnú pozornosť venoval maďarizácii v Uhorsku v 19. storočí. Ťažisko Škultétyho historického záujmu bolo však v slovenskom národnom obrodení, s dôrazom na národnostnú otázku i spoluprácu Nemcov a Maďarov v dunajskej oblasti. Objektívne zhodnotil tvorbu bernolákovcov, spoluprácu Martina Hamuljaka s Jánom Kollárom a Pavlom Jozefom Šafárikom i činnosť štúrovskej generácie, najmä jej spolkové, školské a knižničné aktivity. Zhodnotil význam Žia-

dostí slovenského národa z roku 1848 i Memoranda národa slovenského z roku 1861. Jozef Marták roku 1848 v štúdiu o Škultétyho uvedol, že „*bol jedným z hlavných tvorcov tzv. martinkej tradície, ktorá sa opierala o štúrovský pojem „kmeňovitosti“ Slovákov. Nebol však anachronizmom tzv. romantickkej vedy, pretože v jeho historickom diele absentovala nielen romantika, ale aj sny, veľké symboly, predpovede a vidiny. Pozorne vážil fakty, opatrne kombinoval, prsto a triezvo argumentoval, jeho závery boli uvážené i pri nedostatočnom množstve materiálu*“.[17] S vedeckou ambicióznošou odhaľoval slovenskú minulosť, aby posilňoval slovenskú prítomnosť v zápase Slovákov za slobodný národný život.

Škultétyho historická práca ako prvého priekopníka kľúčovej etapy slovenských moderných dejín od začiatku 80. rokov 19. storočia do konca 20. rokov 20. storočia, ktorej sa začal systematickejšie venovať od začiatku 20. storočia, vyústila do svojsky koncipovaných a publikovaných príspevkov v podobe jubilejných článkov, nekrológov, faktografických poznámok, či glos o predstaviteľoch slovenského národného hnutia i života v 19. storočí. V uvedenom období bola podľa Škultétyho v slovenských dejinách určujúcim faktorom „národná myšlienka“.[18] Zároveň si všimal a polemizoval aj s problémami, u ktorých bolo potrebné obhajovať na základe nových poznatkov slovenskú otázku. Škultétyho historické polemiky boli do roku 1918 zamerané proti skresľovaniu, omylom či znevažovaniu slovenskej minulosti zo strany tendenčnej maďarskej historiografie a etnografie, reprezentovanej Pálom Hunfalvym, Jánosom Karacsonym, J. Körösom, L. Réthom, či H. Vambérom, respektíve proti inonárodným tendenciám maďarizačnej politiky. Nie menej dôležité boli Škultétyho polemické príspevky, v ktorých na heuristickej báze obraňoval princíp slovenskej národnej samobytnosti a hlavné znaky slovenskej národnej špecifickosti – jazyk a národnú literatúru. Pravidelne recenzoval a kriticky hodnotil slovenské, české, slovanské, maďarské i západoeurópske historické práce. Mnohé historické štúdie vznikali práve ako polemické reakcie najmä na práce maďarských a českých historikov, ale aj slovanských a slovenských – Václava Novotného, Bélu Iványiho, Václava Chaloupeckého, Vladimíra Ivanoviča Lamanskija, Jonáša Záborského, Františka Vítázoslava Sasinka, Milana Hodžu. Podnetom k historickej práci mu bol najmä zverejnený príspevok Jozefa Ladislava Píča O metode dějepisu Slovenska, v ktorom autor podrobil kritike dovtedajšie práce Jonáša Záborského, Jozefa Hložanského a Františka Vítázoslava Sasinka a súčasne naznačil novú koncepciu a periodizáciu slovenských dejín. Ako uvádza Tomáš Winkler, Škultéty načrtnol prototyp historickej interpretácie a „*vytvoril národnú koncepciu dejín, požadujúc, aby dejepisec do histórie „nevkladal svoje predstavy*“.[19] Tým posunul dopredu chápanie a vysvetľovanie historickej reality v porovnaní so staršou romantickou koncepciou dejín.[20] V jeho historických prácach dominovali často holé fakty. Vyhľadával témy, v ktorých sa najvýraznejšie prejavovala slovenská špecifickosť. Vystupoval nielen proti skresľovaniu, omylom maďarskej historiografie, ale aj proti čechoslovakistickým tendenciám, ktoré popierali slovenskú národnú identitu. Polemizoval s členmi Osvaldovej skupiny združenej okolo Literárnych listov. V národnej politike v predvojnovom období odmietal koncepciu hlasistov a Milana Hodžu a po prvej svetovej vojne čechoslovakistickú koncepciu o jednotnom česko-slovenskom národe.[21] V spolupráci Čechov a Slovákov videl predovšetkým vzájomnú záruku pred germanizáciou a maďarizáciou. V tomto zmysle privítal aj vznik spoločného štátu, ktorý vnímal ako logické zavŕšenie národnooslobodzovacieho hnutia oboch národov. Vychádzal však z poznaneého, že Česi a Slováci, i keď príbuzné národy, žili po stáročia v odlišných podmienkach, čo nevyhnutne oslabilo aj ich chápanie vzájomných potrieb. Preto sa nemohol nezúčastniť generačného sporu s hlasistami, ktorý sa pretiahol aj do obdobia vzniku Českoslo-

venskej republiky. Vtedy Vavro Šrobár, Milan Hodža a Ľudovít Medvecký, ktorí vystupovali z pozícií československej národnej jednoty, obnovili politickými aktivitami problematiku 40. rokov 19. storočia, ktorá sa týkala československého rozkolu. Na prácu Milana Hodžu *Československý rozkol* (1920) reagoval v tom istom roku knižnou publikáciou *Stodvadsaťpäť rokov zo slovenského života*. Podal v nej syntetizujúci pohľad na národnú, najmä kultúrnu minulosť Slovákov od začiatku moderných slovenských národných dejín do prvej svetovej vojny, brániac a zdôrazňujúc význam Antona Bernoláka, Ľudovíta Štúra i ďalších národných dejateľov. Prispel tak aj ku korektúre Bottovej koncepcie slovenských dejín v práci Slováci, vývin ich národného povedomia 1, 2 (1909, 1912). Na rozdiel od Bottu videl Škultéty začiatok moderných slovenských dejín vo vystúpení bernolákovcov a nie v revolučných rokoch 1848 – 1849. V prácach *Slovensko v minulosti*, *Verböczyho Tripartitum* atď. prezentoval názor, že Slováci si zachovali svoju tvár v stredoveku i novoveku až do národného obrodzenia, na ktoré sústredil svoj výskum. V uvedenej oblasti nemal ešte ani v 20. rokoch 20. storočia vážnejšieho oponenta. Obranou proti hlasistickým tendenciám a znevažovaniu slovenskej minulosti bola aj Škultétyho práca o histórii slovenského národa od Samovej riše po vznik Československej republiky i jeho osudov *Nehaňte ľud môj! Črty zo slovenskej minulosti* (1928).[22]

Napriek záujmu o slovenskú históriu a jej argumentačného významu pre riešenie slovenskej otázky videl Škultéty oporu v zápase o slovenskú prítomnosť najmä v súčasných aktivitách Slovákov: „*Neváham vysloviť, že v borbe za svoju slovenskú existenciu... možno nám opierať sa nie o históriu, lež na to, čo v skutočnosti platíme a zavážime. Nech ničia, pália po archívoch svedectvá o minulosti slovenského národa, nech prekrúcajú, že sme my tu nie ani pôvodnými obyvateľmi; my sme raz tu, a keď zavíta doba riešenia, mocou tohto najlepšieho svedectva (literatúry) prisúdi sa nám právo*“.[23] Preto nie menej významné boli Škultétyho národnokultúrne a politické aktivity aj ako predstaviteľa martinského vedenia Slovenskej národnej strany. V rokoch 1886 – 1887 bol ako člen a zapisovateľ prípravného výboru prítomný pri realizácii výstavy slovenských výšiviek a krojov v Turčianskom Sv. Martine, ktorá bola spojená s výstavou obrazov českého maliara Jaroslava Věšina. Zúčastňoval sa každoročných príprav martinských augustových slávností a nemalou mierou sa zaslúžil o založenie Národného domu, ktorý mal plniť reprezentatívnu funkciu celonárodného kultúrneho strediska. Roku 1887 sa stal členom dočasného prípravného výboru pre výstavbu dôstojnej budovy pre divadelné ciele a knižnicu v Tučianskom Sv. Martine. Na jeseň toho istého roka sa osobne zúčastnil zbierania finančných prostriedkov a členských účasťí pre výstavbu Národného domu nielen v martinskom prostredí a okolí, ale aj v Trenčianskej, Zvolenskej, Hontianskej, Novohradskej, Gemerskej a Šarišskej župe. Bol členom martinského Slovenského spevokolu i ochotníckym hercom. V auguste 1892 bol poverený spolu s Pavlom Mudroňom, Matúšom Dulom, Ambrom Pietrom, Svetozárom Hurbanom-Vajanským, Jurajom Čajdom a Andrejom Halašom vytvoriť nové ústredné vedenie Slovenskej národnej strany a pobočiek na vidieku. Už roku 1889 bol jedným zo zakladateľov vedeckého slovenského spolku v Turčianskom Sv. Martine, ktorý položil základy pre činnosť Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Pri jej založení roku 1893 bol aj Škultéty. Vtedy jediná vedecko-osvetová celonárodná slovenská inštitúcia začala vlastnú činnosť 22. augusta 1895. V marci 1900 cestoval do Budapešti, kde rokoval s ministerskými úradníkmi Zsilenszkým a Fejérpatakým o navrátení matičných zbierok na Slovensko.[24] S Andrejom Kmeťom pracoval na výbere a rozširovaní muzeálnych zbierok. V rokoch 1908 – 1914 ako redaktor periodík muzeálnej spoločnosti – *Sborníka* a spočiatku i oficiálny redaktor *Časopisu Muzeálnej slovenskej spoločnosti* (1898), v rokoch 1908 – 1938

ako úradujúci podpredseda a v rokoch 1938 - 1944 ako predseda Muzeálnej slovenskej spoločnosti usmerňoval jej vedeckú a kultúrno-politickú činnosť. Získaval prispievateľov, poskytoval im pracovný materiál a pozorne upravoval ich práce. Valné zhromaždenie spoločnosti mu 30. apríla 1944 za dlhoročné vedenie tohto ústavu duchovnej i hmotnej kultúry udelilo čestné členstvo. V martinskom prostredí sa podieľal od roku 1887 ako člen a tajomník a od roku 1916 ako predseda aj na aktivitách Kníhkupecko-nakladateľského účastinárskeho spolku, ktorý bol založený roku 1886 s cieľom odstraňovať nedostatky vo vydávaní diel slovenských spisovateľov.[25]

Škultéty sa vždy zapojil do národných aktivít u ktorých cítil, že by mohol pomôcť svojimi organizátorskými skúsenosťami, vedomosťami i osobným názorom. Pri každej príležitosti verejne deklaroval svoje presvedčenie a vieru v slobodný národný život Slovákov. Už roku 1874 na adresu maďarizátorov uviedol: „*Že keď by ešte o kol'koviac prekročili medze zákona i vtedy stáť budeme, nech vedia, že keďby niekoho preto, že ho slovenská matka splodila a on nechce zhanobiť pamiatku svojej matere, okovy žalára čakali i vtedy stroskotajú sa ich snahy*“.[26] Do roku 1917 bol zahraničnopoliticky orientovaný na Rusko.[27]

V špecifických podmienkach Uhorska pred prvou svetovou vojnou, kedy vládna moc znemožňovala akékoľvek politické snahy nemaďarských národností, Škultéty neprečoňoval, ale ani nepodceňoval politické aktivity Slovákov. V rokoch prvej svetovej vojny zase zdôrazňoval význam ekonomického faktora v ďalšom vývoji Slovákov. Napriek zásade spoliehať sa predovšetkým na vlastné sily nadobúdala presvedčenie, že k národnému oslobodeniu Slovákov prispeje vonkajšia okolnosť, pričom predpokladal, že Anglicko a Francúzsko nedopustia rozbitie Rakúsko-Uhorska. Venoval sa redakčnej práci i snahám obnoviť činnosť Matice slovenskej a preto nebol účastníkom martinských deklaračných porád pred 30. októbrom 1918, ani členom výkonného výboru Slovenskej národnej rady. V januári až marci 1919 bol spolu s Fedorom Jánom Houdekom a Igorom Hrušovským expertom pre slovenskú otázku v česko-slovenskej delegácii na mierovej konferencii v Paríži. Vystupoval ako jazykový expert pri určení a vymedzení jazykovej hranice s Maďarskom, ktorá mala byť podkladom pre stanovenie politickej hranice.

Škultétyho slovenské vedomie bolo nekompromisné, no bez národnej nenávisti. Mnohokrát sa stretol s maďarským šovinizmom, dokázal však oceniť aj klady maďarskej vedy, z ktorej neraz čerpal. Za národnopolitickú činnosť a postoje i tlačové aktivity v prospech slovenského národa a jeho reprezentantov perzekuovaných uhorskou štátnou mocou bol vo vykonštruovaných procesoch šesťkrát odsúdený na väzenie, od dvoch týždňov do dvoch mesiacov.[28]

Po návrate z Paríža sa zriekol redaktorstva v Národných novinách. Po obnovení Matice slovenskej roku 1919 sa stal spolu s Jaroslavom Vlčkom jej doživotným správcom. Roku 1926 otvoril prvé zasadnutie výboru Matice slovenskej v jej novej budove. Pod Škultétyho správcovstvom prežívala Matica slovenská i pohnuté udalosti, v ktorých však dokázal zachovať rozvahy a „*bystro rozoznával zmysel a cieľ udalostí, ktoré sa stávali v Matici i mimo nej a jasne išiel vždy za volaním svojho srdca a za diktátom svojho presvedčenia*“.[29] Od roku 1920 bol mimoriadnym a od roku 1924 riadnym členom Českej akadémie vied a umení a od roku 1922 dopisujúcim členom Kráľovskej českej spoločnosti nauk. Roku 1921 bol vymenovaný za univerzitného profesora slovenského jazyka a dejín slovenskej literatúry na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.[30] V tom istom roku mu 27. októbra udelila Filozofická fakulta Karlovej univerzity v Prahe čestný doktorát, dr. h. c. Od roku 1927 bol čestným členom Matice srbskej, od roku 1929 Slovanskej spoločnosti v Sofii

i dopisujúcim zahraničným členom Poľskej akadémie vied v Krakove. Od druhej polovice 20. rokov prestal už zasahovať do verejného politického života a od roku 1942 sa aktívne venoval najmä matičným veciam.

Škultétyho spoločenská a kultúrna činnosť bola bohatá a mnohostranná. Do verejného kultúrneho a národného života Slovákov vstúpil začiatkom 70. rokov 19. storočia a aktívne v ňom pôsobil do druhej polovice 30. rokov 20. storočia.[31]

PRAMENE A LITERATÚRA

- BUTVIN, Jozef: K historickým koncepciám J. Škultétyho so zreteľom na novodobé dejiny Slovákov. In: Historický časopis, roč. 20, 1981, č. 1, s. 51-63.
- HANAKOVIČ, Štefan: Dr. Jozef Škultéty a Muzeálna slovenská spoločnosť. In: Jozef Škultéty (1853 – 1948). Zost. Michal Kocák. Martin : Matica slovenská, 1970, s. 175-180.
- HOLLÁ, Anna: Pozostalosť Jozefa Škultétyho. Martin : Matica slovenská, 1927. 231 s.
- HRUŠOVSKÝ, František: Dr. Jozef Škultéty ako historik. In: Slovensko, roč. 9, 1943, s. 253-255.
- Jozef Škultéty (1853 – 1948). Zost. Michal Kocák. Martin : Matica slovenská, 1970. 241 s.
- Jozef Škultéty. Z príležitosti jubilea osemdesiatky Jozefa Škultétyho univerzitného profesora, správcu Matice slovenskej. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarenský účastinársky spolok, 1933. 27 s.
- KASÁČ, Zdenko: Dvojité jubileum Jozefa Škultétyho (1853 – 1948). In: Obzor Gemera-Malohontu, roč. 24, 1993, č. 4, s. 188-192.
- KOCÁK, Michal: Jozef Škultéty (1853 – 1948). In: Literárne postavy Gemera I. Zost. Július Bolfik. Bratislava : Obzor, 1969, s. 256-321.
- KOCÁK, Michal: Jozef Škultéty. (K 20. výročiu smrti.) Martin : Matica slovenská, 1968. 56 s.
- KOCÁK, Michal: Jozef Škultéty. Pri prameni pravdy. Život a dielo v dokumentoch. Martin : Osveta, 1983. 232 s.
- KOCÁK, Michal: Jozef Škultéty – život a dielo. In: Obzor Gemera, roč. 15, 1984, č. 1.
- MARTÁK, Ján: Jozef Škultéty. In: Slovenské pohľady, roč. 64, 1948, č. 2-3, s. 66-72.
- MARTÁK, Ján: Z edičnej činnosti Jozefa Škultétyho. In: Slovenské pohľady, roč. 49, 1933, č. 11, s. 674-678.
- MRÁZ, Andrej: Jozef Škultéty. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1933. 181 s.
- ORMIS, Ján V.: Baťko Škultéty – živá tradícia. In: Slovenské pohľady, roč. 49, 1933, č. 11, s. 650-655.
- ORMIS, Ján V.: Rozhovory s baťkom Škultéty. Praha : Nakl. L. Mazač, 1933. 120 s.
- Plody pravdy národnej. (Výber z článkov.) Zost. Jozef Gazdík. Bratislava : Tatran, 1972. 329 s.
- POLLA, Belo: Dr. Jozef Škultéty (25. II. 1853 – 18. I. 1948). In: Matica slovenská a národnostná otázka. Zost. Belo Polla. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 59-64.
- ŠKULTÉTY, Jozef: August Horislav Škultéty. In: Slovenské pohľady, roč. 7, 1887, č. 9, s. 213.
- ŠKULTÉTY, Jozef. In: Slovenský biografický slovník V. Zodp. red. Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1992, s. 473.
- ŠKULTÉTY, Jozef: Vôňa domoviny. Bratislava : Tatran, 1973. 453 s.
- VONGREJ, Pavol: Nestor národnej kultúry. In: Slovenské pohľady, roč. 99, 1983, č. 19, s. 119-126.
- WINKLER, Tomáš: Jozef Škultéty – svedok dávnych čias. Martin : Matica slovenská, 2003. 111 s.

POZNÁMKY

- [1] Narodil sa 25. 11. 1853 v Potoku, v Gemerskej župe, okr. Rimavská Sobota a zomrel 19. 1. 1948 v Martine. Otec Jozef pochádzal z Polorieky v Turci. Bol remeselníkom – kožušníkom v gemerských Kameňanoch, neskôr horárom v Potoku, Sútori a Kameňanoch. Manželka Bohdana Amália Janina, rod. Makovická sa výrazne podieľala na Škultétyho celoživotnom diele ako priekopníčka prekladania ruských prozaikov a spolupracovníčka pri redigovaní, korigovaní a expedícii Slovenských pohľadov. Dcéra Anna bola korektorkou otca pri redigovaní Národných novín (1916 – 1918), riadnou redakčnou pracovníčkou Národných novín (1920 – 1922), korektorkou Živeny, ktorú redigovala Elena Maróthy-Šoltésová, redaktorkou Živeny (1923 – 1942) a edície Knihy Živeny i prekladateľkou z ruskej a nemeckej literatúry. Dcéra Ľudmila bola literárnou kritičkou, prekladateľkou a učiteľkou. Bližšie ŠKULTÉTY, Jozef. In: Slovenský biografický slovník 5. Zod. red. Augustín Maňovčík. Martin : Matica slovenská, 1992, s. 473; WINKLER, Tomáš: Jozef Škultéty – svedok dávných čias. Martin : Matica slovenská, 2003, s. 46-48.
- [2] ŠKULTÉTY, Jozef: August Horislav Škultéty, In: Slovenské pohľady, roč. 7, 1887, č. 9, s. 213. Škultéty sa síe narodil v gemerskej dedinke Potok, ale roku 1856 sa rodina presťahovala do maďarského Sútora, kde chodil tri roky do ľudovej školy (1859 – 1862). Štvrtú ľudovú (1862 – 1863) a prvé štyri triedy (1863 – 1867) na maďarskom protestantskom gymnáziu absolvoval v Rimavskej Sobote. Po slovensky nevedel čítať a k slovenským chlapcom prejavoval nevôľu, keďže od mala vyrastal v tendenčnom maďarskom prostredí. Rodičia, aj keď slovenského pôvodu, nemali vplyv na jeho národné cítenie. Národne sa uvedomil na gymnáziu v Revúcej, na ktorom absolvoval aj učiteľskú prípravku (1868 – 1871). K formovaniu jeho národného vedomia prispeli nielen výborní pedagógovia – národovci August Horislav Škultéty, Samel Ormis a Ivan Branislav Zoch, ale aj spolužiaci, najmä M. Škrovina. Stredoškolské štúdium ukončil maturami roku 1871. Vykonaním štátnej skúšky na učiteľskom ústave v Kláštore pod Znievom získal roku 1872 diplom učiteľa. Bližšie KOCÁK, Michal: Jozef Škultéty. Pri prameni pravdy. Život a dielo v dokumentoch. Martin : Osveta, 1983, s. 15-18; WINKLER, Tomáš: Jozef Škultéty – svedok dávných čias. Martin : Matica slovenská, 2003, s. 10-11.
- [3] KOCÁK, Michal: Jozef Škultéty (1853 – 1948). In: Literárne postavy Gemera 1. Zost. Július Bolfik. Bratislava : Obzor, 1969, s. 258; KOCÁK, Jozef: Jozef Škultéty. Pri prameni pravdy. Život a dielo v dokumentoch. Martin : Osveta, 1983, s. 34-39.
- [4] Popri prednáškach na ústave navštevoval historické a literárnohistorické prednášky na peštianskej Filozofickej fakulte u Ferencza Salamona a Ferencza Toldyho. Zároveň pomáhal riaditeľovi ústavu Gyertyánffymu v redakcii pedagogického časopisu Neptánitók Lapja, ktorý vychádzal aj v slovenskej verzii. Bližšie WINKLER, Tomáš: Jozef Škultéty – svedok čias minulých. Martin : Matica slovenská, 2003, s. 15-16.
- [5] Citované zo štúdie KOCÁK, Michal: Jozef Škultéty (1853 – 1948). In: Literárne postavy Gemera 1. Zost. Július Bolfik. Bratislava : Obzor, 1969, s.257-258.
- [6] V tom čase sa mu nepodarilo získať po Osvadovej smrti miesto riadneho redaktora Národných novín v Martine.
- [7] Do Národných novín prispieval už ako sučiansky učiteľ od roku 1871, prvýkrát s besednicou Nitrianski páni a Rusko a od roku 1876 ako budapeštiansky dopisovateľ. Za jeho redaktorstva sa noviny stali od roku 1889 hlavným reprezentantom slovenského národného života. Uverejňoval v nich príspevky Martina Kukučina, Pavla Orzságha-Hviezdoslava

a Svetozára Hurbana-Vajanského. V redakcii Národných novín sa spriatelil s Vajanským. S ním a s Pavlom Mudroňom, ako vydavateľom, obnovili roku 1881 vydávanie Hurbanových Slovenských pohľadov z rokov 1846 – 1852. Škultéty nepretržite, až na prestávku vo vydávaní Slovenských pohľadov v rokoch 1917 – 1921, bol aj ich prispievateľom. Poslednú prácu K storočnej pamiatke Slovanových starožitností Šafárikových uverejnil roku 1937. Bližšie VONGREJ, Pavol: Nestor národnej kultúry. In: Slovenské pohľady, roč. 99, 1983, č. 11, s. 119-126; MARTÁK, Jozef: Jozef Škultéty. In: Slovenské pohľady, roč. 64, 1948, č. 2-3, s. 69; KOCÁK, Michal: Jozef Škultéty. Pri prameni pravdy. Život a dielo v dokumentoch. Martin : Osveta, 1983, s. 41, 53, 62, 93-95; WINKLER, Tomáš: Jozef Škultéty – svedok čias minulých. Martin : Matica slovenská, 2003, s. 18-22.

- [8] Inšpiráciu nachádzal v dielach slovenských, českých, slovanských a inonárodných spisovateľov, ktoré boli prístupné v školskej knižnici. V rozprávkach, novelách, poviedkach, črtách a besedniciach s výchovnovzdelávacím a národnouvedomovacím zameraním najmä na mládež a ľudové vrstvy sa sústreďoval na témy zo slovenského života v druhej polovici 19. storočia. Aktuálnymi spoločenskými problémami, ktoré sa dotýkali zemanstva, odvážania slovenských sirôt na Dolnú zem, vystaňovalectva, národného hnutia Srbov a Chorvátov atď. i návratom k slovenskej národnej minulosti obraňoval záujmy Slovákov proti silnejúcej maďarizácii. Debutoval roku 1871 prozaickou prvotinou Otec a syn v almanachu Napred. Prozaické práce uverejňoval v Nedobrého Dennici (1871 – 1872), Bobulových Slovenských novinách (1873), Sytniansko-Feriančíkovom Orlovi (1872 – 1880), Tesnoskalského Dunaji (1874), Národných novinách (1872 – 1886), Národnom hlásniku (1882 – 1883) a v Slovenských pohľadoch (1882). Poslednú prozaickú prácu Nebielená izba uverejnil v Národných novinách roku 1886. Bližšie KOCÁK, Michal: Jozef Škultéty (1853 – 1948). In: Literárne postavy Gemera 1. Zost. Július Bolfík. Bratislava : Obzor, 1969, s. 264-276.
- [9] Prekladateľskú činnosť Škultétyho ovplyvnila jeho prozaická tvorba so slovanskou a rusofilskou orientáciou. Prekladmi a redakčnou prácou v Slovenských pohľadoch prispel k uvádzaniu diel významných slovanských, najmä ruských, ale aj inonárodných autorov, napríklad Alexandra Sergejeviča Puškina, Michaila Jureviča Lermontova, Ivana Sergejeviča Turgenmeva, Antona Pavloviča Čechova, Fiodora Michajloviča Dostojevského, Boleslawa Prusa atď. K prekladateľskej činnosti diel Puškina a Lermontova podnietil Pavla Országha-Hviezdoslava. V edícii Románová bibliotéka vydal preklady diel Nikolaja Vasilieviča Gogol'a, Leva Nikolajeviča Tolstého a Alexandra Sergejeviča Puškina. Bližšie KOCÁK, Michal: Jozef Škultéty (1853 - 1948). In: Literárne postavy Gemera 1. Zost. Július Bolfík. Bratislava : Obzor, 1969, s. 276-279.
- [10] V uvedených periodikách evidoval a interpretoval diela súčasných realistov: Pavla Országha-Hviezdoslava, Svetozára Hurbana-Vajanského, Martina Kukučina, Eleny Maróthy-Šoltésovej, Terézie Vansovej i tvorbu nastupujúcej generácie: Jozefa Gregora-Tajovského, Boženy Slančíkovej-Timarvy, Ľudmily Riznerovej-Podjavorinskej, Jána Čajaka atď.
- [11] K prvým jeho kritickým názorom na literatúru patril príspevok Slovo o našej beletristickej literatúre v Národných novinách (1878). Cyklus Kritických listov k stavu a problémom slovenskej literárnej tvorby uverejnil roku 1880 v literárnom časopise Orol (1878 – 1880).
- [12] Podnetom k štúdiu slovenčiny mu bola práca T. Florinského Lekcii po slavjanskom jazykoznaní (1898), v ktorej autor zdôraznil význam slovenčiny pre slovanské jazyky z hľadiska jej zemepisnej polohy. Podporu našiel aj v práci S. Cambela Minulosť, prítomnosť a budúcnosť česko-slovenskej národnej jednoty (1902), v ktorej autor pokladal slovenskú ľudovú

- reč za vzdialenejšiu češtinu, než spisovnej slovenčine a odmietol názor, že Slováci sú súčasťou českého národa. Pre praktické upevnenie slovenčiny mala však pre Škultétyho najväčší význam Cambelova Rukoväť spisovnej reči (1902, 1907, 1915, 1919). Bližšie WINKLER, Tomáš: Jozef Škultéty – svedok čias minulých. Martin : Matica slovenská, 2003, s. 71-72.
- [13] Vydal napríklad Sládkovičovho Detvana (1899), Spisy básnické A. Sládkoviča 1-2 (1899, 1900), Pamätník K. Kuzmányho (1906), Básne J. Hollého 1 (1908), Spevy J. Bottu (1909), Spevy S. Chalupku (1912), Daxnerovu prácu Slovenská otázka od konca 18. stoločia (1912), Cambelovu prácu Rukoväť spisovnej slovenčiny (1915), diela Pavla Országha-Hviezdoslava, Vlčkove Dejiny slovenskej literatúry, Cambelovu prácu Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov i ďalšie edície, najmä v martinskom Kníhkupecko-nakladateľskom účastinárskom spolku.
- [14] Bližšie BUTVIN, Jozef: K historickým koncepciám J. Škultétyho so zreteľom na novodobé dejiny Slovákov. In: Historický časopis, roč. 20, 1981, č. 1, s. 51-63.
- [15] Recenzia Vlčkovho diela v Národných novinách roku 1881 bola prvou vážnejšou Škultétyho literárnou úvahou. Vlčkove Dejiny slovenskej literatúry (1889, 1890) v Slovenských pohľadoch už privítal, pretože brali na vedomie aj staršiu slovenskú literatúru, nadväznosť štúrovskej generácie na bernolákovcov a pozitívne prezentovali prínos Kollára a Šafárika i poéziu Sama Chalupku, Jána Kráľa a Jána Bottu do slovenskej kultúry. Štúdie a články zo staršieho, predrealistického obdobia slovenskej literatúry, ktoré vychádzali najmä časopisecky a práce z rokov 1890 – 1913 vyšli vo výbere Vôňa domoviny. Bratislava : Tatran, 1973. 453 s.
- [16] V slovenskom jazyku vyšli Dejiny slovenskej literatúry roku 1968. Vo svojráznej koncepcii dejín literatúry predstavil jej národný charakter, priblížil najdôležitejšie fázy slovenského literárneho vývinu, charakteristiku osôb a diel jednotlivých literárnych období. V práci opísal osídlenie Slovenska pred príchodom Maďarov, uvádzal názory na jazyk Slovanov, venoval pozornosť Veľkej Morave a jej jazyku, češtine na Slovensku, bernolákovcom i štúrovcom. Bližšie VONGREJ, Pavol: Nestor národnej kultúry. In: Slovenské pohľady, roč. 99, 1983, č. 11, s. 119-126; BUTVIN, Jozef: K historickým koncepciám J. Škultétyho so zreteľom na novodobé dejiny Slovákov. In: Historický časopis, roč. 29, 1981, č. 1, s. 56 an; MARTÁK, Jozef: Jozef Škultéty. In: Slovenské pohľady, roč. 64, 1948, č. 2-3, s. 69 an.
- [17] MARTÁK, Ján: Jozef Škultéty. In: Slovenské pohľady, roč. 64, 1948, č. 2-3, s. 61 an.
- [18] Napríklad napísal profilové štúdie o Antonovi Bernolákovi, Jurajovi Fándlym, Jurajovi Palkovičovi, Jánovi Hollom, Bohuslavovi Tablicovi, Pavlovi Jozefovi Šafárikovi, Martinovi Hamuljakovi, Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi, Michalovi Miloslavovi Hodžovi, Ľudovítovi Štúrovi, Samovi Chalupkovi, Jánovi Franciscim, Petrovi Kellnerovi-Hostinským, Samovi Tomášikovi, Ctibohovi Zochovi, Andrejovi Radlinskom, Jánovi Bežovi, Antonovi Karolovi Bielekovi, Samuelovi Bodickom, Blažejovi Bullovi, Andrejovi Halašovi, Martinovi Hattalovi, Karolovi Kuzmánym, Viliamovi Paulíny-Tóthovi, Dušanovi Makovickom, Štefanovi Mišíkovi, Štefanovi Moyzesovi, Pavlovi Mudroňovi, Františkovi Vítazoslavovi Sasinkovi, Milanovi Rastislavovi Štefánikovi, Milošovi Vladimírovi Štefanovičovi, Samuelovi Zachejovi i ďalších. Výber prác so zreteľom na obsiahlejšie portréty významných predstaviteľov slovenského národného života vydal Škultéty roku 1928 v Martine pod názvom O Slovákoch.
- [19] WINKLER, Tomáš: Jozef Škultéty – svedok čias minulých. Martin : Matica slovenská, 2003, s. 53.
- [20] Bližšie BUTVIN, Jozef: K historickým koncepciám J. Škultétyho so zreteľom na novodobé dejiny Slovákov. In: Historický časopis, roč. 29, 1981, č. 1, s. 55.

- [21] V období koordinovaného čechoslovakistického tlaku našiel oporu v jazykovej otázke, prezentujúc snahu zabrániť odcudzovaniu sa slovenského spisovného jazyka ľudovej reči a obohatovať ho z fondu národného jazyka. Už koncom 19. storočia, keď Smetanay v práci Slovensko (1896) prezentoval úvahu o potrebe opätovného prijatia češtiny Slováckmi ako spisovného jazyka, videl Škultéty len v slovenčine záruku udržania národnej identity Slovákov. K češtine zachovával rezervovanejšie stanovisko. Spolu s Vajanským sa snažil prispôsobiť slovenský jazyk ruskej skladbe, napriek rozdielom v otázke skladby slovenčiny. Ešte začiatkom 30. rokov Škultéty zasiahol do jazykových sporov pri príprave vydania Pravidiel slovenského pravopisu. V oponentúre k V. Vážnemu, predsedovi Jazykovedného odboru Matice slovenskej, zdôrazňoval vlastné zákonitosti slovenského jazyka. Bližšie WINKLER, Tomáš: Jozef Škultéty – svedok čias minulých. Martin : Matica slovenská, 2003, s. 57-59.
- [22] VONGREJ, Pavol: Nestor národnej kultúry. In: Slovenské pohľady, roč. 99, 1983, č. 11, s. 56 an.
- [23] ŠKULTÉTY, Jozef: Vajanského Besedy a dumy 2. In: Národné noviny, roč. 15, 22. 4. 1884, č. 47. Citované zo štúdie BUTVIN, Jozef: K historickým koncepciám J. Škultétyho so zreteľom na novodobé dejiny Slovákov. In: Historický časopis, roč. 29, 1981, č. 1, s. 55.
- [24] Už na zasadnutí výboru Muzeálnej slovenskej spoločnosti 24. 4. 1893 sa Škultéty stal jeho riadnym členom a 5. 8. 1908 podpredsedom spoločnosti. Spolu s A. Halašom prevzal jej ideové vedenie. Podieľal sa na koncepcnej činnosti i usmerňovaní vývinu Slovenskej muzeálnej spoločnosti. 4. 8. 1938 sa stal jej predsedom. Bližšie WINKLER, Tomáš: Jozef Škultéty – svedok čias minulých. Martin : Matica slovenská, 2003, s. 51-52, 82-83.
- [25] Bližšie HANAKOVIČ, Štefan: Dr. Jozef Škultéty a Muzeálna slovenská spoločnosť. In: Jozef Škultéty (1853 – 1948). Zost. Michal Kocák. Martin : Matica slovenská, 1970, s. 175-180; KOCÁK, Michal: Jozef Škultéty – organizátor národnej kultúry. In: Jozef Škultéty (1853 – 1948). Zost. Michal Kocák. Martin : Matica slovenská, 1970, s. 119-120.
- [26] ŠKULTÉTY, Jozef: My vytrváme! In: Národné noviny, roč. 5, 1874, č. 117. Citované zo štúdie KOCÁK, Michal: Jozef Škultéty (1853 – 1948). In: Literárne postavy Gemera I. Zost. Július Bolfík. Bratislava : Obzor, 1969, s. 260.
- [27] Roku 1885 bol členom slovenskej delegácie na oslavách sv. Metoda v Kyjeve. Navštívil Moskvu, Petrohrad, Ľvov a Varšavu. Po tejto návšteve začal sledovať ruský život a zaoberať sa ruskou literatúrou a vedou. Prvú cestu mimo Slovenska však absolvoval s Vajanským vo februári 1883 do Pešti na výstavu Vereščaginových obrazov a na peštianskej fare navštívil Daniela Bacháta. Roku 1898 sa zúčastnil v Prahe osláv storočnice narodenia Palackého. Bližšie KASÁČ, Zdenko: Dvojité jubileum Jozefa Škultétyho (1853 – 1948). In: Obzor Gemera-Malohontu, roč. 24, 1993, č. 4, s. 189; WINKLER, Tomáš: Jozef Škultéty – svedok čias minulých. Martin : Matica slovenská, 2003. s. 31-33.
- [28] V rokoch 1899 – 1903 a 1910 – 1911 bol internovaný vo Vacove, Banskej Bystrici a Martine: roku 1899 bol napríklad odsúdený na tri týždne štátneho väzenia vo Vacove za uverejnenie príspevku Poliaka Baudoina de Courtenaya Slováci a koruna sv. Štefana v Národných novinách. Ako redaktor Národných novín bol spolu s 28 Slováckmi súdený a odsúdený roku 1900 do banskobystrického väzenia na dva mesiace. V septembri 1902 bol mesiac vo väzení v Martine a v marci 1903 tri týždne v štátnom väzení vo Vacove. Roku 1909 bol za redaktorské aktivity opäť odsúdený na štrnásť dní štátneho väzenia, roku 1910 na dva týždne a roku 1911 na jeden mesiac väzenia v Martine. V rokoch prvej svetovej vojny mal dva procesy kvôli vydaniu Bottovej práce Krátke dejiny Slovákom

- a štvrtému vydaniu Venca slovenských národných piesní. Bližšie KOCÁK, Michal: Jozef Škultéty – život a dielo. In: Obzor Gemera, roč. 15, 1984, č. 1, s. 42-46.
- [29] MRÁZ, Andrej: Jozef Škultéty. Martin : Matica slovenská, 1933, s. 164-165.
- [30] Na bratislavskej fakulte prednášal v rokoch 1921- 1924 päť semestrov. (Na pražskej fakulte prednášal v rokoch 1921 - 1923.) Ako uvádza Zdenko Kasáč, bola v tom čase táto novozałożená bratislavská vysoká škola nielen vzdelávacou inštitúciou, ale aj centrom tzv. čechoslovakizmu českých profesorov, ktorí pomáhali klásť základy slovenského vysokého školstva. Ideológia čechoslovakizmu bola v rozpore so Škultétyho koncepciou národnej svojbytnosti Slovákov. 18. 8. 1923 bol Škultéty prezidentom republiky uvoľnený z vysokoškolských služieb. KASÁČ, Zdenko: Dvojité jubileum Jozefa Škultétyho (1853 – 1948). In: Obzor Gemera-Malohontu, roč. 24, 1993, č. 4, s. 190.
- [31] Roku 1928 bol Škultétymu udelený srbský Rad sv. Savu II. stupňa a roku 1935 poľské vyznamenanie za rozvoj poľsko-slovenskej kultúrnej spolupráce. Roku 1940 bol vymenovaný za člena Kultúrnej rady pri Predsedníctve slovenskej vlády a za člena Štátnej rady. Roku 1941 mu bola udelená Štátna cena Slovenskej republiky. V rokoch 1946 – 1947 bol stíhaný za členstvo v Štátnej rade a kolaboráciu s režimom. Vo februári 1947 Slovenská národná rada zastavila stíhanie Škultétyho, ktorého autorita v slovenskom národe bola vládnyim režimom zneužitá na propagačné ciele. Bližšie KOCÁK, Michal: Jozef Škultéty (1853 – 1948). In: Literárne postavy Gemera 1. Bratislava : Obzor, 1969, s. 263; KASÁČ, Zdenko: Dvojité jubileum Jozefa Škultétyho (1853 – 1948). In: Obzor Gemera-Malohontu, roč. 24, 1993, č. 4, s. 188.

JOZEF ŠKULTÉTY

(Beitrag zu seinen nationalkulturellen und politischen Aktivitäten)

Zusammenfassung

Zu wichtigen Persönlichkeiten des slowakischen nationalen Lebens in den Zeiten der Entwicklung der modernen slowakischen Nation gehörte Jozef Škultéty. Seit Anfang der 70. Jahren des 19. Jahrhunderts bis zur zweiten Hälfte der 30. Jahre des 20. Jahrhunderts war er im öffentlichen kulturellen und nationalen Geschehen tätig. Mit seinen gesellschaftlich-politischen, als auch nationalkulturellen Tätigkeiten versuchte er, auf die Selbständigkeit der Slowaken, ihre nationale Geschichte, den slowakischen Raum, Sprache und Kultur hinzuweisen. Sein Ziel war es, die Freiheit der Slowaken zu erwerben, damit sich diese weiter als Nation entwickeln konnten. Um dies zu erreichen, war er in vielen Bereichen aktiv. In der Journalistik war er als Redaktor, Eigentümer und Herausgeber der Nationalen Zeitung tätig. Er hat die Slowakischen Blicke als ihr Herausgeber zum Leben erweckt und ihren Inhalt er mit mehreren Beiträgen bereichert. Als Editor im Bereich der Literaturgeschichte und Kritik, als auch in der nationalen Geschichte, wurde er zum Vorkämpfer des seriösen wissenschaftlichen Denkens, um die Ursprünglichkeit und Selbständigkeitsrechte der Slowaken im mitteleuropäischen Raum zu beweisen. In der Linguistik verteidigte er die slowakische Sprache. Zu seinen Aktivitäten zählten auch ethnographische Forschungen und die Organisierung mehrerer nationalkulturellen und politischen Veranstaltungen im Zentrum des slowakischen nationalen Lebens in Turčianský Svätý Martin.

(Preklad Lenka Almášiová)

Okrúhle jubileum akademika Mikuláša Mušinku

Peter ŠVORC

Vo februári 2006 sme si pripomenuli spolu s jubilantom jeho okrúhle životné jubileum. Akademik Mikuláš Mušinka, lebo o ňom je reč, sa narodil 20. 2. 1936 v Kurove. Vzdelanie získal v rodnej obci, v Prešove, Bardejove a v Prahe. Kandidátsku dizertáciu z folkloristiky obhájil na pražskej Karlovej univerzite v roku 1967. Od roku 1960 do roku 1972 pracoval vo vedeckovýskumnom kabinete ukrajinistiky na FF UPJŠ v Prešove. Z politických dôvodov bol z práce prepustený a až do júna 1990 sa živil ako pastier hovädzieho dobytku na JRD v Kružľove a ako kurič blokovej kotolne v Prešove. Po spoločenskej rehabilitácii sa vrátil na pôvodné pracovisko. Od roku 2000 do roku 2003 bol pracovníkom oddelenia etnológie, regionálnych a cirkevných dejín na katedre slovenských dejín a archívniectva. Od roku 2003 je v dôchodku, avšak je aj naďalej činný ako vedec, pedagóg a spoločensko-osvetový pracovník.

Mikuláš Mušinka sa ani v rokoch perzekúcií neprestal venovať svojej životnej láske – etnografii a folkloristike. Vtedy, ale aj neskôr nazbieral množstvo pramenného materiálu, ktorý po návrate na univerzitu spracoval v kvalifikačných prácach, v rôznych monografiách, štúdiách, odborných článkoch. V roku 1992 obhájil doktorskú dizertáciu z folkloristiky. V roku 1997 bol zvolený za riadneho člena Národnej akadémie vied Ukrajiny v Kyjeve. Stal sa predsedom Asociácie ukrajinistov Slovenska a Ševčenkovej vedeckej spoločnosti na Slovensku. V roku 1996 mu bol udelený Rad prezidenta Ukrajiny. Od roku 1991 je profesorom Ukrajinskej univerzity v Mníchove a od roku 2004 čestným profesorom Štátnej univerzity v Kamianci-Podil'skom na Ukrajine. V novembri 2005 Užhorodská národná univerzita udelila Mikulášovi Mušinkovi zlatú medailu a čestný Doctor honoris causa „za mimoriadne zásluhy v rozvoji národného vzdelania a vedy, potvrdenia vysokej medzinárodnej prestíže Univerzity a plodnú kultúrno-spoločenskú činnosť“.

Hlavným predmetom jeho záujmu je ukrajinský národopis, dejiny a kultúra Rusínov-Ukrajincov Slovenska a bývalej Podkarpatskej Rusi. Ako prezrádza bibliografia jeho zverejnených prác, akademik Mušinka je autorom viac ako 2 500 publikačných jednotiek. Medzi nimi nájdeme 67 kníh (vrátane brožúr a ním redigovaných zborníkov) ako napr. *Z hlybyny vikiv*, *Antologia folkloru ukrajinciv Slovaččyny* (Prešov 1967), *Knyžkovyj znak šestydesiatnykiv* (Baund Brok, USA, 1972; pseud. M. Viruk), *Fol'klor rusyniv Vojvodyny* (Nový Sad, Jugoslavia 1976, 1988), *Volodymr Hnatuk. Žytt'a ta dil'ajnist'* (Paríž 1987), *Narodna kul'tura pivdennyh lemkiu* (New York 1988), *Akademik Stanislav Dnistrjanskij* (Kijev 1992), *Lycar voli. Žytt'a i dijal'nist' S. Kločuraka* (Užhorod 1995), *Muzej vyzvol'noji borotby Ukrajiny ta doľa joho fondiv* (Melbourn 1996; druhé vyd. Kyjev 2005; český preklad Praha 2005), *Rusini Ukrajinci – jedna národnosť* (Prešov 1997), *Kolesa kruťatsja* (kn. 1. Spohady; kn. 2. Bibliografija) (Prešov 1998), *Rozpovidi z Pidkarpat'ta* (New York, 1998), *Rusini-Ukrajinci v zrkadle polstoročia* (Prešov-Užhorod 1999 v spoluaut.), *Zb. Zakarpatská Ukrajina v rámci Československa* (Prešov 2000 hlav. red.), *Lemko na foni Radocyny* [J. Šurkala] (Prešov 2001), *Kurov, v minulosti a dnes* (Prešov 2002), *Syn zeme* [Ján Mušinka] (Prešov 2003), *Hlasy predkov* (Prešov, 2003), *Lemko z sercem Ukrajincja* [O. Kobasa] (Prešov 2003), *Rozmovy z odnodumcjamy* (Prešov 2004). *Florján Zapletal. Život a dílo* (spoluautor F. Hýbl, Přerov 2005). Je spoluautorom česko-slovensko-ukrajinského televízneho filmu *Piesne z polonyn* (2001).

K jeho charakteristike je nutné pridať aj množstvo prednášok na vedeckých podujatiach doma i v zahraničí, na ktorých prezentoval svoje výskumy a širil dobré meno Prešovskej uni-

verzity, ale aj jeho neúnavnú editorskú prácu a organizátorskú prácu. Samozrejme, aj mnohé ďalšie aktivity. Čo je však ešte nutné doložiť, že Mikuláš Mušinka nepatril k „sólovým“ bádateľom, uzavretým len do seba. Naopak, sám podnecoval svojich spolupracovníkov priamo, alebo svojim príkladom k čínorodej práci a nikdy neodmietol pomoc, radu, literatúru, ktorú vlastnil, aby pomohol svojim kolegom v ich bádateľskom úsilí.

Pri príležitosti jeho jubilea sme mu položili niekoľko otázok:

P. Švorc: Pán akademik, základnú školu ste skončili v rodnej dedine. Mali ste už vtedy predstavu, akým smerom by mali viesť Vaše ďalšie kroky?

M. Mušinka: Vôbec nie. Ale veľmi som chcel študovať práve na Ruskom gymnáziu v Prešove, kde študoval môj starší brat Peter a domov prinášal knihy, o ktorých som v Kurove nemal ani tušenia. Môj záujem o folkloristiku sa vykryštalizoval až počas vysokoškolských štúdií v Prahe pod vplyvom učiteľov Evy Vrabcovej a Ivana Paňkevyča, s ktorými som už ako študent chodil na terénne expedície na východné Slovensko. Oni ma nasmerovali na výskum ľudovej kultúry Rusínov-Ukrajincov.

P. Švorc: Osud Vás zavial na Univerzitu P. J. Šafárika v Prešove, kde ste odštartovali svoju vedeckú kariéru. Okupácia Československa vojskami Varšavskej zmluvy a následná normalizácia Vám však zásadne skrížili plány. Ako ste prežívali spoločenskú traumu z okupácie a potom prepustenie z pracoviska?

M. Mušinka: Po skončení vysokej školy a absolvovaní povinnej vojenskej služby som bol v roku 1960 prijatý do novozriadeneho kabinetu ľudovej slovesnosti pri Katedre ukrajinského jazyka a literatúry FF UPJŠ v Prešove, odkiaľ ma v roku 1963 vyslali do internej vedeckej aspirantúry na Karlovu univerzitu v Prahe. Keďže tam nebolo odborníka na ukrajinský folklór, ministerstvo školstva ČSR ma v roku 1964 (po absolvovaní predpísaných skúšok na Karlovej univerzite) vyslalo na trojročný aspirantský pobyt do Kyjeva. Tam som sa stretol s neobyčajnou agresivitou sovietskej vlády voči akýmkoľvek zábleskom „ukrajinského nacionalizmu“. Svoj nesúhlas s národnostnou politikou Sovietskeho zväzu som prejavoval tým, že som do Kyjeva privážal ukrajinskú literatúru vydávanú v Československu a iných západných krajinách a z Kyjeva vyvážal rukopisy „Samizdatu“. Pri jednej z ciest domov v decembri 1965 sovietske orgány našli u mňa rukopis práce disidenta Ivana Dzijubu Internacionalizmus či rusifikácia a niektoré iné disidentské materiály. Po niekoľkodennom výsluhu odovzdali ma ako zločinca československej štátnej bezpečnosti. Týmto moja aspirantúra v Kyjeve bola definitívne ukončená.

Keďže sovietske orgány odmietli odovzdať československým inkriminované dokumenty a ja som tvrdil, že tieto nie sú ani protištátne, ani „nacionalistické“, môj incident nebol hodnotený ako trestný čin iba ako priestupok. To mi umožnilo v októbri 1967 (na vlnách blížiaccej sa Pražskej jari) obhájiť kandidátsku prácu na Karlovej univerzite v Prahe a vrátiť sa na pôvodné pracovisko.

Po okupácii Československa vojskami Varšavskej zmluvy a následnej „normalizácii“ mi spočítali všetky „hriechy“ a vyhodili ma zo zamestnania s kádrovým posudkom, ktorý mi prísne zakazoval akúkoľvek duševnú činnosť v tzv. „terciárnej sfére“. Mohol som sa zamestnať iba v kategórii „R“ (robotník). Zamestnal som sa ako pastier hovädzieho dobytky na JRD v rodnej dedine Kurove, lenže po piatich rokoch mi stranícke orgány aj túto činnosť zakázali. Vraj v pastierskej kolibe, vzdalenej od dediny, má navštevujú rôzne podozrivé osoby (vrátane zahraničných občanov) a moja „protištátna činnosť“ je ťažko kontrolovateľná.

Ďalších pätnásť rokov som pracoval ako kurič na blokovej kotolni v Prešove. Musím podotknúť, že toto dvadsaťročné obdobie patrilo k najplodnejším v mojom živote. V pastierskej kolibe a v kotolni som mal ideálne podmienky pre vedeckú prácu a keďže som mal prísny zákaz publikačnej činnosti v Československu a iných socialistických štátoch, svoje knihy som publikoval na Západe.

P. Švorc: Etnografia a folkloristika v Československu prežívali veľký rozmach v čase, keď ste nútené stáli mimo vedeckých pracovísk. Nemali ste pocit, že všetko ide mimo Vás, bez možnosti zasiahnuť, resp. prispieť k rozvoju oboch vedných odborov?

M. Mušinka: Nie! Aj českí, aj slovenskí národopisci mi neobyčajne fandili a vychádzali v ústrety. Pozývali ma na vedecké konferencie a semináre, na ktorých som vystupoval s referátmi (ktoré nesmeli byť publikované). Slovenská národopisná spoločnosť, Etnomuzikologické oddelenie SAV a Matica slovenská mi dali písomné potvrdenia, že pre nich zbieram národopisné materiály v teréne (najmä od slovenských a rusínskych presídlencov z Rumunska v českom pohraničí). Tieto potvrdenia mi legalizovali terénne výskumy a umožňovali prácu v archívoch. Zozbierané a vedecky spracované materiály odo mňa dokonca vykupovali pre archivovanie. Podieľal som sa na príprave Etnologického atlasu Slovenska, Encyklopédie ľudovej kultúry Slovenska a na iných projektoch. Za celé toto 20-ročné obdobie som cítil morálnu (ale aj finančnú) podporu slovenských a českých národopiscov a ako pastier a kurič (kategória R) mohol som si dovoliť udržiavať styky s vedeckými kruhmi na Západe bez toho, aby som porušoval „pracovnú disciplínu“. Moji kolegovia, pracujúci v kategórii „T“ (technici) a „V“ (vedci) takého „výhody“ nemali. Je paradoxné, že najväčšie prekážky a perzekúcie počas tohto obdobia mi robili moji ukrajinskí súkmeňovci, bezvýhradne slúžiaci totalitnému režimu.

P. Švorc: Pre každého vedeckého pracovníka je vydanie jeho prvej knihy nezabudnuteľným zážitkom. Platilo to aj pre Vás?

M. Mušinka: Áno. V roku 1963 som vydal útlu knižočku zo svojich terénnych výskumov Z ukrajinského folkloru Schidnoji Slovaččyny. S obrovskou radosťou som ju daroval predovšetkým svojim informátorom. Ešte väčšiu radosť mi spôsobila takmer 400-stránková antológia folklóru Rusínov-Ukrajincov Slovenska Z hlybiny vikiv (Z hlbín vekov. Prešov 1967). Za prvú skutočne vedeckú prácu považujem svoju kandidátsku dizertáciu Volodymyr Hnaťuk – doslidnyk folkloru Zakarpatt'a. Tá bola vydaná v roku 1974 v Paríži a ja som ju uvidel až o šesť rokov neskôr, lebo cenzúra likvidovala všetky autorské výtlačky, ktoré mi vydavateľstvo zasielalo poštou.

P. Švorc: Ktorá téma a tiež aj ktorá kniha z Vašej bohatej produkcie je Vám aj dnes najbližšia a prečo?

M. Mušinka: Najbližšie sú mi knihy s národopisnou tematikou. Podľa bibliografického súpisu, ktorý starostlivo vedie moja manželka Magda, doposiaľ som vydal 76 knižných publikácií. Každá je mi niečím milá, avšak na prvé miesto by som predsa len položil knihu Hlasy predkov (Prešov 2003). Táto kniha má pohnuté osudy. Môj pražský profesor Ivan Paňkevyč už v roku 1929 pomocou tzv. fonografu zapísal na gramofónové platne ukážky folklóru od 14 informátorov z východného Slovenska a bývalej Podkarpatskej Rusi. V roku 1935 zapísal na gramoplastne už celé folklórne skupiny. Tieto vzácne platne sa zachovali iba v jedinom komplete v Paňkevyčovom súkromnom archíve. Po jeho smrti mi jeho dcéra Marta Dolnycká

tieto vzácne platne venovala. Ja som ich už v roku 1973 dešifroval a pripravil do tlače. Bohužiaľ, vydanie knihy bolo zabrzdené z politických dôvodov.

Po 30 rokoch môj mladší syn Alexander previedol zápisy 27 gramoplatní na CD-ROM. Ja som ich znova prepísal fonetickou transkripciou (latinkou a azbukou), piesne opatril notami a celý komplet, doplnený 40-stránkovou úvodnou štúdiou, sme vydali knižne. Súčasťou knihy je „cederomka“, obsahujúca 99 piesní, 14 rozprávok a iných žánrov ľudovej prózy a 20 ukážok hudby na ľudových nástrojoch. Sú to hlasy takmer 50 informátorov zapísaných pred 70 – 75 rokmi. Nikto z nich už nežije, ale ich hlasy žijú. Užhorodské televízne štúdio sa chystá „zviditeľniť“ tieto hlasy v desaťdielnom televíznom seriáli.

P. Švorc: Ako ste prežívali rok 1989 a potom možnosť návratu?

M. Mušinka: Ja som bol rehabilitovaný už v decembri r. 1989, avšak na filozofickú fakultu som sa mohol vrátiť až o pol roka neskôr, pretože vo výskumnom kabinete ukrajínistiky nebolo pre mňa voľné miest. Celý semester som externe prednášal ukrajinský folklór, avšak zamestnaný som aj naďalej bol v kotolni. Na bicykli som „pendloval“ medzi kotolňou a fakultou. V júni 1990 som prišiel v podstate medzi tých, ktorí ma pred dvadsiatimi rokmi uvoľňovali zo zamestnania. Priznám sa, že som necítil žiadnu ujmu ani snahu pomstiť sa niekomu.

P. Švorc: V roku 2000 ste prešli z oddelenia ukrajínistiky na Katedru slovenských dejín a archívniectva. Keď ste prichádzali na toto pracovisko, mali sme spoločne predstavu, že odštartujete prípravu nového študijného odboru na FF PU, a to etnológie. Z čoho vyplýval Váš zámer založiť na FF takýto odbor i pracovisko a prečo sa to vlastne nepodarilo uskutočniť?

M. Mušinka: Po návrate na univerzitu v roku 1990 bolo mojou snahou založiť na fakulte katedru etnológie, ktorá by vychovávala odborníkov v oblasti slovenskej, rómskej a rusínsko-ukrajinskej etnológie. Bohužiaľ, vedenie katedry, fakulty a univerzity nikdy nemalo vážny záujem o zriadenie takého odboru a katedry, odôvodňujúc to absenciou kvalifikovaných odborníkov. I keď ja som bol akademikom, doktorom vied a profesorom Ukrajinskej univerzity v Mníchove, moja kvalifikácia vedením bola spochybňovaná do poslednej chvíle.

Vedeckovýskumné oddelenie ukrajínistiky, kde som bol vedúcim, bolo školiacim pracoviskom pre výchovu odborníkov v oblasti ukrajinského jazyka, literatúry ale nie etnológie a folkloristiky. Lenže aspirantov z jazyka a literatúry počas ich štvor- až päťročnej aspirantúry som nesmel „zaťažovať“ žiadnou kolektívnou prácou, pretože tí sa riadili vlastným plánom, určeným ich školiteľmi a po získaní vedeckej hodnosti každý z nich automaticky odchádzal z vedeckovýskumného oddelenia do pedagogického oddelenia katedry ukrajinského jazyka a literatúry, kde platy boli podstatne vyššie. (Môj plat nikdy nedosahoval výšku priemerného platu odborného asistenta v pedagogickom procese). Takýto stav vyhovoval katedre, ale nie mne, preto v roku 2001 som odišiel z katedry ukrajínistiky do novozriadeného oddelenia etnológie, regionálnych a cirkevných dejín katedry slovenských dejín a archívniectva v nádeji (a príslubom vedenia fakulty), že toto oddelenie sa pretransformuje na samostatnú katedru etnológie. Moje nádeje sa nespĺnili, ba, naopak, po troch rokoch som bol definitívne uvoľnený zo zamestnania. Teraz externe spolupracujem s Karlovou univerzitou, Akadémiou vied ČR, Akadémiou vied Ukrajiny, univerzitami v Mníchove, Kyjeve, Lvove, Kamianci-Podil'skom, Užhorode. Som členom niekoľkých vedeckých rád, redakcií a vydavateľstiev v zahraničí. Iba na materskej Prešovskej univerzite nemám žiaden úväzok. Príslovie „doma nikto nie je prorokom“ sa takto napĺňa do bodky.

DAS JUBILÄUM DES AKADEMIKERS MIKULÁŠ MUŠINKA*Zusammenfassung*

Im Februar 2006 feierten wir zusammen mit dem Jubilanten Mikuláš Mušinka sein Lebensjubiläum. Mikuláš Mušinka arbeitete in der wissenschaftlichen Abteilung für Ukrainistik an der Philosophischen Fakultät der Universität von Pavol Jozef Šafárik in Prešov. Aus politischen Gründen wurde er entlassen, kehrte aber nach seiner gesellschaftlichen Rehabilitierung zurück. In den Jahren 2000 – 2003 wurde er zum Mitarbeiter der Abteilung für Ethnologie, Regional- und Religionsgeschichte an der Katheder für slowakische Geschichte und Geschichtswissenschaften. Im Jahre 2003 ging er in den Ruhestand, blieb aber trotzdem als Wissenschaftler, Pädagoge und in dem NGO – Sektor tätig. Jedes Gespräch mit dem Akademiker Mikuláš Mušinka verpasst uns einen interessanten Blick auf einen Wissenschaftler, der es geschafft hat, trotz kommunistischer Persekution wissenschaftlich aktiv zu arbeiten, und der dank seiner ethnografischen Forschung viele neue Erkenntnisse zum Thema die Ruthenen – Ukrainer in der Ostslowakei beigetragen hat.

(Preklad Lenka Almášiová)

ŽIVOTNÉ JUBILEUM UNIV. PROF. PhDr. LADISLAVA TAJTÁKA, CSc. Lubica HARBULOVÁ

Koncom apríla t. r. oslávil životné jubileum – 85 rokov – univ. prof. PhDr. Ladislav Tajták, CSc., historik, ktorý sa svojou vedeckovýskumnou a pedagogickou činnosťou radí k nestorom slovenskej historiografie druhej polovice 20. storočia.

Ladislav Tajták sa narodil 27. 4. 1921 v Košiciach, kde aj vyrastal. Po maturite na Štátnom reálnom gymnáziu (menšinovom) študoval dva semestre na Filozofickej fakulte v Budapešti (zemepis – dejepis) a potom na Filozofickej fakulte Univerzity J. A. Komenského v Bratislave, kde jeho učiteľmi boli významní slovenskí historici Daniel Rapant, Branislav Varsík či Alexander Húščava. Po ukončení vysokoškolského štúdia v roku 1948 sa vrátil do Košíc, kde pôsobil ako stredoškolský učiteľ na II. štátnom gymnáziu, neskôr v Škole dôstojníckeho dorastu a nakoniec na Pedagogickom gymnáziu v Košiciach. V roku 1956 začal prednášať na Vyššej pedagogickej škole v Prešove a v roku 1959, keď vznikla Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika stal sa zakladajúcim členom novovytvorenej katedry dejín tejto fakulty. V rokoch 1968 – 1978 bol vedúcim katedry dejín na prešovskej filozofickej fakulte. S Prešovom a jeho historickým vysokoškolským pracoviskom spojil svoj život na viac ako 30 rokov a zostal na ňom až do svojho odchodu do dôchodku.

Predmetom vedeckovýskumnej práce univerzitného profesora Ladislava Tajtáka sa stali národné dejiny obdobia novoveku. V roku 1965 obhájil na Historickom ústave SAV v Bratislave kandidátsku dizertačnú prácu *K otázke vzniku tzv. sloviackeho separatizmu a Dvortsákovovo hnutie na východnom Slovensku*. Habilitačnú prácu pod názvom *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku* v roku 1968 predniesol na pôde Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v roku 1969, no za docenta bol vymenovaný až v roku 1975. V roku 1998 vystúpil pred Vedeckou radou Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity s inauguračnou prednáškou na tému *Slovenská revolúcia v roku 1918 a východné Slovensko* a rok neskôr, v roku 1999, bol prezidentom Slovenskej republiky vymenovaný za univerzitného profesora v odbore slovenské dejiny.

Vedeckovýskumná a publikačná činnosť profesora Tajtáka je rozsiahla. Je autorom monografií, autorom kapitol v knižných publikáciách, autorom množstva odborných štúdií a vedeckých článkov uverejňovaných v domácich i zahraničných odborných periodikách. Bol riešiteľom a spoluriešiteľom rôznych výskumných úloh, vystupoval na domácich i zahraničných vedeckých konferenciách a sympóziách. Dominantnými v jeho vedeckej práci boli dejiny východného Slovenska na prelome 19. a 20. storočia. Systematicky sa venoval národno-politickým a sociálno-ekonomickým aspektom dejín tohto regiónu v uvedenom období, skúmal dejiny východoslovenských miest, robotníckeho a odborového hnutia, ale aj historiografické a kultúrne problémy.

Mnohorozmerné boli aj jeho organizačné aktivity ako člena, rôznych odborných historických komisií, redakčných rád odborných periodík či ako dlhoročného člena Slovenskej historickej spoločnosti a predsedu jej východoslovenskej pobočky. Profesor Tajták si našiel čas aj na spoluprácu s múzeami, archívami, galériami, školami rôzneho typu i na odborné diskusie s kolegami z domácich i zahraničných historických pracovísk. Nezabúdala ani na popularizáciu historickej vedy formou publicistických článkov, rozhlasových či televíznych relácií.

Poslanie vedca profesor Ladislav Tajták úspešne spájal s poslaním vysokoškolského pedagóga. Na prednáškach zo slovenských i svetových dejín novoveku nezištne odovzdával svoje poznatky mladším generáciám. Viedol množstvo študentských vedeckých prác, diplomových prác, bol členom vedeckej rady Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove, členom komisií na štátnych záverečných skúškach i kandidatských skúškach. Vysokoškolskému prostrediu ostal verný aj po odchode na zaslúžený odpočinok ako externý učiteľ na Prešovskej univerzite a Technickej univerzite v Košiciach. Profesor Ladislav Tajták patril k pedagógom, ktorých študenti obdivovali pre ich vysokú vedeckú erudovanosť, pedagogickú zanietenosť a elán s akým sprístupňovali nové poznatky, pre ľudský prístup i životné postoje. Mladším kolegom dodnes nezištne pomáha radami i skutkami, povzbudzuje ich pri ich odborných krokoch a teší sa z ich úspechov. Výrazný podiel profesora Ladislava Tajtáka na formovaní a rozvoji historického pracoviska na Filozofickej fakulte v Prešove je nesporný. Dôkazom toho sú stovky jeho bývalých poslucháčov – dnes učiteľov dejepisu či profesionálnych historikov, ktorí sa hrdo hlásia k tomu, že sú absolventmi Tajtákovskej historickej školy v Prešove.

Životné jubileum oslávil univerzitný profesor Ladislav Tajták plný tvorivého entuziazmu a neúfňajúceho záujmu o svoj vedný odbor. Presvedčiť sa o tom mohli aj účastníci celoslovenského zjazdu historikov v dňoch 25. – 27. 4. 2006 v Banskej Bystrici, na ktorom výbor Slovenskej historickej spoločnosti udelil profesori Tajtákovi pri príležitosti jeho životného jubilea titul čestného člena Slovenskej historickej spoločnosti. Čestné členstvo je výrazom ocenenie jeho dlhoročnej práce pre Slovenskú historickú spoločnosť i jeho prínosu do rozvoja slovenskej historickej vedy. Roky neubrali z prednášateľského majstrovstva profesora Ladislava Tajtáka ani z jeho povesti zanieteného účastníka odborných diskusií. Presvedčili sa o tom študenti i odborná verejnosť 3. 5. 2006 v priestoroch Univerzitnej knižnice v Prešove počas jeho prednášky Východoslovenská identita – skutočnosť alebo ilúzia? Prednášku pri príležitosti životného jubilea profesora Tajtáka usporiadala Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov v spolupráci s Inštitútom histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove a Univerzitnou knižnicou Prešovskej univerzity v Prešove.

Za všetkých žiakov, spolupracovníkov, priateľov i širšiu historickú obec v Prešove univerzitnému profesorovi Ladislavovi Tajtákovi srdečne blahoželáme a prajeme mu pevné zdravie, spokojnosť a pohodu v osobnom živote a mnoho síl i elánu v jeho stále plodnom a systematickom vedeckom bádani.

DAS LEBENSJUBILÄUM DES UNIVERSITÄTSPROFESSOREN

LADISLAV TAJTÁK

Zusammenfassung

Am 27. April 2006 feierte seinen 85. Geburtstag der Universitätsprofessor Ladislav Tajták, ein Historiker, der dank seiner wissenschaftlichen und pädagogischen Arbeit zu größten Persönlichkeiten der slowakischen Geschichtswissenschaft der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts gehört. Ladislav Tajták wirkte seit dem Jahre 1956 in Prešov, zuerst an der Höheren pädagogischen Schule und später, ab dem Jahre 1959, an der Philosophischen Fakultät der Universität von Pavol Jozef Šafárik. Er gehörte zu den gründenden Mitgliedern

der Geschichtskatheder. In den Jahren 1968 – 1978 wurde er zum Geschichtskathederleiter. Er las slowakische Geschichte und Weltgeschichte der Neuzeit vor. Im Rahmen seiner wissenschaftlichen Aktivität befasste er sich mit der Geschichte der Ostslowakei am Ende des 19. und am Anfang des 20. Jahrhunderts. Die historische Gesellschaft der königlichen Stadt Prešov bereitete in Zusammenarbeit mit dem Institut für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Prešover Universität in Prešov, als auch mit der Universitätsbibliothek der Prešover Universität anlässlich seines Lebensjubiläums eine Vorlesung des Professoren Ladislav Tajták mit dem Titel Die ostslowakische Identität – Realität oder Illusion? vor, die am 3. Mai 2006 in der Universitätsbibliothek in Prešov stattgefunden hat.

(Preklad Lenka Almášiová)

A solid dark green vertical bar is positioned on the left side of the page, extending from the top to the bottom. The text is centered horizontally across the page, with the green bar partially overlapping the left side of the letters.

ŠTUDIJNÉ MATERIÁLY

POŇATIE, VÝZNAM, CIELE A ÚLOHY DEJEPISNÉHO VYUČOVANIA NA ZÁKLADNEJ ŠKOLE, STREDNEJ ŠKOLE (GYMNÁZIUM, STREDNÁ ODBORNÁ ŠKOLA), STREDNOM ODBORNOM UČILIŠTI

Darina VASILOVÁ

Vyučovací proces rozvíja schopnosti žiakov, ich pamäť, myslenie, predstavivosť, city a vôľu. Je najdôležitejšou formou vzdelávania pre svoju cieľavedomosť, sústavnosť a organizovanosť. Základnou jednotkou v edukačnom procese je z hľadiska triedno-hodinového systému je vyučovacia hodina ako organizačná forma, pri ktorej učiteľ pracuje v presne vymedzenom čase so stálou skupinou žiakov v učebni, ktorá je pre túto triedu vyhradená. Pracuje podľa stabilného rozvrhu hodín, pričom využíva vhodné metódy a prostriedky, aby dosiahol stanovené vzdelávanie a východné ciele pri rešpektovaní didaktických princípov.[1] Vyučovacia jednotka je uzavretým útvarom organizácie učebnej práce učiteľa a žiaka. Vo vzťahu k vyučovaciemu procesu je článkom v komplexe vyučovacích hodín. Zároveň je to zložito štrukturovaný, vnútorne spätý a komplexný didaktický útvar. Má presne vymedzený čas, priestor, cieľ, úlohy a obsah, ktoré sú realizované prostredníctvom vhodnej a efektívnej vyučovacej metódy, vyučovacích prostriedkov, formy vyučovania, druhu vyučovania, vybranej typológie vyučovacej hodiny a jej štruktúry.

V rámci procesu postupnej demokratizácie, diferenciacie a liberalizácie nášho školského systému hľadáme nové miesto spoločensko-vedného vzdelávania, ktorého nosným vyučovacím predmetom je dejepis. Nie je to jednoduchý proces, pretože poznávať hodnoty bolo vždy ťažké. Dnes sa skôr sústreďujeme na to, ako niečo robiť, než ako niekým byť. Práve prostredníctvom dejepisu uvažujeme o jednej zo základných otázok: Čo znamená byť človekom? Táto otázka odhaľuje, akým spôsobom sa ľudia snažia dať svetu morálny, duchovný a intelektuálny zmysel, ako jednotlivci i celá spoločnosť definujú spoločenský, politický i morálny život a ako sa snažia dosiahnuť, ako sa pokúšajú zosúladiť slobodu so zodpovednosťou občana.[2]

Pre učiteľa dejepisu sú pri jeho práci záväzné pedagogické dokumenty učebné osnovy daného predmetu a vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami.. Sú normotvorným vyjadrením didaktického systému zviazaným s požiadavkami školskej politiky.

Učebné osnovy:

- a) vymedzujú všeobecné ciele dejepisného vyučovania,
- b) stanovujú požiadavky na základné vedomosti, schopnosti a zručnosti,
- c) klasifikujú a kvalifikujú cieľové kategórie,
- d) určujú obsah dejepisného učiva v jednotlivých ročníkoch v rámci tematických celkov a celkovú ročnú časovú dotáciu.

Vzdelávací štandard

1 Poňatie a význam dejepisného vyučovania

Historické poznávanie v súčasnosti umožňuje komplexný a viac aspektový prístup k vysvetľovaniu základných historických procesov, udalostí a osobností, umožňuje žiakovi vytvoriť si vlastný názor na historický vývoj a zmysel dejín. Dejepisné poznávanie rozširuje vedomosti žiakov o minulosti, s dôrazom na najvýznamnejšie udalosti svetových, národných a regionálnych dejín.

Poňatím dejepisu rozumieme základné filozofické východiská pre celý odbor, základný prístup k vyučovaniu a výučbe dejepisu, jeho celkové chápanie a na základe toho i určité zostavenie, logické usporiadanie dejepisu ako učebného predmetu. Na jednej strane tvorí poňatie dejepisu filozofické východisko k skúmaniu vzťahu ako učebného predmetu k súčasnosťou a tým aj k objasneniu zmyslu dejepisného vyučovania a jeho cieľov, na druhej strane však poňatie dejepisu vyplýva z riešenia otázok, zmyslov a cieľov dejepisu.[3]

Moderné poňatie dejepisu, ako vyučovacieho predmetu, vychádza z toho, že historiografia utvára obraz o historickom procese. Jeho pravdivosť vždy závisí od množstva prameňov, od ich kvality, teda od ich výpovednej hodnoty.

Nová koncepcia a poňatie výučby dejepisu vychádza z tendencie, ktorá spočíva v uplatňovaní plurality ideí a koncepcií vedúcich v konečnom dôsledku k humanizácii a demokratickému chápaniu dejín. Prakticky to znamená prejsť v dejepisnom vyučovaní od abstraktných všeobecných historických procesov, prevažne v oblasti politických dejín, k záujmu o materiálny a duchovný život človeka, ako jednotlivca, člena skupiny národa spoločnosti.[4] Predpokladom tejto tendencie je pochopenie rôznorodosti ľudského myslenia. Takéto chápanie dejín umožní žiakom lepšie poznávať súčasnosť a možnosť ďalšieho vývoja v kontexte minulosti, v kontexte vzniku javov, v ktorých človek žije a ktoré svojou činnosťou sa snaží človek prekonať. Zároveň zvyšuje záujem o históriu, vytvorí priestor pre hľadanie kultúrnych koreňov vlastnej existencie i existencie národa vo svete.

Dejepis na **základnej škole** je výchovno-vzdelávací predmetom, ktorý na základe obsahu, zloženého z vybraných historických javov a udalostí, objasňuje hlavné tendencie vývoja ľudskej spoločnosti. Obsah je didakticky spracovaným výsledkom poznatkov historickej vedy najmä z oblasti dejín hospodárskych, politických, sociálnych, kultúrnych a cirkevných. Vecný historický obsah slúži ako podklad k zovšeobecneniu, ktoré je východiskom pre pochopenie základných zákonitostí vývoja ľudskej spoločnosti a ich podmienenosti. Dejepis spája teoretické historické poznanie s aktívnou dejepisnou prácou žiakov tak, aby si vyvodzované náukové poznatky žiaci osvojili aktívnou spoluúčasťou vo všetkých fázach vyučovania a tak súčasne utužili aj výchovné pôsobenie. Preto rovnocennou zložkou dejepisného vyučovania a vzdelávania okrem vedomostí sú príslušné zručnosti a produktívna práca s poznatkami.

Dejepisné vyučovanie na základnej škole vychádza z tendencie, ktorá spočíva v uplatňovaní plurality ideí a koncepcií vedúcich v konečnom dôsledku k humanizácii a demokratickému chápaniu dejín. Predpokladom tejto tendencie je pochopenie rôznorodosti ľudského myslenia, konania, vzťahov a jeho hodnotenia z hľadiska rozličných názorov a perspektív. Vyučovanie dejepisu na základnej škole predstavuje vývoj ľudskej spoločnosti predovšetkým z hľadiska aspektu konajúcich osôb, či skupín ľudí a tiež cez pohľad na dôležité formy života v jednotlivých historických obdobiach. Dejepisné vyučovanie vychádza z princípov názornosti a konkrétnosti, rozvíjania jedinečnosti pojmov, obrazov a predstáv, rozprávania, udalostí, dejov a práce s prameňmi.[5]

Vyučovanie dejepisu na **gymnáziu** umožňuje žiakom spoznávať spoločensko-politické, hospodárske a kultúrne dejiny v kontinuite vývoja svetových a národných dejín. Z výchovného hľadiska má dejepis nezastupiteľné miesto pri formovaní a rozvíjaní historického vedomia, národného povedomia, vlastenectva a národnej spolupatričnosti a porozumenia, umožňuje žiakom poznávať všeludské hodnoty, humanizmus a demokraciu, morálku v dejinnom i súčasnom spoločenskom vývoji.

Poňatie dejepisu ako učebného predmetu je v posledných platných učebných osnovách tohto predmetu pre **štvorročné SOŠ a SOU** z roku 1996 vymedzené slovami: „*Dejepis ako vyučovací predmet má pri výchove žiaka ako budúceho občana nezastupiteľné miesto. Umožňuje formovanie historického a národného povedomia, zdravého vlastenectva, vedie k porozumeniu medzi národmi, sprístupňuje žiakom všeľudské hodnoty v duchu princípov humanizmu a demokracie.*“[6] To isté vymedzenie poňatia dejepisného vyučovania je prezentované aj v učebných osnovách dejepisu pre dvoj-, troj- a štvorročné odborné učilište.[7]

2 Ciele dejepisného vzdelávania

K významným faktorom ovplyvňujúcim charakter i samotný priebeh vyučovacej hodiny patria aj výchovno-vzdelávacie ciele vyučovacej hodiny. Cieľom dejepisného vyučovania je oboznámiť žiakov s vývojom ľudskej spoločnosti a naučiť ich metóde samostatného získavania poznatkov o historických javoch, vrátane spôsobu hodnotenia týchto javov. Uvedený cieľ je možné dosiahnuť postupným vysvetľovaním a zovšeobecňovaním konkrétnych faktov z jednotlivých období vývoja ľudskej spoločnosti, chápaním zákonitostí historického vývoja, vyvodením poučenia, ktoré dejiny prinášajú pre súčasnosť a pre konanie v budúcnosti na základe poznania konkrétnych historických faktov a pochopenia zákonitostí historického vývoja a najmä osvojovaním si v procese vyučovania metódy získavania vedomostí o historickom vývoji ľudstva, naučiť sa pracovať s týmito poznatkami a využívať ich.[8]

Ciele dejepisného vyučovania chápeme v širšom kontexte istej hierarchie, ktorej dosiahnutie jedného cieľa je základom k dosiahnutiu ďalšieho cieľa. Takéto chápanie vedie k vytvoreniu klasifikácie cieľov v dejepise, k stanoveniu štruktúry cieľov.

Z hľadiska miery konkrétnizácie obsahu výchovno-vzdelávacie ciele v procese vyučovania tvoria trojstupeňovú hierarchiu:

- všeobecné výchovno-vzdelávacie ciele,
- špeciálne výchovno-vzdelávacie ciele,
- konkrétne výchovno-vzdelávacie ciele.[9]

V uvedenej štruktúre cieľov môžeme cieľovu rovinu diferencovať na vzdelávacie a výchovné ciele, resp. výchovno-vzdelávacie ciele pomenovať didaktické ciele.

2.1 Všeobecné výchovno-vzdelávacie ciele

Majú najširšiu platnosť a týkajú sa hlavne schopností a vlastností človeka, ale aj systému vedomostí a zručností, ktoré mu umožňujú orientovať sa vo svete, ďalej sa vzdelávať, výchovne pôsobiť na seba, ale aj na iných.

Základná škola

Všeobecným cieľom dejepisného vyučovania je „*vytvárať a formovať kritické historické vedomie žiakov, na základe ktorého by boli žiaci schopní pochopiť minulosť a prítomnosť krajiny, v ktorej žijú, situáciu Slovenskej republiky, ako aj jej postavenie v Európe a zároveň si uvedomovať potrebu mierového spolunažívania všetkých národov.*“.[10]

Gymnázium

Všeobecným cieľom dejepisného vyučovania na štvorročnom gymnáziu je „*vytvárať a formovať kritické historické vedomie žiakov, na základe ktorého, by žiaci boli schopní pochopiť minulosť a prítomnosť krajiny v ktorej žijú, situáciu Slovenskej republiky, ako aj jej posta-*

venie v Európe a zároveň si uvedomovať jej potrebu uvedomovania mierového spolunažívania všetkých národov“.[11] Vzhľadom na cyklickosť výchovno-vzdelávacieho procesu je všeobecný cieľ výučby dejepisu na gymnáziu identický so všeobecným ciešom dejepisného vyučovania na základnej škole. Pri rešpektovaní zásady vedeckosti a vekuprimeranosti autormi učebných osnov bolo by vhodné a potrebné všeobecný cieľ dejepisného vyučovania na gymnáziu posilovať a najmä rozšíriť.

V tomto smere, pri transformovaní všeobecných cieľov dejepisného učiva do konkrétnej podoby interpretácie historických udalostí, zohráva rozhodujúcu úlohu osobnosť učiteľa, jeho hodnotové postoje.

Charakteristickým znakom vyučovania dejepisu na gymnáziu je postupný prechod od názornosti a konkrétnosti k abstrakcii a zovšeobecňovaniu. Zdôrazňuje sa logická štruktúra a rozvíjanie postojov, názorov a úvah. Pozornosť sa kladie na riešenie a vlastné skúmanie problémov na základe schopností poznávať historický materiál.

Všeobecným cieľom vyučovania dejepisu na gymnáziu je utvárať a formovať kritické historické vedomie, na základe ktorého by žiaci boli schopní pochopiť minulosť a prítomnosť Slovenska. Zároveň by mali porozumieť premenám Európy a sveta, poznávať globálne problémy ľudstva v oblasti politickej, sociálnej a kultúrnej. Ako budúci vysokoškooláci a občania, ktorí sa budú spolupodieľať na riadení jednotlivých oblastí života, majú žiaci získať všeobecné historické vzdelanie, ktoré im umožní hlbší pohľad na najzávažnejšie problémy spoločnosti. Zároveň im má pomôcť pri celkovej orientácii v politických sociálnych a kultúrnych faktoch.[12]

Všeobecným cieľom dejepisného vyučovania na osemročnom gymnáziu, podobne ako na štvorročnom gymnáziu je „*vytvárať a formovať kritické historické vedomie žiakov, na základe ktorého by boli žiaci schopní pochopiť minulosť a prítomnosť krajiny, v ktorej žijú, situáciu Slovenskej republiky, ako aj jej postavenie v Európe a zároveň si uvedomovať potrebu mierového spolunažívania všetkých národov*“.[13]

Cieľovými zámermi seminára z dejepisu je hlbšie poznávať slovenské dejiny v kontinuite od najstarších období po súčasnosť. Cieľom predmetu je rozšíriť, prehĺbiť, upevniť a systematizovať poznatky študentov získané v dejepise, s dôrazom na vývoj hmotnej a duchovnej kultúry, na poznávanie a charakterizovanie významných udalostí a osobností národných dejín analýzou historických dokumentov a literatúry, na rozvoj historického myslenia a vedomia.[14]

Stredná odborná škola a stredné odborné učilište

Všeobecné ciele dejepisného vyučovania sú pre stredné odborné školy i dvoj-, troj- či štvorročné odbory na strednom odbornom učilišti identické. Výučba dejepisu „*umožňuje formovanie historického a národného povedomia, zdravého vlastenectva, vedie k porozumeniu medzi národmi, sprístupňuje žiakom všeludské hodnoty v duchu princípov humanizmu a demokracie*“.[15]

2.2 Špeciálne výchovno-vzdelávacie ciele

Sú odvodené od všeobecného cieľa a vzťahujú sa k určitému obsahu. Sú konkretizované v učebných osnovách[16] a prostredníctvom vzdelávacích štandardov s exemplifikačnými úlohami.[17] Výchovné ciele sú špecifikované prostredníctvom Gloeckelovej taxonómie cieľov, môžeme ich vyjadriť aj prostredníctvom jednotlivých zložiek, resp. hodnôt výchovy.

Základná škola

Všeobecný cieľ sa ďalej špecifikuje v štruktúre cieľov, ktoré chápeme v širšom kontexte, vo vzťahoch nadradenosti a podradenosti, v istej hierarchii, v ktorej by dosiahnutie jedného cieľa bolo základom pre dosiahnutie cieľa ďalšieho.[18]

Uvedené ciele dejepisného vyučovania sa realizujú v dlhšom časovom horizonte. V prvej rovine ide o ciele súvisiace s rozvojom intelektuálnych schopností, rozvojom porozumenia a poznávacích potrieb žiakov, so schopnosťou vecnej a kritickej analýzy a zovšeobecnenia historických poznatkov vyúsťujúcich do schopností logického myslenia vo vzťahoch a súvislostiach. Tieto ciele vytvárajú tzv. poznávaciu oblasť.

V poznávacej oblasti si majú žiaci základných škôl osvojiť nasledujúce cieľové kategórie:

1. Základné vedomosti z oblasti historických faktov

- historické fakty o čase, priestore, udalostiach, osobnostiach, dejoch a javoch, vo vzájomných súvislostiach,
- historické pojmy a termíny,
- rôzne druhy prameňov, z ktorých žiak získava informácie, napríklad učebnica, historická mapa, písomné pramene, populárno-vedecká literatúra, pracovné materiály pripravené učiteľom, obrázky, fotografie,
- poznanie, že historik môže interpretovať historické udalosti len vtedy, ak má k dispozícii historické pramene,
- každá historická interpretácia je viazaná miestom a je určená dostupnou informáciou.

2. Základné schopnosti a zručnosti poznávať historický materiál

- pracovať s učebnicou,
- čítať súvislý text a snažiť sa mu porozumieť,
- využívať názorný materiál, „čítať obrázky“, časové priamky,
- nakresliť jednoduchú časovú priamku,
- pracovať so zošitom, robiť si za pomoci učiteľa poznámky, zápis, osnovu, postup svojej odpovede,
- pracovať s historickou mapou, čítať značky a jej legendy,
- zoraďovať historické fakty chronologicky a synchronne,
- uvedomiť si nerovnomernosť historického vývoja,
- schopnosť porovnávania,
- pochopiť príčiny a následky historických udalostí, kontinuitu, dikontinuitu,
- analyzovať, spracovať, klasifikovať historický materiál, prehľadne ho usporiadať a súvislým spôsobom ho prezentovať,
- schopnosť a zručnosť ústneho a písomného vyjadrovania o historických faktoch (rozprávanie, popis),
- samostatne si urobiť poznámky, zápis, osnovu, postup svojho rozprávania,
- samostatne vystúpiť pred triedou so svojím rozprávaním, popisom.[19]

V druhej rovine vystupujú v štruktúre cieľov ciele súvisiace s hodnotovou orientáciou a konaním žiakov a zároveň vytvárajú istú stratégiu vyučovacích postupov pre učiteľov. Uvedené ciele vyplývajú z Gloeckelovej taxonómie cieľov a sú aplikovateľné v rovine špeciálnych výchovných cieľov.

V hodnotovej oblasti si majú žiaci základných škôl osvojiť nasledujúce cieľové kategórie:

1. Dejiny majú byť zaujímavé

Históriu môžeme chápať aj ako pestrú schému zaujímavých a fascinujúcich udalostí. Vo vyučovaní môžeme tento aspekt zvýrazniť aplikovaním zážitkovosti, ktorej obsahom sa môžu stať didaktické hry, hry na úlohu alebo stimulačné hry. Nezastupiteľné miesto má živé a dramatické rozprávanie učiteľa.

2. Dejiny majú poskytovať prehľad

Učiteľ má poskytovať žiakom ucelené a prehľadne usporiadané vedomosti, vypracúva pre žiakov rôzne prehľady, schémy, tabuľky, množinové zápisy, ktorými sa snaží vystihovať podstatné a hlavné znaky problému. Skvalitnenie prehľadu a systematizácie vedomostí dosiahnuť pestrejším výberom metód a foriem opakovania.

3. Dejiny majú premýšľať o dobre a zle

História poskytuje veľa situácií, v ktorých ľudia svojím správnym alebo nesprávnym rozhodnutím môžu ovplyvniť v dobrom alebo zlom svoje prostredie. Konfrontáciou takýchto situácií môžu žiaci získať zmysel pre dobro a zlo.

4. Dejiny majú inšpirovať

Učiteľ objasňuje konkrétne životné situácie, do ktorých sa jednotlivé osobnosti dostávajú, približuje ich životné príbehy, osudy, dramatické konflikty, boje. Tie sa môžu stať pre žiakov pozitívnym alebo negatívnym príkladom. Práve v tejto oblasti má učiteľ výbornú možnosť vzbudiť záujem o históriu, pretože táto rovina výučby prináša veľké množstvo výchovno-vzdelávacích hodnôt.

5. Dejiny majú udržiavať živé tradície

Z histórie získavame informácie o tom, aké hodnoty nám zanechali minulé generácie. Žiaci by mali pochopiť, že ľahkomyselné zaobchádzanie s nimi môže viesť k ich strate pre budúce generácie.

6. Dejiny majú viesť k vytváraniu kritického stanoviska

Táto cieľová kategória je v podstate v protiklade s predchádzajúcou. Žiaci za pomoci učiteľa odhaľujú aj to, čo je negatívne v minulosti, celý rad predsudkov, stereotypov, ktoré častokrát pretrvávajú aj v prítomnosti. Najlepším spôsobom vytvárania kritického stanoviska je porovnávanie súčasnosti so situáciou v minulosti.

7. Dejiny majú politicky utvárať, uvedomovať

Z histórie sa má žiak naučiť, že je súčasťou určitej konkrétnej spoločnosti. Učí sa, ako táto spoločnosť vznikla, čo je pre ňu charakteristické. Vyučovanie dejepisu má viesť k tomu, aby žiak ako budúci občan bol pripravený žiť a orientovať sa v tejto spoločnosti.

8. Dejiny majú viesť k poznaniu seba samého

Prostredníctvom histórie sa žiaci oboznamujú s konaním ľudí v rôznych životných situáciách. Z dejín je možné získať veľa životných skúseností. Učiteľ vyberá konkrétne situácie, v ktorých je človek skutočne prítomný. Alebo môže použiť určité pramene, ktoré vypovedajú o osobných skúsenostiach človeka.

9. Dejiny majú viesť k úvahám

História nám poskytuje množstvo otázok, ktoré nás vedú k uvažovaniu, premýšľaniu. Sú to otázky, ktoré nemôžu byť zodpovedané okamžite. Dávajú príležitosť hľadať vlastné odpovede, ktoré sa nemusia zhodovať s definitívne formulovaným názorom učiteľa.[20]

Vzdelávací štandard z dejepisu pre 2. stupeň základnej školy patrí medzi základné pedagogické dokumenty a spolu s učebnými osnovami slúži ako základ na riadenie a organizáciu vyučovania. Je v ňom vymedzené základné učivo a požiadavky na vedomosti a zručnosti. Skladá sa z troch častí:

- a) Obsahová časť zahŕňa základné údaje, fakty, pojmy a vzťahy pre pochopenie pohybu a zmien v histórii ľudskej spoločnosti.
- b) Časť vyjadrujúca požiadavky na vedomosti a zručnosti žiakov prezentované na úrovni zapamätania, pochopenia a aplikácie historických poznatkov.
- c) Časť exemplifikačných úloh, ktoré majú presnejšie a konkrétnejšie vymedziť rozsah požiadaviek a úroveň ich náročnosti.

Vzdelávací štandard z dejepisu pre 2. stupeň základnej školy vymedzuje základné učivo národných a svetových dejín. Učivo je zaradené do tematických celkov, ktoré sú usporiadané chronologicky. Jednotlivé celky sú usporiadané tak, aby zdôraznili podstatné historické pojmy, javy, udalosti a procesy. Štandard obsahuje aj exemplifikačné úlohy, teda úlohy, ktoré majú používateľom slúžiť ako ukážkové.

Štruktúra cieľov je tu vyjadrená na úrovni vedomostí, pochopenia, aplikácie a analýzy a čiastočne na syntézu a hodnotiace posudzovanie.[21]

Konkretizácia cieľov dejepisného vyučovania pre jednotlivé vývinové obdobia ľudskej spoločnosti s úvodom do štúdia predmetu je vyjadrená prostredníctvom exemplifikačných úloh.[22] Ciele dejepisného vyučovania na základnej škole sú stanovené nasledovne:

Požiadavky na vedomosti a zručnosti

1. Stretnutie s minulosťou (úvod do vyučovania dejepisu)

- opísať, čím sa zaoberá dejepis,
- rozlíšiť jednotlivé druhy prameňov,
- vedieť stručne interpretovať príbeh svojho príbuzného z minulosti,
- vysvetliť, čo je to múzeum,
- opísať historické miesto zo svojho najbližšieho okolia,
- pochopiť význam rodinných sviatkov, štátnych sviatkov a pamätných dní,
- pochopiť vzťah človeka a prírody,
- opísať podmienky vzniku trvalých ľudských sídel – domov, dedín a miest,
- opísať zmeny spôsobu obrábania pôdy v minulosti,
- vedieť rozlíšiť rôzne spôsoby využívania energie človekom,
- vysvetliť vznik remesiel v minulosti,
- opísať vznik obchodu v minulosti,
- zhodnotiť význam dopravy v živote ľudí v minulosti a prítomnosti,
- zhodnotiť význam písma pre ľudí,
- vymenovať najrozšírenejšie náboženstvá,
- pochopiť význam umenia pre život človeka v minulosti a prítomnosti,
- vymenovať prostriedky dorozumievania medzi ľuďmi v minulosti,
- vysvetliť dôsledky vojen pre život človeka v minulosti a prítomnosti.[23]

2. Pravek

- opísať pravek a vymenovať doby, na ktoré sa delí,
- vymenovať a opísať jednotlivé vývojové druhy človeka,
- vysvetliť, čo je to archeológia,
- vedieť demonštrovať na časovej priamke základné chronologické údaje k téme vznik a vývoj človeka,
- opísať spôsob života a kultúru lovcov mamutov,

- vymenovať náradie, ktoré používali roľníci v praveku a uviesť čím sa vyznačovalo jeho opracovanie,
- opísať náboženstvo ľudí mladšej doby kamennej,
- opísať vynález kovov a ich prvotné spracovanie,
- opísať dobu bronzovú a uviesť zamestnanie charakteristické pre túto dobu,
- opísať dobu železnú.[24]

3. Starovek

- vymenovať staroorientálne štáty a ukázať ich na historickej mape,
- opísať prírodné podmienky a vysvetliť ich vplyv na spôsob života obyvateľov,
- opísať vznik a rozvoj židovského štátu,
- vysvetliť vznik aspoň troch vied, ktorých základy boli položené v staroorientálnych štátoch,
- vymenovať aspoň päť objavov a vynálezov, ktorými prispeli staroorientálne štáty k vzdelanosti ľudstva,
- vymenovať aspoň tri významné stavby staroorientálnych štátov,
- uviesť aspoň tri druhy umenia, ktoré pestovali v staroorientálnych štátoch,
- opísať polohu a prírodné podmienky Grécka (podľa zemepisnej mapy),
- vysvetliť pojem mestský štát a zdôvodniť, prečo v Grécku nevznikol jednotný štát,
- vysvetliť pojem demokracia a opísať demokratické zriadenie v Aténach,
- porovnať dva typy gréckych štátov podľa spôsobu organizácie spoločnosti na príklade Atén a Sparty,
- vymenovať sedem divov sveta a aspoň jeden z nich opísať,
- uviesť príčiny a dôsledky zakladania gréckych osád v zahraničí,
- opísať grécke hospodárstvo,
- vymenovať a opísať aspoň tri bitky, v ktorých Gréci bránili samostatnosť,
- opísať dôvody vzniku aténskeho námorného spolku,
- uviesť príčiny a dôsledky peloponézskej vojny,
- opísať výboje Alexandra Macedónskeho,
- vymenovať aspoň tri vedy, ktoré Gréci rozvinuli a aspoň tri, ktorým položili základy,
- uviesť aspoň troch významných gréckych umelcov z oblasti architektúry, sochárstva a literatúry,
- vymenovať aspoň troch gréckych bohov a troch hrdinov z gréckych bájí a povestí,
- opísať polohu Itálie, jej prírodné prostredie (za pomoci zemepisnej mapy),
- opísať založenie Ríma a porozprávať o tom na základe povesti,
- vymenovať jednotlivé vrstvy rímskej spoločnosti a vysvetliť ich základné práva,
- opísať rímske hospodárstvo,
- vysvetliť rozdiel medzi republikou a cisárstvom,
- rozprávať o územnom rozmachu Ríma a jeho premene z mestského štátu na impérium,
- opísať púnske vojny,
- uviesť príčiny Spartakovho povstania a pohovoriť o jeho priebehu a dôsledkoch,
- opísať Rím v období transformácie z republiky na cisárstvo,
- objasniť proces rozširovania kresťanstva v Rímskej ríši,
- vysvetliť príčiny rozpadu a zániku Rímskej ríše,
- vymenovať aspoň tri druhy umenia , ktoré sa rozvíjali v Rímskej ríši,
- vysvetliť čím prispeli Rimania k rozvoju vzdelanosti v staroveku,
- porovnať rímsku a grécku kultúru,

- opísať život najstarších národov na území Slovenska,
- pohovoriť o Rimanoch na území Slovenska.[25]

4. Stredovek

- uviesť príčiny a dôsledky veľkého sťahovania národov
- opísať vznik, rozvoj a zánik Byzantskej ríše,
- opísať vznik a rozmach Franskej ríše,
- opísať spôsob života starých Slovanov,
- pomenovať a opísať prvý známy kmeňový zväz Slovanov,
- opísať vznik Veľkej Moravy a rozprávať o jej politickom a hospodárskom raste,
- zhodnotiť prínos Konštantína a Metoda pre rozvoj našej kultúry a štátnosti,
- opísať kultúru a vzdelanosť na Veľkej Morave,
- opísať veľkú Moravu za panovania Svätopluka,
- opísať príčiny zániku veľkej Moravy,
- opísať príchod starých maďarov do Karpatskej kotliny a vznik uhorského štátu,
- opísať štáty, ktoré vznikli po rozpade Franskej ríše,
- opísať život Vikingov, pohovoriť o ich výbojoch,
- opísať vznik a vývoj stredovekého anglického štátu,
- opísať vznik a vývoj francúzskeho štátu a jeho spätosť s Anglickom,
- opísať úlohu kňazov, mníchov, pápeža v kresťanskej cirkvi a jej rozdelenie v 11. storočí,
- opísať krížiacke výpravy,
- vysvetliť pojmy lénny systém a lénny vzťah, opísať proces začleňovania Slovenska do uhorského štátu a opísať rozvoj Uhorska do 13. storočia,
- uviesť podstatné údaje o Nitrianskom údelnom vojvodstve,
- rozprávať o Uhorsku a o bojoch o uhorský trón koncom 13. a začiatkom 14. storočia,
- opísať vznik a rozvoj Kyjevskej Rusi,
- opísať vznik českého štátu a jeho rozvoj za vlády Přemyslovcov a Luxemburgovcov,
- opísať vznik a rozvoj poľského stredovekého štátu,
- uviesť príčiny zmien a opísať rozvoj poľnohospodárstva, remesiel a obchodu v Európe v období 12. – 15. storočia,
- opísať život v stredovekom meste a v stredovekej dedine,
- pohovoriť o živote šľachty a o rytierstve,
- opísať úlohu kláštorov v stredoveku,
- vymenovať a na historickej mape vedieť ukázať štáty, ktoré vznikli v Európe v období od 12. do 15. storočia,
- povovoriť si o Bulharoch, Chorvátoch a Srboch v stredoveku,
- opísať rozvoj hospodárstva a kultúry Slovenska za vlády Anjuovcov,
- opísať vývoj Slovenska v 15. storočí (zamerať sa na prínos Mateja Korvína),
- uviesť príčiny vzniku husitského hnutia a opísať jeho výboje na Slovensku,
- vedieť rozoznať základné znaky románskej a gotickej kultúry,
- opísať hospodárske a politické zmeny v Uhorsku pred moháčskou katastrofou a po nej,
- opísať vznik habsburskej monarchie.[26]

5. Novovek

- vysvetliť príčiny a dôsledky zámorských objavov,
- vymenovať a na mape ukázať novoobjavené kontinenty a aspoň tri krajiny,
- vymenovať aspoň dvoch významných portugalských a dvoch španielskych moreplavcov,

- opísať výboje Španielov a Portugalcov a opísať aspoň dve pôvodné americké kultúry,
- pomenovať spoločenskú vrstvu, ktorá presadila humanizmus a opísať jeho základné prvky,
- vysvetliť pojem renesancia,
- uviesť príčiny reformácie v Nemecku a opísať podstatu Lutherovej kritiky cirkvi,
- opísať príčiny, priebeh a dôsledky tridsaťročnej vojny,
- opísať organizáciu a spôsob výroby v manufaktúre,
- uviesť príčiny anglickej revolúcie a vymenovať spoločenské vrstvy, ktoré stáli na jej čele,
- vysvetliť pojmy konštitučná monarchia a absolutizmus na príklade Anglicka,
- vysvetliť podstatu priemyselnej revolúcie,
- vymenovať opatrenia ruského panovníka Petra I., ktoré povzniesli hospodársku, politickú a kultúrnu úroveň krajiny,
- opísať príčiny, priebeh a význam francúzskej revolúcie,
- vymenovať a na mape ukázať miesta najdôležitejších napoleonských bitiek,
- opísať priebeh Napoleonovho ťaženia do Ruska a uviesť následky jeho porážky pre ďalší vývoj vo Francúzsku a v Európe,
- Napoleon a Slovensko,
- uviesť príčiny americkej revolúcie a opísať vznik USA,
- opísať príčiny a dôsledky občianskej vojny v USA,
- Rusko v 19. storočí,
- opísať proces zjednotenia Talianska a Nemecka,
- opísať vývoj politických udalostí na Balkáne v 19. storočí,
- uviesť podstatné údaje o vede, technike, a umení v Európe v druhej polovici 19. storočia,
- uviesť, v čom je význam všeobecného volebného práva a opísať funkciu parlamentu,
- opísať súperenie veľmocí na prelome 19. a 20. storočia a objasniť pojmy Trojspolok a Dohoda,
- objasniť podstatu osvietenstva a vymenovať aspoň troch osvietenských vedcov,
- uviesť aspoň tri základné znaky baroka a klasicizmu,
- za pomoci mapy rozprávať o dôsledkoch tureckých výbojov na Slovensku,
- opísať význam Bratislavy ako hlavného mesta Uhorska v období tureckých výbojov do dttrednej Európy,
- uviesť príčiny a dôsledky protihabsburských povstaní v Uhorsku,
- vysvetliť proces rekatolizácie na Slovensku,
- opísať proces šírenia humanizmu a renesancie na Slovensku a jeho dôsledky,
- opísať vojny proti Turkom, ktorými sa skončilo ich panstvo v Uhorsku,
- opísať životný štýl šľachty a meštianstva, opísať zbojníctvo na Slovensku a podať základné údaje o Jurajovi Jánošíkovi,
- uviesť, v čom bol prínos osvietenského absolutizmu v Rakúsku pre hospodársky, politický a kultúrny prínos krajiny,
- vymenovať najvýznamnejšie reformy Márie Terézie a Jozefa II.,
- uviesť príčiny vyst'ahovania sa Slovákov na Dolnú zem a vymenovať oblasti, kam sa sťahovali,
- opísať prínos Slovákov pre rozvoj Uhorska v 18. storočí a na začiatku 19. storočia,
- opísať postavenie nemadžarských národov v Uhorsku,
- uviesť podstatné údaje o zápase za kodifikáciu spisovnej slovenčiny a za národné a jazykové práva,

- vymenovať hlavných predstaviteľov štúrovskej generácie a uviesť ich ciele, činnosť a prínos pre rozvoj národného obrodzenia,
- uviesť príčiny revolúcie roku 1848/49 v Rakúsku, opísať jej priebeh na Slovensku a objasniť jej význam pre slovenský národ,
- vymenovať hlavné požiadavky Slovákov v dokumente Žiadosti slovenského národa,
- uviesť hlavné požiadavky v dokumente Memorandum národa slovenského,
- vysvetliť úlohu Matice slovenskej a slovenských gymnázií pre národný rozvoj Slovákov,
- opísať pojem dualizmus a objasniť ho na príklade rakúsko-maďarského vyrovnania,
- vymenovať aspoň dve príčiny vystáhovania sa Slovákov do zámoria,
- uviesť politické smery na Slovensku v období pred prvou svetovou vojnou,
- opísať proces maďarizácie školstva v Uhorsku a uviesť dôsledky takej politiky na vzdelanosť slovenského národa,
- rozprávať o kultúrnom živote na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia.[27]

6. Dejiny 20. storočia

- uviesť príčiny prvej svetovej vojny,
- opísať priebeh prvej svetovej vojny podľa jednotlivých fáz na jednotlivých frontoch,
- vymenovať dôsledky prvej svetovej vojny,
- uviesť príčiny a dôsledky revolúcií v Rusku v roku 1917,
- vysvetliť pojem versailský systém a pomocou mapy rozprávať o novom usporiadaní Európy po prvej svetovej vojne,
- opísať príčiny vzniku fašizmu a jeho nástup na politickú scénu v Taliansku,
- uviesť príčiny, politické a sociálne dôsledky veľkej hospodárskej krízy,
- vymenovať príčiny vzniku nacionálneho socializmu a vysvetliť jeho podstatu,
- veda, technika a umenie v medzivojnovom období,
- opísať politické pomery v Rakúsko-Uhorsku na začiatku 20. storočia,
- opísať a analyzovať pomery na Slovensku v rokoch prvej svetovej vojny,
- uviesť hlavné udalosti zo slovenského zahraničného odboja (vznik Československej národnej rady, Cleveľandská a Pittsburská dohoda),
- pohovoriť o prínose Milana Rastislava Štefánika k vzniku Česko-Slovenska,
- opísať vznik Česko-Slovenska, vysvetliť význam 28. a 30. októbra 1918,
- uviesť podstatné znaky politického a hospodárskeho vývoja ČSR medzi vojnami,
- opísať hospodárske a politické postavenie Slovenska v ČSR,
- vysvetliť pojem čechoslovakizmus a jeho uplatnenie v praxi,
- veda, kultúra a umenie na Slovensku medzi dvoma svetovými vojnami,
- uviesť základné charakteristiky politického života na Slovensku medzi dvoma svetovými vojnami,
- podať základné údaje o hospodárskom rozvoji Slovenska medzi dvoma svetovými vojnami,
- uviesť príčiny a dôsledky mníchovskej dohody pre vývin v ČSR,
- uviesť príčiny druhej svetovej vojny,
- opísať a analyzovať priebeh druhej svetovej vojny podľa jednotlivých fáz,
- uviesť príklady nacistického teroru,
- opísať odboj proti fašizmu vo svete,
- objasniť vznik Slovenskej republiky 1939 – 1945,
- opísať politický a hospodársky systém Slovenskej republiky 1939 – 1945,
- charakterizovať slovenský domáci a zahraničný protifašistický odboj,

- opísať prípravu, priebeh, význam a tradície Slovenského národného povstania,
- rozprávať o priebehu oslobodzovania Československa,
- opísať ukončenie druhej svetovej vojny a povojnové usporiadanie vo svete,
- vznik Organizácie spojených národov, NSR a NDR, Európskej organizácie pre hospodársku spoluprácu a NATO,
- opísať proces sovielizácie strednej a východnej Európy,
- uviesť hlavné príčiny vzniku dvoch mocenských blokov a ich vplyv na medzinárodnú politickú situáciu,
- opísať proces rozpadu koloniálnej sústavy,
- naznačiť vznik studenej vojny a opísať ako sa prejavovala v praktickom živote ľudí na Východe a na Západe,
- opísať najvýznamnejšie prejavy odporu proti diktatúre vo východoeurópskych krajinách,
- vysvetliť kto boli disidenti a za čo sa zasadzovali,
- uviesť hlavné myšlienky Helsinskej konferencie uskutočnenej roku 1975,
- rozprávať o procese rozpadu sovietskeho bloku a o páde totalitného režimu v krajinách východnej Európy,
- veda, kultúra, umenie vo svete v období po druhej svetovej vojne,
- opísať politický systém na Slovensku po druhej svetovej vojne do februára 1948,
- uviesť, v čom spočívala sovielizácia ČSR,
- opísať zmeny v politickom a hospodárskom živote slovenskej spoločnosti v období totality,
- vysvetliť pojem „socializmus s ľudskou tvárou“ a opísať udalosti, ktoré boli spojené s pokusom o zmenu základných spoločenských a politických hodnôt,
- opísať intervenciu vojsk Varšavskej zmluvy, okupáciu ČSSR a obdobie normalizácie,
- opísať slovenskú kultúru v období totalitného režimu,
- opísať pád totalitného režimu v ČSSR v novembri 1989 a proces demokratizácie a humanizácie, opísať význam 17. novembra 1989,
- opísať proces rozdelenia Česko-Slovenska a vznik samostatnej a suverénnej Slovenskej republiky 1. 1. 1993,
- uviesť základné charakteristiky politického a hospodárskeho rozvoja Slovenskej republiky.[28]

Gymnázium

Všeobecné ciele sa pre výučbu dejepisu na štvorročnom gymnáziu rozčleňujú na špeciálne ciele (dokument uvádza konkrétne ciele – D. V.), ktoré majú žiakom počas štúdia umožniť:

1. Porozumieť histórii (osvojovanie si vedomosti):

- nadobudnúť vedomosti o minulosti, ktoré im poskytnú základný rámec pre porozumenie súčasnosti, pokúsiť sa odhadnúť príčiny konania ľudí a identifikovať rozdiely medzi prítomnosťou a minulosťou,
- pochopiť, že história sa zaoberá zmenou a kontinuitou, uvedomiť si vplyv zmeny na jednotlivca a spoločnosť i zodpovednosť ľudí za zmenu a vývoj,
- pochopiť, že výpovede o minulosti sú možné len vtedy, keď máme k dispozícii historické pramene, rozlišovať medzi príčinou a následkom, uvedomiť si, že historická udalosť má obvykle viac než jednu príčinu a následok,
- pochopiť, že historické tradície a interpretácia dejín ovplyvňujú myslenie a konanie ľudí v prítomnosti,
- uvedomiť si, že v každej spoločnosti je niekto vykonávateľom moci a že existujú rozličné spôsoby jeho výkonu,

2. Poznávať historický materiál (pestovanie schopností a zručností):

- klasifikovať historickú udalosť – nájsť a vybrať z textu požadovanú informáciu,
- vysvetliť historickú udalosť – napr. z textu, obrázkov, máp,
- analyzovať fakty, udalosti, deje, historické obdobia – určiť základné znaky, vytvoriť ich množinu, napr. charakterizovať znaky aténskej demokracie,
- porovnávať fakty, udalosti, deje – napr. porovnať polis – mestský štát a rímsku republiku,
- urobiť syntézu, zovšeobecnenie historických udalostí – na základe rôznych historických prameňov,
- určiť príčiny a následky historických udalostí – napr. určiť príčiny a následky bitky pri Moháči,
- rozlišovať medzi faktom a fikciou – v románoch, mýtoch,
- pochopiť vzťah času a priestoru v historickom kontexte, vedieť zoradiť udalosti chronologicky, určiť, v akom poradí sa udalosti odohrali,
- uvedomiť si, že existuje viacero názorov na rovnakú historickú udalosť,
- využívať zručnosti nadobudnuté v iných predmetoch – urobiť graf, napísať správu, komentár,
- pracovať s textom – vedieť ho parafrázovať, nájsť hlavnú myšlienku,
- využívať odborné publikácie – vedieť pracovať s indexom, bibliografiou,
- obohatiť si slovnú zásobu – využívať historické pojmy, metafory,
- orientovať sa v školských a verejných knižniciach,
- osvojiť si techniku písania – vedieť si urobiť osnovu, v závere spraviť logické zhrnutie,
- napísať samostatnú prácu.

3. Formovať postoje a stanoviská (vytváranie hodnôt):

- získať hlbší záujem o minulosť, prostredníctvom informácií o úspechoch, myšlienkach, vypestovať vzťah k historickému dedičstvu,
- rozvíjať predstavivosť a empatiu s ľuďmi, ktorí žili v iných historických obdobiach, prejavovať porozumenie a toleranciu k iným názorom a postojom,
- získať vedomie občianskej a sociálnej zodpovednosti, rozlišovať dobro a zlo,
- pochopiť, že história môže slúžiť politickým, alebo iným účelom,
- chápať históriu ako proces nadania, uvedomiť si, že historická objektivita je ideál, ku ktorému sa historici môžu viac, či menej priblížiť.[29]

Na **osemročnom gymnáziu** z hľadiska perspektívy dosiahnutia vzdelávacích cieľov, ktoré sa realizujú v dlhšom časovom horizonte, vystupujú ako prvé tie ciele, ktoré súvisia s rozvojom intelektuálnych schopností, rozvíjaním porozumenia a poznávacích potrieb žiakov, so schopnosťou vecnej a kritickej analýzy a zovšeobecnenia historických poznatkov vyúsťujúcej do schopnosti logického myslenia vo vzťahoch a súvislostiach.

Uvedené ciele vytvárajú poznávaciu oblasť, v ktorej si žiaci osemročného gymnázia majú osvojiť:

1. Základné vedomosti z oblasti historických faktov

- historické fakty o čase, priestore, udalostiach, osobnostiach dejoch a javoch – vo vzájomných súvislostiach,
- historické pojmy a termíny,
- rôzne druhy prameňov, z ktorých získavajú informácie, napr. učebnica, čítanka, historická mapa, písomné pramene, modely hmotných prameňov, pracovné materiály pripravené učiteľom, populárno-náučná literatúra, obrázky, fotografie, filmy, hudba i rozprávanie dospelých o minulosti,

- poznanie, že historik môže interpretovať historické udalosti len vtedy, ak má k dispozícii historické pramene,
- poznanie, že každá historická interpretácia je viazaná miestom a je určená dostupnou informáciou.

2. Základné schopnosti a zručnosti poznávať historický materiál

- pracovať samostatne s učebnicou, čítankou, a ďalšou literatúrou,
- čítať súvislý text a snažiť sa mu porozumieť,
- využívať názorný materiál, „čítať obrázky“, časové priamky,
- nakresliť jednoduchú časovú priamku podľa vzoru,
- pracovať so zošitom, robiť si (za pomoci učiteľa) poznámky, zápis, osnovu, postup svojej odpovede,
- pracovať s historickou mapou, čítať značky z jej legendy, samostatne získavať informácie z mapy, vytvárať obrysové mapy,
- zaraďovať historické fakty chronologicky a synchronne,
- uvedomiť si nerovnomernosť historického vývoja,
- vedieť porovnávať,
- pochopiť príčiny a následky historických udalostí, kontinuitu, diskontinuitu,
- analyzovať, spracovať, klasifikovať historický materiál, prehľadne ho usporiadať a súvislým spôsobom ho prezentovať,
- získať zručnosť v ústnom a písomnom vyjadrovaní o historických faktoch (rozprávanie, opis, referát),
- samostatne si urobiť poznámky, zápis, osnovu, postup svojho rozprávania, referátu, seminárnej práce,
- samostatne vystúpiť pred triedou so svojim rozprávaním, referátom.[30]

Je zarážajúce, že cieľové kategórie v poznávacej oblasti sú skoro identické s cieľovými kategóriami v tej istej oblasti vymedzenými pre žiakov základnej školy. Je pochopiteľné, že žiaci prvých štyroch tried osemročného gymnázia preberajú učivo platné pre ročníky 6. – 9., ale predsa len cieľové kategórie bolo potrebné modifikovať aj s učebnými osnovami platnými pre štvorročné gymnázia.

Ako uvádzajú učebné osnovy pre osemročné gymnázia z hľadiska perspektívy vystupujú v štruktúre cieľov ako druhé tie ciele, ktoré súvisia s hodnotovou orientáciou a konaním žiakov a zároveň vytvárajú istú stratégiu vyučovacích postupov pre učiteľov. Cieľové kategórie vymedzené pre žiakov osemročného gymnázia v hodnotovej orientácii sú identické s kategóriami vymedzenými pre žiakov základnej školy, pričom pre štvorročné gymnázium nie je ich vymedzenie prebrané z učebných osnov pre základné školy, ale samostatne vymedzené. Predsa len na študenta osemročného gymnázia by sa mali klásť vyššie nároky ako na žiaka základnej školy.

Pri tvorbe štruktúry a konkretizácii cieľových kategórií pre dejepisné vyučovanie na jednotlivých typoch škôl by bolo vhodné a potrebné dodržiavať základné didaktické zásady – veku primeranosť a vedeckosť.

Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu vymedzuje učivo zo svetových a národných dejín – teda časť učebného obsahu, ktorý sa prezentuje vo vyučovaní dejepisu na gymnáziách. Z takto formulovaného učebného obsahu štandard ďalej precizuje cieľové požiadavky na vedomosti a zručnosti, ktoré by si mali žiaci v priebehu štúdia osvojiť a vedieť preukázať, aj keď na rôznej úrovni zvládnutia.

Vzdelávací štandard formuluje štruktúru cieľov vyjadrenú na úrovni vedomostí, pochopenia, aplikácie, analýzy, syntézy a čiastočne i hodnotiaceho posudzovania. Súčasne však tieto všeobecné ciele konkretizuje do tzv. exemplifikačných úloh (požiadaviek na vedomosti a zručnosti žiaka). Presne udávajú pozorovateľný výkon žiaka, nezameriavajú sa na činnosť učiteľa, ale na vedomosti a zručnosti, ktoré si žiaci osvojujú v priebehu učenia.[31] Podľa informácií, ktoré sú uvedené v dokumente vzdelávací štandard prezentuje všeobecné ciele s bližšie špecifikovanými konkrétnymi cieľmi. Vzdelávací štandard prostredníctvom exemplifikačných úloh prezentuje špeciálne ciele (viažu sa k určitému tematickému obsahu dejepisného učiva – D. V.). Špeciálne ciele nie sú stanovené ku každému učivu, ale k tematickým okruhom; mnohé cieľové kategórie presahujú rámec špeciálnych cieľov a stávajú sa konkrétnymi cieľmi – učiteľ ich využije pri konkrétnych učivách ako požiadavku na základné učivo a základné poznatky, ktoré si žiaci na vyučovacej hodine osvojujú.

Štruktúra cieľov dejepisného vyučovania na gymnáziu je vyjadrená požiadavkami na vedomosti a zručnosti od úvodu do štúdia predmetu cez pravek, starovek, stredovek, novovek až po obdobie najnovších dejín.[32] Ciele sú konkretizované pre učité obdobie dejín ľudskej spoločnosti, viažu sa k vymedzenému obsahu, nie sú vyčlenené pre jednotlivé ročníky a konkrétne učivá. Preto ich zaraďujem k špeciálnym výchovno-vzdelávacím cieľovým kategóriám vyjadreným prostredníctvom požiadaviek na vedomosti (poznatková oblasť) a zručnosti (hodnotová oblasť).

Konkretizácia cieľov dejepisného vyučovania pre jednotlivé vývinové obdobia ľudskej spoločnosti s úvodom do štúdia predmetu na **gymnáziu** je nasledovná:

Požiadavky na vedomosti a zručnosti

1. Úvod do predmetu

- charakterizovať predmet historiografie,
- vysvetliť pojmy dejiny, dejepis a periodizácia dejín,
- zaraďovať historické udalosti chronologicky,
- uviesť, aké inštitúcie zbierajú, ochraňujú a sprístupňujú historické pramene,
- vymenovať pomocné vedy historické,
- rozlíšiť jednotlivé druhy historických prameňov,
- uvedomiť si, že v spoločnosti existujú rôzne interpretácie minulosti.[33]

2. Obdobie praveku

- charakterizovať predmet prehistórie,
- vysvetliť pojem antropogénza,
- opísať obdobie paleolitu a neolitu,
- posúdiť, v čom spočívajú výhody, resp. nevýhody medených, bronzových nástrojov v porovnaní s kamennými,
- porovnať bronzové nástroje so železnými a analyzovať ich podstatné znaky a vlastnosti.[34]

3. Obdobie staroveku

- charakterizovať predpoklady vzniku prvých civilizácií,
- vysvetliť, ako fungovalo hospodárstvo v Mezopotámii,
- charakterizovať štát a sociálne rozvrstvenie spoločnosti v Mezopotámii,
- vymenovať predpoklady vzniku jednotného štátu v Egypte,
- charakterizovať jednotný egyptský štát a sociálne rozvrstvenie jeho spoločnosti,
- dokázať vplyv duchovnej a materiálnej kultúry najstarších východných štátov na európsku kultúru,

- opísať prírodné podmienky Stredomoria,
- vysvetliť príčiny a dôsledky gréckej kolonizácie,
- analyzovať vývoj demokratického politického systému a spoločnosti v Aténach,
- opísať obdobie výbojov Alexandra Macedónskeho a helenistického Grécka,
- porozprávať o gréckej kultúre a jej vplyve na neskoršiu európsku kultúru,
- charakterizovať etruskú civilizáciu na Apeninskom polostrove,
- objasniť politický systém rímskej republiky,
- charakterizovať vývoj rímskeho impéria v období principátu,
- objasniť vznik kresťanstva,
- porozprávať o rímskej kultúre a jej vplyve na neskoršiu európsku kultúru,
- uviesť príčiny a dôsledky krízy a zániku Západorímskej ríše,
- charakterizovať proces „sťahovania národov“ a vzniku „barbarských“ štátov.[35]

4. Obdobie stredoveku

- opísať vznik Byzantskej ríše,
- charakterizovať islamský svet a islamskú kultúru,
- charakterizovať vznik a formovanie Franskej ríše,
- vysvetliť politiku správcov palácov – majordómov,
- porozprávať o vláde Karola Veľkého,
- charakterizovať tzv. lénny vzťah medzi ľuďmi vyšších spoločenských vrstiev,
- vysvetliť, prečo kráľovskí a nižší vazali prepožičiavali pôdu aj roľníkom,
- vysvetliť úlohu kresťanstva pri formovaní Európy,
- charakterizovať karolínsku renesanciu a románsku kultúru,
- popísať vznik a vývoj európskych štátov Francúzska, Nemeckých štátov (Svätej ríše rímskej) a Anglicka,
- opísať pohyb slovanských kmeňov z pravlasti,
- vysvetliť vznik Samovej ríše, Nitrianskeho kniežatstva a Veľkej Moravy,
- charakterizovať príčiny zániku Veľkej Moravy,
- vysvetliť vznik a vývoj mnohonárodnostného uhorského štátu,
- popísať pomery v českom a poľskom včasnostredovekom štáte,
- opísať proces vzniku centralizovaných monarchií v západnej Európe,
- charakterizovať agrárnu revolúciu v období vrcholného stredoveku,
- vysvetliť proces urbanizácie v období vrcholného stredoveku,
- analyzovať štruktúru stredovekej spoločnosti,
- zhodnotiť význam rozvoja vzdelanosti v období vrcholného stredoveku,
- charakterizovať expanziu kresťanskej Európy a jej dôsledky,
- charakterizujte vnútorné pomery a zahraničnú politiku uhorského štátu vo vrcholnom stredoveku,
- vysvetliť prejavy krízy stredovekej spoločnosti,
- popísať kultúru obdobia vrcholného stredoveku.[36]

5. Obdobie novoveku

- charakterizovať obdobie humanizmu a renesancie,
- porozprávať, ako Európania prenikali na mimoeurópske územia,
- opísať proces reformácie,
- charakterizovať ranonovoveký štát na príklade Francúzska, Anglicka, Ruska, Pruska a Habsburskej monarchie,

- objasniť postavenie Slovenska v habsburskej monarchii,
- charakterizovať postavenie Slovenska v susedstve Osmanskej ríše,
- popísať príčiny, priebeh a dôsledky tridsaťročnej vojny,
- objasniť príčiny, priebeh a dôsledky nizozemskej revolúcie,
- charakterizovať príčiny, priebeh a dôsledky revolučných zmien v Anglicku,
- objasniť zmeny, ktoré nastali vo vede a filozofii na začiatku novoveku,
- charakterizovať kultúru baroka,
- charakterizovať osvietenstvo,
- charakterizovať osvietenský absolutizmus za Márie Terézie a Jozefa II.,
- vysvetliť, ako sa dotkli reformy osvietenského absolutizmu Uhorska a jeho spoločnosti,
- vysvetliť proces vzniku USA,
- analyzovať situáciu vo Francúzsku pred vypuknutím revolúcie,
- opísať priebeh Veľkej francúzskej revolúcie,
- zhodnotiť význam a vplyv Veľkej francúzskej revolúcie na ďalší vývoj v Európe,
- charakterizovať napoleonske Francúzsko,
- objasniť proces modernizácie – priemyselnej revolúcie,
- charakterizovať národné hnutie 19. storočia v Rakúskej monarchii,
- dokumentovať rozvoj slovenského národného obrodenia,
- charakterizovať vývoj revolučných udalostí v rokoch 1848/49 v Uhorsku,
- analyzovať politický program Slovákov – Žiadosti slovenského národa,
- objasniť oživenie slovenského národného života začiatkom 60. rokov,
- analyzovať politický program Slovákov – Memorandum národa slovenského,
- analyzovať slovenské národné hnutie koncom 19. storočia,
- charakterizovať proces modernizácie Uhorska,
- vysvetliť spôsob zjednotenia Nemecka a Talianska,
- charakterizovať proces moderného kolonializmu,
- určiť korene kolonializmu 19. storočia,
- charakterizovať európske veľmoci a ich vzájomné vzťahy v druhej polovici 19. storočia,
- charakterizovať politický, ekonomický a sociálny vývoj v USA v druhej polovici 19. storočia,
- opísať politické, ekonomické a sociálne pomery v Rusku,
- charakterizovať ideové prúdy 19. storočia,
- charakterizovať umelecké smery a slohy druhej polovice 19. storočia.[37]

6. Obdobie najnovších dejín

- charakterizovať príčiny a priebeh prvej svetovej vojny,
- charakterizovať slovenský a český odboj v priebehu prvej svetovej vojny,
- vysvetliť výsledky a dôsledky prvej svetovej vojny,
- popísať politické, hospodárske, sociálne pomery v Rusku počas vojny,
- charakterizovať povojnovú situáciu v Európe a vysvetliť versailleský systém,
- vysvetliť vznik Česko-Slovenska,
- charakterizovať podstatné vnútroštátne, zahranično-politické a medzinárodné problémy nového štátu,
- charakterizovať fašizmus a nacistickú ideológiu v Nemecku,
- charakterizovať komunistickú diktatúru v ZSSR,
- zreferovať o politike západných demokracií v medzivojnovom období,

- charakterizovať kultúru medzivojnového obdobia,
- opísať politiku nacistického Nemecka a ZSSR,
- vysvetliť vznik slovenského štátu,
- vysvetliť príčiny a priebeh druhej svetovej vojny,
- vysvetliť prepadnutie ZSSR a priebeh bojov na východnom fronte,
- vysvetliť vojnové zločiny, situáciu vojakov na fronte i civilistov v zázemí,
- objasniť konečné ciele a zámery nacistov vzhľadom na okupované územia,
- charakterizovať odboj proti fašizmu vo svete,
- opísať domáci odboj na Slovensku,
- analyzovať závery spojeneckých konferencií,
- posúdiť dôsledky druhej svetovej vojny a povojnového usporiadania sveta,
- charakterizovať studenú vojnu,
- objasniť proces západoeurópskej integrácie,
- charakterizovať proces dekolonizácie,
- vysvetliť vývoj v Číne po roku 1945,
- vysvetliť príčiny izraelsko-arabského konfliktu,
- charakterizovať vnútropolitický zápas v povojnovom Československu,
- charakterizovať proces sovietskej a jednotnosti sovietskeho bloku,
- charakterizovať procesy industrializácie a kolektivizácie v Československu,
- vysvetliť príčiny spoločenskej a politickej krízy v 60. rokoch v Československu,
- opísať intervenciu vojsk Varšavskej zmluvy,
- charakterizovať obdobie tzv. normalizácie a konsolidácie,
- charakterizovať príčiny a dôsledky zrútenia komunistických režimov v Európe a v Československu,
- charakterizovať politickú, ekonomickú a sociálnu situáciu v Československu na počiatku 90. rokov,
- vysvetliť rozdelenie Československa a vznik Slovenskej republiky,
- charakterizovať súčasný svet a vysvetliť globálne problémy tohto sveta.[38]

Uvedené ciele dejepisného vyučovania sú bližšie konkretizované prostredníctvom exemplifikačných úloh. Je potrebné venovať zvýšenú pozornosť formulovaniu cieľových kategórií vyjadrených slovesom v neurčitku a odlišovať ich od formulácie exemplifikačných úloh, čo v prípade vzdelávacieho štandardu nebolo vždy explicitne dodržané.[39]

Seminár z dejepisu je voliteľný predmet v 3. a 4. ročníku gymnázia. Vyučuje sa 2 hodiny týždenne, 66 hodín ročne, v 4. ročníku 60 hodín ročne.[40]

Cieľom vyučovania **seminára z dejepisu na štvorročnom gymnáziu** je, aby sa študenti naučili „*charakterizovať a systematizovať základné vývojové obdobia a udalosti slovenských dejín, poznávať historické fakty a dávať ich do súvislostí, aby boli schopní teoreticky zovšeobecňovať a na základe samostatnej analýzy a poznávania základných historických dokumentov si uvedomovať vzťahy medzi minulosťou, prítomnosťou a budúcnosťou*“.[41]

Angažovaním sa v práci seminára, dočítame sa v učebných osnovách, si študenti vytvoria vzťah k vlastným národným dejinám, k dejinnému vývoju spoločnosti, vytvoria si vlastný názor na progres a regres vo vývoji spoločnosti z hľadiska humanizmu, mravných a všeľudských hodnôt, humanistických prístupov k hodnoteniu historických javov, procesov, osobností v duchu vlastenectva a priateľstva národov. Vytvoria a rozvinú si záujem a aktívny postoj k slovenským dejinám, nájdu spôsoby poučiť sa z nich. Naučia sa pracovať s pramen-

nými materiálmi, učebnými pomôckami, kriticky analyzovať, posudzovať i hodnotiť dokumenty, literatúru, dennú tlač, diskutovať i polemizovať o nastolených problémoch, vytvárať si vlastné zargumentované názory a v ich duchu aj konať.[42]

Stredná odborná škola a stredné odborné učilište (dvoj-, troj-, štvorročné)

Žiaci si v poznávacej oblasti a hodnotovej rovine:

- uvedomiť si a svojim vlastným prístupom chrániť hodnoty ľudskej civilizácie, prírody a kultúry, pochopiť závažnosť riešenia globálnych problémov ľudstva,
- rozvinúť svoj záujem o život v spoločnosti a potrebu aktívneho vlastného prínosu do spoločenského diania,
- nadobudnúť hrdosť na vlastný národ a porozumenie a toleranciu aj vo vzťahu k iným národom,
- pochopiť rôznosť ľudského myslenia a konania a byť schopný prijímať pluralistické názory na vývoj spoločnosti,
- osvojením si vedomostí z vývinu odboru získať kladný vzťah k svojej budúcej profesii.[43]

Ciele týkajúce sa praktickej roviny sú vyjadrené konkretizáciou prostriedkov napomáhajúcich formovaniu historického myslenia žiakov, a to:

- zorientovaním sa v historickom čase,
- pochopením príčinnno-následných vzťahov vo vývoji spoločnosti,
- pochopením kontinuity historického vývoja celostného spoločenstva a nášho miesta v dejinách,
- pochopením vývoja konkrétnej spoločnosti, v ktorej žiak žije, čím sa žiak pripravuje na život v tejto spoločnosti,
- rozvíjaním predstáv o konkrétnom živote ľudí v daných historických obdobiach, čím sa rozširujú životné skúsenosti žiaka,
- sprístupnením života a prínosu významných osobností v dejinách,
- zdôrazňovaním priority všeludských mravných hodnôt,
- uvedením si vzťahu medzi minulosťou, prítomnosťou a budúcnosťou.[44]

V novom poňatí dejepisného vyučovania nemožno k definovaniu cieľov pristupovať jednostranne. Pri transformovaní všeobecných cieľov dejepisného učiva do konkrétnej podoby interpretácie historických udalostí zohráva rozhodujúcu úlohu osobnosť učiteľa, jeho odborná vybavenosť, hodnotové postoje, etické a estetické kritériá i komunikačné danosti. Preto nebude možné od žiadneho učiteľa požadovať tzv. stopercentnú objektivitu.

Z hľadiska perspektívy dosiahnutia výchovno-vzdelávacích cieľov, ktoré sa realizujú v dlhšom časovom horizonte, vystupujú ako prvé tie ciele, ktoré súvisia s rozvojom intelektuálnych schopností, rozvíjaním porozumenia a poznávacích potrieb žiakov, so schopnosťou vecnej a kritickej analýzy a zovšeobecnenia historických poznatkov vyúsťujúcej do schopnosti logického myslenia vo vzťahoch a súvislostiach. Aj z tohto hľadiska môžeme pomerne všeobecne vytýčené ciele dejepisného vyučovania z roku 1996 doplniť o poznávaciu oblasť, v ktorej si majú žiaci osvojiť a v náväznosti na učivo zo základnej školy hlavne rozšíriť:

1. Základné vedomosti z oblastí historických faktov:

- historické fakty o čase, priestore, udalostiach, osobnostiach, dejoch a javoch vo vzájomných súvislostiach, historické pojmy a termíny,
- rôzne druhy prameňov, z ktorých žiak získava informácie,
- poznanie, že historik môže interpretovať historické udalosti len vtedy, ak má k dispozícii

historické pramene, každá historická interpretácia je viazaná miestom a je určená dostupnou informáciou.

2. Základné schopnosti a zručnosti poznávať historický materiál:

- pracovať s učebnicou, čítankou, čítať súvislý text a snažiť sa mu porozumieť,
- využívať názorný materiál, „čítať obrázky“, časové priamky, nakresliť jednoduchú časovú priamku podľa vzoru,
- pracovať so zošitom, robiť si za pomoci učiteľa poznámky, zápis, osnovu svojej odpovede, pracovať s historickou mapou, čítať značky z jej legendy,
- zaraďovať historické fakty chronologicky a synchronne,
- uvedomiť si nerovnomernosť historického vývoja,
- schopnosť porovnávania, pochopiť príčiny a následky historických udalostí, kontinuitu a diskontinuitu,
- analyzovať, spracovať, klasifikovať historický materiál, prehľadne ho usporiadať a súvislým spôsobom ho prezentovať,
- schopnosť a zručnosť ústneho a písomného vyjadrovania o historických faktoch,
- samostatne si urobiť poznámky, zápis, osnovu svojho rozprávania, vystúpiť pred triedou.[45]

Ciele, ktoré súvisia s hodnotovou orientáciou a konaním žiakov a zároveň vytvárajú istú stratégiu vyučovacích postupov pre učiteľov je možné taktiež rozvíjať počas dejepisného vyučovania na strednej odbornej škole a strednom odbornom učilišti. Ide o cieľové kategórie využívané ako výchovné ciele na základnej škole a gymnáziu, pri ktorých dejepis má:

1. *byť zaujímavý* (estetické ciele),
2. *poskytovať prehľad* (teoretické ciele),
3. *učiť premýšľať o dobre a zle* (etické ciele),
4. *inšpirovať* (monumentálne ciele),
5. *pestovať živé tradície* (antikvárne ciele),
6. *viest k utváraniu kritického stanoviska* (kritické ciele),
7. *politicky utvárať, uvedomovať* (ciele politického utvárania),
8. *viest k poznaniu seba samého* (antropologické ciele),
9. *viest k úvahám* (filozofické ciele).

Z vymedzených cieľových kategórií vyplývajú aj konkrétne úlohy dejepisného vyučovania. Základnou požiadavkou týchto úloh je rozvoj historického myslenia a formovanie historického vedomia, podnecovanie fantázie a záujmu o predmet, ale aj históriu vo všeobecnosti. V tomto smere je dôležité učiť žiakov interpretovať pramene, vytvárať a formulovať vlastný názor a postoj, objasňovať a vysvetľovať historické fakty na základe historických prameňov a viesť žiakov k chápaniu vzťahov a súvislosti v jednotlivých historických procesoch. Všetky ciele a úlohy dejepisného vyučovania spolu úzko súvisia, nie je ich možné izolovať, ani oddeľovať, či posudzovať. V procese dejepisného vyučovania tvoria nedeliteľný celok.

Učiteľ na dosiahnutie stanovených cieľov a úloh musí využiť aj učebné pomôcky. Preto je potrebné učebnice a ďalšie názorné a textové pomôcky chápať ako prostriedok na dosiahnutie cieľa pomocou analýzy a interpretácie pramenného materiálu. Aby uvedené ciele a úlohy boli úplné. Mal by učiteľ zohľadňovať zásadu veku primeranosti a individuálneho prístupu ku žiakom, dbať na aktivizáciu žiakov a voliť také vyučovacie postupy, metódy, formy a prostriedky, aby si žiaci vytvorili pozitívny vzťah k dejepisu ako k vyučovaciemu predmetu. A preto je potrebné zaraďovať do vyučovania dejepisu viac hodín venovaných národným dejinám, dejinám kultúry, umenia a otázkam náboženstva.

Špeciálne výchovno-vzdelávacie ciele úzko súvisia aj s jednotlivými zložkami, resp. hodnotami výchovy.[46] pričom výchovnú rovinu cieľov môžeme zaradiť aj ku konkrétnym cieľom.

Rozumová výchova je základnou zložkou výchovy človeka. Je to výchovná činnosť zameraná na rozvíjanie intelektu, poznávacích procesov, hlavne myslenia, reči a schopnosti racionálne a produktívne sa učiť, na osvojovanie základov vied a spoločenských skúseností v sústave vedomostí, zručností a návykov.[47] Konkretizovaná je v učebných osnovách v oblasti poznávacej. Znamená osvojenie si základných vedomostí z dejín slovenského národa a všeobecných dejín od počiatkov po súčasnosť s uplatnením tvorivosti pri riešení základných historických problémov a využitím regionálnej histórie, osvojenie poznatkov z dejín kultúry, umenia vedy a techniky. Nechýba schopnosť pohotovej orientácie v priestore a čase, schopnosť porovnávať, systematizovať, zovšeobecňovať i aktualizovať historické javy.

Zámerné formovanie mravných kvalít, vlastností ľudí podľa celkových pomerov a potrieb obsahovým zameraním napĺňa **mravná zložka výchovy**. [48] Jej cieľom je prostredníctvom dejepisu postihnúť hlavné rysy morálky v rôznych epochách ľudskej spoločnosti, naučiť žiakov chápať kladné a záporné spoločenské hodnoty ako aj neustále vznikajúce a vyvíjajúce sa morálne normy, názory, princípy. Je veľmi úzko spätá s etikou, ktorá je vlastne teóriou morálky.

V ľudskej spoločnosti je vytvorená určitá sústava etických požiadaviek a pravidiel, ktoré sa v historickom vývoji menia. **Etická výchova** sa v dejepisnom vyučovaní zameriava na skúmanie dobra, cnosti, spravodlivosti, morálnych zákonov, noriem a hodnôt ako aj predpokladmi a následkami morálneho konania.[49]

Výchovné pôsobenie zamerané na prácu s estetickými hodnotami pri sprístupňovaní učiva najmä z dejín kultúry a dejín umenia napomáha **estetická výchova**. [50] Jej aktívna stránka vytvára estetické hodnoty, jej pasívna orientácia rozvíja estetický vkus ako schopnosť estetického vnímania a hodnotenia umeleckého diela a vkusovú toleranciu vo vzťahu k iným estetickým hodnotám.

Pracovná zložka výchovy v dejepise znamená schopnosť učiť žiakov spracovávať historické poznatky, a tým ich učiť metódam duševnej práce.[51] Významné postavenie nadobúda pri osvojení si zručností práce s historickou mapou, atlasom, historickým dokumentom, odbornou literatúrou, literatúrou faktu, populárno – vedeckou literatúrou i beletriou, taktiež pri zdokonaľovaní zručností uvedomelého čítania, spracovania poznámkového aparátu, schopnosti verbálneho vyjadrenia získaných informácií, schopnosti hovoreného i písaného formovania myšlienok. Z hľadiska cieľových zámerov sa táto zložka aplikuje v oblasti praktickej. V tejto rovine je konkretizovaná aj v učebných osnovách.

Obsah **svetonázorovej výchovy**[52] netvorí iba postoje k hlavným filozofickým otázkam. Jeho súčasťou je aj celkový vzťah k svetu, životu, prírode, mravnosti, k iným ľuďom, teda celkový systém politických, mravných, estetických a iných sociálnych hodnôt. Dejepis ako spoločenskovedný vyučovací predmet má nezastupiteľné miesto pre formovanie svetového názoru žiaka a jeho presvedčenia. Zároveň v ňom kultivuje city úcty a tolerance k iným národom.

Dejepis napĺňa **telovýchovnú zložku** len v malej miere, viac v teoretickej ako praktickej oblasti. Môžeme tu zahrnúť telovýchovné prvky pri dejepisných vychádzkach, exkurziách resp. turistických pochodoch na historické a pamätne miesta našich dejín.

Úlohou dejepisu v **brannej výchove** je na konkrétnych príkladoch ukázať tak na celonárodné, ako aj regionálne tradície, spravodlivý boj nášho národa a národov ostatných krajín za sociálne a národné oslobodenie a právo na sebaurčenie.

Vlastenecká výchova je cieľavedomá činnosť, zameraná na formovanie a upevňovanie pozitívneho vzťahu človeka k vlasti, národu, rodnej krajine, regiónu. Obsah tejto zložky výchovy sa v dejepisnom vyučovaní realizuje aj v oblasti hodnotovej, cieľom ktorej je podnietiť u žiaka záujem o dejepis, formovať jeho historické vedomie, hlbším poznávaním dejín vlastného národa pestovať hrdosť na národné a regionálne dejiny, tradície, významné osobnosti našich dejín.

Upriamením pozornosti žiakov na tie obdobia dejinného vývinu, ktoré akcentujú snahu jednotlivých národov o demokraciu, humánnosť, vzajomné porozumenie a rešpektovanie sa v duchu intelektuálnej výchovy a morálky rozvíjame v dejepisnom vyučovaní aj také zložky výchovy ako **výchova k demokracii, humanizmu a pokroku, výchova k všet'udským hodnotám**.

V súčasnosti z hľadiska výchovno-vzdelávacích špeciálnych cieľov významné postavenie nadobúda **regionálna história**. Vhodne zvolená a didakticky správne spracovaná regionálna tematika v plnej miere prispieva k prehĺbovaniu jednotlivých zložiek výchovy

3.2.3 Konkrétne výchovno-vzdelávacie ciele

Sú často vyjadrované v súvislosti s konkrétnym obsahom dejepisného učiva stanoveného na konkrétnu vyučovaciu hodinu. Sú formulované ako úlohy, ktoré majú byť v príslušnej pedagogickej jednotke splnené. Vyznačujú sa jasnosťou, ucelenosťou a konkrétnosťou, ktorá umožňuje lepšiu kontrolovateľnosť. Je možné overiť si nielen mieru splnenia daného cieľa, ale aj to, akými prostriedkami a za akých podmienok bol výsledok dosiahnutý.

Konkrétne ciele vyučovacej hodiny formuluje učiteľ na základe poznania všeobecného cieľa i špeciálnych výchovno-vzdelávacích cieľov s ohľadom na špecifické podmienky triedy. Presné a konkrétne vymedzenie cieľa vyučovacej hodiny umožňuje ľahšie a optimalnejšie zvoliť si zodpovedajúce metódy i prostriedky danému obsahovému zameraniu učiva.

3 Taxonómie cieľov

Pri stanovení špecifických cieľov berieme do úvahy niekoľko úrovní osvojenia si nových vedomostí, zručností a návykov od zapamätania si nových informácií cez ich pochopenie, aplikáciu až ku hodnoteniu a schopnosti osvojené zručnosti a návyky využívať. Viacerým úrovniam zodpovedajú príslušné ciele často vyjadrené určitou hierarchiou v podobe klasifikácie. Hierarchický charakter klasifikácie cieľov je vyjadrený tzv. taxonómiou cieľov prostredníctvom jednotlivých kategórií, ktoré vyjadrujú psychickú činnosť žiakov pri osvojení si nových poznatkov.

V didaktike dejepisu sa uplatňujú najmä dve taxonómie cieľov – taxonómia vzdelávacích cieľov B. S. Blooma a jeho kolektívu spolupracovníkov (1956) a taxonómia výchovných cieľov, resp. aj výchovno-vzdelávacích cieľov H. Gloeckela.

S Bloomovou klasifikáciou cieľov vyučovacej hodiny dejepisu sa stretávame v roku 1993.[53] V štruktúre dejepisných cieľov vystupujú ako prvé tie, ktoré súvisia s intelektuálnymi schopnosťami žiakov. Môžeme ich označiť ako **vzdialené, perspektívne všeobecné ciele** vychádzajúce z taxonómie kognitívnych funkcií. Konkretizuje ich Bloomova taxonómia kognitívnych oblastí s vypracovanými otázkami, [54] ktoré rozvíjajú jednotlivé úrovne a dajú sa aplikovať vo výučbe dejepisu:

1. **Vedomosti:** povedz – vymenuj – kto – kedy – ktorý – definuj – najdi – uveď, čo vieš.

Žiak si osvojuje nové poznatky (na základnej škole – D. V.), znovu si ich vybavuje, resp. opakuje a dopĺňa (na strednej škole – D. V). Na úrovni vedomosti, resp. znalosti, ktorá je v Bloomovej taxonómii najnižšia ide najmä o pamäťové reprodukovanie vedomostí.

Aktívne slovesá vyjadrujúce výkon žiaka, ktoré môže učiteľ využiť pri formulovaní cieľov: definovať, napísať, spoznať, opakovať, reprodukovať, doplniť, opísať, priradiť, vybrať, určiť... V dejepisnom vyučovaní ide o osvojenie si poznatkov o udalostiach a osobnostiach historického diania, osvojenie si základných historických pojmov a poznatkov týkajúcich sa pracovných návykov s názornými a textovými učebnými pomôckami, didaktickou technikou a multimédiami.

2. **Pochopenie:** povedz vlastnými slovami – opíš, ako sa ťa to týka – daj do vzťahu – interpretuj – porovnaj – daj do kontrastu.

Na úrovni porozumenia žiak prejavuje schopnosť porozumieť významu obsahu slovnej, obrazovej alebo symbolickej informácie a jej následného spracovania formulovaného vlastnými slovami; dokáže odlíšiť podstatné významom základné poznatky od nepodstatných. Aktívne slovesá: formulovať, ilustrovať, vysvetliť, vyjadriť vlastnými slovami, vyjadriť inou formou, rozlíšiť, skontrolovať, rozšíriť, nakresliť, načrtnúť, vyplniť, opraviť..., ale aj opísať, dať do vzťahu, interpretovať, porovnať. V dejepisnom vyučovaní sa úroveň pochopenia zameriava na porozumenie prezentovaným poznatkom o historických udalostiach a osobnostiach v historickom kontexte, pochopenie základných historických pojmov a poznatkov týkajúcich sa pracovných návykov s učebnými pomôckami, didaktickou technikou a multimédiami.

3. **Aplikácia:** demonštruj – použi na riešenie – kde (kam) to vedie – ako a kde to môžeš využiť.

Žiak preukazuje schopnosť získané poznatky aplikovať v konkrétnych situáciách. Aktívne slovesá: aplikovať, demonštrovať, naskicovať, nakresliť, preukázať, riešiť, vyhľadať, navrhnúť, usporiadať, využiť... V dejepisnom vyučovaní žiak prejavuje schopnosť využiť a správne aplikovať osvojené vedomosti o udalostiach a osobnostiach historického diania živým slovom, zápisom alebo prostredníctvom získaných a osvojených návykov a zručností práce s názornými a textovými učebnými pomôckami, informačnými a komunikačnými technológiami.

4. **Analýza:** odôvodni prečo – prečo sú príčiny, aké sú – aké sú dôsledky – ako by si začal – aké sú kroky postupu – špecifikuj podmienky – vymenuj problémy.

Žiak prejavuje schopnosť rozboru komplexnej informácie, dokáže určiť hierarchiu, systém, organizáciu, vie určiť vzťahy medzi prvkami, javmi, udalosťami. Aktívne slovesá: urobiť rozbor, analyzovať, rozlíšiť, špecifikovať, rozčleniť, určiť, rozhodnúť, dedukovať... V dejepisnom vyučovaní žiak dokáže analyzovať informácie získané z názorných i textových učebných pomôcok (bezprostredných i sprostredkujúce vytvorených pre didaktické účely).

5. **Syntéza:** vytvor – vymysli – navrhni hypotézu, čo by sa stalo keby..., – zlož – rozvíjaj – vytvor niečo nové.

Na úrovni syntézy dokáže žiak z osvojených poznatkov vytvoriť nový celok – správu, plán, postup riešenia, tabuľku, časovú priamku. Aktívne slovesá: kategorizovať, klasifikovať, kombinovať, vytvoriť, navrhnúť, napísať text, organizovať, zhrnúť, vyvodiť závery, modifikovať... V dejepisnom vyučovaní žiak na základe osvojených historických poznatkov prezentuje informácie, ku ktorým dospel po analýze problémovej úlohy, resp. zadanej úlohy s dejepisnou tematikou.

6. **Hodnotenie:** vytvor normu – ktoré sú dobré a zlé – ktoré sa ti páči, posúď – odstupňuj od dobrého po zlé, zväž, zhodnoť výsledok – posúď dôkaz – zhodnoť podľa toho, ako to cítiš – rozhodni.

Žiak preukazuje schopnosť hodnotiaceho posúdenia v kvalitatívnej i kvantitatívnej rovine. Mal by vedieť posúdiť, či informácie, myšlienky, vzťahy, javy, výtvary zodpovedajú stanoveným kritériám a normám z hľadiska presnosti, efektívnosti, hospodárnosti či účelnosti. Najvyšia úroveň Bloomovej taxonómie cieľov sa v dejepisnom vyučovaní prejavuje schopnosťou žiaka hodnotiť historické dianie a konanie jednotlivých osobností regionálnych, národných i svetových dejín na úrovni vekuprimeranosti a schopnosti vyjadriť vlastný názor k anému historickému javu.

V súvislosti s Bloomovou taxonómiou vzdelávacích cieľov ako druhé v štruktúre vyučovacích cieľov vystupujú **vlastné, konkrétne ciele učiteľa** prezentujúce už spomínanú a uvádzanú Gloeckelovu taxonómiu cieľov súvisiace so stratégiou vyučovacích postupov.

1. *Eстетické ciele* – dejepis má byť zaujímavý.
2. *Teoretické ciele* – dejepis má poskytnúť prehľad.
3. *Etické ciele* – dejepis má učiť premýšľať o dobrom a zlom.
4. *Monumentálne ciele* – dejepis má inšpirovať.
5. *Antikvárne ciele* – dejepis má udržovať živé tradície.
6. *Kritické ciele* – dejepis má viesť k vytváraniu kritického stanoviska.
7. *Ciele politického utvárania, uvedomovania* – dejepis má politicky utvárať.
8. *Antropologické ciele* – dejepis má viesť k poznaniu seba samého.
9. *Filozofické ciele* – dejepis má viesť k úvahám.[55]

Ako tretie vstupujú do štruktúry cieľov **vlastné konkrétne komunikatívne ciele** súvisiace so psychologickými aspektmi dejepisného vyučovania. Môžeme ich označiť ako **kognitívne** alebo **afektívne ciele**:

1. *Ciele vedúce k eliminácii pocitu hrozby, atmosféry napätia.*
2. *Ciele vedúce k voľbe, výberu.*
3. *Ciele vedúce k tréningu spolupráce, komunikácie so žiakmi.*
4. *Ciele vedúce k obohateniu prostredia, v ktorom sa vyučuje.*[56]

Uvedená štruktúra cieľov nie je normatívna, je len podnetom pre zostavenie konkretizovanej štruktúry cieľov, ktorú si môže zostaviť učiteľ podľa vlastnej koncepcie dejepisného vyučovania.

4. Úlohy dejepisného vyučovania

Hierarchizácia cieľov má význam pre vymedzenie úloh dejepisného vyučovania i plánovaciu činnosť učiteľa. Učiteľ spracováva na začiatku školského roka celoročný plán práce, z ktorého potom vychádza pri rozpracovaní tematického plánu, kde špecifikuje ciele, úlohy a určitý obsah učiva v danom tematickom celku a vymedzenom časovom rozsahu. Posledný článok plánovacej činnosti učiteľa predstavuje príprava na konkrétnu vyučovaciu hodinu, v ktorej sa formulujú konkrétne a situačné výchovno-vzdelávacie ciele a úlohy danej vyučovacej hodiny dejepisu, spresňuje obsah výuky, vyučovacie metódy a prostriedky.

Úlohy dejepisného vyučovania na úrovni základného učiva sú vyjadrené vo vzdelávacom štandarde prostredníctvom exemplifikačných úloh pre jednotlivé vývinové obdobia ľudskej spoločnosti s úvodom do vyučovania dejepisu. V súčasnosti sú exemplifikačné úlohy vypracované pre základné školy a gymnáziá. Podľa obsahu vyučovacej hodiny si ich učiteľ dejepisu dopňuje.

Základná škola

1. Stretnutie s minulosťou (úvod do vyučovania dejepisu)

- uveď aspoň jeden dôvod, prečo si ľudia pripomínajú minulosť,
- vymenuj aspoň jeden písomný, jeden hmotný a jeden obrazový historický prameň,

- zdôvodni aspoň jedným príkladom, prečo fotografie umožňujú uchovávať si spomienky z minulosti,
- zakresli na časovú priamku tri významné udalosti z minulosti tvojej rodiny,
- uved' rozdiely medzi letopočtom (rokom) a dátumom,
- uved' rozdiel medzi letopočtom (rokom) a storočím, vymenuj aspoň dve zbierky, ktoré sa vystavujú v najbližšom múzeu,
- uved' aspoň jednu historickú udalosť, ktorá sa viaže k najbližšiemu pamätníku alebo cintorínu v najbližšom okolí,
- vymenuj aspoň jeden štátny a jeden cirkevný sviatok,
- zisti, kedy sa narodili tvoji rodičia,
- uved' dátumy narodenín tvojich rodičov a súrodencov,
- uved' aspoň jeden príklad, ako človek ovplyvňuje prírodu a príroda človeka, uved' dve príčiny neustalého pohybu ľudí v čase a priestore,
- uved' aspoň jednu príčinu trvalého usadzovania sa ľudí na jednom mieste,
- vymenuj dve podmienky, ktoré umožnili ľuďom zaoberať sa roľníctvom,
- uved' aspoň jeden spôsob rozdeľovania ornej pôdy v minulosti,
- vymenuj aspoň dva druhy energie, ktoré získal človek z prírody,
- uved' aspoň jeden vynález, ktorý pomohol ľuďom získať energiu,
- uved' aspoň jednu príčinu oddelenia remeselníkov a roľníkov v minulosti,
- uved' aspoň jeden rozdiel medzi výmenným a peňažným obchodom,
- vymenuj minimálne dva druhy platidiel v minulosti,
- vymenuj aspoň dva druhy dopravy z minulosti,
- uved' aspoň dva druhy písma z minulosti,
- vymenuj dve krajiny, v ktorých sa vytvoril základ latinského písma,
- uved' aspoň tri najrozšírenejšie náboženstvá,
- vymenuj aspoň tri umelecké aktivity človeka v minulosti,
- uved' aspoň jednu umeleckú pamiatku z tvojho blízkeho okolia,
- uved' aspoň dva príklady dorozumievania medzi ľuďmi,
- zhodnoť dvomi príkladmi význam kníhtlače,
- uved' názov novin, ktoré vychádzajú v tvojom blízkom okolí,
- vymenuj aspoň dva dôsledky vojen pre život človeka v minulosti i prítomnosti.[57]

2. Pravek

- uved' kto a kedy (nesprávna formulácia kedy? – očakáva sa presný dátum, rok, storočie? – je potrebné presne formulovať – D. V.) rozdelil pravek na uvedené doby (ktoré? – nejasnosť formulácie – D. V.),
- uved' podstatu Darwinovej teórie,
- pomenuj aspoň tri predmety, ktoré boli získané z archeologickej vykopávky.
- analyzuj schémy vývoja človeka z učebnice Od praveku k staroveku na s. 13,
- uved', v akej dobe žili lovci mamutov,
- opíš, ako lovili mamutov lovci,
- uved' dve základné témy, ktoré zobrazovalo praveké umenie,
- uved' aspoň dva nástroje, ktoré pravekým ľuďom uľahčovali prácu,
- opíš spôsob pochovávaní mŕtvych v mladšej dobe kamennej,
- uved' predmety, ktoré dávali pravekí ľudia do hrobov,
- uved' kovy, s ktorými sa pravekí ľudia najskôr oboznámili,

- uveď aspoň dve zamestnania, ktoré vznikli neskoršie,
- vymenuj aspoň dva výrobky, ktoré sa vyrábali z bronzu,
- vysvetli, čo sú to megality,
- uveď, čím sa vyznačovalo železné náradie a porovnaj ho s bronzovým nástrojom.[58]

3. Starovek

- vymenuj rieky, v údolí ktorých sa založili prvé štáty,
- vymenuj aspoň tri druhy potravín, ktoré tvorili základ ľudskej potravy,
- uveď aspoň tri úžitkové zvieratá, ktoré používali ľudia v staroorientálnych štátoch,
- vymenuj príslušníkov jednotlivých vrstiev obyvateľstva na príklade egyptského štátu,
- uveď, kto to bol faraón,
- opíš spôsob života kočovných kmeňov,
- opíš vznik židovského štátu a ukáž na historickej mape, kde sa rozprestieral,
- uveď, čo je to Biblia a z ktorých dvoch častí sa skladá,
- uveď meno prvého gréckeho básnika,
- uveď názvy eposov, ktorých autorom bol Homér,
- uveď kto a kedy (!) objavil pozostatky Tróje a Mykén,
- vymenuj aspoň dva mestské štáty v starovekom Grécku,
- uveď, čo boli olympijské hry, kde a kedy (!) sa konali,
- opíš, ako vznikla rodová aristokracia,
- uveď, aké zákony stanovil Solón a ako rozdelil slobodné obyvateľstvo,
- ukáž na historickej mape aspoň päť gréckych kolónií,
- uveď, čo sa pestovalo v starom Grécku,
- ukáž na historickej mape, kde sa odohrali bitky, v ktorých Gréci bránili svoju samostatnosť,
- uveď názov mestečka pri ktorom Gréci zvíťazili nad perzským kráľom Dareiosom,
- opíš bitku pri Termopylách,
- uveď aspoň jednu príčinu vzniku Peloponézskeho spolku,
- uveď aspoň jednu príčinu konfliktov medzi Aténami a Spartou,
- opíš dôsledky peloponézskej vojny,
- ukáž na historickej mape rozsah ríše Alexandra Macedónskeho,
- uveď aspoň tri umelecké diela v starovekom Grécku,
- opíš vplyv Etruskov na rozvoj Ríma,
- opíš Rím počas vládnutia kráľov,
- uveď dve základné vrstvy rímskej spoločnosti,
- uveď názov aspoň troch štátnych úradníkov v Ríme,
- opíš rímsku výzbroj,
- ukáž na historickej mape Kartágo,
- uveď aspoň jednu dôležitú príčinu súperenia Ríma a Kartága,
- opíš rímske vojsko,
- opíš povstanie otrokov v rímskom štáte,
- objasni, ako sa dostal k moci Gaius Julius Caesar a uveď jeho titul,
- opíš, ako sa Octavius stal jedným vládcom v Ríme a uveď jeho titul,
- uveď, kde a kedy (!) sa začalo šíriť kresťanstvo,
- objasni, čím sa kresťanstvo odlišovalo od pohanských náboženstiev,
- uveď, v čom spočíva význam Milánskeho ediktu,
- uveď aspoň dva dôvody a storočie zániku Západorímskej ríše,

- vymenuj aspoň dvoch významných rímskych umelcov,
- uveď názvy aspoň dvoch kmeňov, ktoré obývali územie dnešného Slovenska,
- opíš spôsob života v keltskom hradisku,
- uveď, prečo Rimania začali budovať pozdĺž stredného Dunaja opevnenú hranicu,
- uveď názov mesta, v ktorom sa na hradnej skale nachádza rímsky nápis,
- vymenuj aspoň tri mestá, ktoré postavili Rimania v blízkosti dnešného Slovenska alebo na území dnešného Slovenska.[59]

3. Stredovek

- vymenuj a na historickej mape ukáž „barbarské“ štáty,
- uveď storočie v ktorom vznikla Franská ríša a meno ich prvého kráľa,
- uveď dôvody na korunováciu Karola Veľkého za cisára,
- ukáž na historickej mape Franskú ríšu za panovania Karola Veľkého,
- určí podľa mapy pravlast' Slovanov,
- uveď meno muža, ktorý zjednotil slovanské kmene,
- ukáž na historickej mape oblasti, ktoré patrili do Samovej ríše,
- opíš život starých Slovanov po príchode na územie dnešného Slovenska,
- uveď meno prvého historicky doloženého panovníka predkov dnešných Slovákov a jeho sídlo,
- uveď meno muža, ktorý vytvoril Veľkú Moravu,
- uveď storočie a meno panovníka Veľkej Moravy, ktorý povolal solúnskych bratov na Veľkú Moravu,
- uveď ako sa volá prvé písmo v dejinách Slovákov, ktoré vytvoril Konštantín,
- vymenuj aspoň tri oblasti spoločenského života, v ktorých Konštantín a Metod zanechali hlboké stopy,
- uveď za akých okolností sa stal Svätopluk vládcom Veľkej Moravy,
- uveď aspoň tri oblasti, ktoré pokoril Svätopluk a pripojil ich ku svojej ríši,
- vymenuj a na historickej mape ukáž aspoň tri archeologické náleziská na Slovensku a jedno v Českej republike z čias veľkej Moravy,
- uveď aspoň jednu príčinu zániku Veľkej Moravy,
- uveď aspoň jednu príčinu príchodu starých Maďarov do Karpatskej kotliny,
- uveď bitku, ktorá zlomila údernú silu starých Maďarov,
- povedz meno prvého uhorského kráľa a zakladateľa uhorského štátu,
- vymenuj aspoň dva štáty, ktoré vznikli po rozpade Franskej ríše,
- ukáž na historickej mape uvedené štáty (t. j. aspoň dva štáty, ktoré vznikli po rozpade Franskej ríše – D. V.),
- ukáž na historickej mape oblasti, kde žili Vikingovia,
- vymenuj aspoň dva germánske kmene, ktoré osídlili Britské ostrovy,
- uveď meno normandského dobyvateľa Anglicka a storočie, v ktorom sa to udialo,
- uveď aspoň jednu príčinu sporu Anglicka a Francúzska,
- uveď storočie, v ktorom bolo Francúzsko rozdrobené a jeho územie ukáž na historickej mape,
- uveď, čo bolo skutočnou príčinou storočnej vojny,
- uveď, o čo sa starali kňazi a mnísi,
- uveď meno najvýznamnejšieho pápeža stredoveku, ktorý sám seba nazval „sluha sluhov Božích“,

- uveď storočie a aspoň jeden dôvod rozdelenia kresťanskej cirkvi na cirkev západného a východného obradu,
- uveď aspoň dva dôvody križiackých výprav,
- uveď aspoň jedného panovníka, ktorý bol vodcom križiackej výpravy,
- uveď, proti komu bojovali križiaci a s akým úspechom,
- ukáž na historickej mape križiacke výpravy a aspoň dve mestá, ktoré križiaci dobyli,
- uveď, komu a prečo kráľ prepožičiaval pôdu,
- uveď, ako sa nazýva pôda, ktorú kráľ prepožičal svojim spolupracovníkom,
- objasni pojem vazal,
- objasni pojmy župa a župné hrady,
- vymenuj aspoň jedno hradisko na Slovensku a opíš život v ňom,
- uveď, čo je to Zlatá bula, kto a kedy (v ktorom storočí, v ktorom roku?) ju vydal,
- vymenuj aspoň dvoch uhorských kráľov z dynastie Arpádovcov,
- uveď aspoň dva dôvody vpádu Tatárov do Uhorska a storočie, v ktorom sa to udialo,
- uveď odkedy (!) bola Nitra kniežacím sídlom,
- uveď, aké postavenie malo Nitrianske údelné vojvodstvo za čias panovania arpádovskej dynastie,
- uveď dôvod nepriateľstva medzi Belom IV. a českým kráľom Přemyslom Otokarom,
- opíš Uhorsko počas panovania Štefana V. a Ladislava IV. Kumánskeho,
- opíš pomery v Uhorsku za Ondreja III.
- uveď sídlo Matúša Čáka a ukáž na historickej mape územia, ktoré spravoval,
- vymenuj aspoň dve banské mestá, ktoré vznikli za panovania Karola Róberta,
- vymenuj západných, južných a východných Slovanov,
- uveď aspoň dva dôvody a meno kniežat'a, počas ktorého Rusi prijali kresťanskú vieru,
- opíš akým spôsobom sa Karol IV. staral o rozvoj krajiny,
- uveď, kde a kedy Karol IV. založil najstaršiu univerzitu v strednej Európe,
- uveď storočie a meno zakladateľa poľského štátu,
- ukáž na historickej mape poľský stredoveký štát,
- opíš život stredovekého roľníka,
- porovnaj dvojpoľné a trojpoľné hospodárstvo,
- vymenuj aspoň tri miesta na ktorých vznikali stredoveké mestá,
- uveď aspoň tri druhy remesiel v stredovekom meste,
- vysvetli úlohu cechov vo výrobe,
- opíš podmienky života šľachty na hradoch a zámkoch,
- uveď aspoň tri hrady z najbližšieho okolia,
- vymenuj aspoň tri cnosti rytierov,
- uveď, za akým účelom sa stavali kláštory,
- ukáž na historickej mape územie, na ktoré sa do 7. storočia usadili južní Slovaní,
- uveď meno zakladateľa bulharského štátu,
- uveď storočie vzniku chorvátskeho štátu,
- uveď meno vládcu, počas ktorého srbský stredoveký štát dosiahol najväčší rozmach,
- uveď aspoň dva dôvody zvýhodnenia osadníkov,
- povedz, čo sú to privilégia,
- vymenuj aspoň dva kovy, ktoré sa ťažili na Slovensku,

- uveď, kde sa na Slovensku razili prvé dukáty,
- opiš, akým spôsobom sa Matej Korvín stal uhorským kráľom,
- uveď názov prvej univerzity založenej na slovenskom území,
- uveď, čo majster Ján Hus vyčítal cirkvi,
- opiš, kto boli husiti a za čo bojovali,
- opiš husitské výboje na Slovensku,
- opiš stavbu zo svojho najbližšieho okolia postavenú v románskom štýle,
- opiš stavbu zo svojho najbližšieho okolia postavenú v gotickom štýle,
- vymenuj vojenské úspechy Turkov v Európe od 14. – 16. storočia,
- ukáž na historickej mape územia, ktoré Turci dobyli v Európe,
- opiš aspoň dva dôsledky moháčskej porážky pre Slovensko,
- opiš rozdelenie Uhorska na tri časti a ukáž ich na historickej mape,
- uveď, dokedy boli Habsburgovci na uhorskom tróne.[60]

4. Novovek

- uveď podstatnú príčinu hľadania možnosti spojenia Európy s Orientom,
- opiš prípravu a samotnú cestu Krištofa Kolumbusa,
- uveď aspoň tri dôsledky zámorských objavov,
- vymenuj aspoň tri plodiny, ktoré pochádzajú z amerického svetadielu,
- uveď aspoň dve plodiny, ktoré sa dostali na americký svetadiel,
- uveď, na čo sa humanizmus upriamil vo vede a umení,
- vymenuj aspoň dvoch renesančných umelcov,
- uveď aspoň jedno dielo renesančných umelcov,
- opiš vynález kníhtlače a jej prínos,
- vysvetli pojem reformácia – jej klady a zápory,
- uveď aspoň dva dôvody, prečo reformácia vznikla v Nemecku,
- uveď príčiny a dôsledky augsburského náboženského mieru,
- uveď aspoň jednu príčinu českého stavovského povstania v rokoch 1618 – 1620,
- vymenuj aspoň dva európske štáty, ktoré bojovali v tridsaťročnej vojne,
- opiš prácu v dielni, vysvetli pojem manufaktúra,
- porovnaj výkon práce v dielni a v manufaktúre,
- vysvetli nevyhnutnosť zmien vo výrobe,
- vysvetli pojmy ohradzovanie a buržoázia,
- urči vrstvu buržoázie, ktorá bola na čele spoločenského pohybu,
- uveď príčiny a následky severnej vojny,
- uveď aspoň dvoch významných vedcov a ich vynálezom
- urči, kde vzniklo osvietené myšlienkové hnutie a vysvetli pojem osvietenstvo,
- vymenuj aspoň dvoch európskych osvietených panovníkov,
- vysvetli pojmy absolutizmus a merkantilizmus,
- opiš systém vlády Ľudovíta XIV., „kráľ Slnko“,
- vysvetli, čo sú to generálne stavy,
- vymenuj aspoň dva štáty zapojené do vojny proti revolučnému Francúzsku,
- uveď, nad ktorými štátmi zvíťazili francúzske vojská, ktoré územia získali a ukáž ich na historickej mape,
- vysvetli, aké prínosy pre francúzsku spoločnosť priniesol Občiansky zákonník,
- uveď dôvody útoku Napoleonovej armády na Rusko,

- odôvodni, prečo obyvateľstvo európskych štátov neprijímalo francúzske vojská ako osloboditeľov od feudálnych poriadkov,
- uved' meno cisára, ktorý viedol vojnu proti Napoleonovi,
- vysvetli príčiny vojenských stretov medzi Francúzskom a európskymi štátmi,
- uved' miesto, kde Napoleon v roku 1805 zvíťazil a miesto, kde bol vtedy uzavretý mier,
- uved' európske štáty, ktoré súperili o vplyv v Severnej Amerike,
- opíš spôsob života Indiánov a vysvetli pojem rezervácie,
- uved' hospodárske rozdiely medzi americkým Juhom a Severom,
- vysvetli pojmy: ranč, plantáž, a občianska vojna,
- vysvetli, prečo veľká časť prisťahovalcov odchádzala na západ,
- posúď, čím európska civilizácia uškodila Indiánom,
- vysvetli pojem nevoľníctvo,
- vymenuj ciele dekabristov,
- uved' príčiny a dôsledky porážky v Krymskej vojne na ďalší vývoj v Rusku,
- uved', ktorá krajina bola prekážkou zjednotenia Talianska,
- uved' mená dvoch vodcov, ktorí boli na čele boja za zjednotenie,
- uvied', kedy (!) vznikol taliansky štát a akú mal štátnu formu,
- vysvetli pojem severonemecký spolok,
- uved' udalosť, pri ktorej došlo k zjednoteniu Nemecka a meno „železného kancelára“,
- vysvetli snahu veľmocí zabrániť vzniku jednotného Nemecka,
- ukáž na historickej mape zjednotené Taliansko a Nemecko,
- uved', kto vládol na Balkáne od konca 14. až po 19. storočie,
- uved' názov štátu, ktorý na Balkáne ako prvý získal nezávislosť,
- vymenuj a na mape ukáž štáty, ktoré vznikli na Balkáne v priebehu 19. storočia,
- vysvetli pojem priemyselná revolúcia,
- vymenuj odlišnosti medzi manufaktúrou a továrňou,
- uved', prečo k uvedeným zmenám (t. j. priemyselnej revolúcií – D. V.) prišlo práve v Anglicku,
- vymenuj aspoň tri vynálezy z druhej polovice 19. storočia,
- porovnaj a uved' výhody a nevýhody troch zdrojov energie: parnej, energie zo spaľovacieho motora (ropa, benzín) a elektrickej,
- vysvetli pojem všeobecné volebné právo,
- vysvetli, v čom spočíva funkcia parlamentu,
- vysvetli, za akých podmienok mohli mať v parlamente zastúpenie aj nemajetní občania,
- vysvetli pojmy kolónia a impérium,
- uved', kto boli misionári a na čo sa zameriavala ich činnosť,
- vymenuj aspoň tri štáty, ktoré vlastnili kolónie,
- vymenuj štáty tvoriace Trojspolok a štáty tvoriace Dohodu,
- uved', kam smerovali hlavné turecké útoky na územie Slovenska,
- uved' aspoň dve slovenské ľudové peisne alebo povesti, v ktorých sa odráža prítomnosť Turkov na Slovensku,
- ukáž na historickej mape hlavné prúdy tureckých výbojov na Slovensku,
- uved' dôvody, prečo sa Bratislava stala v 16. storočí hlavným mestom Uhorska,
- uved' príčiny hospodárskeho a kultúrneho rozvoja Bratislavy,
- uved', kde sa konali v Bratislave korunovačné obrady,

- vysvetli pojmy kuruci a labanci,
- vysvetli pojem rekatolizácia,
- uved' aspoň dve vymoženosti evanjelikov, ktoré im umožnil zákon z roku 1681,
- uved', odkiaľ a ako sa šířili myšlienky humanizmu a renesancie na Slovensko,
- uved' aspoň dve mestá na Slovensku, kde pracovali významné mestské školy,
- uved' príčinu veľkej vojny s Turkami v roku 1663 a jej dôsledky,
- opíš vojnu (bitku – D. V.) pri Viedni a jej následky,
- uved' aspoň dve príčiny vzniku zbojníctva v horských oblastiach Slovenska,
- opíš Juraja Jánošíka a jeho družinu na základe povesti, filmu alebo literárneho diela,
- vysvetli, ako sa prejavil vstup habsburskej monarchie do svetového obchodu,
- určí, ktoré reformy Márie Terézie mali osvietenký charakter a uved' prečo,
- vymenuj najvýznamnejšie zákony Jozefa II.,
- uved' tri najvýznamnejšie slobody, ktoré sa týkali roľníkov po zavedení zákona o zrušení nevoľníctva, vysvetli užitočnosť náboženskej tolerancie pre štát,
- vymenuj vedy, ktorými sa Matej Bel zaoberal a uved' názov aspoň jedného jeho diela,
- určí rodisko Adama Františka Kollára a vymenuj aspoň jednu jeho funkciu vo Viedni,
- uved' základné údaje o živote Antona Bernoláka,
- určí nárečie, na základe ktorého Bernolák vytvoril slovenský spisovný jazyk,
- uved' dve slovenské národné centrá,
- vysvetli pojem národné povedomie,
- uved' mená dvoch najvýznamnejších Slovákov presadzujúcich všeslovenskú vzájomnosť,
- vysvetli, prečo a ako chceli uhorskí jakobíni zmeniť vnútorné usporiadanie Uhorska,
- vymenuj aspoň dve príčiny vzniku myšlienky všeslovenskej vzájomnosti v súvislosti s neochotou Maďarou a Nemcov riešiť základné postavenie Slovákov a Čechov v rakúskej monarchii,
- vymenuj základné body politického programu Ľudovíta Štúra,
- odôvodni právo Slovákov na vlastný spisovný jazyk,
- porovnaj Bernoláka a Štúra v súvislosti s ich cieľmi v národnom obrodzovacom procese,
- vysvetli, ako súviselo vzdelávanie v materinskom jazyku s rozširovaním a upevňovaním národného povedomia,
- vysvetli pojem zrovnoprávnenie slovenského národa,
- uved' dva významné zákony, ktoré v marci 1848 prijal uhorský snem,
- vysvetli ciele predstaviteľov maďarského politického hnutia a porovnaj ich s cieľmi nemaďarských národov Uhorska,
- vysvetli pokrokové výsledky, ktoré sa dosiahli v revolúcii,
- uved' názov orgánu, ktorý riadil politické a vojenské vystúpenia Slovákov,
- uved', kde a kedy (!) boli schválené Žiadosti slovenského národa,
- vysvetli, prečo sa zmenil postoj Slovákov voči uhorskej vláde a aké boli dôsledky,
- uved', v ktorom meste bolo prijaté Memorandum národa slovenského,
- porovnaj Memorandum a Žiadosti v súvislosti s požiadavkou vytvorenia slovenského Okolia,
- uved' rok a miesto vzniku Matice slovenskej,
- uved' mená predsedu a podpredsedu (prvého, súčasného? – D. V.) Matice slovenskej,
- opíš poslanie a úlohu Matice slovenskej,
- uved', kde boli založené slovenské gymnáziá (doplniť čas!),

- opíš význam slovenských gymnázií,
- uveď politické príčiny vzniku dvojštátia,
- vymenuj, čo bolo spoločné pre obe časti štátu (do úlohy doplniť časti štátu – D. V),
- vysvetli zámery maďarských vládnuúcich vrstiev vo vzťahu k národom Uhorska,
- uveď aspoň dva štáty, kam sa Slováci sťahovali,
- opíš podmienky života v cudzine,
- vymenuj aspoň dve politické strany na Slovensku,
- uveď význam zavedenia všeobecného volebného práva,
- uveď aspoň jednu príčinu a jeden dôsledok černovskej tragédie,
- vysvetli pojem maďarizácia,
- uveď hlavný cieľ maďarizácie,
- uveď zákony, ktoré predstavovali vrchol maďarizácie,
- vymenuj aspoň dva slovenské spolky a posúď ich zameranie,
- uveď aspoň dvoch slovenských vedcov.[61]

Dejiny 20. storočia

- uveď aktivity Nemecka, ktoré si chcelo vydobyť svoje „miesto pod slnkom“,
- opíš sarajevský atentát a zhodnot', či to bola príčina alebo zámienka prvej svetovej vojny,
- uveď, prečo Rakúsko-Uhorsko formulovalo ultimátum Srbsku tak, že to bolo pre srbskú vládu neprijateľné,
- vysvetli pojmy blesková vojna a zákopová vojna,
- ukáž na historickej mape boje na západnom fronte,
- ukáž na historickej mape boje na východnom fronte,
- ukáž na historickej mape kde sa bojovalo na južnom fronte,
- uveď aspoň dve príčiny vstupu USA do vojny,
- uveď na ktorej konferencii a kedy (!) sa rozhodlo o mieri,
- uveď aspoň dve otázky, ktoré riešila mierová konferencia v Paríži,
- uveď mená aspoň dvoch štátnikov, ktorí sa zúčastnili na mierovej konferencii,
- uveď aspoň dve príčiny, ktoré prinútili cára Mikuláša II. odstúpiť,
- opíš diktatúru, ktorú nastolil Lenin a v ktorej pokračoval Stalin,
- vymenuj a na historickej mape ukáž aspoň päť nových štátov, ktoré vznikli v Európe po prvej svetovej vojne,
- uveď tri monarchie, ktoré sa zrútili na sklonku prvej svetovej vojny,
- opíš, za akým účelom bola založená Spoločnosť národov a kde mala sídlo,
- vysvetli pojem fašizmus,
- uveď aspoň dve príčiny svetovej hospodárskej krízy,
- vysvetli pojem inflácia,
- uveď udalosť, ktorá odštartovala hospodársku krízu,
- uveď kto a prečo podporoval Adolfa Hitlera dostať sa k moci,
- uveď aspoň dva ciele nemeckej politiky,
- uveď aspoň tri vynálezy (v medzivojnovom období),
- vymenuj aspoň troch významných vedcov a oblasti v ktorých pracovali (v medzivojnovom období),
- uveď aspoň tri svetové značky automobilov (v medzivojnovom období),
- uveď ako sa na vojnu pozerali občania Rakúsko-Uhorska: Maďari, Česi, Slováci, Srbi, Rumuni,

- uveď, s akým pocitom prijali Slováci vypuknutie vojny a na strane koho boli sympatie slovenskej verejnosti (v rokoch prvej svetovej vojny),
- uveď, kedy (!) a kde vznikla Československá národná rada,
- vymenuj troch najvýznamnejších členov Československej národnej rady,
- uveď, v čom spočíva význam Pittsburskej dohody,
- uveď podstatné údaje o živote Milana Rastislava Štefánika,
- uveď dôvod prečo Československá národná rada utvárala armádu v zahraničí,
- uveď, ako sa menovala táto armáda (t. j. armáda, ktorú utvárala Československá národná rada v zahraničí – D. V.),
- uveď funkciu, ktorú zastával Milan Rastislav Štefánik v novej republike,
- uveď mená aspoň troch slovenských politikov, ktorí sa zaslúžili o vznik nového štátu,
- uveď, kde a kedy (!) urobili slovenskí politici definitívne rozhodnutie o tvorení spoločného štátu s Čechmi,
- uveď, v čom spočíva význam Martinskej deklarácie,
- vymenuj štáty, ktoré vytvorili tzv. Malú dohodu,
- uveď aspoň tri výhody a aspoň dve oblasti, v ktorých boli nevýhody spojenia Slovákov a Čechov v jednom štáte,
- vymenuj a charakterizuj tri prúdy v slovenskej politike (medzi vojnami),
- uveď, ako sa pocítili následky konkurencie českých podnikov na slovenské hospodárstvo,
- uveď, ako sa prejavili následky dvoch hospodárskych kríz v Čechách a na Slovensku (medzi vojnami),
- uveď aspoň dva dôsledky zlej hospodárskej situácie na Slovensku,
- ukáž na historickej mape územie ČSR,
- vysvetli pojem autonómia,
- uveď, za čo sa zasadzovali autonomistické strany,
- uveď, čo bolo jednou z prvých úloh novej štátnej moci na Slovensku,
- vysvetli, prečo na slovenských školách pôsobili aj českí učitelia,
- uveď, kedy (!) a kde bola založená prvá moderná slovenská vysoká škola – Univerzita Komenského,
- uveď, kedy (!) bola obnovená činnosť Matice slovenskej a uveď, čo bolo jej poslaním,
- uveď názvy aspoň dvoch slovenských časopisov, ktoré vtedy (medzi vojnami) vznikli,
- vymenuj aspoň troch slovenských výtvarných umelcov (medzi vojnami),
- uveď, aký význam malo založenie Slovenského národného divadla,
- porovnaj politické podmienky Slovákov na konci 19. storočia v Rakúsko-Uhorsku s obdobím po vzniku ČSR,
- uveď, v čom sa odzrkadľovala demokratizácia politického života na Slovensku (medzi vojnami),
- uveď, ako sa nazýva štátne zriadenie, ktoré bolo v ČSR v rokoch 1918 – 1938,
- vymenuj aspoň päť národností, ktoré žili v ČSR,
- vymenuj oblasti spoločenského života, v ktorých sa československá vláda zaviazala zachovať práva menšín (medzi vojnami),
- uveď aspoň tri najrozvinutejšie priemyselné odvetvia na Slovensku (medzi vojnami),
- uveď aspoň dva dôvody ohrozenia Československa Nemeckom,
- vymenuj štáty, ktorých predstavitelia podpísali Mníchovskú dohodu,
- opíš a na historickej mape ukáž územné straty ČSR v dôsledku Mníchovskej dohody,

- uved' aspoň tri dohody, ktoré porušil nemecký vodca Adolf Hitler,
- vymenuj aspoň dve oblasti, ktoré Nemci získali do roku 1939,
- uved', v čom spočívala zmluva o neútočení podpísaná medzi Nemeckom a ZSSR,
- uved' dátum a miesto začiatku druhej svetovej vojny,
- uved' štáty, ktoré boli útočníkmi v prvej fáze vojny a štáty, ktoré zaútočili,
- opíš politickú situáciu v Európe pred začiatkom druhej svetovej vojny a ukáž to na historickej mape,
- uved' aspoň dva dôvody a rok útoku Nemecka na ZSSR,
- uved' aspoň jeden dôvod vstupu USA do vojny,
- uved', v ktorom roku a prečo nastal zásadný obrat v druhej svetovej vojne,
- ukáž na mape najvýznamnejšie bojiská (druhej svetovej vojny),
- vysvetli pojmy okupácia, deportácia,
- vysvetli pojem holokaust,
- vymenuj a na historickej mape ukáž tri vyhladzovacie tábory,
- uved' aspoň tri okupované krajiny, v ktorých vznikol a rozmáhal sa protifašistický odboj,
- opíš dôvody a následky otvorenia druhého (západného) frontu v Európe,
- uved', kedy (!) sa vojna skončila v Európe,
- uved' priamy dôvod na okupáciu Japonska,
- uved' mená aspoň troch štátnikov protifašistickej koalície, ktorí rozhodovali o osude po vojnovnej Európe,
- vysvetli pojem viedenská arbitráž a uved' jej dôsledky,
- uved', čo sa zmenilo v štátnom usporiadaní keď bola vyhlásená autonómia Slovenska,
- uved' aspoň tri dôsledky neobmedzenej vlády HSLS,
- ukáž na historickej mape územie Slovenska po vienskej arbitráži a poľskej okupácii, uved', kedy (!) a za akých podmienok vznikol Slovenský štát, neskoršie premenovaný na Slovenskú republiku,
- vysvetli pojem ochranná zmluva a uved' jej podstatu,
- vysvetli pojem protektorát,
- uved' základné údaje o Slovenskej republike v rokoch 1939 – 1945,
- uved' základné údaje o zahraničnej politike SR (1939 – 1945),
- vysvetli pojem „malá vojna“,
- opíš vzťahy medzi Slovenskou republikou a Maďarskom (1939 – 1945),
- charakterizuj politický systém Slovenskej republiky (1939 – 1945),
- vysvetli pojem „riešenie židovskej otázky“ a poiš osud Židov (1939 – 1945),
- uved', komu bolo podriadené slovenské hospodárstvo a kto bol prevažným odberateľom slovenských výrobkov (1939 – 1945),
- vysvetli pojem arizácia,
- vymenuj aspoň dve oblasti hospodárstva kde sa zaznamenali úspechy (1939 – 1945),
- opíš výsledky v oblasti kultúry (1939 – 1945),
- uved' dôvody na formovanie domáceho odboja,
- opíš v čom spočíval domáci odboj,
- uved', kedy (!) a za akým účelom vznikla Slovenská národná rada,
- uved' aspoň tri ciele z Programu SNR, ktorý vznikol podpísaním Vianočnej dohody,
- uved' aspoň tri krajiny, v ktorých Slováci bojovali proti fašizmu,
- uved', kto pripravoval ozbrojené povstania,

- uved' dátum vypuknutia SNP a jeho stredisko,
- vymenuj aspoň päť krajín, z ktorých cudzí štátni príslušníci bojovali v SNP,
- ukáž na historickej mape povstalecké územie,
- uved', ako sa v súčasnosti uchováajú tradície SNP,
- opíš začiatok oslobodzovania Československa,
- uved' štáty, ktoré sa pričínili k oslobodeniu Slovenska,
- uved', kedy (!) bola oslobodená Bratislava,
- zisti, na základe informácií od rodiny alebo príbuzných, kedy (!) a opíš ako bolo oslobodené tvoje rodné mesto alebo obec,
- opíš proces, ako sa zo štátov, ktoré oslobodila Červená armáda stali štáty, ktoré nazývame satelitmi Sovietskeho zväzu,
- uved', čo je to Marshallov plán a prečo ho Československo odmietlo,
- uved', na aké zóny vplyvu bola rozdelená Európa,
- uved', kedy (!), kde a za akým účelom vznikla OSN,
- opíš proces vzniku dvoch nemeckých štátov,
- uved' čo podnietilo zblížovanie západoeurópskych štátov,
- vymenuj aspoň dvoch politikov, ktorí stáli na začiatku procesu zjednocovania Európy,
- vysvetli pojem sovielizácia,
- uved' s akým cieľom Sovietsky zväz založil Radu vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP),
- uved' aspoň dva dôvody na vznik hospodárskeho zoskupenia západoeurópskych štátov,
- uved' kedy (!) a za akým účelom vzniklo NATO,
- uved' kedy (!) a s akým cieľom vznikla Varšavská zmluva,
- ukáž na historickej mape územie rozdelenej Európy na dva tábory – sovietsky blok na Východe a americkú oblasť vplyvu na západe,
- vysvetli pojem berlínska kríza,
- vymenuj aspoň dve britské a dve francúzske kolónie,
- vysvetli pojem dekolonizácia,
- ukáž na historickej mape aspoň tri krajiny, ktoré získali nezávislosť,
- vysvetli pojem antikomunistická kampaň v USA,
- vysvetli, aké procesy sa konali v sovietskom bloku,
- uved' kto a kedy (!) predniesol tajnú správu o tom, ako vládol Stalin,
- vysvetli pojem pražská jar,
- vysvetli pojem disident,
- uved' mená aspoň troch disidentov,
- uved' dve veľmoci, od ktorých záviselo či sa uvoľní napätie,
- vymenuj tri podstatné oblasti, ktoré obsahuje záverečný akt z Helsinskej konferencie,
- uved' počet krajín zúčastnených na tejto (Helsinskej) konferencii,
- uved' meno sovietskeho politika, ktorý sa pokúsil zaviesť demokratické práva,
- vysvetli pojem perestrojka a glasnosť,
- uved' ďalšie štáty sovietskeho bloku, v ktorých sa zdvihla vlna proti komunistickej diktatúre,
- ukáž na mape aspoň tri samostatné štáty, ktoré vznikli rozpadom ZSSR,
- opíš spôsob používania jadrovej energie,
- vymenuj aspoň troch kozmonautov,
- porovnaj vedecko-technickú revolúciu s priemyselnou revolúciou v 19. storočí,

- uved' dva druhy najrozšírenejšieho umenia,
- vysvetli kto boli Beatles,
- uved' výsledky parlamentných volieb roku 1946 na Slovensku,
- uved', ktoré politické strany medzi sebou súperili a prečo,
- uved' dôsledky februárového prevratu,
- vysvetli postavenie komunistickej strany v štáte,
- vysvetli centralistický princíp budovania politického systému,
- vysvetli pojmy triedny boj a politické procesy,
- vysvetli pojem päťročný plán,
- uved', čo bolo cieľom industrializácie a čo cieľom kolektivizácie,
- uved' aspoň dve príčiny spoločenskej a politickej krízy v Československu (v rokoch 1968 – 1969 – D. V.),
- uved' aspoň troch politikov, ktorí sa snažili o zmenu politického režimu (v rokoch 1968 – 1969 – D. V.),
- uved' meno slovenského politika, ktorý bol na čele reformného hnutia (v rokoch 1968 – 1969 – D. V.),
- uved' ako sa tieto udalosti (v rokoch 1968 – 1969) odzrkadlili v riešení postavenia Slovenska v rámci ČSSR,
- uved' prečo si ZSSR a ostatné štáty Varšavskej zmluvy neželali demokratizáciu ČSSR a ako zakročili,
- uved', čo znamenala okupácia Československa,
- vymenuj aspoň tri štáty, ktorých vojská okupovali ČSSR,
- uved' meno slovenského politika, ktorý sa dostal na čelo komunistickej strany,
- vymenuj aspoň tri oblasti, v ktorých prebiehal normalizačný proces,
- uved', ako sa normalizácia prejavila v hospodárstve Slovenska a vo vzťahoch Slovákov a Čechov,
- uved' aspoň dva príklady prejavov nesúhlasu s politikou normalizácie,
- vysvetli pojmy socialistický realizmus a socialistická kultúrna revolúcia,
- uved' aspoň dva slovenské súbory, ktoré sa stali súčasťou modernej európskej kultúry,
- uved', v ktorom športe sa preslávil Ondrej Nepela,
- vymenuj aspoň troch slovenských hercov a hudobníkov,
- uved' názvy združení, ktoré vznikli v Prahe a v Bratislave a vysvetli ich poslanie,
- uved' názov inštitúcie, ktorá prijala zákon o zrušení vedúceho postavenia KSC v štáte a spoločnosti,
- uved', prečo sa pád komunistickej totality v ČSSR nazýva nežná revolúcia,
- uved', ako revolučné zmeny vplývali na štátoprávne usporiadanie krajiny,
- uved', ktoré politické zoskupenie zvíťazilo v parlamentných voľbách roku 1992 na Slovensku a ktoré v Čechách a ako to vplývalo na ďalší rozvoj štátu,
- uved' s akým cieľom SNR prijala Deklaráciu o zvrchovanosti Slovenskej republiky a Ústavu SR,
- uved', kedy (!) a kto schválil zákon o rozdelení Česko-Slovenska,
- uved' dátum vzniku samostatnej a suverénnej Slovenskej republiky,
- uved' meno prvého prezidenta a prvého premiéra samostatnej Slovenskej republiky.[62]

Gymnázium

1. Úvod do predmetu

- vymenujte dve zmeny, ktoré sa udiali v mieste bydliska počas vášho života,
- zdôvodnite dvoma argumentmi, prečo si ľudia pripomínajú minulosť,
- určte spoločné a odlišné znaky medzi pojмами dejiny a dejepis,
- uveďte jeden medzník medzi pravekom, starovekom, stredovekom a novovekom; zakreslite ho na časovú priamku,
- určte, v akom poradí (za sebou) sa odohrali historické udalosti,
- určte, ktorá z historických udalostí sa stala prvá, a ktorá bola posledná,
- určte, ktorá z dvoch historických udalostí sa stala (bola) skôr,
- zostavte z historických udalostí časovú priamku,
- nájdite podstatné rozdiely medzi múzeom a archívom,
- definujte predmet piatich pomocných vied historických,
- určte dva druhy písomných, hmotných a obrazových prameňov,
- popíšte rozdiely medzi vonkajšou a vnútornou kritikou prameňa,
- aplikujte dva postupy, ktoré sú typické pre vonkajšiu kritiku prameňa,
- aplikujte dva postupy, ktoré sú typické pre vnútornú kritiku prameňa,
- rozlíšte interpretácie dvoch ľudí rovnakej udalosti z minulosti,
- uveďte dva dôvody, prečo sa názory historikov i ostatných ľudí na minulosť rôznia,
- vymenujte dvoch starovekých historikov,
- vymenujte dvoch slovenských historikov, ktorí pôsobili v 20. storočí.[63]

2. Obdobie praveku

- uveďte dva znaky antropogenézy,
- rozlíšte obdobie paleolitu a neolitu v štyroch podstatných znakoch,
- zhodnoťte v troch znakoch význam neolitickej revolúcie,
- uveďte jednu výhodu a jednu nevýhodu jednotlivých typov nástrojov,
- rozlíšte dve podstatné vlastnosti bronzových a železných nástrojov,
- zakreslite do obrysovej mapy Slovenska tri významné keltské hradiská.[64]

3. Obdobie staroveku

- uveďte tri faktory, ktoré viedli k vzniku prvých roľníckych civilizácií,
- vymenujte dva znaky, ktoré sú typické pre mestský štát,
- určte jeden rozdiel medzi mestským a teritoriálnym štátom v Mezopotámii,
- identifikujte typický spoločný znak chrámového a palácového hospodárstva,
- vysvetlite jeden typický znak politického systému orientálnej despotie,
- nájdite tri špecifické znaky prírodného prostredia, ktoré výrazne ovplyvnili formovanie štátu a spoločnosti v Egypte,
- vyjadrite jeden z typických znakov politického systému egyptského štátu,
- uveďte štyri typické príklady materiálnej kultúry egyptskej spoločnosti,
- vymenujte päť technických vynálezov, ktoré sa zrodili v najstarších východných štátoch,
- uveďte jeden rozdiel medzi polyteistickým a monoteistickým náboženstvom,
- uveďte dva špecifické znaky prírodného prostredia stredomorskej oblasti s prostredím najstarších východných štátov,
- vyberte z prírodných znakov tie, ktoré bezprostredne ovplyvnili vznik veľkého množstva gréckych mestských štátov,
- určte dve príčiny gréckej kolonizácie,

- určte dva dôsledky gréckej kolonizácie,
- zakreslite do obrysovej mapy štyri grécke kolónie,
- uvedte tri osobnosti, ktoré sú späté s výraznými politickými reformami v Aténach,
- zhodnoťte význam víťazstva Grékov nad Peržanmi pre ďalší hospodársky a politický vývoj v Grécku,
- vyberte zo skupiny pojmov päť takých, ktoré úzko súvisia s politickými reformami v Aténach,
- uvedte tri pozitívne a tri negatívne znaky aténskej demokracie,
- vymenujte jednu spoločenskú vrstvu v Aténach, ktorá nemala politické a občianske práva,
- porovnajte v dvoch znakoch postavenie otrokov v Aténach a v Sparte,
- rozlíšte v dvoch znakoch politický systém Atén a Sparty,
- zhodnoťte význam aténskej demokracie,
- uvedte dve príčiny oslabenia moci gréckych mestských štátov,
- vysvetlite dva znaky helenizmu,
- uvedte dva rozdiely medzi dórsnym, iónskym a korintským štýlom,
- vymenujte dve známe pamiatky gréckej architektúry,
- uvedte tri okridlené slová - frazeologizmy z gréckej kultúry,
- zovšeobecnite jeden spoločný znak Solónovej reformy a reformy Servia Tullia,
- uvedte dva podstatné prejavy etruskej kultúry,
- vymenujte tri politické funkcie a tri inštitúcie z obdobia rímskej republiky,
- uvedte jeden typický znak vnútornej politiky a jeden zahraničnej politiky rímskej republiky,
- vysvetlite dve príčiny krízy rímskej republiky,
- uvedte jednu príčinu vzbúr otrokov v období rímskej republiky,
- vymenujte tri osobnosti rímskej republiky, ktoré sa snažili rozdielnym spôsobom riešiť krízové javy rímskej republiky,
- uvedte dva znaky politických systémov principátu a dominátu,
- rozlíšte v dvoch znakoch obdobie principátu a dominátu,
- zakreslite do obrysovej mapy dva rímske tábory, ktoré boli súčasťou rímskej hranice a ležali na území dnešného Slovenska,
- vysvetlite jednu príčinu šírenia kresťanstva v Rímskej ríši,
- vymenujte tri známe pamiatky rímskej architektúry,
- uvedte tri okridlené slová - frazeologizmy z rímskej kultúry,
- určte dve príčiny rozdelenia Rímskej ríše,
- vyberte dve príčiny a dva dôsledky zániku Západorímskej ríše,
- uvedte dve príčiny „sťahovania národov“,
- vymenujte tri „barbarské“ štáty.[65]

4. Obdobie stredoveku

- uvedte dve špecifické odlišnosti bývalej Východorímskej ríše, ktoré pozitívne vplývali na vznik Byzantskej ríše,
- vysvetlite jeden podstatný znak vnútornej a zahraničnej politiky cisára Justiniána,
- určte jeden špecifický znak postavenia cirkvi v byzantskom štáte,
- uvedte jednu príčinu rozkolu medzi východnou a západnou cirkvou,
- uvedte jeden cieľ byzantských misíí do okolitých i vzdialených krajín,
- nájdite jeden príklad vzájomných vzťahov medzi Kyjevskou Rusou a Byzantskou ríšou,
- určte dve umelecké pamiatky charakteristické pre byzantské umenie,

- uveďte jednu príčinu výraznej zmeny v živote arabských kmeňov,
- určte jedno posvätné miesto islamu,
- vymenujte tri príklady arabského kultúrneho dedičstva,
- uveďte štyri krajiny sveta, v ktorých je dnes rozšírené islamské náboženstvo,
- vymedzte dva faktory, ktoré podmienili vytváranie Franskej ríše,
- uveďte jednu príčinu vytvárania spojenectva medzi správcami palácov a predstaviteľmi kresťanskej cirkvi,
- uveďte jeden znak vnútornej a zahraničnej politiky Karola Veľkého,
- určte jeden dôvod, prečo sa Karolovi Veľkému podarilo obnoviť titul rímskeho cisára,
- nájdite dva dôvody, prečo panovník odmeňoval svojich služobníkov pôdou,
- uveďte jednu povinnosť vazala voči pánovi,
- uveďte jeden príklad vzťahu medzi svetskou a cirkevnou mocou,
- vymenujte dva mníšske rády,
- rozlíšte tri stavebné prvky románskej architektúry,
- uveďte jeden predpoklad vzniku a formovania európskych štátov,
- zakreslite do obrysovej mapy Európy hlavné smery pohybu slovanských kmeňov,
- zakreslite do obrysovej mapy Slovenska miesta, kde sa usadzovali Slovania po príchode na naše územie,
- uveďte jeden predpoklad vzniku Samovej ríše, Nitrianskeho kniežatstva a Veľkej Moravy,
- uveďte dva príklady, ktorými môžete charakterizovať vzťah Slovanov a Avarov,
- vystihnite jedným príkladom pôsobenie Pribinu v Nitrianskom kniežatstve,
- dokumentujte dvoma príkladmi hospodársky a politický vývoj Veľkej Moravy,
- zhodnoťte na troch konkrétnych príkladoch pôsobenie Konštantína a Metoda,
- ilustrujte na dvoch príkladoch kultúru Veľkej Moravy,
- uveďte jeden písomný prameň, ktorý sa viaže k Veľkej Morave,
- uveďte jednu príčinu zániku Veľkej Moravy,
- opište podľa mapy, ako sa postupne územie Slovenska začleňovalo do uhorského štátu,
- uveďte dva typické znaky vnútornej politiky Štefana I.,
- uveďte jedného predstaviteľa dynastie Přemyslovcov a Piastovcov,
- dokážte na troch príkladoch tvrdenie, že postupne končí obdobie „nekontrolovaných“ monarchií,
- porovnaj v troch znakoch včasnostredoveké poľnohospodárstvo s poľnohospodárstvom vrcholného stredoveku,
- uveďte jeden rozdiel medzi dvojpoľným a trojpoľným systémom,
- uveďte dva príklady nových zdrojov energie v období vrcholného stredoveku,
- určte dva príklady typov kolonizácie, ktoré prebiehali v uhorskom štáte,
- vymenujte štyri mestá z nášho územia, ktoré ako prvé dostali mestské privilégia,
- uveďte dva príklady dokumentujúce rozvoj baníctva, obchodu a remeselnej výroby v uhorskom štáte,
- porovnaj štruktúru spoločnosti vo včasnom stredoveku a v období vrcholného stredoveku,
- dokumentujte na dvoch príkladoch počiatky emancipácie šľachty a miest,
- uveďte štyri fakulty stredovekej univerzity,
- určte jednu príčinu a jeden dôsledok križiackych výprav,
- uveďte jeden príklad prenikania Turkov z Malej Ázie na Balkán,

- vymenujte dva slovanské štáty na Balkánskom polostrove,
- dokumentujte dvoma príkladmi arabskú kultúru na Pyrenejskom polostrove,
- uveďte dva znaky, ktorými vystihnute vnútorné pomery i zahraničnú politiku za vlády posledných Arpádovcov, novej dynastie Anjouovcov, za vlády Žigmunda Luxemburského, Mateja Korvína a za vlády Jagelovcov,
- uveďte dva príklady krízy stredovekej spoločnosti a katolíckej cirkvi,
- charakterizujte jeden pokus o vnútornú obrodu cirkvi,
- rozoznajte tri stavebné prvky gotickej architektúry.[66]

5. Obdobie novoveku

- určte tri podstatné hodnoty obdobia humanizmu,
- uveďte štyri špecifické znaky životného štýlu renesančného človeka,
- rozlíšte v štyroch znakoch renesančnú architektúru,
- vymenujte štyroch renesančných umelcov,
- uveďte jednu osobnosť z obdobia humanizmu, ktorá pôsobila na Slovensku,
- určte dve príčiny zámorských objavov,
- posúďte tri dôsledky zámorských objavov pre Európu i novoobjavené krajiny,
- zakreslite do obrysovej mapy sveta smery dvoch objavných plavieb,
- objasnite dve príčiny reformačného hnutia v Európe,
- vymenujte dvoch predstaviteľov reformácie,
- uveďte štyri požiadavky reformného učenia,
- nájdite dva podstatné znaky stavovskej monarchie,
- uveďte tri dôkazy centralistických tendencií v riadení monarchie,
- určte dva podstatné znaky absolutistickej vlády panovníka,
- uveďte dva dôkazy o predpokladoch vývoja k parlamentarizmu,
- nájdite dve príčiny reforiem v absolutistických monarchiách,
- uveďte jednu príčinu špecifického postavenia Bratislavy ako hlavného mesta Uhorska,
- vyhľadajte v učebnici dva dôsledky pre územie Slovenska vyplývajúce z dlhoročného susedstva s Turkami,
- uveďte dve príčiny celoeurópskeho konfliktu,
- vyberte z Katolíckej ligy a Protestantскеj únie po dva štáty, ktoré proti sebe bojovali,
- určte dva dôsledky tridsaťročnej vojny,
- vyberte jedno protihabsburské povstanie a zhodnoťte jeho výsledky,
- uveďte jednu príčinu a jeden dôsledok nizozemskej revolúcie,
- nájdite podstatnú príčinu spoločenskej krízy a občianskej vojny,
- určte dva dôsledky revolučných zmien v Anglicku,
- vymenujte dvoch predstaviteľov novovekej vedy a filozofie a zhodnoťte ich prínos,
- určte dve zmeny, ku ktorým došlo vo vede a filozofii,
- rozlíšte tri stavebné prvky barokovej architektúry,
- nájdite jeden argument, ktorým zdôvodnite, prečo barokové umenie stálo v službách protireformácie,
- vymenujte dva dôsledky protireformačného hnutia,
- nájdite jednu príčinu prenikania osvietenstva do celej Európy,
- dokážte jedným argumentom vplyv osvietenstva vo vtedajšej Európe,
- vymenujte po dve reformy Márie Terézie a Jozefa II.,
- vymenujte dva predpoklady začiatkov formovania moderného slovenského národa,

- charakterizujte tri podstatné znaky Vyhlásenia nezávislosti,
- určte tri príčiny vypuknutia revolúcie,
- rozlíšte štyri etapy Veľkej francúzskej revolúcie,
- vyberte z každej tejto etapy tri charakteristické udalosti, znaky, osobnosti,,
- vymenujte tri dôsledky Veľkej francúzskej revolúcie,
- uveďte dva dôsledky vlády Napoleona Bonaparte pre európsku politiku,
- uveďte dva zlomové vojnové konflikty, ktoré rozhodli o ďalšom osude Napoleona,
- nájdite dva podstatné znaky občianskeho zákonníka Code civil,
- zovšeobecnite dva podstatné znaky priemyselnej revolúcie,
- uveďte štyri príklady rozvoja slovenského národného hnutia,
- uveďte tri konkrétne príklady slovensko-českých vzťahov,
- uveďte päť podstatných požiadaviek Žiadostí slovenského národa,
- zhodnoťte dvoma príkladmi výsledky slovenského národného hnutia,
- nájdite jednu príčinu oživenia slovenského národného života,
- zovšeobecnite tri podstatné požiadavky Memoranda,
- rozlíšte v štyroch požiadavkách politický program Žiadostí a Memoranda,
- posúďte dva dôsledky rakúsko-uhorského vyrovnania pre nemaďarské národy v monarchii,
- uveďte dve gymnáziá, na ktorých sa vyučovalo po slovensky,
- vyberte tri konkrétne príklady činnosti Matice slovenskej,
- uveďte dve príčiny stagnácie vývoja slovenskej národnej spoločnosti,
- uveďte dva príklady modernizácie Uhorska,
- určte dva dôsledky zjednotenia Nemecka pre medzinárodno-politickú scénu,
- nájdite dve príčiny a dva dôsledky kolonializmu 19. storočia,
- určte jedno ohnisko koloniálnych konfliktov,
- nájdite dva korene príčin, ktoré neskôr viedli k celosvetovému konfliktu,
- nájdite dva dôsledky vojny Severu proti Juhu pre ďalší vývoj USA,
- uveďte dva príklady reforiem v Rusku v druhej polovici 19. storočia,
- analyzujte a určte dva podstatné znaky pojmov nacionalizmus, liberalizmus, konzervativizmus, utopizmus, marxizmus, bolševizmus, socializmus,
- vymenujte tri umelecké smery a z nich jedného typického predstaviteľa.[67]

6. Obdobie najnovších dejín

- charakterizujte dve podstatné príčiny vzniku prvej svetovej vojny,
- rozlíšte príčinu a zámienku vzniku tejto vojny,
- vymenujte tri fronty, na ktorých sa bojovalo,
- vysvetlite na dvoch príkladoch vplyv vojny na vojakov a civilné obyvateľstvo,
- ilustrujte dvoma príkladmi vzťah medzi stupňom rozvoja vedy a techniky a ničivou silou vojny,
- dokážte dvoma príkladmi význam slovenského a českého odboja pre vznik samostatného Česko-Slovenska,
- vymenujte tri významné osobnosti slovenského a českého odboja,
- rozlíšte v jednom znaku Clevelandskú a Pittsburskú dohodu,
- uveďte dva výsledky a dva dôsledky prvej svetovej vojny,
- zdôvodnite dvoma príkladmi, prečo sa v Rusku výrazne prejavili dôsledky dlhotrvajúcej vojny,
- určte jednu príčinu februárovej revolúcie a októbrového prevratu v Rusku,

- dokumentujte na jednom príklade vplyv udalostí v Rusku na priebeh vojny,
- uveďte jeden dôvod, prečo sa na mape Európy objavili nové štáty,
- vymenujte tri nástupnícke štáty, ktoré vznikli po roku 1918,
- určte jeden dôvod zlyhania versailleského systému v medzivojnovom období,
- opíšte rozsah štátu, jeho hranice, národnostné zloženie obyvateľstva a jeho politický systém,
- vymenujte štyri národnostné menšiny žijúce v novom štáte,
- uveďte jednu výhodu alebo nevýhodu spojenia Čechov a Slovákov v jednom štáte,
- rozlíšte v dvoch znakoch politický prúd centralizmu a autonómie,
- uveďte jednu politickú stranu, ktorá reprezentovala centralistický smer a jednu politickú stranu, ktorá reprezentovala autonomistický smer aj najvýznamnejších predstaviteľov,
- rozlíšte v dvoch znakoch hospodárske postavenie Slovenska v porovnaní s hospodárskym postavením Čiech a Moravy,
- dokážte na dvoch príkladoch vplyv dvoch hospodárskych kríz na hospodárstvo Československa i celej Európy,
- uveďte na dvoch príkladoch prínos demokratizácie politického života pre Slovákov,
- vymenujte dva štáty, na ktoré sa orientovalo Československo v zahraničnej politike,
- uveďte jeden príklad medzinárodných a vnútorných síl, ktoré ohrozovali demokraciu i samotnú existenciu Československa,
- charakterizujte medzinárodnú konferenciu v Mníchove,
- určte dva dôsledky mníchovskej konferencie,
- uveďte jeden dôsledok Viedenskej arbitráže pre Slovensko,
- formulujte dve možné príčiny straty viery a dôvery mnohých obyvateľov v spojencov Československa a napokon i v jeho politický systém,
- charakterizujte na dvoch príkladoch politiku HSLS po vyhlásení autonómie,
- určte dva podstatné znaky nemeckého fašizmu,
- uveďte dva konkrétne prejavy stalinskej diktatúry,
- rozlíšte pomocou troch podstatných znakov demokratický štát s totalitným a autoritatívnym režimom,
- uveďte jeden typický prejav politiky appeasementu,
- zdokumentujte na jednom príklade pokusy o vytvorenie kolektívnej bezpečnosti,
- určte štyri osobnosti vedy, umenia a kultúry medzivojnového obdobia,
- uveďte jeden vojenský konflikt z obdobia 30. rokov,
- uveďte dve okolnosti, za ktorých vznikol slovenský štát,
- vyberte dva príklady závislosti Slovenskej republiky od nacistického Nemecka,
- vymenujte tri znaky politického systému Slovenskej republiky,
- uveďte dve podstatné príčiny druhej svetovej vojny,
- uveďte jeden vojnový cieľ osi Berlín-Rím-Tokio a protihitlerovskej koalície,
- vymenujte štyri štáty, ktoré obsadilo Nemecko do roku 1941,
- nájdite dva medzníky vo vývoji vojny na východnom fronte,
- uveďte príčinu vstupu USA do vojny,
- zhodnoťte v dvoch bodoch význam otvorenia druhého frontu,
- uveďte dva konkrétne vojnové zločiny,
- dokážte jedným argumentom, že sa v druhej svetovej vojne zotrel rozdiel medzi frontom a tylom (zázemím),

- vysvetlite pojmy pogrom, ghetto, arizácia, holocaust a tzv. konečné riešenie židovskej otázky,
- uveďte hlavný dôsledok prijatia tzv. židovského kódexu-rasistických zákonov v Slovenskej republike,
- uveďte tri konkrétne príklady protifašistického odboja,
- uveďte dva ciele odboja na Slovensku vyjadrené Vianočnou dohodou,
- uveďte dve príčiny vypuknutia Slovenského národného povstania,
- zhodnoťte význam Slovenského národného povstania,
- uveďte jeden záver konferencie v Teheráne,
- uveďte jeden záver konferencie na Jalte,
- uveďte jeden záver konferencie v Postupime,
- uveďte tri podstatné dôsledky druhej svetovej vojny,
- nájdite jednu príčinu vzniku studenej vojny,
- uveďte dôvod, prečo sa Európa rozdelila na dva tábory,
- vymenujte dve príčiny začatia intenzívnej spolupráce medzi západoeurópskymi štátmi,
- uveďte dvoch politikov, ktorí stáli na začiatku procesu zjednocovania Európy,
- vymenujte dva medzníky v procese dekolonizácie,
- uveďte tri štáty v Ázii a v Afrike, ktoré získali národnú samostatnosť,
- nájdite dva konkrétne príklady, ktorými by ste ilustrovali politické, hospodárske a sociálne problémy „tretieho sveta”,
- charakterizujte dva znaky politického systému v Číne,
- uveďte dve príčiny tohto (izraelsko-arabského – D. V.) konfliktu,
- porovnajte výsledky volieb roku 1946 na Slovensku a v Čechách a zovšeobecnite dva závery, ktoré z nich vyplývajú,
- zdôvodnite dvoma argumentmi vplyv studenej vojny na vnútropolitickú situáciu,
- uveďte jeden podstatný dôsledok februárového prevratu,
- nájdite dva príklady dokumentujúce sovietskizáciu Československa,
- uveďte jeden príklad budovania politického systému na centralistickom princípe,
- uveďte dve pozitívne a dve negatívne stránky týchto hospodárskych procesov,
- vymenujte dva najväčšie podniky, ktoré boli na Slovensku postavené v rokoch industrializácie,
- uveďte dva konkrétne príklady kritiky spoločenských pomerov a politického režimu,
- nájdite konkrétny príklad riešenia otázky vzťahu Čechov a Slovákov v tomto období,
- vysvetlite pojem socializmus s ľudskou tvárou,
- uveďte jeden dôsledok intervencie vojsk Varšavskej zmluvy,
- uveďte dva konkrétne prejavy normalizácie v politickom i spoločenskom živote,
- uveďte jednu príčinu a jeden dôsledok zrútenia komunistických režimov,
- nájdite dve príčiny rozdelenia Československa,
- uveďte dve pozitíva a dve negatíva tohto rozdelenia,
- uveďte tri príklady, ako sa tieto globálne problémy konkrétne prejavujú,
- nájdite tri pozitíva a tri negatíva globalizačných tendencií.[68]

Seminár z dejepisu na 4-ročnom gymnáziu, ktorý môžu študenti navštevovať v 2-ročnom, alebo 1-ročnom kurze má v dôsledu stanovených všeobecných a špeciálnych výchovno-vzdelávacích cieľov plniť nasledujúce úlohy:

- podnecovať k tvorivému systému práce študentov i učiteľov,
- poskytnúť možnosť obsahových úprav z hľadiska záujmu študentov a histórie vlastného regiónu,
- prácou na seminári sa zameriavať na typické seminárne formy a metódy práce: analýzu historických prameňov a literatúry, štúdiom v archívoch a múzeách, návštevu historických pamiatok, vypracovanie referátov,
- viesť študentov k osvojeniu si schopnosti vypracovať seminárnu prácu na tému, ktorú si sám zvolí podľa vlastného záujmu a v ktorej preukáže schopnosti a zručnosti pracovať s historickými dokumentmi a odbornou literatúrou.[69]

Otázky významu, cieľov a úloh dejepisného vyučovania nie sú dôležité len z teoretického hľadiska, ale sú aj východiskom pre praktickú činnosť učiteľa dejepisu týkajúcu sa jeho prípravy na vyučovaciu hodinu. Správne formulovanie vzdelávacích cieľov dejepisného vyučovania na konkrétnej jednotke edukačného procesu má význam pre poznávaciu rovinu osvojenia si poznatkov samotnými žiakmi a zefektívňuje vyučovanie. Je dôležité pre formulovanie jednotlivých kategórií otázok počas spätnej väzby – pri fixácii učiva, ktorá nesmie absentovať v štruktúre vyučovacej hodiny. V tomto smere je dôležitá správna formulácia samotných úloh pre žiakov, ktoré analogicky vyplývajú zo stanovených didaktických cieľov. Formulácia cieľov i úloh má byť vyjadrená jasne a jednoznačne.

5 Perspektívy dejepisného vyučovania

Problematike cieľového a obsahového zamerania dejepisného vyučovania sa venuje pozornosť aj vo Výbore ministrov Rady Európy členských štátov Európskej únie. V roku 2001 bolo prijaté **Odporúčanie Rec (2001) 15 Výboru ministrov členských štátov o vyučovaní dejepisu v Európe 21. storočia** (Prijaté Výborom ministrov 31. októbra 2001 na 771. stretnutí zástupcov ministrov).[70] Výbor ministrov v zhode s článkom 15.b Štatútu Rady Európy, berúc do úvahy, že cieľom Rady Európy je dosiahnuť väčšiu jednotu medzi jej členskými štátmi a majúci na mysli Európsky kultúrny dohovor podpísaný v Paríži 19. decembra 1954, ktorý vyzval podpísané štáty k povzbudzovaniu štúdia histórie a civilizácie ostatných zmluvných krajín a podporovaniu takých štúdií na území ostatných zmluvných krajín; pripomínajúc si summity vo Viedni (1993) a Štrasburgu (1997), na ktorých hlavy štátov a vlád Rady Európy vyjadrili svoje želanie urobiť Radu Európy plne schopnou čeliť výzvam 21. storočia a potrebu silnejšieho vzájomného porozumenia a dôvery medzi národmi, v tomto prípade prostredníctvom učebných osnov dejepisu, ktoré by mali eliminovať predsudky, a zdôrazňovaním pozitívneho vzájomného vplyvu medzi rôznymi krajinami, náboženstvami, a myšlienkami v historickom vývoji Európy; znovu zdôraznili vzdelávacie a kultúrne dimenzie hlavných výziev v Európe zajtrajška; majúci na mysli odporúčania Parlamentného zhromaždenia o európskej dimenzii vzdelávania [Odporúčanie 1111 (1989)] a o histórii a učení sa o dejinách v Európe [Odporúčanie 1283 (1996)] ako aj iné prijaté rezolúcie, deklarácie, odporúčania[71] a Pozri berúc do úvahy predchádzajúcu prácu Rady Európy v oblasti vyučovania dejepisu, založenú na myšlienke zmierenia a pozitívneho vzájomného vplyvu medzi ľuďmi, napr. ako tej povojnovej, ktorá sa zamerala na to, aby zbavila učebnice dejepisu zaujatosti a predsudkov, projekt História v novej Európe a program Učenie dejepisu a nové iniciatívy generálneho tajomníka, ktorý pomohol republikám bývalého Sovietskeho zväzu v rozvíjaní metodológie na zmodernizovanie vyučovania dejepisu vytváraním nových učebníc a v súvislosti s tým i vzdelávaním učiteľov; všímajúc si výsledky projektu Učenie sa

a vyučovanie dejepisu Európy v dvadsiatom storočí a všetky materiály pre učiteľov prezentované na záverečnej konferencii projektu pod názvom Dvadsiate storočie: súhra názorov, ktorá sa symbolicky konala v Dome histórie Spolkovej republiky Nemecko (Haus der Geschichte, Bonn, 2001); Majúc na pamäti, že projekt Učenie sa a vyučovanie o histórii v Európe v dvadsiatom storočí okrem iného umožnil:

- značnejší pokrok v rozvíjaní pluralitnej a tolerantnej koncepcie vyučovania dejepisu, okrem iného prostredníctvom rozvoja individuálneho výskumu a schopností analýzy,
- upozorniť na inováciu vo vzdelávaní využívajúcu tak informačné technológie ako aj nové zdroje učebného materiálu,
- načrtnúť príklady otvorených prístupov k hlavným otázkam európskej histórie dvadsiateho storočia.[72]

Odporúča, aby vlády členských štátov i keď rešpektujú svoje ústavné štruktúry, národné alebo lokálne situácie a vzdelávacie systémy:

- sa priblížili princípom vytýčeným v dodatku k tomuto odporúčaniu s ohľadom na súčasné a budúce reformy vo vyučovaní dejepisu i školení učiteľov dejepisu,
- zabezpečili prostredníctvom primeraných národných, regionálnych a lokálnych procedúr, informovanie zodpovedajúcich verejných alebo súkromných orgánov vo svojej krajine o princípoch stanovených ďalej v tomto odporúčaní s podporou informačných dokumentov predstavujúcich základ informovania, a obzvlášť o výučbových zdrojoch pripravených v rámci projektu Učenie sa a vyučovanie o histórii Európy dvadsiateho storočia,
- na základe stanovených úprav pokračovali v aktivitách týkajúcich sa vyučovania dejepisu za účelom posilniť vzťahy dôvery a tolerance vnútri štátov i medzi nimi a čeliť výzvam 21. storočia,
- prijali integrovaný prístup s využitím ďalších projektov Rady Európy, obzvlášť projektu Vzdelávanie pre demokratické občianstvo a práce uskutočnenej v oblasti kultúrneho dedičstva,
- žiada generálneho tajomníka Rady Európy, aby toto odporúčanie uviedol do pozornosti tých štátov, ktoré sú zmluvnými stranami Európskeho kultúrneho dohovoru, ale nie sú členmi Rady Európy.[73]

Príloha k odporúčaní Rec (2001) konkretizovala:

1. ciele vyučovania dejepisu v 21. storočí,
2. zneužitie histórie,
3. európsku dimenziu vo vyučovaní dejepisu,
4. obsah osnov,
5. učebné metódy (využívanie zdrojov, osobný výskum, skupinový výskum, medzidisciplinárny a multidisciplinárny prístup, medzinárodný, cezhraničný prístup),
6. vyučovanie a pamäť,
7. školenia pre budúcich a výkonných učiteľov dejepisu,
8. informačné a komunikačné technológie.[74]

Ciele vyučovania dejepisu v 21. storočí bolo zamerané na vyučovanie dejepisu v demokratickej Európe, ktoré by malo:

- zaujímať dôležité miesto v príprave zodpovedných a aktívnych občanov a v rozvíjaní rešpektovania všetkých druhov rozdielov založených na pochopení národnej identity a princípoch tolerance,
- byť rozhodujúcim faktorom zmierenia, uznania, porozumenia a vzájomnej dôvery medzi ľuďmi,

- hrať dôležitú úlohu v podpore základných hodnôt ako napríklad tolerancie, vzájomného porozumenia, ľudských práv a demokracie,
- byť jedným zo základných prvkov slobodne odsúhlaseného budovania Európy založeného na spoločnom historickom a kultúrnom dedičstve, obohateného rozmanitosťou, dokonca s jeho konfliktnými a niekedy dramatickými aspektmi,
- byť súčasťou politiky vzdelávania, ktorá zohráva jasnú úlohu v rozvoji a napredovaní mladých ľudí so zámerom ich aktívnej participácie v budovaní Európy ako aj mierovom rozvíjaní ľudských spoločností v globálnej perspektíve v duchu vzájomného porozumenia a dôvery,
- umožniť, aby sa v žiakoch rozvíjala intelektuálna schopnosť kriticky a zodpovedne analyzovať a interpretovať informácie prostredníctvom dialógu, pátrania po historických dôkazoch a otvorenej diskusie, založených na pohľade z rôznych uhlov, predovšetkým o kontroverzných a citlivých otázkach,
- umožniť európskym občanom posilniť ich vlastnú individuálnu a kolektívnu identitu prostredníctvom poznania ich spoločného historického dedičstva v jeho lokálnych, regionálnych, národných, európskych a globálnych dimenziách,
- byť nástrojom prevencie zločinov proti ľudskosti.[75]

Vyučovanie dejepisu nesmie byť nástrojom ideologickej manipulácie, propagandy alebo použité na podporovanie netolerantných a ultranacionalistických, xenofobických, rasistických alebo antisemitských myšlienok. Historický výskum a dejepis, ktorý sa vyučuje na školách nemôže byť v žiadnom prípade, so žiadnym zámerom zlúčiteľný so základnými hodnotami a stanovami Rady Európy, ak dovoľuje alebo podporuje zneužívanie histórie, a to prostredníctvom: falzifikácie alebo vytvárania mylných dôkazov, skresľovania štatistík, falšovania zobrazení; zamerania sa na jednu udalosť, aby sa ospravedlnili alebo zatajili iné udalosti; skresľovania minulosti na propagandistické účely; príliš nacionalistického podania minulosti, ktoré môže vytvoriť dve skupiny: „my“ a „oni“; zneužitia historického záznamu; popretia historického faktu; vynechania historického faktu.[76]

V dejepisnom vyučovaní by nemala chýbať európska dimenzia. Preto bolo by vhodné pokračovať v historických vzťahoch medzi lokálnymi, regionálnymi, národnými a európskymi úrovňami; podporovať vyučovanie o obdobiach a vývoch s najzreteľnejšou európskou dimenziou, obzvlášť o historických alebo kultúrnych udalostiach a tendenciách, ktoré podporujú európske povedomie; využívať všetky dostupné prostriedky, obzvlášť informačné technológie, na podporu kooperačných a výmenných projektov medzi školami týkajúce sa tém spojených s históriou Európy; rozvíjať záujem žiakov o históriu iných európskych krajín; uviesť či rozvíjať vyučovanie o histórii budovania samotnej Európy.

V tejto súvislosti je potrebné zvyšovať podporu v príprave nových osnov a štandardov vo vyučovaní dejepisu, vrátane tvorby nových učebníc, obzvlášť v Ruskej federácii, kaukazských krajinách, juhovýchodnej Európe a čiernomorskom regióne a využívať Školiaci program Rady Európy pre výkonných učiteľov, aby pomohol učiteľom nadobudnúť tieto nové vedomosti v európskom kontexte umožňujúcim im porovnať názory a skúsenosti.[77]

Po obsahovej stránke sa vyučovanie dejepisu musí vyhnúť akumulácii encyklopedických poznatkov, predsa však musí obsahovať:

- zvyšovanie povedomia o európskej dimenzii, ktoré treba brať do úvahy pri zostavovaní osnov, aby sa žiakom vstúpilo „európske povedomie“ otvorené zvyšku sveta;
- rozvoj kritických zručností študenta, jeho schopnosti samostatne myslieť, byť objektívnym a schopnosti odolávať manipulácii;

- udalosti a okamihy, ktoré poznačili históriu Európy ako takú, študované na lokálnej, národnej, európskej a globálnej úrovni, približené prostredníctvom zvlášť dôležitých období a faktov;
- štúdium každého rozmeru európskej histórie, nie iba politického, ale tiež ekonomického, sociálneho a kultúrneho;
- rozvoj vedychtivosti a bádateľského ducha predovšetkým prostredníctvom použitia výskumných metód pri štúdiu kultúrneho dedičstva - oblasti, ktorá objasňuje interkultúrne vplyvy;
- eliminácia predsudkov a stereotypov prostredníctvom zdôraznenia pozitívneho vzájomného pôsobenia medzi rozličnými krajinami, náboženstvami a školami myslenia počas historického vývoja Európy v osnovách dejepisu;
- kritické štúdium zneužívania histórie, či pramení z popretia historických faktov, falzifikácie, opomenutia, ignorancie alebo prispôsobenia s ideologickým cieľom;
- štúdium kontroverzných otázok prostredníctvom zohľadnenia rozličných faktov, názorov a hľadísk a tiež hľadaním pravdy.[78]

Podľa odporúčania čo najrozmanitejšie zdroje výučbových materiálov by sa mali využívať na oznamovanie historických faktov a prezentovať ich takým spôsobom, aby sa žiaci o nich učili prostredníctvom kritického a analytického prístupu. Je potrebné využívať:

- archívy, ktoré v súčasnosti poskytujú, ako nikdy predtým, vhodný prístup k autentickým dokumentom;
- dokumentárne a beletristické filmy a audiovizuálne produkty;
- materiály šírené informačnými technológiami, ktoré by sa mali študovať individuálne i kolektívne, pričom učiteľ tu zohráva dôležitú úlohu;
- všetky typy múzeí 20. storočia zriadené po celej Európe a historicky symbolické miesta, ktoré napomáhajú žiakom realisticky vnímať nedávne udalosti obzvlášť v ich každodennej dimenzii;
- ústne podanie histórie, prostredníctvom ktorého môže hovorená výpoveď o nedávnych historických udalostiach spôsobiť, že história sa stane pre mladých ľudí živou, a ktoré môže ponúknuť hľadiská a perspektívy tých, ktorí nie sú obsiahnutí v „historických záznamoch“.[79]

Žiaci by mali byť povzbudzovaní k tomu, aby uskutočňovali osobné výskumy primerané ich schopnostiam a okolnostiam, čo znamená podporovanie ich zvedavosti a iniciatívnosti v rámci zhromažďovania informácií a ich schopnosti rozpoznať hlavné fakty.

Skupiny žiakov, triedy a školy by mali byť povzbudzované k tomu, aby sa zaoberali výskumnými projektmi alebo aktívnym učením a vytvorili tak podmienky na dialóg a otvorené a tolerantné porovnávanie názorov. Učenie sa dejepisu by malo v každom čase využívať vzdelávací potenciál medzidisciplinárneho a multidisciplinárneho prístupu, vytvárajúc prepojenia s ďalšími predmetmi v učebných osnovách ako celku zahŕňajúc literatúru, geografiu, spoločenské vedy, filozofiu a umenie a prírodné vedy. V závislosti od okolností by sa mala podporovať implementácia medzinárodných cezhraničných projektov založených na štúdiu spoločnej témy, komparatívnych prístupoch alebo vykonaní spoločných úloh viacerými školami v rozličných krajinách okrem iného s výhodami nových možností sprístupnených informačnými technológiami a zriadením školských družieb a výmen.[80]

Dejepisné vyučovanie by nemalo zabúdať na:

- pomáhanie žiakom rozvíjať vedomosti a povedomie o udalostiach - a ich príčinách - ktoré vrhajú najtmavšie tieň na európsku a svetovú históriu;
- uvažovanie o ideológiách, ktoré k nim viedli o tom ako predísť ich každému opätovnému výskytu;
- formovanie, rozvíjanie a koordinovanie relevantných školiacich programov pre výkonných učiteľov v členských štátoch Rady pre kultúrnu spoluprácu;
- umožňovaním prístupu k dokumentácii, ktorá je k tomuto predmetu už prístupná okrem iného prostredníctvom využitia novej technológie a rozvíjaním siete centier učebných zdrojov v tejto oblasti;
- implementáciou a monitorovaním implementácie rozhodnutia ministrov školstva (Krakov, 2000) určiť na školách deň, zvolený vo svetle histórie každej krajiny, spomienke holokaustu a predchádzaniu zločinom proti ľudskejšti;
- rozvíjaním špecifického vkladu Rady Európy v oblasti vzdelávania k práci pre medzinárodnú spoluprácu týkajúcu sa vzdelávania, pamiatky a výskumu holokaustu.[81]

Špecializované školenie pre budúcich a výkonných učiteľov dejepisu by malo: umožniť a pomôcť učiteľom pracovať s komplexnými, procesne orientovanými a reflexnými metódami vyučovania dejepisu; informovať budúcich učiteľov dejepisu a tých, ktorí už vykonávajú svoju profesiu o všetkých najnovších produktoch, prostriedkoch a metódach, obzvlášť tých, kde sa využívajú informačné a komunikačné technológie; upovedomiť učiteľov o využívaní vyučovacích metód, ktoré siahajú ďalej, ale berú do úvahy skutočné informácie, sú zamerané na to, aby žiakom umožnili interpretovať a analyzovať historické fakty a ich vplyv na súčasnosť v rôznych súvislostiach napr. sociálnych, geografických, ekonomických atď.; pomôcť oprávneným učiteľom používať metódy hodnotenia, ktoré zohľadňujú nielen informácie naučené žiakmi, ale i aktivity, ktoré sú súčasťou vďaka znalosti informácií, ktoré sú v nich obsiahnuté, či sa jedná o výskum, diskusiu alebo analýzu kontroverzných otázok; pomôcť navrhnuť a vytvoriť medzidisciplinárne učebné situácie vo svojich triedach v spolupráci so svojimi kolegami učiteľmi.[82]

Pretože informačné a komunikačné technológie vedú k transformácii úlohy učiteľov dejepisu, je dôležité: vytvoriť príležitosti na výmeny tak, aby učitelia mohli spoznať čo najrozmanitejšie učebné situácie obsahujúce nové úlohy; podporiť vytváranie diskusných skupín, ktoré sa zaoberajú ťažkosťami profesie, váhaním a pochybnosťami o týchto nových metódach vyučovania; rozvíjať banky zdrojov, ktoré špecifikujú nielen prístupné dokumenty a prístupné stránky, ale tiež platnosť informácií odvodenú zo spomenutých dokumentov a stránok.

Za účelom naplnenia týchto cieľov a vytvorenia určitého profilu učiteľov dejepisu by bolo vhodné:

- poskytnúť učiteľom dejepisu školiace inštitúty s podporou potrebnou na udržanie a zlepšovanie kvality ich školenia a najmä rozvíjať profesionalitu a sociálny status učiteľov dejepisu;
- vlášať venovať pozornosť vzdelávaniu školiteľov učiteľov dejepisu založenom na princípoch obsiahnutých v tomto odporúčaní;
- podporovať komparatívny výskum cieľov, štruktúr a štandardov špecifických pre školenia budúcich a výkonných učiteľov dejepisu a v rámci neho tak podporovať medziinštitucionálnu kooperáciu a výmenu informácií potrebných na reformu školenia budúcich a výkonných učiteľov dejepisu a školiteľov;
- nájsť a pestovať partnerstvá medzi všetkými inštitúciami činnými v alebo týkajúcimi sa

vzdelávania učiteľov dejepisu (obzvlášť médiá) za účelom zdôrazňovania ich osobitného poslania a špecifických povinností.[83]

V súvislosti s rozšíreným využívaním informačných a komunikačných technológií mladými ľuďmi počas ich školského i mimoškolského života, je dôležité aby vyučovacie metódy a postupy pripustili skutočnosť, že tieto technológie: sú dôležitými zdrojmi na vyučovanie dejepisu; si nutne vyžadujú hlbokú pozornosť zameranú na rozmanitosť a dôveryhodnosť zdrojov, učiteľom a žiakom poskytujú prístup k originálnym zdrojom a viacnásobným interpretáciám; veľkolepo rozširujú prístup k historickým informáciám a faktom; zvyšujú a uľahčujú príležitosti výmen a dialógu.[84]

PRAMENE A LITERATÚRA

- ALBERTY, Július: Didaktika dejepisu. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela; Fakulta humanitných a prírodných vied, 1992. 157 s. ISBN 80-85162-38-5.
- ČAPEK, Vratislav et al.: Didaktika dějepisu 2. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1988. 388 s.
- HORÁK, František et al.: Didaktika základí a střední školy. Praha : Státní pedagogické nakladatelství 1985. 257 s.
- GLOECKEL, Hans: Geschichtsunterricht. In: Dejepis, doškoloňovací kurz pre vyučujúcich. Prešov; Amsterdam : Copyright Allgemeine Hogeschool, 1991, s. 9-13.
- JANOVSKÝ, Julius et al.: Základy didaktiky dějepisu. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 256 s.
- KOVAŘÍKOVÁ, J.: Možnosti estetické výchovy v dějepisném vyučování. In: Dějepis a zeměpis ve škole, roč. 26, 1970 – 71, č. 2, s. 29-31.
- KRATOCHVÍL, Viliam: Návrh koncepcie a učebných osnov dejepisu. In: Učiteľské noviny, roč. 43, 1993, č. 20, s. 8.
- LENCZ, Ladislav: Metódy etickej výchovy. Bratislava : Metodické centrum, 1993. 83 s. ISBN 80-88796-23-7.
- Návrh koncepcie dejepisného vyučovania na základných a stredných školách a návrh osnov pre 5. – 9. ročník základnej školy. In: Učiteľské noviny, roč. 43, 13. 5. 1993, s. 8-10.
- OLIVAR, Roberto Roche: Etická výchova. Bratislava : Orbis Pictus Istropolitana, 1992. 209 s. ISBN 80-7158-001-5.
- Odporúčanie Rec (2001) 15 Výboru ministrov členským štátom o vyučovaní dejepisu v Európe 21. storočia [online]. [cit. 2005-10-25]. Dostupné na internete: <http://www.radaeurope.sk/?555>. 7 s.
- PAVLÍK, Ondrej: Mravná výchova. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1963. 564 s.
- PAVLÍK, Ondrej et al.: Pedagogická encyklopédia Slovenska 2. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1985. 702 s.
- PAVLÍK, Ondrej: Pracovná výchova mládeže v minulosti a súčasnosti. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978.
- PRAVDÍK, Rudolf: Svetonázorová výchova mládeže – jej stav, problémy a aktuálne otázky. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1969. 199 s.
- PRŮCHA, Jan: Moderní pedagogika: Praha : Portál, 2005. 479 s. ISBN 80-7367-047-X.
- TUREK, Ivan: Inovácie v didaktike. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, 2005. 360 s. ISBN 808052-230-8.

- Učebné osnovy dejepisu pre dvojročné odbory SOU. Bratislava : Ministerstvo školstva SR, 1996. 14 s.
- Učebné osnovy dejepisu pre trojročné odbory SOU. Bratislava : Ministerstvo školstva SR, 1996, s. 1.
- Učebné osnovy dejepisu pre 5. – 9. ročník základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1997. 16 s.
- Učebné osnovy gymnázia – osemročné štúdium. Dejepis povinný učebný predmet. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1997, s. 2.
- Učebné osnovy gymnázia – štvorročné štúdium. Dejepis povinný učebný predmet. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1997. 15 s.
- Učebné osnovy gymnázia – štvorročné štúdium (voliteľné predmety). Seminár z dejepisu – voliteľný predmet. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1999, s. 20-28.
- Učebné osnovy pre seminár z dejepisu (voliteľný predmet). Pre všetky štvorročné odbory SOŠ a SOU. Bratislava : Ministerstvo školstva SR, 1996. 6 s.
- Učebné osnovy pre štvorročné SOŠ a SOU. Dejepis povinný učebný predmet. Bratislava : Ministerstvo školstva SR, 1996. 7 s.
- VASILOVÁ, Darina: Typológia vyučovacích hodín dejepisu. Prešov : Metodické centrum, 1999. 53 s. ISBN 80-8045-137-0.
- VASILOVÁ, Darina: Výchovné hodnoty v dejepisnom vyučovaní a ich miesto v systéme vzdelávania/Educational Values in the Teaching of History and their Position in the System of Education. In: XXII. mezinárodné kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XXII. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM. Vyškov : Vysoká vojenská škola pozemního vojska; Fakulta ekonomiky a managementu, 2004. 10 s. ISBN 80-7231-116-6.
- VELIKANIČ, Ján: Organizačné formy vyučovania na školách I. a II. cyklu. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1967. 370 s.
- Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre 2. stupeň základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 2002. 38 s.
- Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre gymnázium. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2001. 18 s.

POZNÁMKY

- [1] VELIKANIČ, Ján: Organizačné formy vyučovania. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1967, s. 110.
- [2] KRATOCHVÍL, Viliam: Návrh koncepcie a učebných osnov dejepisu. In: Učiteľské noviny, roč. 43, 1993, č. 20, s. 8.
- [3] ČAPEK, Vratislav et al.: Didaktika dějepisu 2. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1988, s. 31.
- [4] KRATOCHVÍL, Viliam: Návrh koncepcie a učebných osnov dejepisu. In: Učiteľské noviny, roč. 43, 1993, č. 20, s. 8.
- [5] Učebné osnovy dejepisu pre 5. – 9. ročník základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1997, s. 13.

- [6] Učebné osnovy pre štvorročné SOŠ a SOU. Dejepis povinný učebný predmet. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1996, s. 1.
- [7] Pozri a porovnaj Učebné osnovy dejepisu pre štvorročné odbory SOŠ a SOU. Dejepis povinný učebný predmet. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1996, s. 1; Učebné osnovy dejepisu pre trojročné odbory SOU. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1996, s. 1; Učebné osnovy dejepisu pre dvojročné odbory SOU. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1996, s. 1.
- [8] JANOVSKEJ, Julius et al.: Základy didaktiky dejepisu. Praha : Státní pedagogické nakladatelství 1984, s. 64.
- [9] HORÁK, František et al.: Didaktika základní a střední školy. Praha : Státní pedagogické nakladatelství 1985, s. 27.
- [10] Učebné osnovy dejepisu pre 5. – 9. ročník základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1997, s. 3.
- [11] Učebné osnovy gymnázia – štvorročné štúdium. Dejepis povinný učebný predmet. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1997, s. 1.
- [12] Učebné osnovy gymnázia – štvorročné štúdium. Dejepis povinný učebný predmet. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1997, s. 1.
- [13] Učebné osnovy gymnázia – osemročné štúdium. Dejepis povinný učebný predmet. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1997, s. 2.
- [14] Učebné osnovy gymnázia – štvorročné štúdium (voliteľné predmety). Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1999, s. 20.
- [15] Porovnaj Učebné osnovy dejepisu pre štvorročné odbory SOŠ a SOU. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1996, s. 1; Učebné osnovy dejepisu pre trojročné odbory SOU. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1996, s. 1.
- [16] Pozri bližšie Učebné osnovy dejepisu pre 5. – 9. ročník základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1997. 16 s.; Učebné osnovy pre štvorročné SOŠ a SOU. Dejepis povinný učebný predmet. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1996, 7s.; Učebné osnovy gymnázia – štvorročné štúdium. Dejepis povinný učebný predmet. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1997, 15 s.
- [17] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre gymnázium. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2001. 18 s.
- [18] Učebné osnovy dejepisu pre 5. – 9. ročník základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1997, s. 3.
- [19] Učebné osnovy dejepisu pre 5. – 9. ročník základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1997, s. 3-4.
- [20] Učebné osnovy dejepisu pre 5. – 9. ročník základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1997, s. 4-5.
- [21] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre 2. stupeň základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 2002, s. 4-5.
- [22] Konkretizáciu cieľov prostredníctvom exemplifikačných úloh pozri bližšie Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre 2. stupeň základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 2002, s. 7-36.
- [23] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre 2. stupeň základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 2002, s. 7-8.

- [24] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre 2. stupeň základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 2002, s. 9-10.
- [25] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre 2. stupeň základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 2002, s. 10-13.
- [26] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre 2. stupeň základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 2002, s. 14-19.
- [27] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre 2. stupeň základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 2002, s. 19-26.
- [28] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre 2. stupeň základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 2002, s. 27-36.
- [29] Učebné osnovy z dejepisu pre gymnázium. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1997, s. 2-4.
- [30] Učebné osnovy gymnázia – osemročné štúdium. Dejepis povinný učebný predmet. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1997, s. 2-3.
- [31] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre gymnázium. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2001, s. 1.
- [32] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre gymnázium. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2001, s. 1-4.
- [33] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre gymnázium. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2001, s. 3.
- [34] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre gymnázium. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2001, s. 4.
- [35] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre gymnázium. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2001, s. 4-6.
- [36] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre gymnázium. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2001, s. 8-10.
- [37] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre gymnázium. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2001, s. 10-13.
- [38] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre gymnázium. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2001, s. 13-17.
- [39] Pozri bližšie Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre gymnázium. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2001, s. 3-17.
- [40] Učebné osnovy gymnázia – štvorročné štúdium (voliteľné predmety). Seminár z dejepisu – voliteľný predmet. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1999, s. 20.
- [41] Učebné osnovy gymnázia – štvorročné štúdium (voliteľné predmety). Seminár z dejepisu – voliteľný predmet. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1999, s. 20.
- [42] Učebné osnovy gymnázia – štvorročné štúdium (voliteľné predmety). Seminár z dejepisu – voliteľný predmet. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1999, s. 20.
- [43] Učebné osnovy dejepisu pre štvorročné odbory SOŠ a SOU. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1996, s. 1; Učebné osnovy dejepisu pre trojročné odbory SOU. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1996, s. 1; Učebné osnovy dejepisu pre dvojročné odbory SOU. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1996, s. 1.
- [44] Učebné osnovy dejepisu pre štvorročné odbory SOŠ a SOU. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1996, s. 1; Učebné osnovy dejepisu pre trojročné odbory SOU. Bra-

- tlava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1996, s. 1; Učebné osnovy dejepisu pre dvojročné odbory SOU. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1996, s. 1.
- [45] Učebné osnovy dejepisu pre 5. – 9. ročník základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1997. 10 s. Učebné osnovy dejepisu pre SOŠ z roku 1996 sú z hľadiska cieľov dejepisného vyučovania spracované veľmi stručne. Učiteľ môže v plnej miere mať na zreteli počas svojej práce aj rozvíjanie už osvojených cieľových rovín počas základnej školy.
- [46] Problematike výchovných hodnôt sa budeme venovať v nasledujúcich číslach časopisu. Pozri aj VASILEOVÁ, Darina: Výchovné hodnoty v dejepisnom vyučovaní a ich miesto v systéme vzdelávania/Educational Values in the Teaching of History and their Position in the System of Education. In: XXII. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XXII. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM. Vyškov : Vysoká vojenská škola pozemního vojska; Fakulta ekonomiky a managementu, 2004. 10 s. ISBN 80-7231-116-6.
- [47] PAVLÍK, Ondrej et al.: Pedagogická encyklopédia Slovenska 2. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1985, s. 596.
- [48] Pozri bližšie PAVLÍK, Ondrej: Mravná výchova. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1963, s. 29 a n.
- [49] OLIVAR, Roberto Roche: Etická výchova. Bratislava : Orbis Pictus Istropolitana 1992, 209 s.; LENCZ, Ladislav: Metódy etickej výchovy. Bratislava : Metodické centrum 1993, s. 6.
- [50] KOVAŘÍKOVÁ, J.: Možnosti estetické výchovy v dejepisnom vyučovaní. In: Dějepis a zeměpis ve škole, roč. 26, 1970 – 71, č. 2, s. 29-31.
- [51] JANOVSKEÝ, Julius et al.: Základy didaktiky dejepisu. Praha : Státní pedagogické nakladatelství 1984, s. 63; PAVLÍK, Ondrej: Pracovná výchova mládeže v minulosti a súčasnosti. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978, s. 43 a n.
- [52] PRAVDÍK, Rudolf: Svetonázorová výchova mládeže – jej stav, problémy a aktuálne otázky. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1969, s. 43 a n.
- [53] Návrh koncepcie dejepisného vyučovania na základných a stredných školách a návrh osnov pre 5. – 9. ročník základnej školy. In: Učiteľské noviny, roč. 43, 13. 5. 1993, s. 8-10.
- [54] Bloomova taxonómia bola prezentovaná v Návrhu koncepcie dejepisného vyučovania na základných a stredných školách a návrhu osnov pre 5. – 9. ročník základnej školy. In: Učiteľské noviny, roč. 43, 13. 5. 1993, s. 8; Pozri aj TUREK, Ivan: Inovácie v didaktike. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, 2005, s. 14-15, najmä doplnenie aktívnych slovies. V roku 2001 bola Bloomova taxonómia cieľov revidovaná zmenou posledných dvoch úrovní poznávacieho procesu následne: zapamätanie – porozumenie – aplikácia – analýza – hodnotenie – tvorivosť (autori: Andersonová, L. A., Kratwohl, B. D.) Bližšie TUREK, Ivan: Inovácie v didaktike. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, 2005, s. 16-17-
- [55] GLOECKEL, H.: Geschichtsunterricht. In: Dejepis, doškoloňovací kurz pre vyučujúcich. Prešov; Amsterdam : Copyright Allgemeine Hogeschol, 1991, s. 9-13.
- [56] Návrh koncepcie dejepisného vyučovania na základných a stredných školách a návrh osnov pre 5. – 9. ročník základnej školy. In: Učiteľské noviny, roč. 43, 13. 5. 1993, s. 8-10.
- [57] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre 2. stupeň základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 2002, s. 7-8.

- [58] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre 2. stupeň základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 2002, s. 9-10.
- [59] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre 2. stupeň základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 2002, s. 10-13.
- [60] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre 2. stupeň základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 2002, s. 14-19.
- [61] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre 2. stupeň základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 2002, s. 19-26.
- [62] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre 2. stupeň základnej školy. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 2002, s. 27-36. Pri formulácii väčšiny exemplifikačných úloh chýba priestor alebo čas. Z didaktického hľadiska nesprávne formulovaná úloha „kedy...“ je označená (!).
- [63] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre gymnázium. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2001, s. 3.
- [64] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre gymnázium. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2001, s. 4.
- [65] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre gymnázium. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2001, s. 4-6.
- [66] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre gymnázium. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2001, s. 5-10.
- [67] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre gymnázium. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2001, s. 10-13.
- [68] Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre gymnázium. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2001, s. 13-17.
- [69] Spracované v zmysle dokumentu Učebné osnovy gymnázia – štvorročné štúdium (voliteľné predmety). Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1999, s. 23-24.
- [70] Odporúčanie Rec (2001) 15 Výboru ministrov členským štátom o vyučovaní dejepisu v Európe 21. storočia [online]. [cit. 2005-10-25]. Dostupné na internete: <http://www.radaeuropy.sk/?555>, s. 1.
- [71] Pozri bližšie Odporúčanie Rec (2001) 15 Výboru ministrov členským štátom o vyučovaní dejepisu v Európe 21. storočia [online]. [cit. 2005-10-25]. Dostupné na internete: <http://www.radaeuropy.sk/?555>, s. 1-2.
- [72] Odporúčanie Rec (2001) 15 Výboru ministrov členským štátom o vyučovaní dejepisu v Európe 21. storočia [online]. [cit. 2005-10-25]. Dostupné na internete: <http://www.radaeuropy.sk/?555>, s.2.
- [73] Odporúčanie Rec (2001) 15 Výboru ministrov členským štátom o vyučovaní dejepisu v Európe 21. storočia [online]. [cit. 2005-10-25]. Dostupné na internete: <http://www.radaeuropy.sk/?555>, s. 2.
- [74] Bližšie Odporúčanie Rec (2001) 15 Výboru ministrov členským štátom o vyučovaní dejepisu v Európe 21. storočia [online]. [cit. 2005-10-25]. Dostupné na internete: <http://www.radaeuropy.sk/?555>, s. 3-7.
- [75] Odporúčanie Rec (2001) 15 Výboru ministrov členským štátom o vyučovaní dejepisu v Európe 21. storočia [online]. [cit. 2005-10-25]. Dostupné na internete: <http://www.radaeuropy.sk/?555>, s. 3.

- [76] Odporúčanie Rec (2001) 15 Výboru ministrov členským štátom o vyučovaní dejepisu v Európe 21. storočia [online]. [cit. 2005-10-25]. Dostupné na internete: <http://www.rada-euro.py.sk/?555>, s. 3.
- [77] Odporúčanie Rec (2001) 15 Výboru ministrov členským štátom o vyučovaní dejepisu v Európe 21. storočia [online]. [cit. 2005-10-25]. Dostupné na internete: <http://www.rada-euro.py.sk/?555>, s. 3-4.
- [78] Odporúčanie Rec (2001) 15 Výboru ministrov členským štátom o vyučovaní dejepisu v Európe 21. storočia [online]. [cit. 2005-10-25]. Dostupné na internete: <http://www.rada-euro.py.sk/?555>, s. 4.
- [79] Odporúčanie Rec (2001) 15 Výboru ministrov členským štátom o vyučovaní dejepisu v Európe 21. storočia [online]. [cit. 2005-10-25]. Dostupné na internete: <http://www.rada-euro.py.sk/?555>, s. 4-5.
- [80] Odporúčanie Rec (2001) 15 Výboru ministrov členským štátom o vyučovaní dejepisu v Európe 21. storočia [online]. [cit. 2005-10-25]. Dostupné na internete: <http://www.rada-euro.py.sk/?555>, s. 5.
- [81] Odporúčanie Rec (2001) 15 Výboru ministrov členským štátom o vyučovaní dejepisu v Európe 21. storočia [online]. [cit. 2005-10-25]. Dostupné na internete: <http://www.rada-euro.py.sk/?555>, s. 5.
- [82] Odporúčanie Rec (2001) 15 Výboru ministrov členským štátom o vyučovaní dejepisu v Európe 21. storočia [online]. [cit. 2005-10-25]. Dostupné na internete: <http://www.rada-euro.py.sk/?555>, s. 6.
- [83] Odporúčanie Rec (2001) 15 Výboru ministrov členským štátom o vyučovaní dejepisu v Európe 21. storočia [online]. [cit. 2005-10-25]. Dostupné na internete: <http://www.rada-euro.py.sk/?555>, s. 6.
- [84] Odporúčanie Rec (2001) 15 Výboru ministrov členským štátom o vyučovaní dejepisu v Európe 21. storočia [online]. [cit. 2005-10-25]. Dostupné na internete: <http://www.rada-euro.py.sk/?555>, s. 6.

RECENZIE
ANOTÁCIE

JANKOVIČ, Ľubomír: Exlibris a supralibros na Slovensku v 16. – 19. storočí. Martin : Matica slovenská, 2004. 193 s. ISBN 80-7090-739-8

Vlastnícke značky a symboly v podobe vlastníckych záznamom, najmä však exlibrisov a supralibrosov tvoria súčasť dejín knižnej kultúry. Odrážajú nielen praktickú potrebu označovania svojho vlastníctva, ale i spoločenské postavenie majiteľa, históriu i umelecké ctenie sledovaného obdobia.

Na našom odbornom poli doteraz chýbajú práce, ale i odborné štúdie mapujúce knižné značky, ktoré tvoria historické pramene vyžadujúci interdisciplinárny prístup. Popri knihovede, umenovede, histórii sú prameňom heraldiky, genealógie, dejín správy ale i iných pomocných vied historických. Napríklad práve heraldický exlibris užívala väčšina vlastníkov z radou šľachty a duchovenstva. Prezentovaná publikácia predstavuje výsledok odbornej i časovo náročnej heuristickej práce. Ponúka exkurz do historického exlibrisu a supralibrosu 16. – 19. storočia s istou historickou a umeleckou hodnotou, vynímajúc 20. storočie (počnúc M. Benkom), ktoré prinieslo kvantitatívne i kvalitatívne inú podobu vývoja exlibrisov. Výber analyzovaných a zaradených knižných značiek pochádza najmä z fondov historických tlačí a domácich zbierok exlibrisov, zo Slovenskej národnej knižnice v Martine, v rámci dostupných možností aj z Országos Széchényi Könyvtár v Budapešti a v Bibliotheca Battyaneum v Albe Júlii.

Práca je delená do troch nosných častí. Mapuje knižné značky z pohľadu knihovedy, historických vied a umenovedy. Popri definícií základných pojmov, typológii knižných značiek a vlastníckych záznamov, autor stručne charakterizoval funkciu, obsah, vývoj i materiál a technológiu spracovania či ich vlastníkov. Prínosom je kapitola venujúca sa exlibrisu a supralibrosu so vzťahmi k Slovensku vo vytýčenom období z chronologicko-typologického hľadiska a najrozsiahlejšia tretia časť práce, ktorá pozostáva z prehľadu konkrétnych používateľov exlibrisov a supralibrosov. Z najznámejších osobností slovenského pôvodu, respektíve pôsobiacich na území Slovenska, autor zaradil do práce ukážky z knižných značiek J. Bocatia, A. Fuggera, P. Pázmaňa, J. Pohronca-Slepčianskeho, J. Jessenia, J. Tranovského, M. Bela, exlibris Bardejovskej mestskej knižnice i predstaviteľov šľachtických rodov, ako Esterházi, Forgáč, Révai, Turzo či Ujlaki. Popri grafických ukázkach iniciálových, menných, portrétnych, heraldických, alegorických i kombinovaných vlastníckych knižných značiek, po typografické formy a pečiatky s odborným popisom, Ľ. Jankovič na základe ich signovania identifikoval i niektorých ich tvorcov. Zároveň tento prehľad rytcov doplnil o citácie z lexikografických diel.

Autor pri výbere zaradených, odborne analyzovaných i zhodnotených exlibrisoch a supralibrosoch z výskumu dostupných prameňov, kládol dôraz na historickú hodnotu, umeleckú kvalitu i typologickú pestrosť, čím publikácia získala prehľadné ale najmä prestížnejšie ladenie.

Napriek chvályhodnej prezentovanej publikácii, ktorá prináša chýbajúci a ucelenejší pohľad na vývoj a podobu vlastníckych značiek kníh, respektíve i na dejiny knižnej kultúry v celoslovenskom kontexte, táto tematika ponúka i ďalšie možnosti výskumu. Komplexnejšie a systematicky podané spracovanie z chronologického pohľadu, ale aj v rámci jednotlivých historických fondov a zbierok múzeí, archívov a najmä historických knižníc – štátnych, súkromných či cirkevných, nasleduje až za základným výskumom v spolupráci s retrospektívnou bibliografiou, postupným spracovávaním zachovaných historických tlačí.

Marcela Domenová

OROS, Zuzana – ŠIŠMIŠ, Milan: Rodové postupnosti a ich grafický vývoj. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2004. 214 s. ISBN 60-968717-5-7

Genealógia, ako jedna z pomedzi pomocných vied historických, popri heraldike vzbudzuje v súčasnosti veľký záujem nielen odbornej ale i širokej verejnosti. Práca s opodstatneným názvom Rodové postupnosti a ich grafický vývoj, predstavuje výstup z časovo i heuristicky náročného projektu, nesupluje však genealogickú príručku, či učebnicu tejto pomocnej vedy.

Popri teoretickej časti o historickom pohľade na vnímanie minulosti, predkov, pokrvné i príbuzenské vzťahy, jednak v kontextoch dobového vnímania či všeobecných genealogických východísk, ponúka aj pohľad na praktickú potrebu a funkciu genealógie v občianskom, cirkevnom, kariernom a najmä mocenskom smere. Dominantná je grafická stránka práce – výtvarná genealógia, cez schematické, konštrukčné, dekoratívne či popisné zobrazenia doplnené o portréty, alegórie a iné symboly či dokumentárne prvky. Snahou zostavovateľov bolo prezentovať ukážky výnimočných prototypov, variabilitu i tendenčné kopírovanie v dobových umeleckých štýloch, čo sa i podarilo. Obrazová príloha pozostávajúca zo 147 ukážok, je delená do deviatich typových kategórií, ako: zobrazenia súvislostí (diagramy a stromy), schémy príbuzenských vzťahov, biblické a duchovné genealógie (pôvod a príbuzenstvo Krista a svätých), prvotné genealógie (profánne, rukopisné schémy a diagramy), prechodné typy (popisno-dekoratívne genealógie), reprezentatívne genealógie (profánne), tlačené – sádzané genealógie, priestorové a multimediálne prezentácie. Ikonografia je doplnená o odborný popis. Sprievodný text dotvárajú poznámky o datácii, proveniencii, autorovi, respektíve i objednávateľovi daného zobrazeného genealogického prameňa, miesto jeho uloženia (i signatúru) alebo literatúra a citácie. Ukážky pochádzajú nielen zo slovenských fondov a zbierok múzeí, galérií, knižníc, archívov, ale predstavujú ukážky zahraničnej proveniencie – z Čiech, Maďarska, Nemecka, Anglicka, Nórska či Chorvátska a Talianska.

Heuristicky prieskum a výber prezentovaný materiálom fundovanými zostavovateľmi v spolupráci s odborníkmi či zberateľmi na medzinárodnej úrovni, vytvára publikáciu značnej umeleckej hodnoty, ktorá ponúka ucelenejší exkurz do tejto problematiky. Prehľad vývoja zobrazovania od rukopisných foriem po podoby prezentovania sa výtvarne spracovanými genealógiami nielen v Európskom kontexte, no najmä so zreteľom na Uhorsko, respektíve Slovensko, kde takáto publikácia napriek popularite genealógie doteraz chýbala. Hoci príklady rodových postupností v tejto publikácii predstavujú len sondu do zachovaných pamiatok v štátnych, súkromných či cirkevných zbierkach a archívoch, publikácia ponúka jeden z návodov, ako sa možno pozerat' na genealogický materiál, formu a podobu ako daný materiál kvalitne spracovať a prezentovať, či inšpiráciu súčasným tvorcom rodových postupností.

Marcela Domenová

Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts : Zborník elektronických verzií príspevkov/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge (CD-ROM). Zost. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. 240 s. ISBN 80-7165-487-6

Zborník elektronických verzií príspevkov na CD-ROM o osobnostiach prešovského školstva, vyšiel v rámci grantového vedeckého projektu VEGA 01/1204/04 pod názvom Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia. Projekt sa realizuje k rokom 2004 – 2006 a jeho cieľom bude prezentovať najvýznamnejšie pedagogické osobnosti pôsobiace na území mesta Prešov s regionálnym, celoslovenským i európskym významom cez ich životné osudy, pedagogickú a vedeckú prácu v podobe vydania biografického slovníka v multimedialnej podobe (CD-ROM, respektíve www stránky). Jedným z výstupov uvedeného projektu za prvý rok realizácie bolo tlačené vydanie prvej časti slovensko-nemeckého slovníka (Osobnosti prešovského školstva. Slovník 1/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens. Wörterbuch 1. Zost. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. 75 s. ISBN 80-7165-483-3) a zborník abstraktov v tlačenej podobe z prezentovaného CD-ROM. (Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhundert : Zborník abstraktov elektronických verzií príspevkov na CD-ROM. Sammelband von Abstrakte elektronischer Versionen der Beiträge auf CD-ROM. Zost. Darina Vasil'ova. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. 45 s. ISBN 80-7165-487-6). Ich uvedením si možno utvoriť ucelenejší obraz o činnosti jeho riešiteľov v začatom výskume.

Zostavovateľkou zborníka členeného na CD-ROM do troch blokov: Bibliografické údaje, Úvodné slovo, Obsah a príspevky je vysokoškolská pedagogička, koordinátorka a členka spoluautorského grantového tímu Darina Vasil'ová z Katedry slovenských dejín a archívnictva FF PU v Prešove (od 1. 9. 2005 Inštitút histórie FF PU v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín), ktorá sa špecializuje na dejiny prešovského evanjelického kolégia a je i autorkou 19 príspevkov v recenzovanom zborníku. Prvé dva príspevky boli publikované pod názvami Andrej Csupka – zaniatený profesor prešovského kolegiálneho právnického kurzu (s. 22 – 26) a Dr. Andrej Vandrák – človek ideí dobra, krásna, pravdivého a božského. Kolegiálny profesor, rektor kolégia, dekan právnickej akadémie (s. 27 – 43). Podobne sprístupnila poznatky o osobnostiach pedagógov ako Jozef Adolf Herfurth, Gustáv Schulek a Ján Tilisch, ktoré nazvala: Jozef Adolf Herfurth – profesor prešovského kolégia (vyššie gymnázium, teologický kurz, právnický kurz) na stranách 44 – 48; Gustáv Schulek – profesor prešovskej kolegiálnej právnickej akadémie, jeden z najvyhládavanejších prešovských advokátov (s. 49 – 54); „Pracoval celým srdcom a dušou...“ – Ján Tilisch – riadny profesor teologických historických vied na prešovskom kolégiu (s. 55 – 59). Na podobnú tému pedagogických osobností pôsobiacich na území mesta Prešov prispela prácami Karol Glós – profesor a dekan prešovskej kolegiálnej právnickej akadémie (s. 60 – 63); „V priebehu svojho štúdia som sa naučil ľúbiť a čtiť si profesorskú dráhu“ – dr. Tomáš Vécsey – prvý profesor rímskeho práva na prešovskom kolegiálnom právnickom kurze (s. 72 – 80);

Dr. Július Fekete a Ferdinand Liszka – profesori prešovského kolegiálneho právnického kurzu v rokoch 1869 – 1876 (s. 81 – 84); Kolegiálny profesor a cirkevný historik Jozef Hörk – autor dejín prešovského evanjelického kolégia (s. 85 – 96). Podobne ladené sú i príspevky prezentujúce pohľady na život a činnosť ďalších pedagógov nazvané: „Jeho múdrosť nech je skalou...“ – Kráľovský radca dr. Šimon Horovitz – riadny profesor rímskeho práva a trestného práva na prešovskej kolegiálnej právnickej akadémii (s. 97 – 101); Dr. Albert Berzeviczy – riadny profesor národohospodárstva, encyklopédie a politiky na prešovskej kolegiálnej právnickej akadémii, politik a štátnik (s. 102 – 106); Dr. Eugen Sebestyén a dr. Alexander Sélley – profesori kolegiálnej Právnickej akadémie v Prešove v rokoch 1879 – 1883 (s. 107 – 110); Dr. Edmund Horváth – profesor a dekan kolegiálnej Právnickej akadémie v Prešove, reformátor právnického štúdia (s. 111 – 122); Dr. Matej Szlávik – profesor prešovskej kolegiálnej teologickej akadémie a právnickej akadémie, významný predstaviteľ prešovskej filozofickej školy v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia (s. 123 – 130). Zaoberala sa i činnosťou a aktivitami ďalších osobností, ako Ľudovít Frenyó – profesor na prešovskej kolegiálnej teologickej akadémii a prešovskom kolegiálnom gymnáziu, historik, publicista, prekladateľ (prvé obdobie činnosti na kolegiálnom gymnáziu do roku 1918) na stranách 131 – 138; Ján Gömöry – profesor a riaditeľ prešovského kolegiálneho vyššieho gymnázia – prvé obdobie pôsobenia v rokoch 1897 – 1918, regionálny historik (s. 139 – 145); Človek s „jedi-nečnou usilovnosťou a obrovskou snahou po vzdelaní“ – dr. Belo Meliorisz – profesor kolegiálnej Právnickej akadémie v Prešove (s. 146 – 153); Dr. Ján Deák – profesor exegetiky starého zákona a Nového zákona na kolegiálnej Teologickej akadémii v Prešove (s. 160 – 167); Dr. Belo Obál – profesor cirkevných dejín na kolegiálnej Teologickej akadémii v Prešove, autor historickej literatúry (s. 168 – 172).

V grantovom projekte sa aktívne angažovala i jeho členka Libuša Franková (Katedra slovenských dejín a archívniectva FF PU v Prešove, od 1. 9. 2005 Inštitút histórie FF PU v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín) príspevkom o osobnosti pedagóga a filozofa Michala Greguša nazvaného Michal Greguš (Osobnosť prešovského kolégia v prvej polovici 19. storočia) na stranách 16 – 21 a sumarizujúcou štúdiou Profesori a učitelia na prešovskom kolégiu v prvej polovici 19. storočia (s. 7 – 15).

Štúdia o školskom a osvetovom pracovníkovi Pavlovi Gallovi, publikovaná pod názvom Pavel Gallo – príspevok k životu a dielu (s. 173 – 178) vzišla z pera Mareka Havrila (Katedra slovenských dejín a archívniectva FF PU v Prešove, od 1. 9. 2005 Inštitút histórie FF PU v Prešove, Katedra archívniectva a pomocných vied historických).

Patrik Derfiňák (Katedra dejín FF PU v Prešove, od 1. 9. 2005 Inštitút histórie FF PU v Prešove, Katedra pravekých, starovekých a cirkevných dejín) prispel štúdiu o osobnosti učiteľa a právnika Karol Florián a jeho miesto v dejinách Prešova a prešovského školstva (s. 154 – 159).

Juraj Kredátus (Katedra všeobecných dejín FF PU, od 1. 9. 2005 Inštitút histórie, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín, externý doktorand) a Jarmila Kredátusová (Katedra ukrajinského jazyka a literatúry FF PU v Prešove, od 1. 9. 2005 Inštitút rusistiky, ukrajinistiky a slavistiky FF PU v Prešove, Katedra ukrajinistiky) predstavili pedagóga Alexandra Duchnoviča v príspevku Alexander Duchnovič – národný buditeľ a pedagóg Rusínov/Ukrajincov na Podkarpatsku v 19. storočí (s. 64 – 71).

Inou osobou z radov duchovenstva zaradenou do zborníka je biskup Pavol Peter Gojdič v príspevku Blahoslavený biskup Pavol Peter Gojdič, OSBM a jeho prínos pre rozvoj cir-

kevného školstva v Prešovskej eparchii (s. 179 – 186), ktorý podal Peter Šturák (Katedra cirkevných dejín Gréckokatolíckej teologickej fakulty PU v Prešove).

Eduard Lukáč (Katedra pedagogiky FF PU v Prešove, od 1. 9. 2005 Inštitút edukológie a sociálnej práce FF PU v Prešove, Katedra pedagogiky) ako člen grantového tímu prispel dvoma štúdiami: Jozef Koreň – významný prešovský pedagóg, osvetový pracovník a autor učebníc (s. 187-199); František Karšai (1918 – 1975) publikovaného na stranách 225 – 237, zároveň participoval aj na príspevku Václav Stuchlík (s. 200 – 216) spolu s Martou Bačovou a Andrejom Čumom.

Ďalším riešiteľom grantu je Rudolf Dupkala (Katedra filozofie FF PU v Prešove, od 1. 9. 2005 Inštitút filozofie a etiky FF PU v Prešove, Katedra etiky) – člen riešiteľského kolektívu grantového projektu, ktorý prispel štúdiou Pobyť a tvoriť Jaromíra Červenku na evanjelickom kolegiálnom gymnáziu v Prešove (s. 217 – 224).

Do zborníka vedeckých prác prispel aj Igor Kominarec (Katedra pedagogiky FHPV PU v Prešove) obrazom Osobnosť Jozefa Kysuckého v dejinách prešovského evanjelického kolégia (s. 238 – 240).

Podoba príspevkov má jednotnú štruktúru, ktorá pozostáva z názvu príspevku, slovensko-nemeckého resumé, kľúčových slov, úvodu, samotnej štúdie s poznámkovým aparátom, záveru a napokon zoznamu použitej literatúry a prameňov.

Jednotlivé osobnosti zaradené do zborníka a sprístupnené v štúdiách sú výsledkom výberu spracovania v prvom roku riešenia grantového projektu. Podľa koncepcii realizačného tímu sa zvolilo uvádzanie mien a priezvisk niektorých osobností v zachovanej, respektíve pôvodnej dobovej podobe. Pre konfrontáciu a porovnanie v hranatých zátvorkách uvádzam podobu prepisu niektorých mien podľa pravidiel slovenského pravopisu a pravidiel Slovenského biografického ústavu: Csupka [Čupka], Schulek [Šulek], Vécsey [Vécei].

Dominantne sú zastúpené osobnosti aktívne pôsobiace na prelome 19. a 20. storočia. V porovnaní s ďalším čiastkovým výstupom projektu v podobe dvojjazyčného slovensko-nemeckého slovníka Osobnosti prešovského školstva I. zahŕňajúceho 34 hesiel, možno konštatovať, že zborník príspevkov publikovaných na CD-ROM (i zborník abstraktov) prezentuje v štúdiách všetky osobnosti zaradené do slovníka, okrem postáv Izáka Cabana, Eliáša Ladivera a Jána Rezika. Navyše obsahuje aj dva úplne nové príspevky o Jozefovi Kysuckom od Igora Kominareca a prácu o pedagógoch prešovského kolégia v prvej polovici 19. storočia od Libuše Frankovej.

Zborník príspevkov publikovaných na CD-ROM možno hodnotiť kladne, jednak pre jeho zaujímavú multimediálnu podobu, pre analýzu doposiaľ nepublikovaných archívnych prameňov, čím sa prezentovali novšie poznatky k dejinám prešovského školstva v celoslovenskom kontexte.

Marcela Domenová

Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/ Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts : Zborník abstraktov elektronických verzii príspevkov na CD-ROM/Sammelband von Abstrakte elektronischer Versionen der Beiträge auf CD-ROM. Zost. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. 45 s. ISBN 80-7165-487-6

Zborník pozostávajúci z abstraktov príspevkov v elektronickej verzii na CD-ROM o osobnostiach prešovského školstva s názvom Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia, bol vydaný v tlačenej podobe v rámci grantového vedeckého projektu VEGA 01/1204/04 (2004 – 2006), po prvom roku realizácie, s rovnomeným názvom ako CD-ROM.

Zostavila ho pedagogička a zároveň koordinátorka i členka grantového tímu Darina Vasil'ová (Katedra slovenských dejín a archívnicstva Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, od 1. 9. 2005 Inštitút histórie FF PU v Prešove, katedra novovekých a najnovších slovenských dejín). Obsahuje slovensko-nemecké abstrakty zo všetkých prác nachádzajúcich sa v elektronickej podobe na spomenutom CD-ROM, pod názvom Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia./ Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhundert : Zborník elektronických verzii príspevkov/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge (CD-ROM), ktorý taktiež zostavila koordinátorka grantového projektu. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. 240 s. ISBN 80-7165-487-6.

Abstrakty príspevkov pripomínajú svojim obsahom i štruktúrou iný, tiež už odbornej verejnosti prístupný dvojjazyčný slovensko-nemecký slovník Osobnosti prešovského školstva I. (Zost. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. 75 s.).

Vo všeobecnosti možno charakterizovať prezentovaný zborník abstraktov v podobe čiastkového výstupu za prínosný, najmä v prípade nedostupnosti príspevkov publikovaných na CD-ROM.

Marcela Domenová

Diplomatická produkcia v stredovekom meste. Zost. Júlia Ragačová. Bratislava : Ministerstvo vnútra SR, 2005. 259 s. ISBN 80-959122-1-6

Zborník príspevkov nesie názov rovnomennej konferencie *Diplomatická produkcia v stredovekom meste*, ktorá sa konala 4. – 6. septembra 2003 vo Zvolene. Usporiadala ju Slovenská historická spoločnosť pri SAV – Sekcia archívnictva a pomocných vied historických v spolupráci s inými slovenskými, vedecko-výskumnými inštitúciami. Hoci na samotnej konferencii s medzinárodnou účasťou odznelo viacero odborných prednášok, z nich sa do zborníka zaradilo len dvadsaťštyri z odovzdaných príspevkov. Keďže vyšiel so značným časovým odstupom, príspevky českých historikov boli uverejnené samostatne v českých odborných periodikách a časť zaujímavých odborných prednášok venovaná starším dejinám Zvolena a okolia bola publikovaná v zborníku *Zvolen 1243 – 2003*.

Do zborníka prispel Radoslav Ragáč analýzou činnosti a produkcie zvolenskej mestskej kancelárie v stredoveku. Prehľadne charakterizoval diplomatický materiál, zhodnotil staršie i chybné výskumy, podobne sfragistický materiál, personálne obsadenie notárov v mestskej kancelárii, podobne i priestorové a materiálové zabezpečenie chodu kancelárie.

Diplomatickej produkcii stredovekého Kežmarku, najmä materiálu zachovanému v Štátnom archíve v Levoči, pobočka Poprad, v Štátnom archíve Prešov, pobočka Bardejov a v Archíve mesta Košíc, sa venovala Virginia Mislovičová. Popri vnútornej a vonkajšej analýze najstarších písomností, dotovala i najstaršie zachované mestské listiny Kežmarku do roku 1301 a 1368.

Božena Malovcová predstavila mestskú kanceláriu Spišskej Soboty v 15. – 16. storočí. Popri historickom a právnom exkurze, bližšie podala i významné písomné pamiatky, a to Spišskosobotskú kroniku, najstaršiu mestskú knihu Marckbuch a spišskú právnu knihu – Zipser Wilkühr.

Zuzana Kollárová sa venovala písomnostiam poľskej proveniencie z obdobia poľského zálohu, ktoré sa zachovali v popradskom archíve. Popri prehľade skúmaných listín, príspevok viac-menej obsahuje prehľad literatúry k poľskému zálohu, vymedzenie a uloženie archívnych fondov jednotlivých Magistrátov zálohovaných miest v Štátnom archíve v Levoči a jeho pobočkách (Spišská Nová Ves, Poprad).

Zostavovateľka zborníka Júlia Ragačová prispela štúdiou o počiatkoch diplomatickej činnosti turčianskych mestečiek. Jedná sa o prehľadnú diplomaticko-sfragistickú analýzu písomností Martina, Mošoviec, Slovenského Pravna, Sučian, Turian a Kláštoru pod Znievom.

Pätnásť stredovekých písomností listinného charakteru (kráľovské listiny a mandáty, vrchnostenské listiny, dve listiny ostrihomského arcibiskupa, jeden notársky inštrument) pre mesto Rožňavu, sprístupnil Pavol Tišliar. Materiál sa zachoval vo fonde Magistrátu mesta Rožňava.

Lucia Krchnáková v štúdiu o diplomatickej produkcii bansko-bystrickej komory konštatovala nedostatočné vedenie a opatrovanie jej písomnej agendy, registratúry, či nezachovanie písomností z obdobia Turzovsko-fuggerovského nájmu. Popri historickom exkurze, prehľade úradných a účtovných mestských kníh i spisov z obdobia 16. – 19. storočia, sa autorka venovala i jednotlivým úradníkom komory.

Súčasnemu stavu sfragistického bádania z hľadiska nárokov diplomatiky sa venoval Jozef Novák. Okrem charakteristiky obsahu, poslania, cieľa a hodnotenia disciplíny, zhodnotil dostupné sfragistické príručky i skriptá, odborné parciálne štúdie, na margo ktorých spomenul nutnosť vydania novej ucelenej príručky.

Na osobnosť a činnosť mestského notára Baltazára Stecka (1488 – 1520) v Banskej Štiavnici sa zamerlal Mikuláš Čelko. Štúdiu obsahuje údaje o vyhotovení banskoštiavnického mestského a banského práva, biografické údaje notára, analýzu jeho testamentu až po úradnú činnosť a zastupovanie v záujmoch mesta.

Postavenie banskobystrických mestských notárov, čiastočne i pisárov a vicenotárov v 16. storočí predstavil Igor Graus. Na konkrétnych príkladoch charakterizoval administratívnu i inú činnosť z poverenia mesta, postavenie a funkciu tohoto mestského zamestnanca, jeho životnú úroveň (ubytovanie, plat). Štúdiu obohatil prílohou – zoznamom notárov a vicenotárov s textom notárskej prisahy.

Podobne ladená štúdiá pochádza z pera Marie Marečkovej, ktorá sa venovala sociálnemu postaveniu bardejovských mestských notárov v prvej polovici 17. storočia. Popri charakteristike mestskej samosprávy a inteligencie, sa zamerala na štyroch notárov. Cez ich vzdelanie, súkromný i pracovný život, konštatovala ich príslušnosť k patriciátu – svojim stavom i majetkovým vlastníctvom.

Juraj Roháč predstavil najstaršiu trnavskú mestskú knihu, t. j. účtovnú knihu (1394 – 1530), cez jej diplomatickú analýzu. Jej však predchádzalo priblíženie privilégia z roku 1238, prehľad počiatkov spisomňovania v Trnave s komparáciou vedenia kníh v iných slovenských mestách. Obsahové hľadisko skúmanej mestskej knihy bolo sekundárne, ním len naznačil ďalšiu možnosť výskumu.

Ako prameň každodennosti predstavil stredoveké komorské knihy mesta Bratislavy Vladimír Segeš. Na základe zachovaných 77 komorských kníh odrážajúcich hospodárske dejiny z rokov 1434 – 1526, špecifikoval jednotlivé kategórie účtovných záznamov (cez jednotlivé príjmy a výdavky). Z tematického hľadiska sa stručne zamerlal na otázku novoprijatých mešťanov, bratislavských prvotlačí či vedeniu nevestinca.

Privilégium kráľa Žigmunda pre žilinských mešťanov z roku 1414, na základe paleograficko-diplomatickej analýzy a po historicko-právnej stránke popísal Richard Marsina. V závere práce konštatuje, že sa jedná o falzum. Zároveň publikoval text prezentovanej listiny.

Stredoveké listiny Rimavskej Soboty z hľadiska diplomatiky, sprístupnil v štúdiu Leon Sokolovský. Keďže sa samotné stredoveké listiny z rimavskosobotskej mestskej kancelárie v Magistráte mesta nezachovali, po historicko-právnom exkurze k dejinám mestečka, rozobral skladbu jedenástich listín adresovaných mestskej spoločnosti či cechom. Materiál pochádzal zo Štátneho archívu Rimavská Sobota, pobočka Banská Bystrica.

Svorad Zavarský ilustroval stav verejného notariátu v stredovekej Bratislave. Zároveň porovnal formálne i obsahové znaky – rozdiely medzi talianskou a domácou Uhorskou produkciou verejných notárov.

Trom reverzálnym listinám z 18. storočia z Archívu hlavného mesta SR Bratislavy a vývoju azylového práva, sa venovala Daniela Hrnčiarová.

Ján Kúkel v štúdiu o štatútoch schvaľovaných volenou obcou mesta Bratislavy, v podstate prezentoval historický vývoj tohoto orgánu mestskej správy, formu a spôsob schvaľovania štatútov a niekoľko oblastí (ceny, platy, podmienky na prijatie za mešťana, čistota či ochrana mesta) ich uplatňovania v praxi počas 17. storočia.

Diplomatickú produkciu so vzťahom k stredovekým mestám vo fondoch hodnoverných miest predstavila Erika Javošová. Jedná sa o predstavenie jednotlivých typov zachovaných písomností, ako tranzumty privilégií, súdne spory i rôzne majetkovo-právne úkony pre mes-

tá, mestecká a fyzické osoby. Autorka sa venovala výlučne písomnostiam hodnoverného miesta Spišskej kapituly.

Rudolf Hudec sa zameril na diplomatickú produkciu františkánskych konventov na Slovensku v stredoveku i rannom novoveku. Súhrne predstavil dvadsaťsedem františkánskych kláštorov, stručne prehľad zachovalosti archívneho materiálu, ich najstaršie listiny, či najucelenejšiu zachovanú spisovú agendu a kláštorné kroniky (historia domus).

Vzťahy Bratislavskej kapituly, bratislavského župana a mestskej rady Bratislavy cez písomnú kultúru troch inštitúcií analyzoval Juraj Šedivý. Zameril sa najmä na vzájomný pomer, vzájomný vplyv a spoluprácu v oblasti diplomatiky mesta a kapituly, t. j. hodnoverného miesta, cez kvantitu, štruktúru i škálu ich písomnej produkcie.

Testamenty banskoštiavnických mešťanov zo 16. storočia prezentovala Mária Šorecová. Jedná sa o ich diplomaticko-paleografický rozbor 99 testamentov a inventárov pozostalostí zachovanej v listinnej podobe a zápisoch v troch mestských knihách.

Testamentmi deviatich kanonikov a jedného prepošta Bratislavskej kapituly sa zaoberala Janka Hričovská. Diplomatický rozbor testamentov zo 16. storočia dopĺňa len stručný exkurz ku kolegiátnej kapitule a niektorým kanonikom.

Blok venovaný testamentom uzavrel Michal Duchoň. Jeho snahou bolo prezentovať výpovednú hodnotu testamentov modranských a svätajurských mešťanov, ako prameňa k dejinám každodenného života v rannom novoveku, sondou do vybavenia meštianskeho hospodárstva, domácnosti či k spôsobu obživy – vinohradníctvu.

Cieľom konferencie o diplomatickej produkcii v stredovekom meste bolo prezentovať nové poznatky z výskumov archívnych materiálov, čo sa napokon naozaj odrazilo v odborných príspevkoch prezentovaného zborníka.

Marcela Domenová

Osobnosti prešovského školstva (Slovník) I./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens (Wörterbuch) I. Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. 75 s. ISBN 80-7165-483-3

Dvojjazyčný slovensko-nemecký slovník *Osobnosti prešovského školstva I./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens I.* bol vydaný v rámci grantového projektu VEGA 01/1204/04 *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia*. Ako koordinátorka grantového projektu v úvodnom slove zostavovateľka píše, jeho cieľom je: „prezentovať životné osudy, pedagogickú činnosť a vedeckú prácu najvýznamnejších osobností prešovského stredného, vyššieho a vysokého školstva z radov profesorov regionálneho, celoslovenského a európskeho významu s dôrazom na spoločensko-politický, konfesijný a kultúrny aspekt“. (Vasil'ová, Darina, s. 5) Samotný prvý zväzok slovníka je jedným z čiastkových výstupov tohto projektu.

Členmi autorského kolektívu boli pedagogickí a vedeckí pracovníci Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Celkovo tento tím spracoval 34 významných osobností prešovského školstva, pričom počet príspevkov je u jednotlivých autorov rôzny. Autormi hesla Alexander Duchnovič (s. 18 – 20) sú Juraj Kredátus a Jarmila Kredátusová, osobnosť Karola Gejzu Flóriána (s. 22 – 24) spracoval Patrik Derfiňák a Darina Vasil'ová. Osobnosť Jaromíra Červenku (s. 15 – 16) spracoval Rudolf Dupkala, osobnosť Michala Gregussa (s. 34 – 36) Libuša Franková, osobnosť Pavla Galla (s. 27 – 29) Marek Havrila a Peter Šturák spracoval heslo Pavel Petro Gojdič (s. 30 – 31). Eduard Lukáč, spracoval tri osobnosti: František Karšai (s. 44 – 47), Jozef Koreň (s. 47 – 49), Václav Stuchlík (62 – 64). Autorkou väčšiny hesiel slovníka je jej samotná zostavovateľka Darina Vasil'ová, ktorá okrem toho, že participovala na osobnosti Karola Gejzu Flóriána, spracovala celkom 25 hesiel, čo je viac ako dve tretiny všetkých hesiel slovníka. Vďaka nej sa tak do slovníka dostali tieto osobnosti: Albert Berzeviczy (s. 9 – 11), Izák Caban (s. 11 – 13), Andrej Csupka (s. 14 – 15), Ján Deák (s. 17 – 18), Július Fekete (s. 20 – 21), Ľudovít Frenyó (s. 24 – 27), Karol Glós (s. 29 – 30), Ján Gömöry (s. 32 – 34), Jozef Adolf Herfurt (s. 36 – 38), Jozef Hörk (s. 38 – 41), Šimon Horovitz (s. 41 – 42), Edmund Horváth (s. 42 – 44), Eliáš Ladiver (s. 50 – 52), Ferdinand Liszka (s. 52), Belo Meliorisz (s. 52 – 55), Belo Obál (s. 55 – 56), Ján Rezik (s. 56 – 59), Daniel Sartorius (s. 59 – 60), Eugen Sebestyén (s. 60), Alexander Sélley (s. 60 – 61), Gustáv Schulek (s. 61 – 62), Matej Szilávik (s. 64 – 67), Ján Tillsch (s. 67 – 68), Andrej Vandrák (s. 68 – 71), a Tomáš Vécsey (s. 71 – 72). Všetky osobnosti prešovského školstva z obdobia 17. – 20. storočia zahrnuté v tomto slovníku sú abecedne usporiadané. Prepisy mien by bolo tiež vhodné porovnať, resp. overiť so Slovenským biografickým slovníkom. (I. – VI. zväzok. Martin 1986 – 1994, napr.: G. Schulek – G. Šulek).

Každé samostatné heslo má presne vymedzenú štruktúru. V záhlaví je uvedené priezvisko a meno, dátum, miesto i štát, kde sa daná osobnosť narodila a zomrela. Samozrejme nie pri všetkých osobnostiach sa podarilo autorom získať tieto informácie, čo mohlo byť spôsobené nedostatkom literatúry a prameňov venujúcich sa danej osobnosti. Ďalej je to krátka profesijná charakteristika osobnosti a jej spoločenský status, povolanie ktoré v období svojho účinkovania vykonávala. Vlastný text medailónu má dve časti. V prvej časti je zmapované štúdium a činnosť pedagóga nielen v školstve, ale aj v rôznych funkciách verejného života. Druhá časť obsahuje jeho tvorbu a publikačnú činnosť. Za takto zostaveným heslom nasleduje jeho nemecký preklad, (Pavol Zubal) a po ňom pramene a literatúra, ktorá odkazuje čitateľa na ďalší materiál týkajúci sa danej osobnosti.

Všetky spracované heslá slovníka tak majú pevnú štruktúru, prehľadné a stručné spracovanie, čo umožňuje čitateľovi ľahkú orientáciu v slovníku a rýchle získanie základných informácií o hľadanej osobe. Napokon ako to zo samotného charakteru jednotlivých hesiel vyplýva, cieľom autorov ani nebolo podať o danej osobnosti vyčerpávajúci a rozsiahly materiál, ale skôr vecné a stručné zmapovanie jej pôsobenia a publikačnej činnosti, prípadne jej miesto a význam v oblasti, v ktorej pôsobila. Napriek tejto rovnakej štruktúre je rozsah hesla daný nielen samotnou pedagogickou a publikačnou činnosťou v ňom charakterizovanej osobnosti, ale aj dostupnosťou archívnych materiálov a literatúry, ktoré o danej osobnosti pojednávajú a ktoré sa podarilo autorom získať. Všetky osobnosti, ktoré dostali priestor v tomto prvom zväzku slovníka boli predovšetkým významnými pedagógmi, spisovateľmi, publicistami, vedeckými pracovníkmi, či verejnými a politickými činiteľmi. Touto prvou časťou slovníka sa tak čitateľovi dostalo do rúk niekoľko osobností, ktoré mu možno nie sú známe, no svojou pedagogickou činnosťou a tvorbou si získali významné miesto nielen v rámci prešovského regiónu, ale aj v rámci celého Slovenska, či Európy. Keďže uvedený slovník je len čiastkovým výstupom grantového projektu, jeho objektívne zhodnotenie, bude možné až po jeho završení.

Ján Džujko

Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia II./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts II. : Zborník elektronických verzií príspevkov na CD-ROM/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge auf CD-ROM. Zost. Darina Vasiľová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005. 162 s. ISBN 80-7165-541-4

Zborník elektronických verzií príspevkov na CD-ROM Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia II. bol vydaný ako druhý čiastkový výstup grantového vedeckého projektu VEGA Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia (2004 – 2006), ktorého cieľom je prezentovať životné osudy, pedagogickú a vedeckú činnosť najvýznamnejších osobností prešovského stredného, vyššieho a vysokého školstva. V tomto duchu obsahuje zborník súbor vedeckých štúdií zameraných na jednotlivé osobnosti z radov profesorov regionálneho, celoslovenského a európskeho významu, ktorí sa svojou prínosnou prácou zapísali do dejín prešovského školstva. Ich aktivity a pôsobenie v rôznych sférach školského, politického, cirkevného a kultúrneho diania spracovali členovia uvedeného grantového tímu vysokoškolských pedagógov Filozofickej fakulty Prešovskej Univerzity v Prešove. Súčasťou tohto výstupu je aj Zborník abstraktov elektronických verzií príspevkov na CD-ROM – Sammelband von Abstrakte elektronischer Versionen der Beiträge auf CD-ROM s rovnakým názvom v tlačenej podobe. (Zost. Darina Vasiľová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005. 27 s. ISBN 80-7165-541-4). Obsahuje úvodné slovo a súbor 13 abstraktov v slovenskom i nemeckom jazyku (preklad Pavol Zubal) k štúdiám publikovaným na CD-ROM.

Elektronickú podobu zborníka redakčne pripravil Július Alcnauer a zostavovateľka Darina Vasiľová. Je rozdelený na tri časti: Bibliografické údaje, Úvodné slovo, Obsah a príspevky. Nachádza sa v ňom spolu 13 vedeckých štúdií. Najväčším počtom príspevkov doň prispela zostavovateľka zborníka a koordinátorka grantového projektu Darina Vasiľová. Vo svojich piatich štúdiách sa zaoberá pedagogickou činnosťou, ale i ďalšími aktivitami významných profesorov prešovského školstva, akými nesporne boli: Eliáš Ladiver – profesor a rektor prešovského evanjelického kolégia, predstaviteľ prešovskej filozofickej školy druhej polovice 17. storočia (s. 43-57), Samuel Mikler – profesor na prešovskom kolegiálnom vyššom gymnáziu, evanjelický kňaz a náboženský spisovateľ (s. 92-101), Otto Ludmann – profesor na prešovskom kolegiálnom gymnáziu (s. 102-115), Karol Mikler – profesor a dekan na prešovskej kolegiálnej právnickej akadémii, právnik, vysokoškolský pedagóg, autor odbornej právnickej literatúry zameranej na cirkevné právo (s. 136-145) a Dr. František Raffay – profesor súkromného práva na prešovskej akadémii, rektor kolégia (s. 146-152).

Podľa počtu uverejnených príspevkov druhou najaktívnejšou členkou grantového projektu je Libuša Franková. Vďaka nej sa do zborníka dostal príspevok o histórii prešovského školstva: Profesori a učitelia prešovského kolégia – od založenia školy do konca 18. storočia (s. 20-42), ale i dve ďalšie štúdie, v ktorých sa zaoberala osobnosťami prešovského kolégia: Anton Ľudovít Munyay – osobnosť prešovského kolégia v prvej polovici 19. storočia (s. 67-79) a Fridrich Hazslinszky – výrazná pedagogická a vedecká osobnosť prešovského kolégia v 19. storočí (s. 80-91).

Ďalšie štúdie v zborníku má Patrik Derfiňák. Spracoval v nich postavy dvoch významných pedagógov: Juraja Gamaufa, nenápadného učiteľa dejepisu a pedagogiky (s. 116-125) a Fridricha Szutorisza, neúnavného turistu a milovníka prírody (s. 126-135).

Jednou štúdiou do zborníka prispeli aj ďalší vysokoškolskí učelia a doktorandi Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Edmund Hleba príspevkom o dejinách školstva a kultúrneho života Prešova: História a osobnosti Prešova (s. 9-19), Adela Sopková spracovala pedagogickú činnosť Gregora Fabriho v Prešove (s. 58-66) a Jarmila Kredátusová a Juraj Kredátus opísali osobnosť Dr. Františka Tichého – významného českého ukrajiniistu a pedagóga pôsobiaceho v Prešove (s.153-161).

Všetky štúdie v zborníku majú rovnakú štruktúru. Najprv je to názov príspevku, resumé a kľúčové slová v slovenčine a nemčine (preklad Pavol Zupal). Potom nasleduje samotná štúdia s poznámkovým aparátom a zoznam použitej literatúry a archívnych prameňov.

Ako vidieť z týchto publikovaných štúdií, autori sa väčšinou zaoberali najmä významnými predstaviteľmi prešovského evanjelického školstva. Vo svojich príspevkoch sa nezamerali len na pedagogickú, školskú organizátorskú prácu, či vedeckú činnosť danej osobnosti, ale pozornosť venovali aj jej ďalším aktivitám v rôznych sférach verejného života, čo prispelo ku komplexnejšiemu pohľadu na činnosť, význam a prínos danej osobnosti. Prepisy mien niektorých osobností, by však bolo vhodné porovnať, resp. overiť so Slovenským biografickým slovníkom. (I. – VI. zväzok. Martin 1986 – 1994)

Okrem samotných štúdií obsahuje zborník aj bohatú obrazovú, resp. fotografickú prílohu nielen v dvoch menších samostatných častiach: Prešovské školy v premenách času – fotogaléria a Prešovské školy – fotogaléria 2005 (Július Alcnauer), ale aj pri jednotlivých štúdiách Dariny Vasilovej, Libuše Frankovej a Adely Sopkovej. Aj táto obrazová časť prispieva k bohatšej a zaujímavejšej multimedialnej podobe zborníka.

Predloženým zborníkom sa tak čitateľovi predkladá súbor štúdií zaoberajúcich sa dejinami prešovského školstva a jeho významnými i menej známymi osobnosťami, ktoré si svojou činnosťou a prácou získali nezastupiteľné miesto nielen v rámci prešovského regiónu, ale aj v rámci Slovenska, či celej Európy. Sprístupnenie novších informácií o týchto osobnostiach prešovského školstva je tak pozitívnym prínosom zborníka a v budúcnosti možno očakávať i záverečný výstup celého grantového projektu realizovaný vydaním biografického slovníka v multimedialnej podobe (CD-ROM, resp. www stránky).

Ján Džujko

Osobnosti prešovského školstva (Slovník) II./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens (Wörterbuch) II. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005. Ed. Darina Vasil'ová. 82 s. ISBN 80-7165-539-2

V rámci grantového projektu Vega pod názvom Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia (Slovník) bolo koncom roka 2005 vydané pokračovanie zborníka vedeckých štúdií v elektronickej podobe na CD-ROMe II s rovnomeným názvom, doplnené pokračovaním slovensko-nemeckého slovníka k osobnostiam prešovského školstva v tlačenej podobe.

Slovník obsahuje celkovo 17 portrétov/hesiel osobností, ktorých pedagogická činnosť bola spojená s Prešovom, a to konkrétne s prešovskou mestskou školou (VASILOVÁ, Darina: Ján Bayer, s. 11 – 17), prešovským kolegiálnym vyšším gymnáziom (VASILOVÁ, Darina: Aurel Ballo, s. 9 – 11; VASILOVÁ, Darina: Stanislav Felber, s. 20 – 26; DERFIŇÁK, Patrik: Juraj Gamauf, s. 26 – 30; FRANKOVÁ, Libuša: Fridrich Hazslinszky, s. 32 – 39; VASILOVÁ, Darina: Michal Hlaváček, s. 39 – 43, VASILOVÁ, Darina: Otto Ludmann, s. 43 – 49; VASILOVÁ, Darina: Samuel Mikler, s. 50 – 54; DERFIŇÁK, Patrik: Fridrich Szutorisz, s. 62 – 66; KREDÁTUSOVÁ, Jarmila – KREDÁTUS, Juraj: František Tichý, s. 66 – 71; DERFIŇÁKOVÁ, Astrid: Július Török, s. 71 – 75; VASILOVÁ, Darina: Ladislav Urbánek, s. 75 – 79), prešovským evanjelickým kolégiom (SOPKOVÁ, Adela: Gregor Fabri, s. 17 – 20; Fridrich Hazslinszky, s. 32 – 39; FRANKOVÁ, Libuša: Ludovít Anton Munyay, s. 54 – 59; VASILOVÁ, Darina: František Raffay, s. 59 – 62), prešovským kolegiálnym učiteľským ústavom (VASILOVÁ, Darina: Stanislav Felber, s. 20 – 26; DERFIŇÁK, Patrik: Juraj Gamauf, s. 26 – 30), prešovským kolegiálnym teologickým ústavom (VASILOVÁ, Darina: Michal Hlaváček, s. 39 – 43), prešovskou kolegiálnou právnickou akadémiou (VASILOVÁ, Darina: František Raffay, s. 59 – 62), prešovským rímskokatolíckym gymnáziom (VASILOVÁ, Darina: Ján Pavol Goldperger, s. 30 – 32; DERFIŇÁKOVÁ, Astrid: Július Török, s. 71 – 75), prešovským gréckokatolíckym ruským gymnáziom (VASILOVÁ, Darina: Ladislav Urbánek, s. 75 – 79), Šafárikovým reálnym gymnáziom (VASILOVÁ, Darina: Aurel Ballo, s. 9 – 11), nižšou obchodnou školou (DERFIŇÁK, Patrik: Juraj Gamauf, s. 26 – 30), štátnym ženským učiteľským ústavom (VASILOVÁ, Darina: Paula Ludmannová-Ballová, s. 49 – 50; DERFIŇÁKOVÁ, Astrid: Július Török, s. 71 – 75), štátnym koedukačným učiteľským ústavom (DERFIŇÁKOVÁ, Astrid: Július Török, s. 71 – 75; VASILOVÁ, Darina: Ladislav Urbánek, s. 75 – 79) alebo vyššou pedagogickou školou (KREDÁTUSOVÁ, Jarmila – KREDÁTUS, Juraj: František Tichý, s. 66 – 71).

Slovník sa ako jeden z čiastkových výsledkov grantového projektu zameriava v prevažnej miere na osobnosti 19. a 20. storočia (celkovo 15 hesiel), čo môžeme chápať ako logické odzrkadlenie vývoja prešovského školstva, ktoré práve v tomto časovom období zaznamenalo najväčší rozmach. Osobnosťami, reprezentujúcimi iné časové obdobie, sú Ján Bayer, profesor a rektor prešovskej mestskej školy, ktorá zanikla po otvorení prešovského evanjelického kolégia v roku 1667 (17. storočie) a Gregor Fabri, rektor kolégia v rokoch 1748 – 1766 a Superintendent Potiského dištriktu (18. storočie). Vzhľadom na to, že ide o čiastkový výsledok projektu OSOBNOSTI PREŠOVSKÉHO ŠKOLSTVA V HISTORICKOM KONTEXTE 17. – PRVEJ POLOVICE 20. STOROČIA (SLOVNÍK), nie je možné objektívne zhodnotiť

výber osobností/hesiel v slovníku, ktoré predstavujú iba zlomok všetkých osobností, pôsobiacich v prešovskom školstve v sledovanom období. Ani samotná zostavovateľka slovníka a autorka väčšiny hesiel v slovníku (celkovo 10), PhDr. Darina Vasil'ová, PhD., tento výber v úvode nezdôvodňuje.

Autorom slovníka sa podarilo splniť základný cieľ grantového projektu a vo svojich slovníkových heslách prezentujú životné osudy časti najvýznamnejších osobností prešovského stredného, vyššieho a vysokého školstva, so zameraním na ich pedagogickú, vedeckú a publikačnú činnosť. Centrom pozornosti nebolo iba ich pôsobenie ako učiteľov-pedagógov, ale aj ako reformátorov školstva, osvetových a kultúrnych pracovníkov, historikov, filozofov, umelcov, spisovateľov, publicistov, vedeckých pracovníkov v oblasti humanitných i prírodných vied. Mnohé z predstavených osobností boli verejne aj politicky činné.

Štruktúra abecedne zoradených hesiel v slovníku je pevne stanovená, má biograficko-bibliografický charakter, s osobitným zreteľom na vzťah danej osobnosti k Prešovu. Rozsah jednotlivých častí každého hesla v zložení: základné biografické údaje – stručné profesijné zameranie – štúdium – zamestnanie – politické, kultúrno-spoločenské a iné aktivity – vedecká práca a publikačná činnosť – pramene a literatúra každý z autorov prispôobil životu a pôsobeniu danej osobnosti v Prešove. Preto, kým u niektorých osobností prešovského školstva sa nám ako dominantná javí skutočne ich pedagogická činnosť (Stanislav Felber, s. 20 – 26; Juraj Gamauf, s. 26 – 30; Otto Ludmann, s. 43 – 49; Ľudovít Anton Munyay, s. 54 – 59), respektíve vedecké pôsobenie (Fridrich Hazslinszky, s. 32 – 39), u iných je to najmä činnosť publikačná (Ján Bayer, s. 11 – 17; Samuel Mikler, s. 50 – 54; František Tichý, s. 66 – 71). Jednotný charakter bol zachovaný v prípade stručných hesiel (Ján Pavol Goldperger, s. 30 – 32; Paula Ludmannová-Ballová, s. 49 – 50), ako aj pri rozsiahlejšom spracovaní (Fridrich Hazslinszky, s. 32 – 39; s. Otto Ludmann, 43 – 49), pričom práve najrozsiahlejšie spracované heslá patria zároveň aj k obsahovo najvyváženejším.

Veľmi cennou zložkou každého z hesiel je zoznam prameňov a literatúry. Ako základný pramenný materiál slúžil pri spracovaní všetkých hesiel fond Evanjelického kolégia Prešov v Štátnom archíve v Prešove, doplnený podľa charakteru a miesta pôsobenia danej osobnosti ďalšími prameňmi. Išlo konkrétne o pramene z fondu Rímskokatolíckeho gymnázia Prešov (Ján Pavol Goldperger, s. 30 – 32), z Archívu literatúry a umenia pri Slovenskej národnej knižnici v Martine (Ľudovít Anton Munyay, s. 54 – 59), či z Archívu Šarišskej galérie v Prešove (Július Török, s. 71 – 75). Podrobný a kvalitne spracovaný je aj zoznam literatúry za viacerými heslami, vyzdvihli by sme najmä heslá Bayer, Ján (s. 11 – 17), Hazslinszky, Fridrich (s. 32 – 39), Hlaváček, Michal (s. 39 – 43), Mikler, Samuel (s. 50 – 58) a Tichý, František (s. 66 – 71).

Každé z hesiel je okrem slovenského jazyka prezentované aj v nemeckom preklade. Hoci zostavovateľka zbierky v úvode zdôrazňuje, že výsledná slovensko-nemecká podoba slovníka je výsledkom spolupráce s doc. PhDr. Pavlom Zubalom, PhD. z Inštitútu germanistiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, chýba zdôvodnenie faktu, prečo sa rozhodla práve pre jazyk nemecký. Môžeme iba predpokladať, že dôležitú úlohu zohral fakt, že prevažná časť predstavených osobností študovala na nemeckých univerzitách (najčastejšie sa

stretávame s univerzitami v Berlíne, Erlangene, Göttingene, Halle, Jene a Wittenbergu) a aj časť ich prác bola publikovaná pôvodne v nemeckom jazyku. Keby sme podľa podobného kľúča postupovali aj v prípade štúdia daných osobností v Budapešti a vzali do úvahy aj počet prác publikovaných v maďarskom jazyku, malo by zostavenie podobného slovníka v trojjazyčnej slovensko-maďarsko-nemeckej mutácii ešte väčšie opodstatnenie.

Lenka Almášiová

KRONIKA

PRIJÍMACIE POHOVORY NA DOKTORANDSKÉ ŠTÚDIUM PRE AKADEMICKÝ ROK 2005/2006 V ŠTUDIJNOM ODBORE SLOVENSKE DEJINY

Libuša FRANKOVÁ

Prijímacie pohovory na doktorandské štúdium na Katedre slovenských dejín a archívniectva Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove pre akademický rok 2005/2006 v študijnom odbore 2.1.9 slovenské dejiny a študijnom programe slovenské dejiny, ktorého garantom je prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., sa konali v zmysle zákona č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a študijného poriadku Prešovskej univerzity v Prešove č. 25 (prijímacie konanie) dňa 7. júla 2006 o 9. 00 hod. za predsedníctva prof. PhDr. Petra Švorca a prítomnosti členov komisie doc. PhDr. Libuši Frankovej, CSc., doc. PhDr. Jána Mojdisa, CSc., prof. PhDr. Michala Otčenáša, CSc. a doc. PhDr. Miloslavy Bodnárovej CSc.

Prijímacích pohovorov pre dennú formu doktorandského štúdia sa zúčastnili Mgr. Lenka Almášiová s témou dizertačnej práce u doc. PhDr. Libuši Frankovej, CSc., Mgr. Richard Pavlovič a Mgr. Michal Šima s témou dizertačnej práce u prof. PhDr. Petra Švorca, CSc. a Mgr. Michal Rázus s témou dizertačnej práce u prof. PhDr. Michala Otčenáša, CSc.

Prijímacích pohovorov pre externú formu doktorandského štúdia sa zúčastnili PaedDr. Štefan Kucík a Mgr. Slávka Otčenášová s témou dizertačnej práce u prof. PhDr. Michala Otčenáša, CSc., Mgr. Lucia Romaňaková s témou dizertačnej práce u prof. PhDr. Petra Švorca, CSc. a Mgr. Gabriela Spišáková s témou dizertačnej práce u doc. PhDr. Miloslavy Bodnárovej, CSc.

Uchádzači o doktorandské štúdium zdôvodnili výber témy dizertačnej práce, predstavili zámery svojho vedeckého výskumu a spracovania zvolenej problematiky i súčasný stav jej výskumu v slovenskej historiografii. V druhej časti prijímacích pohovorov uchádzači o doktorandské štúdium prezentovali vedomosti zo slovenských dejín a všeobecných dejín s dôrazom na obdobie, ktorého sa dotýkala zvolená téma dizertačnej práce.

Komisia pre prijímacie pohovory na doktorandské štúdium pre akademický rok 2005/2006 za predsedníctva prof. PhDr. Petra Švorca, CSc. hodnotila ich priebeh a odporučila vedeniu Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove prijať všetkých uchádzačov na doktorandské štúdium. Rozhodnutím dekana Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove prof. PhDr. Rudolfa Dupkalu, CSc. bola Mgr. Lenka Almášiová prijatá na dennú formu doktorandského štúdia a Mgr. Richard Pavlovič, Mgr. Michal Rázus, Mgr. Michal Šima, PaedDr. Štefan Kucík, Mgr. Slávka Otčenášová, Mgr. Lucia Romaňaková a Mgr. Gabriela Spišáková na externú formu doktorandského štúdia na Katedre slovenských dejín a archívniectva od 1. októbra 2005.

MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA MUDR. VAVRO ŠROBÁR POLITIK, PUBLICISTA A NÁRODNOOSVETOVÝ PRACOVNÍK

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Pod týmto názvom sa v dňoch 25. – 26. októbra 2005 uskutočnila v Bratislave, v predvečer vzniku Československej republiky, medzinárodná vedecká konferencia. Jej organizátormi boli Ústav politických vied SAV, Historický ústav SAV v spolupráci s Katedrou slovenských dejín a Katedrou všeobecných dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Konferencia bola venovaná životu a dielu významného slovenského politika Vavra Šrobára, ktorý bol horlivým prívržencom česko-slovenskej vzájomnosti a jedným zo zakladajúcich politikov československého štátu.

Podujatiu predchádzala dňa 24. 10. 2005 pietna spomienka pri hrobe Vavra Šrobára na Ondrejskom cintoríne v Bratislave. K zúčastneným sa tu prihovorili čestní hostia – za českých historikov doc. dr. Jaroslav Opat, DrSc. a za slovenských historikov PhDr. Jozef Jablonický, DrSc. Po prihovoroch a položení kytice si prítomní uctili pamiatku Vavra Šrobára symbolickou minútou ticha.

V prvý deň konferencie pozdravil jej účastníkov a v mene rektora Univerzity Komenského konferenciu otvoril prorektor pre zahraničné vzťahy MUDr. Peter Osuský, CSc. Nasledne jednotliví prednášajúci venovali najväčší priestor zmapovaniu politickej činnosti a politickému mysleniu Vavra Šrobára v období od konca 19. storočia až do jeho smrti v roku 1950. Vavro Šrobár bol už pred prvou svetovou vojnou popredným predstaviteľom tzv. liberálno-pokrokovského prúdu slovenskej politiky a v predvojnových mesiacoch inicioval pokus o vznik Slovenskej národnej rady. Významnou mierou sa zaslúžil o vznik ČSR. K ideovému profilu Vavra Šrobára sa vyjadril PhDr. Vladimír Bakoš, CSc., pracovník Filozofického ústavu SAV v Bratislave. Na slovenskú otázku a jej riešenie pred prvou svetovou vojnou a postojom Vavra Šrobára upozornil vo svojom vystúpení PhDr. Milan Podrimavský, CSc. z Historického ústavu SAV v Bratislave. Slovenskú politiku pred 1. svetovou vojnou a miesto Vavra Šrobára v nej zhodnotil PhDr. Miroslav Pekník, CSc., z Ústavu Politických vied SAV v Bratislave. Pobytu a aktivitám Vavra Šrobára v Prahe počas štúdia medicíny na Karlovej univerzite sa venovala PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. z Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Vo svojom vystúpení priblížila spoluprácu Vavra Šrobára so slovakofílskym spolkom Československá jednota. Mgr. Jana Bugajdová z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave sa zaoberala témou Vavro Šrobár a problémy alkoholizmu na Slovensku.

S menom Vavra Šrobára je spojené aj prvé verejné vystúpenie (1. 5. 1918) za sebaurčovanie právo pre Slovensko, presnejšie „za uhorskú vetvu československého kmeňa“. Pôsobeniu Vavra Šrobára v procese národnooslobodzovacieho hnutia za 1. svetovej vojny sa venoval PhDr. Marián Hronský, DrSc. z Ústavu politických vied SAV. Problematikou vzťahov vonkajších a vnútorných faktorov pri vzniku Československa sa venoval doc. PhDr. Zdeněk Veselý, CSc. zo Strediska medzinárodných štúdií Jána Masaryka, VŠE Praha.

K najdôležitejším chvíľam v živote Vavra Šrobára patrilo obdobie konca 1. svetovej vojny a vznik ČSR. Vavro Šrobár sa vtedy ocitol „v správnej chvíli na správnom mieste“, keď koncom októbra 1918, pri vyhlásení vzniku Česko-slovenska bol v Prahe. Na zákone o vzniku republiky je aj jeho podpis a Šrobár sa po jej vzniku vehementne pustil do organizácie verejného a politického života na Slovensku. Ako minister s plnou mocou pre správu Slovenska 1918 – 1920 urobil

veľký kus organizátorskej práce pri obnovovaní chodu verejnej správy a hospodárskeho života. Stal sa teda rozhodujúcim slovenským politikom a nachádzal sa až do roku 1948 v cetre diania.

Zhodnoteniu činnosti Vavra Šrobára ako prvého ministra s plnou mocou pre správu Slovenska sa venovala PhDr. Natália Krajčovičová, CSc. z Historického ústavu SAV Bratislava. Na jej vystúpenie nadviazala PhDr. Xénia Šuchová, CSc. z Historického ústavu SAV v Banskej Bystrici, ktorá vystúpila s témou Vymenovanie prvých československých županov ministrom s plnou mocou pre Slovensko Vavrom Šrobárom. O vzťahu Vavra Šrobára k Univerzite Komenského v Bratislave hovoril doc. PhDr. Miroslav Daniš, CSc. z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Bratislava. Vyzdvihol jeho zásluhy o vznik slovenskej univerzity v Bratislave. Na záver prvého dňa konferencie bol blok referátov venovaný politickým otázkam spätým s činnosťou Vavra Šrobára. Doc. PhDr. Marcela Gbúrová, CSc. z Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove hovorila o povahe reformistického demokratizmu Vavra Šrobára. Prof. PhDr. Roman Holec, CSc. z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Bratislava vystúpil s referátom na tému Vavro Šrobár a sociálne demokracia. Pôsobeniu Vavra Šrobára v dimenziách straníckej politiky sa venoval príspevok doc. PhDr. Jozef Harna, DrSc. z Historického ústavu Českej republiky, Praha s názvom Vavro Šrobár a Republikánska strana.

Druhý deň konferencie sa témou Československá idea v politických predstavách Vavra Šrobára vo svojom príspevku zaoberal prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc. z Filozofickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe. Politickým aktivitám Vavra Šrobára v medzivojnovom sa venovali referujúci – Mgr. Martin Holák (Ústav politických vied SAV Bratislava), ktorý hovoril o vzniku denníka Slovenský národ, ako o jenom z pokusov Vavra Šrobára o rozloženie SĽS a Mgr. Ondrej Podolec (Historický ústav SAV Bratislava) sa zaoberal procesom so Šrobárom a spol.

Aj napriek tomu, že v roku 1937 odišiel Vavro Šrobár na odpočinok a predpokladalo sa, že aj z politického života, nebolo tomu tak. Po rozbití ČSR v roku 1939, čo zásadne odmietol, sa zapojil do odboja. Po ukončení 2. svetovej vojny sa opäť angažoval v politickom dianí. Záverečnej etape politických snažení Vavra Šrobára sa venovali PhDr. Marek Syrný (Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica), ktorý vystúpil s témou Vavro Šrobár a slovenská resp. československá politika v rokoch 1945 – 1948 a PhDr. Viera Hlavová, CSc., ktorá zhodnotila záverečnú etapu Šrobárovho politického života v rokoch 1945 – 1950.

Vavro Šrobár bol profesiou lekár, absolvent medicíny na Karlovej univerzite v Prahe. Na pôsobenie Vavra Šrobára v zdravotníctve a telovýchove sa upriamili príspevky Mgr. Anny Falisovej (Historický ústav SAV Bratislava) a PhDr. Františka Koláča, CSc. (Český olympijský výbor Praha). PhDr. Dagmar Podmaková, CSc. (Kabinet divadla a filmu SAV Bratislava) vo svojom vystúpení upozornila na to, akú úlohu zohralo divadlo v živote Vavra Šrobára. S referátom na tému Šrobárovo Oslobodené Slovensko – spomienky, analýzy, podnety vystúpil PhDr. Milan Zemko, CSc. (Historický ústav SAV Bratislava).

Počas oboch dní medzinárodnej konferencie, ktorá bola súčasťou grantového projektu VEGA MŠ SR a SAV a zároveň aj úlohy štátneho programu výskumu a vývoja Účasť spoločenských vied na rozvoji spoločnosti, sa výsledkami svojich vedeckých výskumov prezentovalo 25 prednášajúcich. Súčasťou rokovania bola diskusia k prednášaným témam, v ktorej odzneli viaceré zaujímavé informácie a podnety. Ústav politických vied SAV plánuje doplniť prednesené príspevky o ďalšie štúdie a vydať ich vo forme Zborníka štúdií pod názvom Vavro Šrobár politik, publicista a národnoosvetový pracovník. Okrem odborníkov a médií sa konferencie zúčastnili aj študenti Filozofickej fakulty Univerzity Komenského z viacerých študijných odborov.

OBHAJOBA DIZERTAČNEJ PRÁCE PHDR. PETRA KOVAĽA*Libuša FRANKOVÁ*

Na zasadnutí obhajobnej komisie zvolanej, v zmysle § 109 ods. 1 zákona č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov, v súlade s doterajšími predpismi, § 20, ods. 1 vyhlášky Ministerstva školstva SR č. 131 zo 7. mája 1997 o doktorandskom štúdiu, predsedom Spoločnej odborovej komisie doktorandského štúdia v odbore 71-02-0 slovenské dejiny prof. PhDr. Ferdinandom Uličným, DrSc., sa dňa 15. februára 2006 o 13. 00 hod. konala na Historickom ústave Slovenskej akadémie vied v Bratislave obhajoba dizertačnej práce PhDr. Petra Kovaľa, denného doktoranda Prešovskej univerzity v Prešove, Filozofickej fakulty, člena Inštitútu histórie – Katedry novovekých a najnovších dejín, na tému Slováci a ich vnímanie etnických hraníc na severovýchode Slovenska v druhej polovici 19. a v prvej polovici 20. storočia.

Zasadnutie obhajobnej komisie v zložení PhDr. Dušan Kováč, DrSc., prof. PhDr. Jozef Baďurík, CSc., prof. PhDr. Roman Holec, CSc., prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc., Dr.h.c., prof. PhDr. Michal Otčenáš, CSc., prof. PhDr. Július Bartl, CSc., prof. PhDr. Róbert Letz, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc. otvoril jej predseda prof. PhDr. Ferdinand Uličný, DrSc.

Po vystúpení školiteľa prof. PhDr. Petra Švorca, CSc., ktorý predstavil profesijný profil doktoranda PhDr. Petra Kovaľa, jeho pedagogickú a vedeckovýskumnú činnosť, doktorand zdôvodnil výber témy dizertačnej práce, zámery a realizáciu výskumu a predstavil obsahové zameranie dizertácie. Po prednesení posudkov na dizertačnú prácu prof. PhDr. Michalom Danilákom, CSc., Dr.h.c., PaedDr. Mariánom Gajdošom, CSc. a PhDr. Milanom Podrimavským, CSc. a po reagovaní doktoranda na pripomienky a námety do ďalšej vedeckovýskumnej činnosti v oblasti etnicity na slovenskom území nasledovala tvorivá diskusia k uvedenej problematike smerom k sebaidentifikácii Slovákov v 19. a v prvej polovici 20. storočia, dominantnej otázky v dizertačnej práci PhDr. Petra Kovaľa.

Po úspešnej obhajobe dizertačnej práce obhajobná komisia za predsedníctva prof. PhDr. Ferdinanda Uličného, DrSc. doporučila Vedeckej rade Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove udeliť PhDr. Petrovi Kovaľovi vedecko-akademickú hodnosť PhD. z odboru 71-02-9 slovenské dejiny.

2. ŠTUDENTSKÁ VEDECKÁ KONFERENCIA NA FILOZOFICKEJ FAKULTE PREŠOVSKÉJ UNIVERZITY V PREŠOVE

Eva GUTOVÁ

Dňa 4. mája 2006 sa presne po roku stretlo na akademickej pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity viac než sedemdesiat študentov, ktorých cieľom bolo nielen pasívne prijímať informácie ale sa aj aktívne zúčastniť 2. študentskej vedeckej konferencie, ktorá sa aj tento rok konala pod záštitou prof. PhDr. Rudolfa Dupkalu, CSc., dekana filozofickej fakulty Prešovskej univerzity.

Po príhovoroch prof. PhDr. Rudolfa Dupkalu, CSc. a prof. PhDr. Daniely Slančovej, prodekanke pre vedu a doktorandské štúdium, v ktorých všetkým účastníkom a aj konferencii samotnej zaželali veľa úspechu, sa začali rokovania v ôsmich sekciách. Tieto boli odrazom nielen vedeckovýskumnej ale aj pedagogickej činnosti Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity. Jednalo sa teda o sekcie lingvistikú, sekciu literárnovednú, ďalej sekciu prekladateľstva a tlmočníctva, sekciu masmédií, sekciu psychológie, pedagogiky, vzdelávania dospelých a sociálnej práce, sekciu estetiky, vied o umení a kulturologie, sekciu filozofie a etiky a napokon sekciu histórie a politológie, ktorej predsedali PhDr. Martin Lipka, PhD a PhDr. Daniel Dobiaš.

Príspevky študentov všetkých stupňov vysokoškolského štúdia – bakalárskeho, magisterského ale predovšetkým doktorandského, prezentujúcich sa v sekcii histórie a politológie, boli rozdelené do viacerých tematických blokov.

Príspevkom Mgr. Jána Endrődyho *Donačný proces a jeho datovanie na príklade darovania Rakús, Lendaku a Strážok v roku 1290* sa začalo dopoludňajšie rokovanie zamerané prevažne na dejiny stredoveku. Referujúci sa venoval donačnej politike uhorských panovníkov na území severného Spiša, a to na základe komplexnej diplomatickej analýzy donačnej listiny z roku 1290. Na konkrétnom príklade predstavil tak nielen predstavil celý donačný proces, jeho priebeh a právne náležitosti, ale hlavne sa pokúsil o upresnenie doposiaľ nesprávneho datovania spomínanej písomnosti. Bohaté dejiny Spiša inšpirovali taktiež študentku M. Bizoňovú, ktorá odprezentovala svoju esej s názvom *Nástenné maliarstvo na Spiši v 14. storočí*. Prvý blok konferencie uzavrel PaedDr. Patrik Derfiňák zaujímavým príspevkom o vzájomných vzťahoch medzi Uhorským kráľovstvom a Byzantskou ríšou v období troch posledných desaťročí 12. storočia. Okrem zahraničnopolitických otázok sa PaedDr. Patrik Derfiňák venoval aj otázke cirkevných dejín a účasti uhorských jednotiek na tretej križiackej výprave.

Druhý blok venovaný stredoveku otvorila problematika stredovekej nemeckej kolonizácie v odbornej spisbe. V rovnomennom príspevku Mgr. Eva Gutová podala nielen prehľad názorov na danú problematiku ale aj ich determinovanosť od politickej situácie - tej ktorej doby. Archívnym materiálom, resp. ich obsahom, sa zaoberala Mgr. Marcela Domenová, ktorá referátom *K stavu a charakteru stredovekých testamentov v meste Bardejov* nadviazala na svoj starší výskum danej problematiky v meste Prešov. Popri klasifikácii a podrobnej diplomatickej i obsahovej analýze autorka vyzdvihla posledné vôle predovšetkým z hľadiska ich vysokej historickej hodnoty, t. j. ako hodnoverný a pomerne bohatý prameň k dejinám každodenného života mešťanov v období stredoveku. Žiaľ, po doposiaľ prínosných referátoch vyvstala neľahká úloha pre študentku M. Kadukovú, ktorej príspevok na úrovni nie práve najlepšej seminárnej práce pod názvom *Košické cechy v neskorom stredoveku*, ktorý celé rokovanie o dejinách stredoveku uzavrel.

Z chronologického hľadiska tvorili druhú časť príspevkov z oblasti histórie, referáty k novovekým dejinám a slovenským dejinám 20. storočia. Tretí blok rokovania tak otvorila problematika školskej politiky v národnostnej otázke uhorských vlád v období dualizmu. V rovnomennom príspevku Mgr. Viktor Szabó analýzou jednotlivých vládných opatrení, vyhlášok a zákonov prijatých uhorskými vládami a ministerstvami objasnil zámery a význam maďarskej národnostnej politiky v skúmanom období a jej dôsledky pre slovenské obyvateľstvo. Komplexnej analýze zákonného nariadenia, konkrétne zákona na ochranu republiky č. 50 z roku 1923, sa venoval aj Mgr. Vojtech Kárpáty. Poukázal tak na skutočnosť, že vládný režim I. ČSR sa všemožne snažil pacifikovať všetky snahy o zmenu štátneho a politického zriadenia. Reálnym prejavom týchto snáh bolo práve spomínané zákonné nariadenie, ktoré našlo svoje uplatnenie predovšetkým v súdnej praxi v rokoch 1923 – 1938. Dejiny medzivojnového Československa na stránkach novin a časopisov HŠLS vychádzajúcich na východnom Slovensku zmapoval Mgr. Ján Džujko. Vo svojom príspevku stručne priblížil tak program, úlohy a význam novin a časopisov, akými boli napr. Slovenská pravda či Slovenská sloboda, ako aj ich snahu reflektovať špecifické záujmy regiónov a ich zosúladenie s ústrednou politikou strany. Ako posledný odznel referát Jakuba Drábika, Delikty sovietskej armády na východnom Slovensku, ktorý bol reálnym dôkazom, že aj študent druhého ročníka dokáže pracovať s archívnym, hoci novodobým materiálom a ponúknuť odbornej verejnosti nové informácie.

Celkovo 2. študentská vedecká konferencia bola naozaj konferenciou študentskou, no s prevahou študentov bakalárskeho či magisterského štúdia, keďže v iných sekciách konferencie bolo zastúpenie doktorandov s aktívnym vystúpením pôsobiacich na ostatných inštitútoch Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, v porovnaní s doktorandami z Inštitútu histórie zanedbateľné. Hoci nemala súťažný charakter, stala sa miestom na ktorom sa mohli prezentovať a napokon v diskusii si „aj verbálne zmerať sily“ študenti všetkých stupňov vysokoškolského štúdia. Stala sa teda skutočne bázou tvorivého intelektuálneho dialógu, v prípade sekcie histórie, žiaľ len dialógu doktorandov Inštitútu histórie. Je pochopiteľné, že študent magisterského štúdia, nemá rovnaké vedomosti a skúsenosti ako doktorand, no napriek tomu si nemožno aktívnu účasť na, hoci aj študentskej konferencii zamieňať s priemernou seminárnou prácou. Zostáva teda len dúfať, že pri organizovaní ďalšej takejto konferencie sa prístup niektorých študentov k minulosti zmení.

DEJINY

1/2006

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove

© Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove
v spolupráci
s vydavateľstvom UNIVERSUM (www.universum-eu.sk)

ISSN 1337-0707

ISSN 1337-0707